GÖNÜLDEN BİLİME

yolculuklar kitabı

AHMET İNAM

DENEME

HECE

Ahmet İnam: 1947'de Sandıklı'da doğdu. 1971'de ODTÜ Elektrik mühendisliği bölümünü bitirdikten sonra 1980'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe doktorasını, yan dalı Eski Yunan Dili ve Edebiyatı olmak üzere tamamladı. 1980'de ODTÜ'ye bilim felsefesi ve mantık öğretmek amacıyla girdi. 1989'da aynı üniversitede felsefe profesörü oldu. 1963 yılından itibaren dergilerde yazmaya başladı. Şiir, deneme, öykü ve eleştiriler yazdı. 1980'den sonra edebiyat çalışmalarını şiirimsi düzyazılarda yoğunlaştırdı. Bu çalışmaların çoğu kitap hâline gelmiş değildir. Mantık ve bilim felsefesinin yanında, matematik felsefesi, sosyal bilimler felsefesi, Çevre ve Teknolojileri Felsefesi (yüksek Lisans ve doktora düzeyinde düzenli olarak verilen bu dersleri Türkiye'de ilk deneyenlerdendir!), tarih felsefesi. ahlâk felsefesi, estetik,... dersleri verdi, bu konularda tez çalışmaları yaptırdı. Şu sıralar köklerini Türkçe'den ve Anadolu topraklarındaki yaşama birikiminden alan *Gönül Felsefesi* adını verdiği bir araştırmayı yaşıyor Eserleri: *Gülden ile Hoca* (Ankara 1994), (*Bir Sevgi Yorumu* adıyla ikinci baskı İstanbul 2001); *Edmund Husserl Felsefesinde Mantık* (Ankara 1995); *Ararken: Edebiyat Yazıları* (Ankara 1996); *Düşten Düşünceye* (Ankara 1996); *Sinema Akımları* (Derleyici olarak) (Ankara 1996); *Filiz, Nerdesin* (Roman, İstanbul 1997); *Hıyaran* (Ankara 1997); *Keşiş, Cinler ve Tanıklar* (Ankara 1998); *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?* (Ankara 1999); *Dünya Gönülden Gönüle* (Ankara 1999); *Bilimin Bin Bir Yüzü* (Ankara 1999); *Yolculuk Hazırlıkları* (İstanbul 2000, ikinci baskı 2002); *Teknoloji ve Mühendislik Üzerine Bir Yorum* (İstanbul 2000); *Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair* (İstanbul 2000, ikinci baskı 2002); Çevirileri: P. K. Feyerabend'dan *Yönteme Hayır* (İstanbul 1989); F. Nietzche'den *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (İstanbul 1989); F. Nietzche'den *Ahlâkın Soy Kütüğü Üzerine* (İstanbul 1990).

GÖNÜLDEN BİLİME
YOLCULUKLAR KİTABI

AHMET İNAM

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 37
Deneme: 10

Birinci Basım: Ekim 2002
© Hece Yayınları-Ahmet İnam
Kapak Tasarımı: Sarakusta
Dizgi: Büyükharf
Düzelti: Kasım Gezen ve Namık Türker
Teknik Hazırlık: HECE
Baskı: Öncü Basımevi

ISBN: 975-8274-38-4
HECE YAYINLARI
Konur Sk. No: 39/1 Kızılay/Ankara
Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/Ankara
Telefon: (0 312) 419 69 13
Fax: (0 312) 419 69 14
e-posta: hecedergi@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

Sunu / 9

AKIL

Denetleyen Aklın Denetlediği / 13
Teorik Aklı Anlıyor muyuz? / 14
Aklın Bir Resmi / 17
Anlayan Aklın Sınırlarında / 18
Akılla Zorumuz Ne? / 20
Şiir ve Akıl / 22
Akıl Şiirler mi? / 24
Bir Konuk Olarak Şiir / 26
Erotik Aklı Anlamaya Doğru / 28
Aklımın Dediği / 31
Erotik Aklın Katkısı / 33
Kendi Akıllarına Takılmışlar / 35
Akıl Bağlanır mı? / 37
Eleştiren Akıl / 39
Toparlayan Akıl / 42

İNSAN YÜZLERİ

Hıyarlar Devrim Yapamaz / 47
Garıp, Garip Duruyor Hayatımızda / 49
Mahzun / 51
Hışır: Bir Hüzün Yoksulu / 53
Hınzırlar / 55
Çelebi / 57
Ulular / 59
Eren / 61

RUHUN UFUKLARI
Ruh Darlığı / 67
Her İnsan Hakikate Açılan Bir Kapıdır / 68
Sandığımız Sandığımız / 70
Ruhunuz İktisat Biliyor mu? / 73
Dünya Cacık Denizinde / 75
Ne Oluyor Dünyaya? / 77
Duygu Geriliği / 79
Tereyağı Mevlânâ / 81
Dünyada Cehennemde Yananlar / 83
Öznel Denen / 85
Yalnız Yolcular / 87
Öykümüzü Dünyaya Anlatabilecek miyiz? / 89

AHLÂK
Ahlâk mı Ahlâksızlık mı? / 93
Yüz-Göz Ahlâkı / 95
Etik mi Sistem mi? / 97
Hukuk ve Hayat / 99

TEKNOLOJİ
Ne İşi var Teknolojinin Hayatımızda / 103
Bir Ruh Mengenesi Olarak Teknik / 105
Şöyle Buyur Teknoloji / 107
Mahçup Teknoloji / 108
Teknolojisiyle Taşınabilen İnsan / 110
Ruh Yönetimi ve Teknolojisi / 113
Mühendisin Gücü Var mı? / 115
Bergir Ceh Duhe / 117
Gel Şu Tayyâre ile / 119
Çıjjı Kırru Kafe / 121

BİLGİ-BİLİM-EĞİTİM
Gönülden Bilime Yol Var mı? / 127
Bilgi Zâlimleri / 130

Akademisyenim, Canım, Benim! / 132
Hap ve Yaşantı / 134
Öğütücü Değil Eğitici / 136
Şiir ve Bilim / 138
Yoksa Matematik Bizi Aptallaştırıyor mu? / 140
Bilimkürede Edebiyatçı Soluğu / 142
Bilgi Sağlığı / 144
Bilgi Sağlığı Açısından Üniversite / 145
Şen Bilgili Üniversite / 147
Onlar Genç / 149
Çocuklarımız Bilimsel Düşünmeyi Biliyor mu? / 151
İçimizdeki Pil ve Kitaplar / 153
Aşk, Hırsa Karşı / 155

FELSEFE-FELSEFECİLER
Gökyüzü Bahçesinde / 161
Polis Felsefeyi Severse / 163
Küçük Yazılar / 166
Müberrâ Hanım / 167
Düşlerden Düşe Düşe / 169
Babam / 171
Dükkânım / 173
Türkiye'de Bir Arda Denkel Olmak / 175
Muhterem Bir Okurdan / 178
Ruh Bakımı Olarak Felsefe / 180
Felsefecilerimiz Uyuyor mu? / 182
Bir Felsefeci Tipi / 184
Bir Felsefî Karakter Var mı? / 186
Tolganın Mektubu / 188
Ahmet İman / 189
Felsefeciler Hıyar mıdır? / 191
Felsefede Türkiye ile Kendimi Arıyorum / 193

YAŞAMA TAVRI
Başarısızlıkların Öğretebileceği / 197
Doğadan Hayata Yansıyan / 199
Aşk Bilinir mi? / 201
Bu Va... / 203
Uyku ve Düşünce / 206
Tatiliniz Geldi mi? / 208
Ciddiyet / 210
Kaosu Keşfetmek / 211
İmalât Hataları mı, Yaratıcılar mı? / 213
Boşluk / 215

SUNU

Bilim, yalnızca kullanılacak, el altında bulundurulacak, yarar sağlanacak insan ürünlerinden, etkinliklerinden oluşmuyor. Bilim, insan olarak bilinmeyene yolculuğumuzda, çağımıza egemen olan anlayışların gittikçe uzaklaştığı bir biçimde; insan oluşumuzda, sanatın, inanç sistemlerimizin, felsefenin yanında, kendisinden çok şeyler öğrenebileceğimiz bir yolculuk arkadaşımız.

Bu, araştıran kısa yazılarda; gönlümüzle yaşayabileceğimiz, sıkıcı, boğucu, üstten bakıcı olmayan *özgür* bir bilim yorumuyla, yaşadığımız hayatın bitmek tükenmek bilmeyen sorunlarına göz atılıyor.

Gittikçe daralan anlama ve yaşama ufkumuzu açmak için, ötelere açılmaya çabalayan denemelerle arayışım sürüyor. Daha önce de söylediğim: Belâmı ya da fenâmı buluncaya dek sürecek.

Ağustos, 2002, Ankara

DENETLEYEN AKLIN DENETLEDİĞİ

Nasıl bir düşunce yapısı, nasıl bir tavır alış, nasıl bir kavrama biçimi, teknolojiyi doğuruyor? İnsan aklının hangi özelliğinden çıkıp geliyor hayatımıza teknoloji?

İnsan, denetleyen bir varlık. Varolabilmek için. Geçmişi denetlemeli, tehdit olmasın diye geleceğine. Dünya görüşlerini, ideolojilerini, inanç düzenlerini bu amaçla düzenlemeli. Eğitimi yönlendirmeli. Şimdiyi denetlemeli: Gereksınımlerını karşılayıp, yaşamı sürdürebilmesi için. Geleceğini denetlemeli: Yok olmamak, geleceğe kalmak için. Denetlemeden yaşayamıyor. Yaşamını 'elinin altında' tutmak istiyor. Salt insana özgü bir özellik değil, denetlemek, kimi hayvan türlerinde de görüyoruz: Kendilerine yaşam alanları yaratıp, onları denetliyorlar.

Nasıl denetliyor insan? Düşünmesını, düşunceler arasındaki ilişkileri, alışılmış anlamıyla akıl yürütmelerını sağlam 'temellere', kurallara bağlamak istiyor. Mantık ve matematik, köken olarak denetleyen aklın ürünleri. Sağlam düşünürse, hem ruhsal olarak kuşkularını denetleyecek, zapt u rapt altına alacak hem de çevresiyle olan savaşımında, düşünceler arasında kurduğu ilişkilerdeki yanılgılarını azaltacaktır. Düşünme sürecinin çıkış noktalarını, ara aşamalarını, sonuçlarını denetleyecek, denetlemek için yol yordam geliştirecek, kurallar, düzenler oluşturacaktır.

Hesaplayacak, ölçecek, kendini güvence altına almaya çabalayacaktır Tehlikelerden uzak, emniyetli, önceden görmek isteyen bir

yaşam için bilgilerini sistemleştirecek, denetim altına almaya çabaladığı düşünce düzeniyle, sistemli bilgilerini kullanacaktır. Bilgi sistemini denetleyecek, yenileyecek, sağlamlaştıracaktır. (Bilim!)

Bilgi ve düşünce denetim altına alınınca, insan ilişkileri, insanların birarada bulunduğu toplulukların, toplumların yönetimi, güvence altına alınmak amacıyla denetlenecektir. Bilgi, düşünce, toplumsal ve siyasal ilişkiler ağı, denetleyen aklın çabalarıyla, varolma uğraşında, yönlendirilmeye çalışılacaktır. Bu açıdan, insan aklının denetleyici boyutu ya da denetleyen akıl, bilimin, mantığın, matematiğin, geleneğin, eğitim düzeninin, yönetimin ortaya çıkışında etkin bir güce sahiptir. Denetleyen akıl, giderek etkisini artırarak, bir silâh, bir askerî güç, bir ekonomik yapı, bir gelenek, bir ahlâk normu olarak hayatımızda önemli yerini alıyor.

Bilim ve teknoloji, bugün denetleyen aklın, doludizgin at koşturduğu alanlar durumunda. Denetleyen akıl, çerçeveleri, paradigmaları seviyor. Yaşamı kurala bağlamak istiyor. Üstüne basıp yürüyeceği 'temeller', 'güvenceler' olmadan yola çıkmıyor.

Aklımız, yalnızca denetleyen akıldan oluşmuş değil. Akıl, özellikle Aydınlanma felsefesinin sınırları içinde, bir özerklik, bir özgürlük alanı. Her zaman denetlemiyor. Her zaman baskı uygulamıyor. Her zaman kanıtlamak, açıklamak, önceden görme tutkusunu taşımıyor. Denetleyen *aklın azgınlığı,* aklı ele geçirmeye kalkışması, teknoloji-bilim birlikteliğinin oluşturduğu düşünsel, kültürel ortam, *denetleyici aklın kardeşleri*ni gözardı ediyor.

Beslendiği sosyo-ekonomik ortamda, başını alıp gitmiş denetleyen aklı 'denetleyecek' ya da bir biçimde dengeleyecek aklımız var mı? "Bu ortamda, denetlene denetlene sürüklenip gittiğimiz bu dünyada, insanda hiç akıl mı kalır?" diyeniniz var mı?

TEORİK AKLI ANLIYOR MUYUZ?

Teknoloji kavramı, içinde farklı boyutlar taşıyan, kullanırken dikkat etmemiz gereken bir kavram. En azından üç boyutuna dikkat çekmek isterim: Teknoloji, bir süreci içeriyor, bir üretim süre-

cini: Tasarım, tasarlananın meydana gelmesi için atılması gereken adımlar, bu adımların sonucu olarak ortaya çıkan ürün. İşte ürünler, teknolojinin ikinci boyutunu oluşturuyor. Süreç ve ürünün gerçekleşebilmesi için bilgiye gerek var. Teknoloji, kendine özgü bilgiye sahip, üretim bilgisine, üretimle ilgili sorunların çözümlerine ilişkin bilgiye. Bu bilgı, insanlar arası ilişkilerin yürütülmesine ilişkin bilgiden (praksis!), bilimsel bakışın temelinde yatması gereken 'teorik' bilgiden, kendimizi katmadan seyretme bilgisinden farklı. İmâl etme, meydana getirme bilgisinin (poesis!), teknolojik bilginin, denetleyen aklın eline geçmesi, teknolojinin gittikçe artan bir ivme ile büyümesine yol açıyor. Teknoloji elindeki olanaklarla, ürün olarak, emek olarak, bilgi olarak denetleyen akla destek veriyor. Denetleyen akıl da karşılığında *teknoloji yoğun bir yaşam* biçimine destek sağlayacak bir 'zihniyet'i, yaşam biçimini, tavır alışı insanların varoluş alanının içine sokuyor.

Biraz, 'Hegelgil' açıklamalarla varmak istediğim hedef: Insan aklının çok yönlülüğünü, boyutlarını, bileşenlerini gösterebilmek. Bugünkü *teknoloji yoğun yaşamımızın* olumsuzluklarının ardında yatan 'akıl kısırlığı'nı anlatmaya çalışıyorum. Akıl alanını, denetleyen akıl ele geçirdi. On dokuzuncu yüzyılın o güzelim teorik aklı, ilk çağların meraklı, çocuksu, masum görünüşlü teorik aklı, giderek hayatımızdan çekilmekte. Bilim yapan akıl, hakikati arayan, soruşturan: Büyük kuramların eksikliğinin ardında da biraz bu yatıyor. Teori ortaya koyacak, teoriyi yaşayacak, düş gücüyle dolu, düşünme serüveninin belirsizliğinden, tehlikelerinden korkmayan yiğit kuramcıların yaşama alanları ortadan kalkıyor. Nerede, *noesis Noeseos*, düşünmek için düşünmek? Aristo'nun gözündeki en yüce mutluluk, seyrederek anlama sabrı, sevgisi, inceliği? Karıştırarak, karışarak, elleyerek, bozarak, çarpıtarak, dürtükleyerek; anlamaya, bilmeye çalışıyoruz, denetleyerek bilmeye (laboratuvar deneyleri!). Açıklamaya, anlamaya çabaladığımız olgular, denetlemeye çalıştığımız, çıkarlarımız, toplumsal, ekonomik, kültürel, sınıfsal, cinsel konumumuz doğrultusunda bilgimizin içinde yer alıyor. Bilgi güç-

tür, evet. Bilgi, çıkarlarımızdan bağımsız değildir, evet. Bilgi, denetleyici aklın etkisinden tümüyle bağımsız olamaz, evet.

Seyrederek bilme, huşû içinde, derin düşüncelerle, bilmenin, anlamanın zevkiyle bilme, seyir bakışıyla, araya uzaklık (soğukluk değil!) koyarak bilme, seyredilenin örtüsünün açılmasından (Eski Yunanlıların 'a-lethia' dediği, doğruluk, hakikat) elde edilen bilme de bilgi alanında. Seyir, bir 'görme', bir kavrama biçimi olarak 'karışmadan', 'yönlendirmeden'; kavramlar arasında, kavramlar oluşturarak gezinme tutumu. (Platon'a gidiyor, kökleri!) Teorik akıl, görünenin ardındaki görünmeyeni. değişenin ardındaki değişmeyeni arama çabası. Varsayımlar üretme, doğrulamasını denetleyen akla bırakarak. Teorik akıl ürperir, yönelir; denetleyen akıl ona teleskop, mikroskop, uzay aracı, matematiksel dil sunar... Metafizik açıklamaları en yoğun biçimde arayan aklımız, teorik aklımız. Seyir aklımız. Şaşan, çocuksu içtenliğiyle hayret eden aklımız. Özgür, sınırsız, çeşitlendirmeler, düşünce deneyleri yapan aklımız. *Teorik uzaklığın* sağladığı kavrama, insan aklına derinlik getiriyor. Elbette 'denetleyen' yanı, 'anlayan' yanı olmadan işlemiyor teori: Yine de *teorik akıl gözü* olanlar için matematiksel, mantıksal yapıları, örneğin Husserl'in 'kesın' bilim arayışlarını, 'öz'leri görme çabalarını seyretmek, doyumsuz 'theoria' tatlarıdır. Aklı tatmaktır. Teorik aklın şiirini unutturmamalı, *teknoloji yoğun yaşam* bize.

Çağımızda akademik yaşam, piyasa bağımlı olduğu için, teorik aklın pabucu dama atılıyor: "Hayaller kurup, kuramlar üreteceğim, bunlar teorik aklın şiirleri olacak" dediğimde, oluşturmaya çalışacağım *salt seyirsel kavrama* projeleri için hangi kurum bana para verir? Hastalıkları iyileştirmeyen, silâh yapımına, siyasal güç elde edilmesine, ekonomik kazanç kapısı açılmasına yaramayan bilgi, artık bilgi sayılmıyor pek. Yüzlerce yıl önce de öyleydi, belki. Teorik aklın böylesine ayaklar altına alınmasına, teorik aklım bir türlü razı olmuyor. *Anlayan aklıma* gidip soruyorum: "Anlıyor musun bunu aklım, anlıyor musun?"

AKLIN BİR RESMİ

Çağdaş insanın *aklını yaşayışında* sorunları var. Post-modernist arayış, bunun bir göstergesi. Ben aklı, birçok *bileşenden* oluşan bir bütünlüğe benzetiyorum. Organik bir bütünlüğe. Parçalarından fazla olan. Parçalarının içinde olan. Bu sözlerimi, ileriki yazılarımda daha da açabilirim. Akıl genişliğini yitirmemeliyiz. Aklın sınırları elbette var, sınırları içindeki akılla hesaplaşabilmek, aklımızı yaşayışımızdaki sorunları saptamak gerek. (Bir eski psikiyatri profesörü, bu tür konuşmalarıma şiddetle itiraz edip, hiddetle, "Senin gibi konuşanları bız ıçeri tıkıyoruz." demişti. Demek ki bu hocanın da aklıyla zoru yok!) Aklımızla zorumuz olmalı. Akıl hastalıklarından söz edip, nice kuramlar oluşturuyoruz da, akıl sağlığı, sağlıklı akıl nasıl bir şeydir sorgulamıyoruz pek. Akıllı insanlar olarak, cümlemiz aklın ne olduğunu bildiğimizi sanıyoruz. Aklımızı dert etmiyoruz nedense. Felsefede son yıllarda belli çevrelerde tartışma konusu olan 'ussallık' (rationality) sorunu, bir açıdan, aklı, akılla temellendirmek, bilimi akıl ışığında yeniden kurgulamak amaçlarını da taşıyordu. Temellendirme, sağlamlaştırma, haklı kılma, hesabını verme uğraşı, temele 'aklı' koyma çabasıydı. Akıl bir destek, akıl bir güvence, akıl bir 'emniyet' idi. "Yaşasın"dı, akıl!

Hangi akıl? İşte bunu soruyorum. Teknolojiyi, onunla bütünleşmiş bilimi, bu ikisinin içinde yer aldığı yaşamı sorgularken, anlamaya çabalarken bir *akıl tutulması*na uğradığımızı düşünüyorum. Bu terimi şu anlamda kullanıyorum: Akılla aramıza, denetleyen akıl giriyor! (Güneşle aramıza, ayın girişi gibi!) Bu benzetme, tuhaflıklar taşımıyor değil ama, denetleyen akıl, ortak akıldan (*ratio communis!*) kopup, bağımsız bir gezegen olarak insan yaşayışıyla ortak akıl arasına giriyor!

Ortak akıl, ikisini önceki yazılarımda açıkladığım (denetleyen ve teorik akıl) yedi akıldan, aklın yedi bileşeninden oluşuyor. Bu akıllara şu adları veriyorum: Denetleyen Akıl, Teorik Akıl, Anlayan Akıl, Eleştiren Akıl, Şiirleyen Akıl, Erotik Akıl, Bağlanan Akıl. Bu akılları tek tek açık kılmaya uğraşacağım. Böyle bir 'akıllar konfederasyonu' birçok arkadaşımı kızdırabilir ya da güldürebi-

lir. Benim de amacım bu. Akılla zorumuz olduğunu hatırlatmak. Aklı yaşayışımızda derdimiz var. Aklımız tutulmuş. (Hıçkırığa tutulmak gibi mi? Aklımıza kalıpları kırarak bakma gereğini söylüyor bana Eleştiren Aklım!) Denetleyen aklın baskısı altında. Akılların âhenkli çalışmasını, biraradalığını, 'orkestrasyonunu', ortak akıl, bu akıllar arasında iletişim kanalları kurup, *iletişim olukları* döşeyerek, sonuçta iletişim ağı oluşturarak sağlıyor. Çağımızda denetleyen akıl, kurduğu post-modernist tuzakla aklın yadsınması yolunu açıp, aklın diğer öğelerini, 'kardeşlerini' ortadan kaldırmayı deniyor. Şiiri, Eros'u aklın dışına atıp yüceltmeye çalışıyor. Önceleri bunu, onlar *isteme* ya da istençtir (Almancada Wille) diye, akıl alanından sürmeye çalışmıştı. Hegel'le birlikte 'akıl kardeşler' (aklın bileşenleri) bir şölen, bir 'sarhoşluk' yaşadı. Gerçek olan her şey akla dönüştü. Husserl, teorik ve anlayan aklı, denetleyen aklın yerine koymaya çalıştı.

Burada akıl kardeşler açısından düşünce tarihini yorumlamak değil işim. Akıl zor bir serüvenin başında: Anlayan akıl, kardeşlerini gördü, tanımaya çalışıyor. Aklın birliğinden kuşku yok, noetik (akılsal) bir şizofreni falan da yok ortada, bir resim sunmaya çalışıyorum düşünenlere. Merak eden, eğilip bakar.

ANLAYAN AKLIN SINIRLARINDA

Anlayan akıldan umudum var. Çünkü o, yapısı gereği, denetleyen ve teorik akıldan farklı anlıyor. Denetleyen akıl, bir yanıyla, araçları kullanarak hedefe ulaşmak için anlıyor. Yarar için, çıkar için, sonuca varmak, denetlemek için anlıyor. Denetleyen aklımla bir dostuma, "seni anlıyorum" dediğimde, bir "hesaba göre" anlama kaygım işbaşındadır. "Onu, o olduğu için" değil, onun kendi hayatımda tuttuğu yer açısından anlama söz konusudur. Kullanmak için, sömürmek amacıyla, ikimizi de aşan 'değerler' için denetleyici anlamadan söz edebiliriz.

Teorik anlama, bir kuram çerçevesinde anlamadır. Bır kuram oluşturmak ya da oluşturulmuş kuram açısından, bir 'kuramsal uzak-

lıkla' anlamadır. Yine bir dostuma "seni anlıyorum" dediğimde, teorik anlama açısından, onu bir sosyoloji, bir sosyal-psikoloji, bir kendilik (self) psikolojisiyle ya da bir psikiyatri kuramıyla anlamam söz konusudur. Bır matematikçının oluşturmaya çalıştığı bir kuramda, kurmaya çalıştığı bir modelde ya da başarmaya çabaladığı bir kanıtlamadaki zorlukları anlaması da bir kuramsal (teorik) anlamadır.

Burada, teorik anlamayla denetleyici anlama arasında her zaman, kolayca ayırım yapamama zorluğundan söz etmeliyim. Para kazanmak, ün sağlamak, politik, toplumsal, ruhsal 'yatırımları' gerçekleştirmek amacıyla teorik anlama, denetleyici anlamayla örtüşüyor. Teorik kaygıların ardında denetleyici kaygıların yatmadığını, ilkece söyleme olanağımız yok gibi görünüyor.

Yine de, belirgin örneklerle teorik ve denetleyici aklın sınırları içindeki anlamalar arasında ayırım yapabileceğimiz durumlar vardır. Böylesi bir ayırımı. anlayan aklın anlamasıyla teorik aklın anlaması arasında da yapabiliriz. Yıne o dostuma, anlayan aklımla "senı anlıyorum" dediğimde, "seni sen olduğun ıçın anlıyorum" demek istiyorumdur. Alışılagelmiş bir deyimle, bir 'empathy' anlamasıdır bu, yürekten, kalbî anlamadır. Kimi zaman, Batı kültür tarihi içinde anlama, insan ilgili 'bilimlerin' 'yöntemi' olarak görülmüştür. 'Uzaklığın' olmadığı bir anlamadır bu. Doğayı anlama, teorik akılla sağlanabilıyor ama, ınsan, 'teorık uzaklıkla' değil, anlama 'yakınlığı' ile anlaşılabilir, savları söz konusudur. Anlayan akıl, bana sorarsanız, hem 'doğa'yı, hem insanı kavrayabilir. Doğanın salt kuramla anlaşılması, doğanın anlayabileceğimiz her şeyinin anlaşılması demek değildir. İnsanın da, doğanın da teorik akılla, bir anlamıyla bilimle kavranacak, anlaşılacak özellikleri vardır. Anlayan aklın anlaması, teorik anlamayı dışlayan bir anlama değildır. Teorileri içine gömülmüş bir fizikçi, teorik anlamasını 'anlayan anlamayla', bütünlemiyorsa, bana göre, bu anlamada bir eksiklik var demektir. Anlayan anlama, teorik çerçevelere sıkışmış, uzmanca darlıklardan bizi kurtaracak, ufkumuzu açacak anlamadır. Bir hekimin hastasını 'insan olarak' görüp anlaması da bir anlayan anlama olabilir. Bu kısa yazı çerçevesinde imâ etmeye çabaladığım anla-

yan aklı, anlayan aklın anlamasını da anlamak, yine, bir biçimde, 'anlayan anlama' olmayacak mıdır?

İnsanları anlamayan psikologlar görmediniz mi? Ben felsefeden anlamayan felsefecilerle yaşıyorum. Belki, ben de öyleyim. Yüreğimiz işbaşında değilse, bilgimizle bütünleşememişsek, bilgimizi yaşamıyorsak, 'anlama uzmanı' gibi bir diplomamız bile olsa, üzerimizden akıp giden bilgimizle 'anlama kıtlığı' yaşıyoruzdur.

Eğitimimiz anlayan aklı, büyük ölçüde anlayamıyor. 'İstendik davranış'ları gösterene "hah, anladın!" diyor, sınıflarını geçiriyoruz. Başka bir yolumuz da yok gibi görülüyor. Sorulan sorulara yanıt vermiş, verdiğimiz ödevleri zamanında, doğru olarak yapmış, çalıştırılması gereken âletleri çalıştırmış, deneyleri gerçekleştirmiş, ameliyatları başarmışlar. Uzman olmuşlar. Gözlerine baktığım zaman şunu görüyorum: Beni insan olarak anlayamamalarının özrünü, ayıbını, uzmanlıklarının ardına sığınarak kapamaya çalışıyorlar.

Önümüzdeki yüzyıl, bakalım, anlayan akıl(a) neler yapacak?

AKILLA ZORUMUZ NE?

Akılla zorumuz var, akıldan zorumuz yok. Akıl teorilerinden, akıl betimlemelerinden, bilimde, mantıkta, günlük yaşamda akla gösterilen yerlerden zorumuz var. Aklı ne küçümsüyor ne de yadsıyoruz. Orada o. Onun üzerine konuşulanlardan, yazılanlardan rahatsızız. Neden?

Bakın, Aristo, klasık mantığın kurallarını ortaya koymadan Herakleitos *Logos*tan söz etmeden önce, insan, aklını kullanmıyor muydu? Aklıyla yaşamını sürdürüp, doğayı, yaşadıklarını açıklayabiliyor, yorumlayabiliyordu. 'Akıl'la, akıl üstüne söylediklerimizi birbirinden ayırmak gerek. Zorumuz söylenenler üstüne. Mantık okuduğumuz için akıllı değiliz, aklımız olduğu için mantık okuyoruz. Mantık, kendinden önceki, yüzyıllarca süren insan düşünme etkinliğini kristalleştiriyor, bu etkinliğin *model*ini oluşturuyor. Mantık, tümüyle, tamı tamına, insan düşünme süreci her neyse, onu yansıtamıyor; bir resmini sunuyor yalnızca. O resimden yararlana-

rak düşünmenizi geliştirebilirsiniz, böylece mantıktan yararlanma olanağına kavuşmuş olursunuz. O resmi gören, inceleyen, 'okuyan', anlayan herkes 'doğru düşünme'yi, 'aklını kullanma'yı öğrenemeyebilir; öğrense de uygulayamayabilir. Akıl, teorilerden, onun adına ortaya konmuş kurallardan, ilkelerden, sistemlerden daha fazladır. İşte, *teori öncesi akıl*la bir zorumuz yok. O, orada

Batı insanı, yaşadığı yaşamı gözden geçirebilmiş, tartışmış, kendi deneyimlerinden, birikimlerinden yola çıkarak, yaşamını değerlendirmiş. Bu çabasında, düşünsel süreçlerinin temeli olan 'akl'ın yorumlarını yapmış; akılla bilim, akılla ahlâk, akılla sanat arasında ilişkiler kurmuş. (Örneğin, Kant) Ortaya koyduğu akılla, kendi hayatına ışık tutmaya, kendi hayatını yorumlamaya çabalamış. Bize felsefe kitaplarında anlattığı akıl, kendi yaşam birikiminden, deyim yerindeyse kendi *yaşama dünyası*ndan (Lebenswelt!) gelen akıldır. Kendi yaşam biçiminin ortaya çıkardığı akıldır. Doğrusu, akıl teorisidir.

Dikkat edilsin, burada safdil bir *akıl göreceliği* yapmıyorum. Teori öncesi aklın ortaklığından kuşkum yok. Bu teori öncesi akıl, farklı teorilerle anlatılıyor; bu teoriler dayandıkları kültürel, politik, ekonomik, ahlâksal *çerçeve*ler içinde sunuluyor. Kaynak bir, resimler farklı.

Kendi yaşama dünyasından yola çıkarak, kendine özgü bir tavırla, kendinize özgü akıl kavramını ortaya koyabilen insan, *akıl-yaşam bağı*nı kurabilmiş bir insandır. Aklı yorumlayabilmek, akıl modelleri oluşturabilmek, bu modellerle düşünebilmek, eleştirebilmek insan aklının büyük bir başarısı.

Bizim gibi ülkelerin trajedisi burada: Yaşamamızdan kaynaklanan, onun pınarından akıp gelmiş düşünme teorilerimiz yok. *Yaşamamıza yakışan aklımız yok!* (Tersi de doğru: Aklımıza yakışan yaşamamız yok.) Çünkü, akılla derdımiz yok, akılla zorumuz yok. Akıl budur demişler, buyur edip almışız. Bize sunulan akıl resmini akıl sanmışız. Peki, resim olmadan aklı anlayamaz mıyız? Hayır! Hangi resim doğrudur? O *resimle* düşünür, uygular, görüşler oluşturur, yapıtlar yazar, tartışır, *bakarız*. Resmimizi daha önceki re-

simlerle karşılaştırırız. Yaşamımızı yansıtıp yansıtmadığına, ona yakışıp yakışmadığına *bakarız*. Resmin doğurganlığı, yani, kültürümüze, diğer kültürlere etkisi, bilimde, sanatta yarattığı fırtına, *resmin değeri*ni belirler. Onun *kültürel bir güç* oluşu, örneğin, tartışma yaratışı, karşı çıkan insanların sayısının çokluğu, *yeni resimlere esin kaynaklığı* yapabilmesi, resmin etkinliğini belirler.

Bu topraklarda yaşayan insanların kültürünün, kültürlerinin, dünya kültürü içinde kendine özgü yeri olacaksa, bu yerin oluşumunda, düşünce etkinliklerinde de payı gözetilecekse, aklın bu topraklardaki yaşama uygun yorumlarının yapılması, kendimize özgü bir yaşam da, kendimize özgü akıl tasarımıyla *ilgili kaygılarımızın* olması gerekir. Aklımızdan kaygı duyup, *bu akıl, bu yaşama* uygun mu diye sorabilmeliyiz. Bu soru aklımızın ne olduğunu, yaşamanın ne olduğunu yeniden gözden geçirmemize yol açar. Aklımızı, akıl yorumlarımızı, yaşamamızı daha canlı, daha yeni, daha heyecanlı yaşayabiliriz böylece. Aklıyla zoru olmayan akla saygı duymaya kendimi zorluyorum. Kendini yeniden kurgulamaya, inşâ etmeye çalışan aklın kapılarını, pencerelerini açıp onu havalandırmalıyız Kentin boğucu havasıyla birlikte, dağların çiçek kokan havasını da içine çekebilmelidir.

ŞİİR ve AKIL

Şiirin, şuuruna sahip olmayan akıl, bilim de yapsa, teknoloji de üretse eksiktir. Batı dillerinin birçoğunun köklerine inildiğinde şiir, bir meydana getirme (poiêsis) sürecini içerir: Heidegger Usta, biraz da o nedenle teknolojinin pınarında şiiri buldu. Bizim Arap kökenli 'şiirimiz'de, algılama vardır, bilinç, şuur. Şiir, belli bir bilinç durumu ile yaşanabilir. Batı insanının aklı şiirini arıyor. Bizimki, bır gaflet. Zaten, aklımız şiir. Farkında değiliz, şiir gücümüzün ayırdına varamamışız. Şiirdik, baştan aşağı. Büyük ölçüde, İran'dan devşirdiğimiz şiir sesiyle geçti, İmparatorluğumuz. Şiiri yapayalnız bıraktık. Şiir ancak şiir olmayanlar arasında kendini gösterir.

Bizde akıl, şiirledi. Tasavvufla. Yalnız tasavvuf değil elbet, hayat bır *şiirküre*de geçtı. Doğrusu, yaşanan gerçek, şiire dönüştürüldü. Şiir içinde yaşayan Osmanlı münevveri, şiirsel tek seslilikte boğuldu. Şiiri, şiir olmayan besler. Alelâde, şiire karşıdır, sıradanlık, yozluk, vasatî olan, ortalama olan, ortalıkta olan. Bunların hepsi karşı şiirdir. Karşı şiirdir ki şiiri besler. Şiirin kalbi, şiiri yıkmaya çalışan güçlerle atar. Alelâdeyi, sıradanlığı, esir edip, onu şiire râm ederseniz, şiir karşıtını yok etmiş olur, karşıtıyla beslenemez. Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'de dediği gibi: "Bu dünya cefâkârdır, sen de ona cefâ et; ona ne kadar cefâ edersen; o da sana o kadar râm olur" (çev. Reşid Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 3088). Osmanlı'da şiir hayata cefâ etmemiştir. Doğrusu, dîvân şiiri, dar bir çevrede hayatın cefâsıyla karşı karşıya gelip, yüzleşememiştir. Hayat şiirlenememiş, şiir hayata karışamamıştır. Elbette, şiiri, *şiirküre*de (havaküre, suküre gibi!) yaşayanlar vardı, hayatı da öyle yaşadılar. Bu, sırça saray içinde bir şiirdı.

Şuur şiire, şiir şuura girmeli. Kolay değil oysa. Şiirden irkiliyor. Şiir kolayca, denetleyen aklın yönetimine girebiliyor. Şiir, kolayca manzumeleşebiliyor. Yine *Kutadgu Bilig*'de şairler için söylüyor: "Bunların dili kılıçtan daha keskindir ve kalplerinin yolu ise kıldan incedir" (4393). "Derin ve ınce mânâlı sözler anlamak istersen, sözü bunlardan dinle, anlarsın" (4394). Burada şiir yazanlar arasında, şiirler arasında ayırım yapılmaksızın övgü yoluna başvuruluyor. Şiire, 'söz' olarak bakılıyor; yalnız sözü söyleyenin kalbi olması gerekir: Söz kalpten çıkar: Gönülden. Eskiler sözü ikiye ayırırlardı: Kelâm–ı lafzî ve kelâm-ı nefsî. İlki, sözcüklerle söylenen sözdür. Yüreğinizle ilişkisi yoktur. Yüreğinizin yarılması, kanaması söz konusu değildir. Profesyonel söz söyleyiciler, şiir taklitçileri, söz taşeronları, sözcük operatörleri: *Kutadgu Bilig* sizi söylemiyor. Sözden yüreğe, kalbe, kalpten söze varamayanlar. Şairimsiler. Şuur yoksunları. Söz simsarları. Dünyanın kirliliği yalnızca havada, suda olmuyor. Sözcükler kırleniyor. Şiir. Çünkü, gerçekliğe açılan şuurda, şiir ateşi yanmıyor. O zamanlarda mı yanmıyordu? (Bundan yaklaşık 1000 yıl önce!) "Ey kardeş bunlara mümkün olduğu

kadar iyi muâmele et; Ey dost, bunların diline düşme" (4397). "Bunlar ne isterlerse ver, hiçbir şeyi esirgeme; böylece bunların dilinden kendini satın al" (4399). Korkuluyor, şairden. Şimdiki çılgın medyadan korkulduğu gibi; susturmak için onları, para ver, ağızlarını kapasınlar, deniyor! *Şiir*, *hayata sataşıyor* demek ki. Platon'un kızgınlığı boşuna değil; şair aklı bu, sağı, solu belli olmaz.

Denetleyen aklın, dışında, onun gözünde pek de güvenilmez bir akıl, şiirleyen akıl. Zaman zaman uyumlu görünüyor, yönetimle sıcak ilişkilere giriyor. Uslu, 'cici' şiir oluyor. Zaman zaman başkaldırıyor.

Şiirin bakışı farklı çünkü. Yarattığı korku da ondan. Hesabı olanlara, denetleyenlere, güç sahiplerine, düzen koruyucularına, başıbozuk görünüşü, bu farklılığından. Bu ölçüye tartıya gelmeyişinden. Ölçüye tartıya gelmeyişteki, ölçü ve tartı, diğer akılların, denetleyen, teorik aklın ortaya koyduğu ölçü ve tartıdır. Şiirin ölçüsü kendi içindedir: Şiirleyen aklın ölçü ve tartısıdır. Dışarıdan bakılınca, sanki bunun belli bir matematiği varmış gibi görünür. (Aruz vezni, hece vezni gibi...) Bu matematiğin altında, şiirleyen bir akıl vardır. Her ölçüyü, her uyumu, her düzeni teorik aklınızla kavramaya kalkarsanız, şuurunuzun bir yanıyla kavrarsanız. Evrenin düzenindeki şiiri, dışlamaz bilim. Elbette kendi dili vardır. Bu dili anlayanlar, satır aralarındaki, matematiksel formüllerdeki, kavramsal bağlantılardaki şiiri görürler. Duyarlar.

Kaldı ki, şiirin, matematiğin dışında da kendine özgü dili vardır. Evren, sırlarını yalnızca matematik formüllerle açmaz, şiir olarak da açar.

AKIL ŞİİRLER Mİ?

Şiirler... Aklın, şiirleyen bileşeni vardır. Akıl şiirler. Şiir sunar gerçeğe. Gerçekteki şiiri görür. Gerçekte gizlenmiş şiirin örtüsünü aralar. Şiirini yaşar gerçeğin. Şiirini yaşantılar. Şiir bir yaşantıdır çünkü, içimizde duyduğumuz bir 'tecrübe'.

Teorik dille anlatılabilseydi, denetleyen aklın diliyle. Eksik anlatılabilir. Özürlü. Bir zamanlar edebiyat derslerinde, şiir düz yazıya çevrilerek açıklanırdı. Hâlâ öyle mi, bilmem. Şiirin, mantığını

böyle anlayamazsınız. Şiir, şiirse. Manzume ise, mantığı düz yazıya uyabilir.

Elbette, her 'dizeli' yazı şiir değildir. Şiiri, şiir kılan nedir öyleyse? Gariptir, düzyazıyla anlatabilmek olanaklı görünmüyor şiiri. Öyleyse, ne bulunmaz bir olanak olmalı o, düz söyleyişlerin ötesinde! Sakın ola, bir şiir gizemciliği yaptığım sanılmasın! Şiirin gizemi, zorlanmış bir gizem, uydurulmuş bir gizem değildir! Şiirın gizemi, gerçeğin gizemidir. Gerçeğin gizeminde, uydurulmuş, 'kötü' anlamıyla, gizemli bir şey yoktur. Şiir, denetleyen aklın tam karşısında durur, karşıtıdır. Hınzır değildir şiir, sömürgen değildir. Şiir yaşantısı bir *açılmadır*: Önceden tasarlanmamış, hedefleri belli olmayan bir açılma, bilinmeyene doğru. Denetleyen aklın, hesapları, planları, doğrulamaları, ele geçirmeleri yoktur onda: Gerçeğe kendini bırakmadır. Teslimiyettir, bir çeşit. Dile getirilemeyene, anlatılamayana *açılmadır*. Tuhaf, bir sonuca varabilirim buradan: Şiir yaşantısı, şiirsel anlatımsız da olabiliyor! Anlatım *sonradan* gelir: Sözle birlikte değildir, şiir yaşantısı. Söze dökülebilirse, şiir olur. Dökülemezse yaşanır, sadece. Okur da şiiri yaşar. Şair de. Şiirleyen akıl, salt şaire ait değildir. Gerçekle şiirsel ilişkiye geçebilen, şiirleyebilen, kendini anlatılamayana, bilinemeyene açabilen, bırakabilen, gerçeğin *bütünlüğünü* duyabilen, şiirsel aklıyla yaşayabiliyor demektir

Şiir yaşantısı, sözcüklerle yaşanmadığı gibi, özne olarak da yaşanmaz. Bu yaşantıyla gelen, belirli bir nesneye ilişkin malumat yoktur. Şiirle, yeni nesneler algılanmaz. Şiirle, nesnelere yeni bir ışık tutulur. Farklı görünür, nesneler şiirle. Şiirleyen aklın ışığı altında. Bu ışık nesneyi çarpıtmaz, denetlemez, yönlendirmez: Sadece dinler nesneyi. Işitir. Görür ve işitir. Gönderdiği ışıkla, gönderdiği ses dalgalarıyla; gerçekten gelen ışıkla ve sesle birleşerek, şiirin sesini ve görüntüsünü oluşturur.

Peki, herkesin teorik aklının, denetleyici aklının belirgin gibi göründüğü dünyada, şiirsel akıl neden herkeste görünmüyor? Böyle bir sorunun varsayımı tartışmalı. Teorik ve denetleyici aklın da herkeste eşit olmadığı çok açık. Şiirleyen akıl da öyle. Okullarda denetleyen aklımızı, teorik aklımızı, giderek anlayan aklımızı eğitmeye ça-

balıyoruz. Şiirleyen akıl, eğitimin alanında değil pek. Dil eğitimi, edebiyat eğitimiyle oluşmuyor şiir eğitımı. Şiir dersi vermekle, şiir öğretemezsiniz. Şiirin dersi olmaz çünkü. Okulda, sınıf içi, malumat aktarımıyla gerçekleşen bir eğitimi olmaz. Şiir, şiir yaşantısını yaşayanlardan, yaşayanlarla öğrenilir. Açılma yaşantısı, bu yaşantının şiir diliyle dile getirilmesi, yine şiirleyen aklımızla kavranabilir.

Belkı atılması gerekli adım, şiirsel duyarlılığımızı fark etmeye çalışmaktır. Her insanın şiirleyen aklı vardır. Onu harekete geçirmemek büyük bir yoksulluktur. Şiirden anlamamak, bir ölçüde giderilebilir bir özürdür. Şiir özürlü yaşanan bir dünya, eksik bir dünyadır. Şiirle kavranabilecek, yaşanabilecek olanları yaşayamamak: Aklımızı mahrum bıraktığımız yaşanası yaşantıların, ruhsal bütünlüğümüzü, yaşama sevincimizi, dünyayı kavrayışımızı oluşturan, yaşama zenginliğimizi, derinliğimizi güçlendiren yaşantılar olduğunu unutmayalım. Şiir sadece şairlere, şiir okurlarına, şiir dersi verenlere, alanlara, şiir üzerine ahkâm kesen benim gibilere ait değildir. Şiir gözü, şiir kulağı olan herkesindir şiir.

İçimize doğru bir keşif gezisidir, dışımızdaki gerçeğe doğru. Doğanın. bilim ve teknolojinin yanında bize şiirle de seslenebilmesi, biz insanlar ıçin ne büyük olanaktır, ne büyük şanstır.

BİR KONUK OLARAK ŞİİR

Şiirleyen aklın önümüze açtığı ufuktan, şiirle gelen yaşantı örneklerını *Dîvân-ı Lugâti't-Türk*'den vermeye çalışacağım (Çeviren Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları). Neden bu örnekleri seçtiğime gelince: Yüzlerce yıl uzak bize, Türkçemizin kaynağında duruyor. İlk dörtlük, elbette sevgiliye yazılmış; ben. şiire yazılabileceğini düşünüyorum: "Yalwın anınğ közi/ Yelkin anınğ özi/ Tolun ayın yûzi/ Yardı meninğ yürek" (III. 33, 12-15). Onun gözü büyülüdür, özü, kendisi ise konuktur, bende. Yüzü dolunay gibidir. Yüreğimi parçalıyor.

Şiirin bakışı büyülüdür, bız baktığımız ıçin. Büyü bizım gözümüzden geliyor. Şiir yaşantısı, sıradan dünya yaşantısı değildir. Aynı yapıtta, şiir *yır* olarak geçer (örneğin, II. 14-19, 135-19; III. 3-

25, 3-26, 131-4, 143-4). Yır, koşmadır, türküdür. gazeldir. *Yıra*, ise uzaklaşmak, ırak olmak anlamındadır. "Yır koşuldu", şiir söylendi demektir (II. 135-19). "Ol yır yırladı" ise o bir şarkı söyledi anlamına geliyor. "Yır, yıradı", şiir uzaklaştı anlamında. Yır, yıradı: Şiir, sıradan dünyadan uzaklaştı. Yırayamazsa, şiir olmaz. Uzaklaşarak, açılabilir, anlatılamayana. Bu açılımı yırlayabilir, şiirleyebilir. Çağımız için doğrudur ama: Yır yırlamamış, yıramıştır; şiir, şiirlememiş, uzaklaşmıştır. Hayatımızdaki yozluk, anlamsızlık, kokuşmuşluk, çirkinlik şiirsizlikten gelir.

Şiirin özü, 'yelkin'dir, yani koşucu. misafir. yolcu, konuktur şiir. Koşucudur şiir, sıradanlığın kokuşmuş kentlerinden, dağlara, kırlara, denizlere doğru koşandır. Konuktur. Şiiri tutamazsınız. Yaşanır ve gider. Sürekli yaşanan değildir, şiir yaşantısı. Kesiklidir. Gelir ve gider, bundan dolayı yelkindir şiir, konuğumuzdur; başımızın üstünde yeri vardır.

Dolunay gibidir yüzü şiirin, ışıldar, ay, ışığını insandan alır, gerçeklikten alır. Şiirin kendi başına ışığı yoktur. Bu ışığı, veren için, alan için vardır. Yüreğimize seslenir, yarar yüreğimizi: Şiir gönlümüzü ister. Yüreğiniz yoksa. şiir yaşantısı uğramaz semtinize.

Bir dörtlük daha, aynı yapıttan, yine şiire yazıldığını varsayıyorum: "Yüknüp manğa imledi/ Közüm yaşın yamladı/ Bağrım başın emledi/ Elkin bolup geçer (III. 84-85). Boyun eğip, bana işaret etti, gözümün yaşını sildi, bağrımın yarasını sardı, sağalttı: konuk olup geçti, gitti.

Şiir işaret eder. Îmâdır o. Yaşantısı başka türlü anlatılamaz. Gözümün yaşını siler; şefkatli olduğundan değil; beni *ötelere*, uzaklara götürmeyi düşündüğünden. Bağrımın yarasıyla ilgilenip sarıyor şiir: Şiir beni kendine yakın buluyor. Sıcaklığını veriyor bana. Şiirin sıcaklığı, bana teselli verişi, alışılagelmış bir şiir tavrı değil bu, şiir daha hırçın, daha çılgındır, daha derindir. Sıcaklığına tam alışacakken yola düşüp, yitip gider! Elkin olmuştur şiir. (Yelkin, 'konuk', Oğuzca ve Kıpçakçada 'elkin'e dönüşmüştür.) Elkin uğrar, çekip gider. Şiirin özüdür konukluk. Misafirimizdir o. Emânettir bize şiir, insanın insana emâneti. Şiirleyen aklın doğaya, diğer akıllara emâneti. Hiyanet ediyoruz.

"Ajun tüni kündüzi yelkin geçer/ Kimni kûlı satgasa küçin kewer" (III. 288-14-15). Zamanın günleri ve geceleri misafir olarak geçer, kimin üzerine uğrasa, basıp geçse onu zayıflatır. Dünya, zaman, evren, varlığın kendisi konuktur, doğrusu biziz konuk olan, geldik gidiyoruz; konuğuz bu dünyaya, bir de konuğumuz var, şiir! Şiir, konuğun, konuğudur, konmuştur yüreğimize. Bir kuştur. Avuçlarımıza bırakılmış bir kuş. Bir yaşantı, kendiliğinden doğmuş bir kuş. Dilinizle vuruyor kanadı. Düşlerinizin, umutlarınızın, acılarınızın göğünde uçuyor.

"Yelkin bolup bardukı könglüm anğar baglayu/ Kaldım erınç kadguka ışım udhu yıglayu": Misafir olup sevgilim gitti, gönlümü ona bağladım. Kaygıda kaldım; işim arkasından ağlamaktır.

Kuş uçtu. Şiiri konuk ettik. Edebildik mi? Kim şiirini taşıyabiliyor bu dünyada yüreğinde. Kim içindeki şiiri incitmiyor? Kim şiir emânetini koruyabiliyor? Şiirle yaşanabilen dünyaların kapıları, pencereleri neden kapalı?

Şiir: Yalnızca sözcüklerle yazılıp söylenen sözlerden oluşmuyor. Bir yaşantı o. Müzikle, resimle, yontuyla, doğayla, insanlara dokunarak, onların gülüşlerinde, ağlayışlarında, dalgın duruşlarında, şiir.

Aklımızda şiir var. Neden anlamıyor aklımız? Uzaklara gitti şiir, çağıralım onu, yır yırlasın artık, Kaşgarlı Mahmud! Yırlamıyor. Yır yıradı Mahmud, yır yıradı. Hayatımızdaki kokuşmanın sebeplerinden biri de o: Şiir bizi terk etti. Kaşgarlı Mahmud anlar beni: Yır yıradı Mahmud, yır yıradı.

EROTİK AKLI ANLAMAYA DOĞRU

Ben: –Hoşgeldiniz Mehmet Bey, gözüm yollarda kaldı. Elif gelmedi mi?

Mehmet: –Merhaba Hoca, mertek sanırsın diye gelmedi Elif!

Ben: –'Hoca' sözü üzerine vurgunuz pek güçlü. 'Mertek' sözcüğünü, anlamını bilerek kullandınız herhâlde. Elif'ti beni sizle tanıştıran. Buluşmamızda bulunsun isterdim.

Mehmet: –Konuyu duyunca vazgeçti herhâlde. 'Mertek'in anlamını biliyorum, kızma hemen. Bana da 'sen' de. İçtenliği severim ben.

Ben: –Elif, pekâlâ bizle *erotik aklı* tartışabilirdi. Bu konulardan kaçacak birine benzemiyor.

Mehmet: –Bizim kadınlarımız ne denli okusalar, yurt dışında bir süre yaşasalar da, cinsellik konusunda özgür olamıyorlar. O, aklına gelen her şeyi söyleyenleri de 'özgürlük sarhoşu' oldukları için şaşkın buluyorum. Al birini vur öbürüne...

Ben: –Anlaşılan, yaşama coşkusunu doya doya yaşayan Türk kadınları çıkmamış karşına.

Mehmet: –Yok ki çıksın. Neyse, konuya dönelim. Burayı bulmam zor oldu. Kadıköy'de nargile kahvesi aradım, durdum. Ne anlarsın, şu nargileden be hoca?

Ben: –Kafası ateşli, içi dumanlıdır. İnsandır, bir açıdan. Yanar beyni, dumanlar çıkarır, yüreği fokurdar. Erotik akıl, aklın yanan, isteyen, arzulayan, düşleyen yanıdır. Aklın, duyguyla kesiştiği bir alandır. Kimi düşünürler ona irade, istenç ya da isteme (will. wille) demişlerdir.

Mehmet: –Hoca, bak ben çok dobra bir adamım. Arkadaşlarım, Amerika'da bana *Outspoken Memet* derler, yani harbî, açık sözlü, dobra dobra Mehmet. Erotik aklı nereden çıkarıyorsun? Senin galiba, -ellini çoktan geçtin değil mi?- cinsel sorunların var! Aklın erotiği mi olur? Çok yumuşak kafalı (soft-minded) bir adamsın be hoca. Aklı şizofrenik hâle getirdin. 'Konuşan Akıl', 'Yemek Yiyen Akıl', 'Çişi Gelen Akıl', 'Pinti Akıl', 'Seksî Akıl' uydur, uydurabildiğin kadar. Çok gülünç çok. Desteksiz. Atıyorsun be hoca!

Ben: –Gerçeklerim var Mehmet. Neden bana kızdığını anlamaya çalışıyorum. Akıl çoğulluğu *rastgele* bir çoğulluk değil, bu bir: İnsan, bilgi, varlık, yaşam anlayışına dayanıyor. İkincisi, akıl yobazlığına karşı geliştirildi bu çoğulluk. Uzun uzun anlatamam sana bunları. Akıl, salt insanın olan, insanın özgür ve özerk bir biçimde kullandığı kavrama, bilme, düşünme, hesaplama yetisi olarak anlaşılmış çoğunlukla. Aklın bileşenlerine ayrılması pek düşünülmemiş, hele hele 'erotik akıl' diye bir akıl, akledilmemiş. Oysa Eros, mitolojide bir sevgi Tanrısı olarak, felsefede sevgi kavramı ışığında tartışılmış, yüzyıllarca. İlk derli toplu tartışma Platon'un *Şölen*

diyaloğunda yapılıyor. Eros bir yaşama coşkusudur. Hakikati aramaya yarayan bir güçtür, enerjidir

Mehmet: –Kimi felsefe çevreleri, Eros'u önemsıyor. Felsefede Eros yoktur bence, *philos* vardır, arkadaşlık, dostluk sevgisi, yoksa felsefenin adı *ero-sofia* ya da belki Türkçede *erosefe* olurdu. Sen sevgileri karıştırıyorsun: Felsefedeki sevgi ölçülü, dengeli, denetlenebilen sevgidir; oysa sen, bir delilik olan sevgiden, Eros'tan söz ediyorsun.

Ben: –Eros'u, bir coşku olarak anlıyorum. Aklın coşabileceği aklımıza gelmıyor. Kavramlar arası ilişkileri araştırırken, bir matematik problemini çözerken, bir teori oluştururken konu üzerine yoğunlaşan akıl coşar, coşabilir! Akıl kuru, kupkuru değildir. Problem çözme coşkusunu yaşatan, çözümün ardında gitmek için ısrar eden, işte bu 'erotik akıl'dır. Bır bilme, araştırma, kavramları çözümleme, yaratma aşkıdır. Erotik akıl, destekleyici, güç verici bir akıldır.

Mehmet: –Neden akıl diyorsun ki buna? Tutkudur bu, arzudur. İsteme gücüdür. Eros'un neresinde akıl var ki? Eros'la akıl'ı yan yana getirerek, tıpkı beş kenarlı dörtgen gibi bir söz söylemiş oldun!

Ben: –Eros'taki akıldan söz etmiyorum. Akıldaki Erostan söz ediyorum. Erotik yanıyla akıl, duygularla, bedenle ilişki kurar. Aklın erotik boyutu kaldırıldığında. akıl, duygu ve bedenden kopar. Gökyüzüne ya da beynimizin bir yerlerine saklanır. Aklın heyecanıdır, erotik akıl. Bir anlamda *yakıtı*dır.

Mehmet: –Aklı ne hâle getirdin? Bedenleştirdin, cisimleştirdin. Neden böyle yapıyorsun? Derine indiğinde, hiçbir türlü temellendiremeyeceğin sözleri, aklına geldiği gibi rastgele kullanıyorsun. Çok hafife alıyorsun felsefeyi.

Ben: –Erotik akıldan payımı biraz fazla alıyorum herhâlde. Teknolojıyı ve bilimi besleyen, denetleyen ve teorik akıllar, erotik aklı görmezden geliyor. Akıl, duygusuz, heyecansız, umutsuz, sevinçsiz ortamlarda tüm bileşenleriyle uyum içinde çalışamaz.

Mehmet: –Geleceğin insanı, evrendeki diğer gezegenlere açılacak insan, gülecek bu sözlerine. Evreni anlamaya çabalayan insan, laboratuvarlarında, hesaplarında, kuramlarında tek bir aklı olduğu-

nu anlayacak, onun da, genlerimizle, nöro-biyolojik yapımızın bir türevi olduğunu kavrayacaktır.

AKLIMIN DEDİĞİ

Aklın yeniden sorgulanmasının zamanı geçmektedir. Post-modernist düşünce bunu başarabildi mi? Ufkumuzu açtı biraz; yaşadığımız dünyaya, hayatımıza uymayan akıl anlayışlarından uzaklaştırmaya çalıştı bizi; doğrusu, Batı kültürü içinde yapıldı tartışma, orada kaldı. Bizim gibi ülkelerin bu tartışmalardan öğrenecekleri vardır.

Akıl, insanın dünya gezegeninde yaşadığı serüvende, güvenebileceği, onunla sorunlarını çözebileceği önemli bir *gücüdür*. Özellikle Aydınlanma felsefesi açısından görüldüğünde, kendi kendine yeten, bağımsız, özerk bir insan gücüdür. Gerçekliği, kendisini, insan, aklıyla kavrar, anlar. Çevresiyle ilgili sorunları, yaşamasındaki sorunları, kuramsal ya da uygulamada onunla çözer. Deneyimlerinden onunla öğrenir. Deneyimleri sonucunda öğrendiklerini onunla çözümler, yeni birleşimlere gider, sonuçlara ulaşır. Akıl, yaşamının *berisinde* olandır, *ötesi* ise bilemediğidir, sınırları dışında olandır; ilâhî gücün, güçlerin alanıdır. Hegel gibi, akla sınır koyup, gerçekliği akıl ile bir anlamda özdeş kılan düşünürleri, "her şey akıl" diyenleri bir yana bırakırsak, Kantçı çizgi içinde, aklın sınırları olduğunu kabul edebiliriz. (Gerçekliğin çok büyük, aklın ise bu büyüklük karşısında, insanın bir 'yetisi' olarak, taşıdığı sınırlı algılama, öğrenme, akıl yürütme olanakları gözönüne alındığında, 'küçük' kaldığı inancına dayanarak düşünüyorum.)

İnsan aklıyla öğreniyor, düşünüyor, anlam veriyor, düşünüyor, eyliyor. Üretiyor. Bu anlamıyla akıl, insanın günlük yaşamını, bilimini, teknolojisini düzenliyor. Ahlâkını, eylemlerini, değerlendirmelerini yaşayışında insana destek oluyor. Akıl, deneyimlerle besliyor, zenginleştiriyor kendini. değiştiriyor, dönüştürüyor. Tek tek bireylerde ortaya çıkabildiği gibi, toplumların, kültürlerin de akıldan, aklın 'tarihinden' söz edebiliyoruz.

İnsana ait olmayan, doğanın, evrenin bir 'aklı' var mıdır? Platon'un anladığı anlamda görünenler dünyasının ardında bulunan, değişmenin olmadığı bir dünya, aklın egemenliğinde zaman-mekân ötesi bir 'akıl dünyası' var mıdır?

Aklın insanla ortaya çıktığını, insana özgü olduğunu düşünüyorum. Diğer canlılarda belki *zekâdan* söz edebiliriz, yaşamlarını sürdürebilmek için sorunlarını çözebiliyorlar; işlerinde bir anlamıyla âlet kullananları da var. Akıl insanda. Onunla kavrıyor. Doğadaki düzenlilikleri keşfediyor. Bu düzenliliklerin sınırlarını görüyor. En önemli özelliklerinden biri: Kendi kendisini kavrıyor.

Metafizik yapan insan, aklın, "değişiyor gibi görünenin" ardında değişmeyen ilkeler, yasalar, düzenlilikler arıyor. Bilim de bu arayışın bir sonucu. Teknoloji de, çağımızda bilimle bütünleşmiş işleyişiyle, bir 'güvenli', 'temelleri olan', 'rahatlatıcı', 'kolaylaştırıcı' işlevi içinde bu arayışa yardım ediyor.

Arayışı hep sürecek. İnsanın bu gezegendeki serüveni aklıyla yaşadığı serüvendir. Akıl, zaman içinde. kendi dışındaki güçlerden, (tanrılar, tanrıçalar, doğaüstü güçler taşıyan mitoloji kahramanları, semavî dinlerde, Tanrı, Allah...) yardım almaya çalışmış; zaman zaman kendini, doğayla ilişkisinde tek egemen güç olarak görmüş. Deneyimleriyle, çevre koşullarıyla etkileşim hâlinde olmuş. Bu anlamda aklı, olup bitenlerden bağımsız, onlara yasalar koyan, 'dikte eden' bir güç olarak görmüyorum. Aklın gücü, insanın gücüyle sınırlıdır. Aklın buldukları, deneyimlerinin etkisiyle değişebilir; bitmiş, bir daha ele alınıp sorgulanamayacak bulguları olamaz aklın! (Bu yargısı bile sorgulanabilir!) Akıl, kendi olanakları. birikimiyle. gerçekliği kavrar: Mutlağın ardındadır, yolundadır; yolda ortaya koydukları ise, gerçeğin 'resimleri', 'modelleri'dir hep!

Aklı mutlaklaştırmak, aklın sınırını bilmemekten kaynaklanır. Akıl, zaman zaman keşfettikleriyle, icâd ettikleriyle sarhoş olur; doğanın tüm gizlerini çözdüğünü sanır. Bu geçici bir 'güven' dönemidir; ardından gelen 'kriz'ler akla 'haddini bildirir'.

Ahlâk alanında, bilim alanında olduğu gibi göstermez kendini. Aristo'nun, Kant'ın gördükleri gibi, matematiğe, mantığa, aksiyomatik sistemlere sağladığı 'algoritmik' desteği, ahlâk alanında bu-

lamazsınız. Sanatta, teknolojik üretimde, teknolojiyle sorun çözmede, aklın yeri, bilimdekinden farklıdır.

Günlük yaşamda da öyledir: Planlayarak, hesaplayarak, belli bir kuram çerçevesinde yaşanan, her şeyin önceden öngördüğümüz biçimde gerçekleştiği bir yaşam, *'akıl' yoğun bir yaşam*, çok az insanın gerçekleştirebildiği, belki güvenli ama sıkıcı bir yaşam olsa gerek. Neden? Çünkü, akıl anlayışımız, yaşam anlayışımıza uymuyor, yakışmıyor.

Aklım bana, akıl anlayışımızı değiştirelim diyor.

EROTİK AKLIN KATKISI

Akıl durduk yerde neden düşünsün, anlasın, eleştirsin? Aklın devingenliğini sağlayan, aklın içindeki güç, *erotik* bileşeninden gelir. Aklın *kaygı* ve *ilgi* bileşenini oluşturur. Düşünürken duyduğumuz kaygı; anlarken, hesaplarken çabalarımızı sürdürmeyi sağlayan güç, erotik akıldan gelir. Aklın heyecanıdır, onsuz harekete geçemez kolay kolay. Ele aldığı sorunların üstesinden gelemediğinde direnci sağlayan odur. Eğitimde, birçok öğrencinin çektiği sıkıntı, erotik aklı harekete geçirememektendir. Psikologların çoğunluk *motivasyon* dediği, çevreden, bedenimizden gelen uyarımların etkisiyle de harekete geçen bu itici güç, aklın içinde yansımalarını bulabilir. Bu gücün aklın erotik bileşeniyle girdiği ilişki, aklın devingen işleyişim başlatır.

Aklın olanaklarını kullanabilmesi, deneyimlerden öğrenebilmesi, onu besleyen kaynakla, *akla ateş sağlayan*, erotik yanını tanıyabilmesi ile gerçekleşebilir. Erotik akıl, eskilerin *şevk, aşk* dediği güç ile düşünmeye, eleştirmeye, anlamaya, sezmeye katkıda bulunan akıl.

'Hayret', 'şaşma', erotik aklın alanıdır: Felsefece düşünme, ufkumuzu genişletecek, farklı bakışlar, çözümler arayan düşünme, hayretle başlar. Aklın heyecanıdır, psikolojik heyecan değildir bu, *noetik* heyecandır. Sorunları irdeleyen, buluşların ardından gıden, esinlere açık olan.

Felsefecilerin 'sezgi' dedikleri, düşünce basamaklarını bir çırpıda aşıveren, denetleyici ve kurumsal aklın destek veremediği durumlarda, düşünsel serüveni üstlenmeyi göze alan atılımlar da erotik aklın katkısıyla gerçekleşir.

Neden erotik akıl, aklın tarihinin dışına itilmiş? 'Duygu' sayılmış, tutku, arzu! Bir *ratio vivificus* olan (can veren akıl!) erotik akıl. Özellikle, aklın bölünmeye uğramasıyla (örneğin, teorik ve pratik akıl olarak) düşünme, bilme, anlama ile eyleme arasında ayırımlar çizilmeye başlandığında, aklın dışına düşüyor. Sezgi, göze alma (risk), şevk, aşk, heyecan ve isteme, aklın değil de, 'kalbin' alanı olarak görülmüş.

Akla, dinginliğin, ölçülülüğün, ciddiyetin, huzurun, hesaplamanın ışığında bakılmış. Akıl bir *hâl* içinde sürdürür varlığını. Bireylerde, yaşanan bu hâllerin 'psikolojik' bir süreç olduğu sanılmış. Örneğin, hesap yapmaya çalışan bir insan, hesabını gerçekleştirebileceği bir *ortam*. bir *durum* arar. İşte içinde bulunduğumuz *hâl*, sorunlarımızın çözüm ortamlarına uygun olmalıdır! Belli metinleri, belli sorunları, anlayabilmek, çözebilmek, çozümleyebilmek için, aklın kendini hazırlaması, *donanımını* oluşturması gerekir. Erotik akıl, bu hâlin oluşumunda, sürdürülmesinde önemli bir işlev görür. Akıl, her zaman, sorunlarını çözmeye çalışırken, 'dingin', 'duygusuz', 'çatışmasız', 'huzurlu' değildir. Bir savaş olabilir düşünmek, anlamak! Bir huzursuzluk, can sıkıntısı, çâresizlik olabilir. İşte bu tür duygusal dağılmalar, konu üzerine yoğunlaşamamalar, odaklanması gereken noktalar üzerine odaklanabilmekteki zorluklar, erotik aklın *müdahalesiyle* düzeltilebilir. Aklın *akıncıları,* erotik aklın buyruğundadır, sınırlara doğru, akıl dışına, duygulara doğru seferler yaparlar. Bir *uç beyi* olarak erotık akıl, belli bir heyacanla, *hâli* hazırlar: Hâlin içinde gücünüz yettiğince kalırsınız.

Erotik akıl, düşüncenin mutfağında iş görür: Düşünme eylemi ürün olarak ortaya çıktığında, erotik aklın işleyişini görmek zorlaşır: Satır aralarını okuyabilen okuyucu sezebilir, bitmiş ürünlerdeki erotik öğeyi.

İnsan aklının işleyişinin bir mantığı, bir matematiği, kısaca bir *derinde yatan dili* var mıdır? Böyle bir dil, Aristo'dan bu yana aranmaktadır. Elbette bu arayış süreci, bilimde, felsefede önemli gelişmelere yol açmıştır. Bu dil, *insan ötesi*, insanı aşan bir dil midir? Öyle de olsa, insan kendi olanakları ölçüsünde, böyle bir dil arayışından vazgeçmeyecektir. Böyle bir genel, evrensel dili yakalayabilme, erotik akılsız gerçekleşemeyecektir.

Eğitimde erotik aklın yeri anlaşılırsa, gerek aile içi, gerekse okul eğitimi daha zevkli, sevinçli, yaşayan bir eğitim olacaktır. Bu yaşayan aklı (*ratio vivendi*) keşfe çıkın, beni anlamaya çabalamanın yollarında yürüyün diyor, erotik aklım.

KENDİ AKILLARINA TAKILMIŞLAR

Bana acı veren insanların başında, kendilerinin rasyonel olduğunu söyleyenler gelir. Gerçekten de, 'kafalarına göre' rasyonelderler. Kendilerine göre belirli ilkeleri, tavırları, aydınlık kılınmış kavramları, kuralları önceden belirlenmiş çıkarım yolları vardır. Binalarını kurarlar ve içinde otururlar. Sonra varsa birkaç pencereleri bakarlar; dünyayı, kurdukları ev mimarisiyle görürler. Kurallar ve ilkelerle zapt u rapt altına alınmış cihanı, kendi kafalarındaki düzeni, evrenin düzeni sanmalarından kaynaklanır.

Bu, dar kafalı, kendi akıllarına tıkılı, akılları bu yüzden tıkalı insanlarla tartışmak çok zordur, acılıdır. Onları ancak kendi tanımları, kurallarıyla tanıyabilirsiniz. İletişim, onların koyduğu kurallarla sağlanabilir. Bu akıl bağımlılarının gözünde, benim gibi biri, duygusal, mistik, kafası karışık, garip, edebiyatla felsefeyi karıştıran, 'sistematik' (onlar gibi) düşünemeyen, 'meczup' bir insandır. Elbette mantık derslerime girmemişlerdir. Girseler de kendi mantık düzenlerini terk edemedikleri için, neyin ardında olduğumu amlayamazlar, bir türlü.

Bana bu akıllarına tıkılı insanlara haksızlık ettiğimi söyleyebilirsiniz. Sanmıyorum. Onların 'sistematiği' içine girmekten (eğer tepemi attırmamışlarsa!) korkmam. Pencereleri olduğuna inandıklarımla

tartışabilirim de. Hem de onların düzeni içinde. Onların sahasında. Onların diliyle. Kendimi elimden geldiğince paranteze alabilirim. Umudum, sistemlerinde gedikler bulup, onları kendi anlayışıma çevirmek değildir. Elbette sistemlerinde gedikler vardır. Belirsiz, iyice tanımlanmamış terimler. Çıkarım çarpıklıkları. Çünkü, insan, 'aksiyomatik' bir sistemle günlük yaşamını yürütemez. Günlük dili kullanarak, böylesine yıkılmaz kaleler kuramaz. Bu insanların 'mimari' zayıflıklarına saldırmanın hiçbir anlamı yoktur. Onlardaki takınaklı (obsesif) kişilik, zayıflıklarını türlü cambazlıklarla onarıverir! Bir ikisinin yüzlerine vurabilirsiniz özürlerini ya da imâ edebilirsiniz. Asıl iş, 'mimari' anlayışlarını tartışmaktır. Bu katı *akıl yoğunluğuyla* yaşadıkları, yaşamaya çalıştıkları hayatın nasıl tutucu (kabız, zâbıt), tutup bırakmayan, dönüşmeyen, kendileriyle yüzleşmeyi engelleyen, iç bağımsızlığı ortadan kaldıran bir hayat olduğunu sezdirebilmektir. Sezmekten korktukları için akla abanırlar. Bunlardan 'yaratıcı', 'kalıpları kırıcı' insanların çıktığı çok az görülmüştür.

Aklı mı kötülüyorum? Hayır! Onların akıl dedikleri şeyle ilişkilerini eleştiriyorum. Bu ilişkilerin siyasal uzantılarının çok tehlikeli olacağını düşünüyorum. Totaliter yönetimlerin katılığını destekleyen bu hava almaz, kokan akıl anlayışına karşı çıkıyorum. Bu aklın insan bütünlüğünü kuşatamadığını düşünüyorum. Kendi aklımı böyle bir akla yakıştıramıyorum.

İnsan kafası, karışıklığı sevmiyor! Düzenleyip, sağlamlaştırmak istiyor kendini. Akıl sağlığı bunu gerektiriyor. Soru şu: Nasıl bir sağlamlık? Aklı bir kışla olarak görüp, onu silâhlarla donatarak, yanılmayı, bunalımı, sarsılmayı en aza indirgemeye çalışmak, *aklın ordularını,* hep 'teyakkuz' hâlinde, alarm hâlinde tutmak. *Aklın Hitler Yönetimi* diyorum buna. Ruh kibarlığını, inceliğini. derinliğini, yumuşaklığını, isyanını ortadan kaldırıcı bu yoğun şiddetteki akıl bağımlılığı, küçücük beyniyle kâinatı anlamak isteyen insanın içi boş şişinmelerinden başka bir şey değildir.

Aklımızdan gayri güvenebileceğimiz neyimiz var? Aklımız var. Bu akıl, duygularla, sezgilerle, düşlerle, arayışlarla, aranışlarla; is-

yanlarla, farklılıklarla, duyarlılıklarla zenginleştirilmiş bir akıl. Bunu, Batı'daki IQ'dan EQ'ya geçiş önerileri yapan, 'akıl yönetimi'yle yarar sağlayabileceğini uman görüşlerden esinlendiğim için söylediğim sanılmasın. Hiç ilgisi yok!

Temel tezim şu: İnsan aklını değiştirmedikçe bu düzeni değiştiremez. Bu düzense değişmelidir. Öyleyse aklı da değişmelidir. (Mantık sevenler için, durumu tam yansıtmasa da, ilk önermem A↔D, ikinci önermem D, sonuncumsa A'dır!) Kısaca: Bu akılla, bu düzen değişmez. Daha doğrusu, bu akıl anlayışıyla bu düzen değişmez!

Aklını kişiliğiyle, yaşadığı çevreyle etkileşime sokamadığı için kendini tahrip eden bir arkadaşım geldi aklıma. Aklını cephanelik sanmıştı. Biraz daha yaşayabilseydi arkalardaki gül bahçesini görebilecekti.

Bu evrendeki hayattan, insandan, geleceğin insanından sorumluysak, aklımızı değiştirmeliyiz

AKIL BAĞLANIR MI?

Akıl bağlanamazsa düşünemez. Burada 'bağlanma', elin, kolun hareketini engellemek amacıyla bağlanması gibi bir 'bağlanma' değil: 'Güvenme', 'adama', 'sorumluluk üstlenme' anlamlarından yola çıkan, bütün bu anlamları kuşatan 'bağlanma'.

Aklın alanı, açıklığın, belirliliğin, hesabını verebilmenin, dayanaklarını ortaya koyabilmenin alanı. Atılan adımlar, bu adımlar arasındaki ilişkiler, adımların yönü belli kılınmaya çalışılır aklın alanında. Akış diagramını, çizelgesini (flow chart) çıkarabilirsiniz düşünme adımlarının.

Akıl, bu açıklığı, netliği, belirliliği elde edebilmek için *güvenmek* zorundadır. Kendine. Yoksa adımlarını atamaz. Mantık terimleriyle söylersek, önermelerin doğruluğuna, önermeler arasındaki geçişi sağlayan çıkarım kurallarına inanır akıl. Her savı kanıtlayamaz çünkü: Çıkarım kurallarının 'doğruluğu'nu aynı çıkarım kurallarına dayanarak ileri süremez. Bağlanmak zorundadır: Kurduğu 'yetkin' düşünme modellerine inanmak gereğini duyar. Bu çıkarım

kurallarını, kanıtlayamadığım önermeleri (aksiyom ya da 'postula'lar, temel ya da 'ilkel' tanımlar) doğru olarak *kabul* ederim. Kabul ettiklerim *doğruysa*, kanıtladığım önermeler doğrudur. Doğru olmalıdır ki yola çıkabileyim. Aklımın sınırları dünyanın sınırları değil ki!... Aklımla, dünyam tam tamına örtüşmüyor ki! Aklım, varsaymak, göze almak, güvenmek, bağlanmak *zorundadır*. Bağlanır da. Aklın sınırlarının inanç alanıyla komşu olmasının nedeni budur. Evrende bir düzenliliğin olduğuna *inanmazsa*, bilim yapamaz, düzenlilikleri keşfetme çabasına girişmez. Doğanın işleyişinde matematiksel bir *yapı*nın olduğuna inanmazsa, matematiksel modellemenin, çağdaş fizik araştırmalarının anlamı kalmaz.

Akıl bağlanır. Bağlanan akıl, ihtiyatı elden bırakmaz. İnanır ve gözlerini olgulara diker: İnancına uygun oluşturduğu kuram, hipotez, model "çalışıyor mu, çalışmıyor mu?" Akıl, kendi gözünü kör etmek, çözemediklerini 'inanç sıçramasıyla' hemen çözüvermek için bağlanmaz. Sınırlarını bildiği, bilmek istediği, 'bilinebilir'le 'bilinemez' arasındaki çizgiye duyarlı olduğu, bağlanmaktan başka çâresi olmadığı için, bağlanır.

Bağlanan aklın işleyişi nasıldır? Nasıl bağlanır? Neden bağlanır?

Bağlanmak zorunda olduğu için bağlanır. Bağlanan akıl, diğer akılları harekete geçirir: "Başlayın yürümeye" önerisi ondan gelir.

Bağlanmanın işleyişini diğer akıllarla (teorik akılla ya da denetleyen akılla örneğin?) açıklama olanağı yoktur. Bağlanan aklın 'mantığını', bağlanan aklın dışındaki mantıklarla anlayamayız.

Neden inanırız, inancımıza ulaşmamızda aklın rolü, payı nedir? İnancımızı sürdürmede, inancımızdan vazgeçmede aklın yeri nedir? Bütün bu sorular, bağlanan aklın alanına giren sorulardır.

Aklımızı kullanamadığımız için inanıyor olabiliriz, inanma çocukluğumuzda bize aşılanmış, belli bir alana (din, ideoloji gibi) yöneltilmiş olabilir. Birçok inanan insanın yaptığı gibi önce inanıp, sonradan inancımızı 'akılla' destekliyor olabiliriz. Bu destekleme sürecinde inanan akıl baş rolü oynar. Diğer akıllardan destek isteyerek, inancı 'ussal', 'aklî' bir kılığa sokar. 'Meşrulaştırır.' Akıldan yardım alan, 'akıl torpilli' inançtan, nedense hep kuşku duyarım.

Tehlikeleri göze alan inançların, güçlü inançların, aklı 'kullanmaya' gerek duyacaklarını sanmıyorum. İnançlar, bilgi ve akılla desteklenme gereğini duymuşlardır, yüzyıllardır. Bağlanan aklın, ne gibi işleyişle destek sağladığını dinlerin 'ilahiyat', 'teoloji' çalışmalarına bakarak görebiliriz. Bağlanan aklın inançları meşrulaştırmak için giriştiği çırpınmaları, oluşturduğu düzenleri kimi zaman hayretle, kimi zaman saygıyla gözlüyorum. "Benim inancım senin inancından daha ussal ya da daha bilimsel" diyenleriyse doğru bulmamakta ısrar ediyorum. Bağlanan aklın sınırlarını aşması olarak görüyorum.

"Bilimsel araştırmaların sonucunda A dininden çıkıp B dinine geçtim" savında da, bağlanan aklın haddini bilmediğini düşünüyorum. İnanma alanının akılla ilişkisinde, aklın inancı ya da inancın aklı egemenlik altına almasını doğru bulmuyorum. Bilim, başta da söylediğim gibi, inanmazsa araştırma yapamaz. İnançları kendi çalışma alanı içinde önemlidir. Alanı aşıp, bana neye inanıp inanmayacağını söylemeye kalktığında, hem aklı hem de inancı anlamamış olur.

Bilim, bir gün bağlanan aklı merceği altına alacak. Şimdilerde 'inanma' olgusunu psikoloji, sosyal-psikoloji, bilgi ve algı psikolojisi aracılığıyla incelemiyor değil. Bağlanan aklı anlayınca belki ufku genişleyebilir.

ELEŞTİREN AKIL

Entelektüel insan eleştiriye saygı duyar. Bilimin çekirdeğinde eleştiri bulunduğunu düşündüğü için. Akıl, gücünü eleştiriden alır, ona göre. Eleştirisiz ilerleme, gelişme olmaz. Eleştirel bakış, insanı yanlış yapmaktan alıkoyar. Düşüncenin katılaşmasını, yozlaşmasını, kokuşmasını önler. Entelektüel insanın 'görevi' eleştirmek, 'muhalefet' yapmaktır, eleştirileriyle. Entelektüel, eleştirilenyle belli olur. Eleştirel bir kafaya sahip olmak, eleştirel bir gözlüğü olmak entelektüelin bir erdemidir. Eleştiren aklınız gelişmemişse entelektüel olamazsınız. Peki, ne olursunuz? Romantik, mistik, fanatik... Eleştiren aklım, çağımın böyle düşünen insanının eleştiren aklında bir sorun olduğunu söylüyor.

Böylesine sığ bir 'eleştiri' anlayışından kuş çıkmayacağını, belki eleştiren aklım yeterince gelişmediği için yirmi beş sene 'eleştiri çalıştıktan' sonra anlayabildim. Eleştirel bakışın, eleştirel aklın gelişebilmesi için diğer akılların, teorik, denetleyen, anlayan, şiirleyen, erotik ve bağlanan akılların *eşgüdümüne* gerek var. Eleştirel aklın gelişebilmesi ve *terbiyesi* üstüne düşünebilmeyi başarabilmek gerek. Nasıl adam edebilirim eleştiren aklımı? Nasıl özen gösterebilirim ona? Pısırıklığını ya da azgınlığını nasıl önleyebilirim? *Bakımını* nasıl yapabilirim?

Eleştiri elbette gerekli. Her şeyden önce bir *değerlendirme* o. Eyledim. Eylemim değerlendirilirse, eylemimi toplum içinde, kültür içinde bir yere koyabilirim. Konuştum. Eleştiri aldığımda. konuşmam şu ya da bu biçimde değerlendirilmiş demektir. *Durumum, yerim,* çıkmıştır ortaya.

Yazdım. Eleştirirseniz, yazdığımı, yazdığımı sandığımı, yazamadıklarımı anlayabilirim. Eksikliklerimi, özürlerimi görebilirim. Kendimi tanımam için eleştiriye ihtiyacım var. Insanlar kendilerini, birbirlerinin eleştiren akıllarıyla tanıyabilirler. Eleştir beni, eleştir de kendimi tanıyayım.

Peki, nasıl eleştireceğim? Neden eleştireceğim?

Eleştirim, bir saldırı, yok etme, ortadan kaldırma amacını taşımayacak. Eleştirel cinayet. yok etmeye yönelik eleştirinin işidir. Değerler kavgasında, yüksek değerleri yaşatmak için girişebilir miyim öldürmeye? "Bu davranış, bu görüş, şu bakış açısı yanlıştır, ortadan kalkmalıdır" diyebilir miyim? Belki gözdağı vermek için. Belki sarsmak, düşündürmek için karşı tarafı. Yine de, doğramaya, yok etmeye, tahrip etmeye yönelik eleştiri, şiddeti beraberinde getirdiği, 'yaşatma', 'canlı kılma', 'tazeleme' amacını taşımadığı için saygın değildir. Bir öfke patlaması, rahatlama, intikam alma olmamalı eleştiri. Kıskançlıklarımın sonucunda, karşımdaki insanı küçük düşürme, aşağılama niyeti taşıyan kişisel hesaplarıma bağlı olmamalı.

Eleştiren akıl, anlayan aklın yakın dostu olmalı. Anlayan, karşı tarafın gelişmesini, sağlığa kavuşmasını, can bulmasını isteyen eleştiri, yaşatan, yaşatıcı eleştiridir. Özellikle ülkemizde çok sık rastlanan, kimseyi, hiçbir şeyi beğenmeyen sürekli, olumsuz, çözüm öne-

rileri taşımayan yakınmaların eleştiriyle hiç ilgisi yoktur. Bunun yanında, bizde eleştiri korkaklığı da vardır. "Başımı belâya sokmayayım" kaygısıyla, sesini hiç çıkarmamak, görüşlerini, değerlendirmeleri saklamak, eleştiri adına yaygara koparmak kadar zararlıdır.

Eleştirmek, birlikte yaşadığım insanlara karşı bir sorumluluğumdur. Nerede, nasıl, hangi üslûpla eleştireceğimi iyi bilmek koşuluyla. Eleştirinin olmadığı bir ilişki, bir toplum, bir kültür, bir araştırma gelişemez.

Bilgi açısından, eleştirerek öğrenmek, eleştirerek öğretmek, tartışarak anlatmak, yanlışlardan arınmaya çalışmak bakımından önemli. Eleştirmek, bilgi araştırmasının enerji kaynağıdır. Yürünen yolun, alternatiflerini sunabilir bize. Alternatifleri bilirsek, yolumuzu, onlar arasında görebilme şansımız artar. Hedefi arayışımız daha kolaylaşır.

Ahlâk açısından, ötemdeki insanı tanımak, ilişkimizi sağlıklı bir duruma getirmek, onun kendini tanımasına yardımcı olmak, eleştirinin sağlayacağı önemli olanaklardandır.

Eleştirmek, kültürümüzdeki, bilim ve sanattaki değerlerin zenginleşmesini, canlı kalmasını sağlayabilir. Eleştiri terbiyesinin geliştiği, anlamayı, dinlemeyi; yanlışlarını, özürlerini düzeltmeyi göze alan insanların yaşadığı bir kültür, sağlıklı bir kültür.

Eleştiri, öneriler sunmada, deneyim ve birikim aktarmada da önemlidir. Eğitimin temel çatısında bu vardır. Taklitten, sığ düşünceden, kopyacılıktan kurtulmada eleştiri yapabilme, eleştiriden öğrenebilme becerilerine sahip olmak önemlidir.

Eleştiren aklımla yalnızca bilim yapmıyorum, insanları, dünyayı, toplumu, gerçekliği, kendimi tanıyorum. Toplumumuzda eleştiri, aşırı yergiler ve övgülürle kara çalmalarla, torpilli göğe çıkarmalarla yapılıyor. Kendi gücünü göstermek için eleştiriyi bir silâh olarak kullanıp, önüne geleni doğrayanlar vardır.

Eleştiri yöneltmeyı, eleştiri dinlemeyi bir gün öğrenecek miyiz? Eleştiriyle yaşamayı başarabilecek miyiz!

Eleştiri diye bir uğraştan, eleştiren akıl diye bir akıldan söz ediliyor; duyan, gören var mı?

TOPARLAYAN AKIL

Insan, koşullar elverirse, bir gün akıl zenginliğini kullanmayı öğrenecek. Yüzyıllarca, değişik kültürel, toplumsal, siyasal, ekonomik, dinsel, ruhsal... etkilerden dolayı aklını 'kısır', dar, sığ biçimlerde yaşadı. Denetleyen aklı, dünya gezegeninde 'tür' olarak varolması için binlerce yıl kavga verdi, âlet yaptı, avladı, barındı, büründü, örgütlendi. Dünyayı 'ele geçirmeye' çalıştı. Taktikler, stratejiler uyguladı. Farklı topluluklar, farklı yönlerde, denetleyen akıllarını kullandılar, birbirleriyle çatıştılar, savaşlar, bitmek bilmeyen mücadeleler sürdü gitti. 'Bizden' ve 'onlardan' olanlar ayırımı yaparak 'onları' yok edip, dünyayı 'bizden' olanlarla doldurma tutkusu sardı denetleyen aklı. Denetleyen akıl, 'çâre' olarak, insanı doğadan ve kendinden gelebilecek belâlardan korudu, korumaya çalıştı; teknoloji oldu. tıp oldu, yönetim bilgileri oldu.

Denetleyen akıl, tarih boyunca, ınsanın onsuz edemeyeceği aklı oldu. Çoğu zaman gücü ele aldı, aklın diğer bileşenlerine göz açtırmadı. 'Teorik akıl' örneğin, birçok kültürde oluşamadı: Oralarda insanlar, seyrederek, belli bir uzaklıkla 'olup bitenler' üzerine düşünebilmeyi akıl edemedi, başaramadı. Çağımızda, teknoloji yoğun bilim anlayışında, teorik akıl, denetleyen aklın 'muavın'liğini yapabiliyor. Salt 'teorik' çalışmalar, yeterince özendirilemiyor.

Anlayan aklımız, en güdük kalmış aklımız. 'Anlama', denetleyen aklın egemenliğinde; 'işine geldiği gibi' anlama, 'sonuç almak için' anlama, 'görmezlikten gelmek için' anlamaya dönüşmüş. Bizden olmayanı, denetleyen aklımızın yatmadığını anlamayı, karşımızdaki insanın, kültürün, yaşam biçiminin 'kalbi olarak' anlamayı pek istememişiz. Anlamaktan korkmuşuz: Anlarsak, kabul edeceğimizden korkmuşuz. Sürekli kavga ve gerilimle yaşanan dünyada, denetleyen aklı bol 'hıyar' insanın kalbini, 'ruhunu' açarak, çıkarlardan, 'sonuçlardan' uzak anlama çabası içine gıremediğini görüyoruz. Anlamaya çabalıyor görünmesi bile denetleyen aklının buyruğu ile gerçekleşiyor olabilir. Anlamadan felsefeci, anlamadan bilim adamı, anlamadan mühendis, anlamdan sanatçıların ortaya çıktığı bir dünyadayız. Ezbercilik. taklitçilik, yaptığı işin anlamını

kavramadaki isteksizlik, anlayan aklımızı güdük bırakmış. (Mühendislik okurken, türev ve integralin anlamını kavrayacağım derken, az kalsın sınıfta kalıyordum!)

Şiirleyen aklımızsa, yüzlerce yıl 'manzumeler', uyaklı, ölçülü sözler olarak, belleğimize hizmet etmek için kullanılmaya çalışılmış. Yaşamdaki şiiri 'kavrayan', şiiri yaşayan, yaşatan; yaşanana şiir katan aklımızın, denetleyen aklın bu oyununa gelmiş olması hazindir. Kendine şair diyen bir sürü insanın şiirleyen akıldan nedenli nasiplendiği tartışmalıdır. Anlayan akıllarıyla yazsalar neyse, denetleyen akıllarıyla yazıyorlar! Kurnazlıkla, taklitle!

Erotik aklımız, seks budalası kılıvermiş bizi. Erotik aklın bir yaşama, düşünme coşkusu sağladığını, düşünmenin, duymanın, anlamanın o doyumsuz tadını, yaratıcı ateşini oluşturduğunu anlayamamışız. Bu yüzden ortalıkta 'içi geçmiş', karamsar, yılgın 'entel' kılıklı insanlar dolaşır olmuş.

Eleştiren aklımız, kimi yaşam biçimlerinde hiç gelişmemiş, 'takma kafana' görüşüyle kör olmuştur. Aşırı gelişip, 'azdığında' ise, her şeyi tahrip eden, hiçbir değere tutunamamış 'nihilist' insanlar yaratmıştır. Sağlıklı, yapıcı, ufuk açıcı eleştiriler, bir 'muhabbet' olabilen eleştirilen ortaya koymakta yeterince başarılı olamamış eleştiren aklımız.

Bağlanan aklımızsa, bağlandığı inançların, görüşlerin, öğretilerin yobazı olmuş, inançlarını anlayarak, kavrayarak, hoşgörerek, şiirleyerek yaşamayı bilememiştir. İnanma, bir 'gaflete' ve farklı olana düşmanlığa yol açmıştır. Kısır 'ideolojik' çekişmelerin, inanç ayırımlarından kaynaklanan düşmanlıkların altında bağlanan aklımızın gelişmemişliği yatıyor.

İşte bu olumsuz görünümüyle insan aklı, bileşenlerindeki uyumu, düzeni kuramadığı, parçalarını biraraya getirip güçlenemediği için toparlayıcı gücünü kullanmak zorunda. Kimi zaman 'ortak akıl' adını da verdiğim, toparlayıcı gücüyle, sahip olduğu ama etkin kılamadığı zenginliklerini harekete geçirebilir.

Toparlayıcı akıl, bileşenleri arasındaki dengeyi, uyumu sağlayabildiğinde, insanlar, bu dünyayı daha yaşanır bir gezegen olarak dö-

nüştürme yolunda adım atmış olacaklar. İçinde bulundukları ortam ve çevreyi dönüştürebildiklerinde akıl tüm gücüyle çiçek açacak, değişik yaşam biçimi içindeki insanlar birarada yaşamayı öğrenebilecek. Akılların toparlanması sorunu, insan yaşamanın toparlanması sorunudur. Birarada yaşamayı gerçekleştirebilme sorunudur.

HIYARLAR DEVRİM YAPAMAZ

Neden hıyarlar var dünyada? Yanıt basıt: Dünya bir bostan. Peki, neden gülistân değil? Hiçbir zaman olmadı, belki. Kavga, güç elde etme savaşı, sahip olma kaygısı ile yaşanan çatışmalar Ben merkezli, kültür merkezli, ırk merkezli dünya görüşleri... Yaşam kavgasının aman vermez zulmü altında ezilen insan, tarihi boyunca hıyarlığını inceltecek kültür ürünleri (sanat, bilim, din, düşünce alanlarında...) ortaya koysa da kendi yaşam alanını bostanların dışına çıkaramadı. Giderek acımasız kapitalist düzenin yarışmalarla varolmaya çabalayan insanı, hıyarlığını geliştirdikçe daha başarılı olacağını düşünüyor. Hıyar olmayan 'yırtık' olmayan, atılımlar yapıp, yatırımlar geliştiremez. Hıyar değilseniz, bu düzende varolamazsınız. Hıyarlardan çıkıyor iş adamları. Hıyarlardan çıkıyor iktidarı ele geçiren ınsanlar. Saldırgan, atılımcı, iş bitiricilerın önemsendiği, değerlı görüldüğü bir dünyada, hıyarlardan rahatsız olunmuyor. Hıyarlar el üstünde tutuluyor. Hıyarlar sınav kazanıyor. İşe giriyor. 'Yukarılara' doğru tırmanıyor. Politika, hıyarların oyun alanı olmuş. Dünya hıyarların dünyası. Çevresel koşullardan, toplumsal. ekonomik. kültürel nedenlerden dolayı. Kaba, kendi kabalığını kabul edemeyecek kadar vahim bir gaflet içinde! Karanlık yanlarını fark edebilecek duyarlılıktan yoksun. Entel, bilgi küpü ama bilgisi iç dünyasına sızmamış. İç üzerine kitap yazıp, kendisini içinde göremiyor. Sözcük şaklatıyor. Felsefe yuvarlıyor. Bilgi kumkuması. Kibrinden, yüksek perdeden konuşmasından yanına varılamıyor.

Ruhu kanıyor. Bakımsızlıktan iç dünyasını yaban otları bürümüş. Toplumsal, politik, ekonomik, kültürel çözümlemeler yapıyor. İçinden gelen sesleri dinlemesini bilmiyor. Kabalığı, hıyarlığı, yüksek düşünsel gücünden ve bilgisinden geldiği sanılıyor. Oysa, bilgisi ve düşünsel gücü, iç dünyasına ulaşamıyor. Hıyar böylece narşisist imgeler yaratıyor, kendisi hakkında. Bu ımgeleri kendi sanıyor. Tapıyor bu ımgelere. Bu, yarattığı *kendi imgelerini* 'beslemek' için, kendisini sevecek insanlar arıyor. Kimseyi sevemiyor.

Teknoloji ve bilimin hıyarlarla ılgisi var mı? Olmaz mı? Çağdaş bilim ve teknoloji, hıyarları besliyor. Model kurmaya, deney yapmaya, sınamaya, yanılmaya ayrılmış bir yaşamın gündeminde hıyarlık yok. Peki, kimin sorunudur, hıyarlar? Hepimizin. Hıyarlığını fark etmiş insanların.

Bütün dünya bostana dönmüş dediğimde elbette kendimi de azılı hıyarların arasında görüyorum. Sıkıntım, keskin Freudgillerden dostların sanabileceği gibi, bir 'yansıtma' sorunu değil. İçimin hıyarlığını dışa vurup, herkes hıyar demiyorum. (Biraz etkisi vardır elbette!) Hıyarlık, çağımızın en büyük sorunlarından biri. İlim irfan yoluyla, 'hıyarsızlaştırma' kampanyaları ya da eğitimleriyle tez elden giderilebilir bir 'üst yapı' sorunu değil! Bir yaşama sorunu. İnsan olma sorunu. 'Sev' denmiş, 'say' denmiş. Bunların ince yaşam durumlarına nasıl uygulanacağı bilinmiyor. Nasıl seveceğim? Kendisi olabilen, kendi yaşamına sahip biri olarak nasıl seveceğim? Biricik bir insan olarak, biricik sevgilimi, yaşadığım biricik ortamlarda nasıl seveceğim? Biricikliğimizi yaşayabilme, genel ahlâk ilkelerinin özel durumlarda gerçekleştirilebilmesi, yaşama ustalığı burada. Yaşama ufukları dar; *kendisiyle karşılaşmamış*, giderek *kendisine hiç rastlamamış* insanların dünyasında hıyarlaşma hızlanıyor. Güçleniyor.

Hıyarları önce dostlarımda gördüm. Sağolsunlar, bu konuda benim gözümü açtılar. *Hıyarân* diye bir kitap yazdım. Hıyarca yazılmış bir kitaptır. Sonra anladım ki ben de az hıyar değilmişim. Hıyar olmayanlara (gül mü diyeyim onlara?) rastladıkça yüreğim burkuldu. Hem kıvanç duydum, şükrettim, içimdeki sonsuzluğa: Hâlâ

güzel insanlar var. Bu çirkin yaşam çarkının kirletemediği. Biliyorum, insan, hâlâ onlar var diye insan. Dünyanın yönetiminde yerleri yok. Belli etmiyorlar kendilerini (Eski deyimiyle, 'mahviyet mesleğine mensup'lar!) Hem içimin bir yerleri sızladı. Kalakaldım. Kendimin hamlığını görmekten.

Dostlarım, bana her gün bostanda yaşadığımı anımsatıyorlar: "Ahmet, sakın kendini gökyüzünde sanma, burası bostan. Burada gücü gücü yetene bir kavga, entrika, stratejik davranışlar, kullanma ve sömürme ilişkileri egemen. Burası, Platon'un göğü değil! Burası Epikür'ün bahçeleri, Stoa'nın aradığı 'âsûde bahar ülkesi' değil. Burası sana göre değil. Silâhların, ağır iş makınalarının, güneş gözlüklerinin arkasına ruhlarını gizleyebileceklerini sanan, kendine, dünyaya, geleceğe, doğaya, evrene karşı acımasız, kaba odunlaşmış insanların dünyası.

Elinde bastonu, iki büklüm yürüyen huysuz bir yaşlı adamın dünyadan yakınması değil bu söylediklerim. Teknoloji, birçok yaramızı sararken hıyar olma potansiyelimizi hızla arttırıyor. Bizden sonrakiler, belkide bizi şöyle anacaklar: "Yirminci yüzyılın sonları, yirmi birinci yüzyılın başları mı? Çok hıyar vardı dünyada, hem de çok". Bir zamanların 'Kahramanlar Çağı' gibi, çağımız belki de 'Hıyarlar Çağı' olarak anılacak

GARİP, GARİP DURUYOR HAYATIMIZDA!

Garipler her çağda azdılar. Çağlarındaki haksızlığı, zulmü, kabalığı anladılar. Hıyarları tanıdılar, onlara tahammül ettiler, anladılar. Garipler, tuhaf insanları olarak kaldı, çağlarının. Sınıflandırılamadılar. Saraydan da gelebiliyorlardı, sokaktan da. Bu dünyanın yabancılarıydılar; dikiş tutturamayanları. Elbette tutunamadılar. Her tutunamayan garip değildir ama, her garip, tutunamayandır. Zekâları, yetenekleri yetmediği için değil, yaşam mantıkları, bu dünyanın yaşam mantığına uymadığı için 'dışarıda' kaldılar. 'Marjinal' değillerdi. Marjinallik 'entelektüel' vıdı vıdıların kendilerine yakıştırdığı rütbeydi; entelektüel ise daha baştan garipliği yitirendir.

Garip, hasbî insandır, olduğu gibi olandır. Daha başka nasıl olunduğunu bilmeyen. Kendiliğinden: Öylece. Yalnızlığı belki ondandır. Yapayalnızdır. Çevresindeki insanlarla birlikte. İçine kapanık uyumsuz, suratsız biri gibi gelmez garip bana. İnsanlar arasında dolaşır. Işi gücü de vardır. Kravat bile takabilir. Kendini belli etmeyenlerdendir. Sıradan, basmakalıp görünür. (İsteyerek değil, görüntüsü makyaj değildir.) Bildiğini zorlanmadıkça söylemez. İkide bir kendini ileri sürmez.

Kendisiyle karşılaştığı için, kendisiyle diyaloğu, iletişimi, muhabbeti, hesaplaşması olduğu için *hıyar insanın tam zıddıdır*. Hıyarlar çoğaldıkça garipler azalır. Az oluşları elbette, hıyar nüfusunun artışı değildir, yalnızca. Garip, hıyarı, hıyar gibi göremez. Olgunlaşmamış, ham, sevilesi bir varlıktır hıyar. Garibin hıyarlarla bir zoru, bir derdi, bir alışverişi yoktur. Dünya bir gurbettir. İçinde gurbeti taşır garip. Hep yabanda, hep uzakta, hep bir başına, hep yapayalnızdır. Insanları kırmamak için, istemediği görüntülere bürünebilir zaman zaman. Ticaretle uğraşabilir. Sporcu olabilir. Memurluk yapabilir. Hep iğreti durur, girdiği işlerde. Kendi gibi olanlara rastlarsa, yalnızlığını paylaşmak isteyebilir. Büyük beklentileri, hırsları, tutkuları olmadığı için, hayal kırıklıkları yaşamaz. Kendini terk eden, sözünde durmayıp onu aldatan dostlarının ardından ilenmez. Kızmanın anlamsızlığını bilir. "Bütün insanlar nankör", "Herkes hıyar", "Türkiye batıyor" demez. İyimserdir. Umudu, iyimserliği, ahlâkıdır onun. Evrenin, tüm çirkinlikleri, çelişkileri, haksızlakları, sömürüleri, içine alıp, yeni soluklarla yeni canlar ortaya koyacak mucizeler taşıdığına inanır. İnsana *güvenir*. Güveni, çâresizliğinin son durağıdır. Evrendeki varoluş hırsının yarattığı hasarı bilir. Bilinçlidir. Bilinçsiz, garip olamaz.

Garip, elbette garip edebiyatı yapmaz. Açık oturumlarda, konferanslarda, televizyonlarda 'garip' üzerine konuşup, geçimini sağlamaz. Garip, garip olduğunu, 'kendiliğinden' bilir. Benim gibi entelektüel bozuntularının anlattığı gibi anlatmaz kendini. Çok satan kitapları imzalayan, ünlü insanlardan değildir.

Bu düzenin elinden nasıl kurtulmuştur? Kurtulmaya çalışarak! Düzenle, 'garip', bir uyuma girmiş göründükleri için, düzen onları fark edememiştir. Nara atıp, kavga etmedikleri; kendilerini, inançlarını, bilgilerini abartmadıkları; sevgilerin sıcaklığını duyup, hesabî yanlarını görmezden geldikleri; herkesi kendi farklılıkları içinde 'öyle' kabul ettikleri; *içlerindeki sonsuzluğu* keşfedebildikleri; sıradanlığı, basitliği, sığlığı, abartılmış bilgiçlikleri, kabalığı fark ederek, içlerindeki sonsuzluğu. dışlarındaki sonsuzlukla birleştirebildikleri; günlük tartışmaların, moda olmuş geçici görüşlerin, paranın (yoksuldur garip!), ünün, her türlü darlaştırıcı bağımlılığın uzağında kaldıkları için gariptirler.

Kendilerinden bakabilirler. Kendi pencerelerinden. Kendi varoluş zeminlerinden. Kavramlara bulanmış, yaşamda onlarla birlikte yaşamayan bilgileri, bilim adına, felsefe adına, teknoloji adına yapılan nice ukalâlıkları ince bir gülümsemeyle önemsemezler.

Garipler ne bankalarda yönetici ne yüksek düzeyde devlet memuru ne herhangi bir üniversitede akademisyen olabilir. Olmak istemezler. Elbette hiçbir gazetede köşe yazarı olmak akıllarından geçmemiştir.

Hiç garip gördünüz mü? Tarihte ve zamanımızda. Varlar. Belki bazılarımız onları uzaylı sanıp, taşlıyor olabilir.

MAHZUN

Hüzün 'biz'e özgüdür. Osmanlı'nın yaşadığı, Cumhuriyet'te yaşamakta olan bir ruh durumudur. Batı dillerine, olanca derinliğini vererek çevrilebileceğini sanmıyorum. Hüzün, bir 'ardından bakma'dır. Yaşanana. Yaşananın tortusuna. Yaşanmış gerçeklikle birlikte titreşmektir. Yaşanmış üstüne bir yoğunlaşmadır. Yaşanmışın yarı belirsiz değerlendirilmesidir. Kaçırılanlar, yanlışlıklar, acılar, çâresizlikler, geçip giden zamanın bir daha geri gelmeyeceği... Bir pişmanlık, derin bir melankoli değildir. Tutku, kızgınlık, nefret, öfke, coşku (geleceğe yönelik), yoktur hüzünde. Hüzün, gerçekli-

ğin, geçmiş zaman dilimini, dingin bir tatla *değerlendirme yaşantısıdır*. Çığlık yoktur hüzünde, çılgın bir sevinç de. Hüzün, bir talep değildir. Bir beklenti. Bir doyurulması gerekli arzu. Hüzün, 'olduğu gibilik'le çıkılan bir geçmiş yolculuğudur. Yaşanmışın belli bir ışıkla aydınlatılmasıdır. Turuncu bir ışıkla belki. Rengi, hüznü yaşayanın yaşadığına yönelik yorumundan kaynaklanacak ışıkla.

Hüzün, giderek seyrek yaşanır oldu. Gerçeklikle girdiğimiz bir ilişki türü olarak, nasıl yaşanacağını bilenlerin sayısı azalmakta. Mahzun insan, bu çağın insanı olarak görünmüyor. Çağımızda üzülen, bunalan, 'depresyona' giren insanların sayısı pek çok. Hüzünde, yaşanan sarsıntıların, tutkuların, sevinçlerin, tatların; sessiz, telaşsız, insanın iç dünyasında bir yerlerini sızlatan bir yorumu var.

Mahzun, garip değil. Garip, garipliğinin farkında değil; tıpkı hıyarın hıyarlığının farkında olmayışı gibi. Mahzun, puştun zıddı idi: Garipliğinin yarı bilincinde olan biri. Mahzun, garibin geçmişte yoğunlaşanı. Geleceğe kapalı değildir yine de. Geleceğin, gelip geçeceğini duyar. Hüzün, yaşanmış olandaki acı ya da sevincin arasındaki ayırım üzerine odaklanmaz. Yaşanmış sevinç dolu da olsa, bıraktığı tortu, hüzündür. Belki, sevinçlerin hüznü, acıların hüznünden daha yoğundur: "Ağlarım hatıra geldikçe gülüştüklerimiz." Sevinçlerin uçuculuğu, biricikliği, bir daha 'aynı' olarak geri gelmeyeceği... Yine de hüzün, umutsuzluğu, küsmüşlüğü barındırmaz içinde: Dünyadan vazgeçme, geri çekilme değildir. Hüzünde çok alttan alta işleyen bir *sevinç* bileşeni vardır. Üzüntünün kabalığını hüzne çeviren de bu sevinçtir. Yaşanmış önünde soğukkanlı bir tebessümle durabilmek! Sanki, "yaşanmış olan, sen neredesin bilmem ama, ne denli yüreğimi burkarsan burk, ben buradayım" deriz, hüzünde. Acı bizi savurmaz, sevinç hoplatmaz, öfke titretmez: Hüzün dingin bir ruh müziğidir: İçinde kıpırtılı sevinçler taşıyan. "Şöyle ya da böyle ne yaşadım ama!" Yitirdiklerimiz önünde, derin acıların hüzne dönüşebilmesi, bizim *mahzunluk duyarlılığımızla* ilgilidir. Hüzün, kabalığı, hesabı, kıskançlığı, çıkar hesaplarını kaldırmaz. Onlar gelince, o gider.

Geçmişe huzün bakışı bir 'ders alma' bakışı mıdır? Değildir. Hüzün, 'vaaz veren', kürsüde ders notlarını okuyan bir öğretmen değildir. Hüznün öğrettiğini anlayabilmek, hüzün üstüne hüzün yaşamakla olur. Çifte hüzün, hüzünlenmenin hüznüdür. Hüzün, 'kullanılacak', yararlanılacak, sömürülecek bir yaşantı değildir.

Bır *hâl*dir. Hâlde (stimmung!) gerçeklikle girdiğimiz ilişki sonucunda, gerçekliğin fark edemediğimiz boyutları çıkar ortaya. Hüzünde, gerçeğin diğer yaşantılarla tanıyamayacağımız 'yüzleri' görünür. Kendimizi bu yaşantıyla yeniden fark eder, yeniden keşfederiz. Düz bir 'keşif' değildir bu; hüzünle dönüşürüz.

Saldırganlığın, kabalığın, kurnazlığın, insanları kullanmanın egemen olduğu bir çağda, bir *kendini geçmişe bırakarak*, geçmişle dingin ilişkiye girme yaşantısı olan, içinde üzüntüyle sevinci birarada taşıyan hüzün ortalıkta görünmüyor.

Mahzun insan, savaşın, çıkar kavgasının, politik oyunların uzağındadır. Dünyanın çirkinliği, dünyadaki haksızlıklar, kalabalıklar ona acı verir. Bu acı, içindeki gariplikle birleştiğinde hüzne dönüşür. Garip, mahzun değildir. Garipliğini hüzünsüz yaşar. Mahzun insanın *arada kalmışlığı*, bir kıyısında garipliğin diğer kıyısında acıların, yaşam kavgalarının olduğu iki kara parçası arasında ağır ağır akan derin, geniş, sessiz bir nehir oluşundandır.

Hüzün şairleri, giderek kurumakta olan bu nehri canlandırabilecek şiirler yazabilecek mi? Yoksa hüzün, bir zamanlar hüzün diye yaşanan bir yaşantının hatırlanmasıyla ortaya çıkan *ikinci dereceden* bir duyguya mı dönüşecek?

HIŞIR: BİR HÜZÜN YOKSULU

İnsan aklının çok boyutlu yapısıyla, insan karakteri arasında ilişkiler var. İnsan aklının *teorik, denetleyen, anlayan, şiirleyen, erotik, bağlanan, eleştiren* akıllardan oluşturduğunu söylemiştim. *Teknoloji yoğun çağımız*da bu akıllar, *çevreden* ve *ortamdan* gelen etkilerle, çeşitli insan 'tip'leri ya da 'karakter'i oluşturuyor. Çevre, fiziksel, toplumsal, ekonomik, kültürel özellikleriyle etkiliyor insanı. Ortamsa, düşünsel etkilerden oluşuyor.

Denetleyen akıl, diğer akıllarla uyumunu yitirip, kendi başına 'büyümeye', etkili olmaya başladıkça *hıyarlar* ortaya çıkıyor. Hıyar, yarışmacı, satışa, pazarlamaya dayalı kapitalist dünyanın insanıdır. Çevre ve ortam dünyayı bostana çevirmiştir.

Çağımız, sayıları hıyara göre az da olsa, çeşitli karakterleri barındırıyor içinde. Benim ilgimi çeken, yazılarımda ele alacağım 'tip'ler arasında şunlar var: Hıyar, Hışır, Hınzır, Ulu, Ermiş, Çelebi, Mahzun, Garip. Belli bir dizilim içinde verdim 'tip'leri. Hıyar, Garip ve Mahzun'u anlatmıştım. Şimdi *hışırlardan* söz edeceğim.

'Hışır', kavun ve karpuz içinin sert kalan kabuk tarafı, olgunlaşmamış kavun karpuz anlamlarına geliyor. Elbette, bu anlamlarla birlikte kaba ve görgüsüz insan anlamı da var. Ben hışırı, bir 'hıyar' türü olarak görüyorum. Hışır, uyanık, anlayan, entelektüel hıyardır. Hıyar, kendinin farkında değildir. Hışır ise farkına varmıştır hıyarlığının. Bu farkındalığını örtmeye çalışır. Dâhiyane kılıflar bulur hıyarlığına. Hıyarlığını 'estetize' eder. Entelektüel biçim verir ona. Dinsel, psikolojik kılıflar da giydirebilir hıyarlığına. Düşlerinde hıyarlığını fark etse de, uyanınca hıyar olmadığını söyler. Âhlâklılık örneği kesilir. En büyük bilim adamı ya da en iyi dindar, en iyi vatansever, en iyi solcu, en iyi ressam, en iyi psikiyatrist, en iyi filozof, en iyi şair, en iyi sanatçı olduğunu iddia eder. Bilinç dışından gelen "sen aslında hıyarsın" tehdidini duymamak için çırpınır. Kitaplar yazar, yardım yapar, hacca gider, parti kurar, felsefeyle uğraşır, kendini spora verir. Çiçek yetiştirir. Kedi köpek besler. Sergi açar. Vakıf kurar.

Hıyar, derin çelişkiler ve çatışmalar yaşamaz. Düz yaşar, genellikle yaşamını. Hışır ise huzursuz ve acılıdır. Tasavvuftaki 'nefs-ı levvâme' olan, 'levm eden', azarlayan nefsi, ona sürekli olarak acı verir. Hıyarlıktan kurtulmak ister, kurtulamaz. Kurtulamadığı için, çektiği acıyı dışına yansıtır, insanlara acı verir, zulmeder. Çok hassas, kırılgan biri olduğunu söyler, herkesi kırar geçirir. Kendini eleştiremediği için gözünü öteki insanlara çevirir, boyuna onlarla uğraşır. Hıyar gibi, hıyarca değil belki, daha ince, daha kurnazca uğraşır. Onlara acı verdiğini gördükçe, kendi çelişkilerinden, acıla-

rından, çatışmalarından kurtulabileceğini sanır. Oysa, "sen hıyarsın" sesi, düşlerini karabasana çevirmektedir. Kendisiyle karşılaşmayı *kabul etse*, kendisiyle görüşebilse, bu depremi yaşayabilecek yürekliliği gösterebilse, yaşadığı sıkıntılardan kurtulabilecektir.

Hışır, Jungcu anlamıyla *gölgesinden* korkmakta, gölgesini ışığa taşıyabilecek atılımı yapamamaktadır. İçindeki çirkinliği dışarıya yansıtmakla kurtuluşu elde edebileceğini sanmaktadır. Yarı bilinçli bir hıyar olarak, dünyanın tadını çıkarabilmeyi, güç kazanmayı. saygın bir insan gibi değerlendirilmeyi istemektedir. Kendisine hıyar olduğunu hatırlatacak davranışlarla karşılaştığında, çok kızmakta, ısrarla asıl hıyarın bu hatırlatmayı yapanlar olduğunu söylemeye çalışmaktadır.

Hışır, tüm yarı bilinçliler gibi tehlikededir: Güvenilmez bir kişiliği. kolayca tersine çevirebileceği savları, sık sık mızıkçılıkla son bulan ilişkileriyle, kendisine acı veren gerçekleri kolayca çarpıtabilse de, dünya ona cehennemdir.

Hışırlardan yaratıcı insanlar çıkarabilir, birçok bilim adamının, filozofun, sanatçının komutanın *hışırca* özellikleri vardır.

Hışırın acısını, biraz tuhaf gelebilir ama, hüzün dındirebilir. Hışır, hüznü yaşayamayan biridir. Nasıl gariple hıyar iki zıt kutupta duruyorsa, *mahzun*la da hışır ayrı kutupların insanlarıdır.

HINZIRLAR

Teknoloji yoğun dünya değişiyor hızla. Akıl diye bildiğimiz, 'tek' olduğunu sandığımız gücümüz, bileşenlerine ayrılıyor: Ben yazılarımda adlarını anıp duruyorum, teorik aklın yanında denetleyen, anlayan, şiirleyen, erotik, bağlanan, eleştiren akıllar, ortak akılla düzenleniyor. *Akıl bölünmesi* ya da *çoğalmasının* ardında, farklı boyutlarıyla çeşitli insan tipleri oluşuyor! Bunlardan biri de 'hınzır' insan tipi!

Hınzır, zeki, çok zeki insandır. Zekâsı, onu seçeneklere, bulduğuyla yetinmemeye götürür. Kendisine öğretileni, verileni hızla kavrar, çerçevesini çizer kafasında. Bu çerçeveyi irdelemeye başlar, didikler. Sorgular.

Eski Yunan'da sofistler hınzırdılar. İnançsız hınzırlar! Her savı çıkar karşılığında savunabilirlerdi. Tartışmayı, araştırmayı bir oyun olarak görenlere, 'hınzır' diyemeyiz. Hınzır, bir hedefin, bir kaygının, bir inancın ardındadır. Sokrates bir hınzırdı. 'Hakikat'in peşine düştüğü için! Toplumunun inançlarıyla yetinmediği, onları sorgulamayı seçtiğinden. Üstelik. kullandığı *ironi*, hınzırlığını pekiştiren bır özelliğidir: "Bilmiyorum" der, örneğin. Amacı. bildiğini sanan insanların, bilgi sanılarını çürütmek, onları araştırmaya itmektir.

Her araştırmacı hınzır değildir. Her aydın, her entelektüel, her bilim adamı, her sanatçı. Hınzır, çağından, çağındaki kültürel ve bilgi ortamından rahatsız olandır. Memnun, yetınen, hoşnut kalan, kabul eden, verileni irdelemekten kolayca vazgeçen hınzır olamaz.

Hınzır, zoru olandır. Derdi olan. Taklit eden, basmakalıp görüşler içinde kalakalan, memur zihniyetli insan, hınzır değildir. Basmakalıp insan kurnaz olabilir ama hınzır olamaz.

Benim hüsnü kuruntularımdan biri de hınzır olduğumu sanmamdır. Hınzır insanları severim. Onların seçenekli dünya arayışlarına vurgunumdur (örneğin, Feyerabend!, Nietzsche!). Hınzırın ahlâksızına *domuz* diyorum. Zekâsı dünyayı çabuk kavramaya götürür onları; düzenin zayıf yanlarını çabucak görüverir, bu zayıf yanlarından yararlanmaya çalışırlar. Ülkemizde bunlardan çok sayıda vardır. Bankaları, kurumları soyanlar, ticarette fark edilmeyeceğini düşündükleri hilelerle para kazananlar, hınzırın ahlâksızıdır. Bilim ve sanat alanlarında da ahlâksız hınzırlar vardır. Kurnazlıkla doktora tezi yazan. insan ilişkilerini başarabildiği için akademik merdivenleri tırmanan akademisyenler bu gruba gırer. Zekâ ve kurnazlıkla, sanki 'ustaymış' gibi şiir yazan şairler var edebiyatımızda. Adı ünlüye çıkmış nice ahlâksız hınzıra her çağda rastlayabilirsiniz.

Hınzırları severim, domuza dönüşmemişlerse. Masum hınzırlar, dünyamızın kokuşmasını engelerler. Tez elden, basmakalıp, üstün körü çözünleri sevmezler. Hınzır, kuşkuyla bakar önerilere: Kandırılmaktan, aldatılmaktan korkar. Kuşkusu, sağlıksız bir kuşku değildir. Araştırmayı, yeniden gözden geçirmeyi sağlar.

Söylediklerimden, filozofun, saygın sanatçının hınzır olması gerektiği sonucunu çıkarabilirsiniz. Karşı çıkmam bu görüşünüze. Ben filozofun hınzırını, sanatçının hınzırını severim. Saf, çocuksu, tertemiz, pırıl pırıl olanlarına da (örneğin, felsefede Spinoza, bizim şiirimizde Behçet Necatigil!) saygı duyarım, hayran olurum. (Örneğin, yine felsefede Husserl böyle bir masum, çocuksu filozoftur! Rausseau, Derrida hınzırdır! Nedense Einstein bana çocuksu yanlarına karşın hınzır biri gibi gelir!)

Hınzırın Türkçemizde olumsuz çağrışımları yok değil! Bu çağrışımların olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, bir *hınzırlık ahlâkından, âdâbından* söz edebiliriz. Hınzırlıkla, daha önce söylediğim gibi, kurnazlığı birbirinden ayırmak gerekir. Hınzırla domuzu. Hınzır, olumlu yorumuyla erdemli biridir. Çerçeveleri kıran, çerçeveler içindeki tutarsızlıkları fark eden, eleştiriyi, bakış genişliğini seven insanlardır.

Hınzırların zekâsı, teknoloji ve bilimin gelişiminde çok gerekli. Sakın yalnız bırakılmamalı. Hınzır insana, duygu zenginliği, bakış genişliği, sevgi coşkusu gerekli.

Hınzırlığımızı geliştirelim. Her insanın hınzırlık donanımı var. İnsan olma çabamızda, diğer yetilerimizle birleştirip, terbiye edilebildiğinde insanlığa katkısı olabilir. Yoksa, bu savımda da bir kurnazlık olmasın?

ÇELEBİ

Çelebi, tarihsel ve kültürel çağrışımları yoğun olan bir sözcük. Çağımın insanlarını tanımada, belli özellikleri olan bir grup insana 'çelebi' sözünü yakıştırmaktan çekinmiyorum. Garipler ve mahzunların yanında yer alırlar. Garipler kadar yalnız, mahzunlar kadar yoğun hüzün yaşayan insanlardan değildirler. Çelebilerin dikkat çekici özelliklerinden biri içtenliğidir. Insanlara güvenmesi. 'İnsan sıcaklığı' ile dolu olması. İyimserliği. İyimserliği elbette, bilgi ve zekâ eksikliğinden kaynaklanmaz, duyarsız, kaba bir insan değildir

çelebi. Eksikliklerinin, sorunlarının, yetersizliklerinin, perişanlığının, dünyanın gidişindeki haksızlığın farkındadır. Derinden derine duyduğu acı, ruhunun 'çok diplerinde' yaşanır. Çelebiyi hep gülümserken görürsünüz. Gülümsemesi yüzüne yapıştırılmış bir yama gibi durmaz. Çektiği acılar yaşam karşısındaki duyarlılığından gelir. Acıları onu güzelleştirmiş, sevimli kılmıştır.

Bir anlamıyla 'acıların çocuğu'dur çelebi, oysa acıdan hiç söz etmez. Acı çekmekten övünen, karamsarlık, asık yüzlülük, saldırganlık şampiyonu 'entellere' hiç benzemez. Acının şirin kıldığı bu sevimli insan, uzatıverir avucunu avucunuza, tutmazsanız, kızmaz; anlar, geri çeker. Saldırganlık duygularını mizahın, sporun, dansın, müziğin yoğunluğunda eritebilmiştir. Öfkelenmez. Hınç duymaz. İntikam duyguları taşımaz.

Kendinden memnundur. Neden? Çelebi, yaşam enerjisini nereden alır? İnsan sevgisinden. Nasıl olup da insanları sevebilmektedir? Kendini sevebildiği için. Peki, neden kendini sevebiliyor? Çünkü güvenebiliyor. İnanabiliyor. Bağlanabiliyor. İnsanlara, geleceğe, kendisine güveninin ardında ne var? Hiç düş kırıklığına uğramıyor mu? Uğramaz olur mu? Bu denli duyarlı bir insanın, bağlanıp, kendini duygularına, düşüncelerine, inançlarına, sevdiklerine, söz verdiklerine adayabilen insanın, sık sık umutsuzluklara düşebildiğini, beklentilerinin gerçekleşmediğini gözlemleyebilirsiniz. Çelebi, bunca sıkıntıya, çileye katlanmayı bilendir. Neden? Sıkıntılardan kaçmadığı, onları kabul ettiği için. Yitirdiklerini görür, karşılaşır onlarla. Çâresizlikleriyle muhabbete geçebilir: "Elbette, ben buyum. Artılarım ve eksilerimle böyle biriyim ben. Böyle biri olarak yaşayacağım. Böyle biri olarak gökyüzünün altında, yeryüzünün üstündeyim. Acılarımı bir paratoner gibi çeker, gökyüzüyle yeryüzü arasında bir köprü olduğumu duyarım. Acılarım yalnız bana özgü değildir. Diğer insanlarla birlikte yaşıyorum. Acılarım beni güzelleştirmek, olgunlaştırmak, beni yaşadığım dünyada *öteki* insanlara karşı daha sorumlu kılmak içindir. Bir anlamı vardır, başıma gelenlerin. İnsanlara daha yararlı olmak, daha güzel dünyaların kurulması için, çekilir bu çileler. Benim ve insanlığın çektikleri daha

güzel bır dünyayı oluşturmak için adımlardır. Kişisel varlığımın bu evrenin bütünlüğü içinde kendi başına bir anlamı yoktur, ben herkes içinim, insanlık içinim. Acılarım insanlığa armağan olsun."

Çelebi, kendi varlığının bir 'aşama' olduğunu düşünür. Gelişmeye, eleştiriye açık ruhu ile günlük dünya içinde, günlük dünyanın uzağındadır. Toplumsal ilişkileri başarabildiği için, siyasal, yönetımsel roller alabilir. İlkelerini ıçselleştirdiği için, ikide bir insanların yüzüne vurmaz. "Adalet, insan hakları, demokrasi, yüksek etik değerler, sanat, edebiyat, felsefe" gibi kavramları kullanmayı pek sevmez. Yaşar ve örnek olur insanlara.

Dünya görüşünü ve inançlarını da insanların yüzüne tokat gibi vurmayı sevmez. Çelebinin siyasal görüşlerini ancak eylemlerinden çıkarabilirsiniz. Çalışmayı sever. Sevmeyi sever.

Hınzırlardan farkı, sorgulamayı fazlaca sevmeyişidir. Sorgulamanın, irdelemenin, olur olmaz eleştirinin insanı geliştiremeyeceğini düşünür. Çelebi, eleştirilerini *dolaylı* olarak yapar, satır aralarında anlatır.

Gelecek korkum azalıyor, çelebilere rastladıkça.

ULULAR...

Usta insan her zaman oldu. Bir işi iyi yapan, başaran, deneyimlerinden öğrenmiş, deneyimlerini aktarabilen becerikli insanlar. Her ustanın bir *işi*, bir becerisi var. Her beceri sahibinin ustalaşamadığını biliriz. Yetenekli olmak yetmiyor. Sabır, direnç, kararlılık, uzun yıllar yaşanan yaşantılardan devşirebilme gücü: Usta; yetenek, emek, bilgi ve aşkla varoluyor. Yeteneği olup da ne denli çalışırsa çalışsın alanında diğer ustaların görgü ve bilgilerine ulaşamayan, onları özümseyip, kendini geliştiremeyenin ustalığından kuşku duyarım. Kendi başına usta olunmaz: Dığer ustaların varlığından haberli olmak gerekir. Coşkusuz usta da olmaz, içinde yaptığı işe aşk duymayan. Usta kendini işine adayandır. Ustanın göbek adı 'adamış' olmalı ya da adayan, adamakta olan. Bıkkından, yorgundan, yılgından usta mı olur hiç?

Virtüyözlük ayrı. İncelmiş, gergin bir ustalık. Tekniğin çok büyük bir emek, yoğunlaşma, elbette sıra dışı bir yetenek sonucu doruğa ulaşması. O yüzden çok az kişi ince ve üstün usta, yani virtüyöz olabiliyor. Takınak (obsesyon!) hâline gelmiş bir ısrar, inat, becerinin gerektiği alanda ruhsal, sinirsel, kassal, düşünsel) yapımızın diğer alanlarını kör bırakacak biçimde şiddetli bir yoğunlaşma. Virtüyözlere saygı duymamak olanaklı değil. Nedense içim ısınmaz onlara, kendilerini çok fazla *gerdiklerini*, kopacak denli inceldiklerini düşünürüm. Çağımız, teknolojinin katkısıyla, ilâçlar ve diğer yöntemlerle, belki genetik müdahalelerle bir alanda çok büyük, sıradan insanların ulaşmaları olanaksız becerileri olan virtüyöz insanlar yetiştirebiliyor.

Usta da, üstün ve incelmiş usta (virtüyöz) da, işlerini, yaşama zenginliklerini yitirerek gerçekleştiriliyorsa, diğer yanlarını kurutup bir tek yanlarını geliştirme tutkusuyla, gönüllerini yoksullaştırıyorlarsa, o ustalığın o insana yakışmadığını düşünürüm. Usta, bir insandır. Bir bütündür. Yaptığı işin dışında da 'işi' vardır: Yaşama işi. Bir alana sıkışmışlık, o alanda başarı da sağlasa, insan bütünlüğüne zarar verip, yaşamı kısıtlıyorsa, çok tehlikelidir.

Çağımız uzmanlık çağı. Her uzman, usta olamıyor, her ustada üstün usta (virtüyöz!). Ustalık elbette özendirilmeli, bir konunun uzmanının, beceri sahibinin yaşam için gerekli olduğu çok açık. Ustalar yol gösterecek bize, uzmanın sıradanlığını aşmış; çalışkan, yetenekli, bilgili, aşk dolu, sürekli olarak kendini yenileyebilen, *her dem taze* ustalar, yaşamımızın zenginliğidir.

Usta da zengin, ruh zengini olmalı diye düşünürüm. Einstein bir ustaydı; kör, sıkışık, dar bir usta değil, cıvıl cıvıl, çılgınlığını yaşayabilen erotik bir usta. Örneğin, Freud'un ustalığına yine Freudgil bir gözlükle bakmak gerek, sancılarla doludur.

Şöyle bir düşüm var: Hangi konunun, işin ustası olursanız olun, yaşama ustalığına da sahip olun. Bu önerime 'düş' diyorum, bir düşsel öneri belki ya da önerisel düş!

Kıskanç, ruhu azâp içinde ustalar vardır: Çırakları ve kalfaları, cehenneminde yaşarlar. Bildiğini bir türlü öğretmeyen, doğrusu püf

noktalarını köşe bucak saklayan ustalarım oldu. Ne oldu peki? Onları sevmiyorum şimdi. Kendimi ne denli zorlasam da saygı duyamıyorum onlara. Elbette, kötü sözler söylemiyorum onlar için, hatta tersini yapıyor, övüyorum onları. Yüreğimin bir yerleri sızlıyor ama, bütün insan olamadıkları, *iç insan*, içten insan, özgür ruhlu olamadıkları için.

Başarabilselerdi, *ulu* olurlardı! Ululuk, dinsel, hamâsî çağrışımlarının dışında, *bilgelik sahibi ustalara* yakıştırdığım sıfattır. Yazık ki ulu ustalarım fazla değildi benim; çevremde azdılar. Yaşam koşulları, insan ruhunu buduyor, cüceleştiriyor. Dışarıdan bakılınca kocaman görünen insanların ruhları gelişmemiş kalıyor. Engin ruhlu, zengin iç dünyasına, yaşama rengine sahip aşk dolu ustaların, ululaların hasretiyle yanıyor yüreğim.

Kunduracı, demirci, berber, iş adamı, yazar, akademisyen, herhangi bir konuda uzman, hele hele hekim, teknisyen ulular... Neredesiniz? Bana görünmediniz, benden önce gelenlere göründüğünüz gibi sonrakilere de görünün.

İnsanlığın yüz aklarısınız. Oradasınız biliyorum. Yaşıyorsunuz.

EREN

Hangi yaşamın erenleriyiz? Hangi yaşamın yolcuları? Nereye doğru yürüyoruz? Böyle sorular tuhaf mı geliyor size? Öyleyse *gerenler*densiniz. Durup yaşamınızı seyredecek, onu yeniden gözden geçirecek gönlünüz yok. "Sırası mı böyle soruların?" diyorsunuz belki. Peki, bu gerginlik niye? Neden geriyorsunuz kendinizi? Yaşamınızı? Günlük yaşamın sorunlarının örtüp, kararttığı gerçeklerin olabileceği hiç aklınıza gelmedi demek ki.

Öyle insanlar var: Efsânelerde, kutsallığın yoğunlaştığı destanlarda, din merkezli kültürlerde. Günlük yaşamın vıdı vıdısından, pılı pırtısının dışında *anlam deren* insanlar. Çağdaş dünyada da var. *Erenler*.

Yolda olduğunu fark edenler. Bir yere doğru yürüdüğünü fark edenler. "Yolda bir hedefe doğru yürümek" sözü, çoğunluk, dinsel öğretilerin yaslandığı anlatım kalıplarından. Erenlik, dinsel kültü-

rün tekelinde değil ki! Evrenin gizlerine doğru yürümenin sınırsız, bitimsiz yolları var. Yürünecek yolların çeşitliliği, insan olabilmenin önemli olanaklarından. İnsanın kendini gerçekleştirmesinin, bu dünyada varolabilmesinin, evrene sesini duyurabilmesinin o denli çok yolu var ki! Sorun, insanın bu yollar zenginliğini kavrayamayışında, kavrasa da gerçekleştiremeyişinde. Dönem dönem yaşadığı derin sarsıntılarda (savaşlar, doğal âfetler, salgın hastalıklar, yoğun siyasal cınayetler, zulümler gibi...) kendini çâresiz, yoksul olarak algıladığına tanık oluyoruz. O dönemlerin yolda olan, yolda yürüyenleri, yollar sunuyorlar birlikte yaşadıkları insanlara. Zenginlikler sunuyorlar. "Yollar bitmedi, çâre tükenmedi" diyorlar. İnsan yaşadıkça çâre hep vardır, ölüm de olsa.

Teknoloji, bir çâre arayışı idi. "Bitmedi daha, yürünecek yollar var, çözebiliriz" iletisi idi, insanın insana. Ölümle yaşam bitmiyor. Ölen bireyler, hattâ türler ölüyor, yaşam sürüyor. Yaşamı öldüremezsiniz. Bütün şıddetı ve dehşetiyle kayaların, lavların içinden çıkar gelir. Erenin demek istediği belki de odur: Yaşamın sunduğu olanakları tanıyalım ve yürüyelim. *Yaşamak yolda olmaktır*. (Felsefe, yolda olmaktır diyen, dayım Jaspers'in kulakları çınlasın!) Yolu, bindiği taşıtın yolu olarak anlayan çağdaş insana, yürüdüğü yolları anımsatmalı: Yürüyorsun. Yoldasın. Belediyelerin döşediği bu yaşam içine batmış yollarda değil, ötede bir yolda. Dünyan bu kadar değil, sen bu kadar değilsin. Yolunu tanı.

Yolunu tanıyıp yürüyebilene, yürümeyı göze alabilene 'eren' diyorum.

Neden 'eren'? Nereye ermiş? Yol hangi yol? Belki de o bir *ceren*. Öylesine saf, yolunda yürümekten. 'Ermiş' değil, eren. Erememiş, ermeye çabalayan, ermeye, erişmeye doğru yürüyen. *Döşenmiş yollardan değil*. Hiçbir eren asfaltta yürümez. *Erenin yolu arkasındadır*. Önü yürünmemiş bilinmezliklerle doludur. Eren, izleyen, ardında giden değildir. Elbette kültürünün, toplumunun değerlerini tanır, sayar. Onları, onlara zenginlik getirecek biçimde yorumlar, onların yürüyeceği yeni yollar sunar.

Erenlere ne çok gereksinimimiz var! Sıkışmışız daracık yaşamlarımızda! Yaşamımıza temiz hava getirecek, pencerelerimizden içeriye taze kır havası dolduracaklar.

Kim olursan ol, eren ol! Böyle bir buyruk, belki hiçbir kitapta yazmıyor. Havalandıralım yaşamlarımızı. Daracık, sıkışmış, çoğu kez pis kokan. Yaşam var evrende. Yaşama dönelim. Yeni yollar arayalım. Yürüyelim. Erişmeye çabalayalım. Varamazsak, bir daha. Aynı yolu ya da yeni yolları. Yollar bitmez. Yaşamak yolda olmak demektir. Umut tükenmez. Sakın ola, umut dangalağı değiliz. İktidarın aldatmaya çalıştığı iyimser enâyilerden asla değiliz! Yol çetin. Yol zor. Ama hiçbir zulüm, hiçbir güç içimizdeki varolma aşkını ortadan kaldıramaz.

Erebiliriz. İçimizin özgürlüğü ile. Bilimle. Teknolojiyle. Kültürümüzün, yaşam biçimimizin olanca zenginliği ile. İnsanız biz. Tükenmeyiz. Yaşam tükenmez.

Tarih, tüketmeye çalışanların mezarlarıyla dolu.

Taze yaşamların, canlı düşüncelerin, heyecanlı duyguların erenleriyiz. Her iktidar bizden korkmalı. Yaşam adına hesap sorarız. Bilimden. Teknolojiden. Şiirden.

Yoldayız. Sakın ola, korkmayalım. Bir gün varacağız. Yaşamanın, has yaşamaların erenleriyiz.

RUHUN UFUKLARI

RUH DARLIĞI

Akademisyenlik, kökeninde bilge olmaya dayanıyor. Bilgi ve ahlâk bütünlüğü, düşünceyle yaşam bağı akademisyenliğin temel erdemlerini oluşturuyor. Oysa, akademisyen, bilginin, araştırmanın, düşünceler üretmenin pragmatik yararla değerlendirildiği hâlâ üniversite adını taşıyan kurumlarda, bir şirket elemanı gibi çalışıyor. Terfi etmek, terfisi için önüne konulan koşulları yerine getirmek. Sağlam bir kadro kapmak. Unvanlar almak, bu unvanlarını pazarlamak.

Akademik yaşam üstüne çok yazdım. Henüz kitaplaştıramadıklarım da var. Yazacağım da. (Bir romanım bile var: *Filiz, Nerdesin?*) İnsanın bilgiyle olan ilişkisi değişiyor. Teknolojinin ördüğü yoğun iletişim ağları içinde dönen toplumsal-ekonomik-politik çark, malumata (enformasyon) bilgi diyor, yalnızca onun *kullanım değerini* önemsiyor. Bilginin içselleştirilmiş, duygu, düşünce dünyamızla bütünleştirilmiş yoğun etkinliklerle kazanılabileceği görmezden geliniyor. Biliyormuş gibi yapan, bilgili rolü oynayan insanlar, kopyalar, taklitler, kültür dünyasında kendilerine yer bulabiliyorlar.

Olmakla, biliyor görünmek arasında uçurumlar var. İnsan taklit ederek profesör olabilir. Elbette dünyanın her üniversitesinde değil. Olmak, bilgisini yaşayabilmek, yorumlayıp, eleştirebilmek, eleştirdiği görüş ve anlayışlara alternatifler sunabilmek demek. Bilgi sahibi olmak değil, bilgi olmak gerek. Oysa, bu ayırımı gösterecek ölçütlerin, sınavların olmadığını kolayca görebilirsiniz. Test sınavları,

belli kalıplarla sorulan sorular, bilgi olmuş insanların değil de bilgili *görüntüsü veren*, bilgili sayılmanın koşullarını yerine getiren, *kurnaz, uyanık*, iş bitirici insanların ortaya çıkmasına yol açıyor.

Bu sözlerim, Nietzsche'nin deyimini kullanarak söyleyeyim, 'kulağı olanlara' söyleniyor. Ne demek *bilgi olmak?* Bilge olmak demek belki, bilge olmaya çalışmak. Elbette zor. Piyasa böyle insanları istemiyor. Patron, çalıştırdığı kişilere "bilgi ol yoksa maaşını artırmam" demiyor; verdiği ödevleri yerine getirmeleri yetiyor ona.

Bu konularda duyarlı olmaları gereken akademik kurumlar, akademisyene bir 'kara kutu' olarak bakıyor: Belli girdilere ve çıktılara önem veriyor. Terfi ölçütlerine şöyle bir bakın: Nesnel ölçütler aramak adına, akademisyen olacak insanın kişiliği, iç dünyası, değerleri, kendisiyle yüzleşecek cesaretinin olup olmadığı sorulmuyor. Usta çırak ilişkileriyle yetişmiyor akademisyenler; ustalarının kişilikleri bozuk, ruhsal olgunluğa kavuşmamışlar; yaptıkları işin, bilgi üretmenin ve aktarmanın mânevî yanından haberleri yok...

Hastalıklı kişiliklere sahip akademisyenlerin yetiştirecekleri insanlarda, üretecekleri bilgilerde, insanın bu dünyadaki yerini güçlendirecek katkılar bulunmayacak elbette. Bilgi üretmek, yaratıcı bir yaşam coşkusunu gençlere aktarmak yerine, *daralmış ruhlarıyla* birbirlerinin kuyusunu kazmaya çalışan insanların yeri olamaz akademik hayatta. Ama var. Yazık ki var.

Bu yazıyı, zamanla kendini gerçekleştiremediği için gizli acı çeken, bu acısını telefon sapıklığı yaparak giderebileceğini sanan, sporcu ve manzumeci bir 'profesörün', gece yarısı kendini gizlemeye çalışarak telefonda yaptığı hakaretler üzerine yazıyorum. Herkesin bir sapığı vardır belki. Benim neden başımda böyle bir sapık bulunduğunu beni tanıyanların açıklayabileceğini sanıyorum. Sapık arkadaşıma âcil şifalar diliyorum.

HER İNSAN HAKİKATE AÇILAN BİR KAPIDIR...

Başlık, 'bireyciliği' insanlığın yüzkarası sananlar için kolay bir hedef tahtası olarak görülebilir. Bu sözle açılan kapıdan girebilmek

biraz sabır gerektiriyor, oysa. Sanılan bireycilikle ilgili de değil! (Israr edenlere bir şey diyemem!) Temel bir varsayımdan kalkıyor: Hakikat çok kapalıdır! Her önüne gelen bir kapıdan girebilir anlamında değil. Hakikate kapısı olmak, hakikat arayışının, duyarlılığının, sorumluluğunun getirebileceği bir özellik. Aramayanın, yolda olmayanın kapısı olamaz. Her arayanın da kapıyı bulabilmesi zor.

Hakikat, insanla görünür, insandan. Bir topluluk olarak araştırsanız bile, (örneğin, takım çalışması yapan çağdaş fizikçileri düşünelim!) gördüğünüz kapı sizin kapınızdır. Kapısı olanın ardından gitsek, geçilmiş kapılardan geçsek... Biri açmıştır, siz de geçmişsinizdir. O zaman yazının başlığını değiştirmek gerek: Bazı insanlar hakikate kapı açabilirler. Olup biten de öyle değilmi? Hakikat kapısı açanlar, bilim adamları, mühendisler, sanatçılar, din bilginleri, sayıca çok az insan, kapıları buluyor, ardından gelenler oluyor. Kimileri yalnız kendilerinin geçebildiği kapıları açarken, kimilerinin açtığı kapılardan (peygamberler, ideoloji kurucuları, yöneticiler, siyasetçiler...) milyarlar geçebiliyor.

Yine de yazımın başlığı bir açıdan 'doğru' geliyor bana: Her insanın hakikate açılan kapıyı bulma *olanağı*, gizilgücü (potansiyeli) vardır! Bu, hakikatin *görece* olduğu anlamına gelmez. Sana göre hakikat, bana göre hakikat diye bir şey yoktur. Hakikat birdir. Yollar farklıdır yalnızca

Peki, nedir hakikat? Örneğin, 'gerçeklik'ten, 'doğru'luktan ne bakımdan farklıdır? Gerçeklik (wirklichkeit, Reality!) bizden 'bağımsız' olduğunu düşündüğümüz 'varlıklardır'. Olay olarak, olgu olarak görünür bize. Bizim onu bilmemizden bağımsızdır. Doğruluk (Wahrheit, Truth!), bir savın, savla dile getirilmiş önermelerin özelliğidir. Bir sav doğru ya da yanlış olabilir. Örneğin, bir doğruluk kuramına göre, önermelerle gerçeklik arasında 'uyum' varsa, önermeler doğrudur. "Bugün hava yağmurludur" önermesi, söz konusu günde hava yağmurluysa, doğrudur (Örneğin, Tarski'nin doğruluk kuramı açısından!). Hakikat ise, eski Yunanlı'nın 'a-lethia' dediğidir. A-lethia'nın Heideggerci yorumlarından biridir. Örtülü gerçekliğin kendini açması, örtülerini ortadan (zaman içinde!) kaldırmasıdır.

Elbette 'metafizik' bir kavramdır. Felsefede bu kavramı 'karanlık', 'mistik' bulan, zihinleri pırıl pırıl, çözümleyici güçleri yüksek, değerli filozoflar 'elbette' vardır. Onlar 'doğruluk'la yetinir, hakikate dudak büker ya da gülerler. (Hakikatin de onlara gülüp gülmediğini kapısı olanlara sormak gerekir!) Ne demektir, gerçekliğin perdelerini açması? Bu, belli bir *yaşam durumları* içinde anlaşılabilir. Egzistansiyalistler (örneğin, Jaspers!) hakikate açılan kapıların, kişinin kendi çabasıyla, kendi yaşam durumları içinde olanaklı olduğunu söylerler.

Aramızda ne denli yakınlıklar, benzerlikler, ortak noktalar olursa olsun, her insan yüzü hakikate dönük yapısıyla farklı özellikler taşır. Her insan *biriciktir*, bırıcikliği ıçinde farklı noktalar algılayacaktır, baktığında. Biricikliğinin farkında olmayan, kendine özgü kapıyı bulamaz. Ayrılığı, biricikliği içinde insan, kendi yaşam çizgisi boyunca yaşamın farklı yanlarını deneyimler. Milyarlarca insan, çeşitli nedenlerle biricikliğini anlayamadığı için, daha önce açılmış kapılardan geçmeyi seçerler. Kapılardan geçişlerdeki tavrıyla, kapılardaki 'görgüsüyle', kapı geçenlerini eleştirisiyle yine de farklılığını, biricikliğini bir ölçüde koruyabilir!

Hakikate yürüyüşümüzde bir cumhuriyeti yaşayacağız. Farklılıklarımızla yürüyeceğiz. Görgümüz, duygularımız, düşüncelerimizle hakikatin çok yüzlü yapısından kaynaklanan kapıların aralığından bize yansıyan ışınlarını görebiliriz. Yüzü olan her insanın yüzüne hakikat ışınları düşer. Bu ışınları, derinleşme, yoğunlaşma çabamızda, enerji kaynağımızın bir parçası olarak kabul edebiliriz.

Hakikate çağrının olduğu yerde, her insan kendi kapısına kavuşabilir. Yeter ki insan, kapılara doğru, düşünme, duyma, anlama, bilme okyanusunda yelken açabilsin!

SANDIĞIMIZ SANDIĞIMIZ

Ne var sandığımızda? Sandığımızda olduğunu sandığımız nelerimiz var? Sandığımızda sandığımız nelerimiz var? Sandığımızın ne kadarı gerçek?

İnsanın iç dünyasında sandığı var. Sandıkları. İçlerinde bilgileri var, düşleri, beklentileri, anıları, alışkanlıkları, düşünceleri, inançları, değerleri, tutkuları, acıları, sıkıntıları... Sandıklarımızın içine konduğu büyük bir sandık, iç dünyamız! Açıyoruz, içinden sandıklar çıkıyor, sandıkların içine dağılmış iç dünyamız, iç âlemimiz. Yaşadıklarımız, duyduklarımız, anladıklarımız. İç yüzümüz. Kilit kilit üstüne vurduğumuz sandıklarımız. Kapağını açmaktan ürktüğümüz, apansız açılıverdiğinde ne yapacağımızı bilemediğimiz, kimi zaman sahiplenmekten utandığımız ya da gurur duyduğumuz sandıklarımız. Süsleyip, boyadığımız. Açıldığında ya da açılıverdiğinde utanmayalım diye derleyip, düzenlediğimiz, görünen yerlerine temiz çarşaflarımızı, kokulu iç çamaşırlarımızı koyduğumuz. Çoluk çocuk açıverirse kepaze olmayalım diye içine 'vitrin' döşetiğimiz. Sevgilimize; "bir bakar mısın, ne renkli ne derin ne heyecanlı sandığım var" dediğimiz. Sandıklarımızı merak edip, görmek istediğimizde, izin verilmeyince, görünüşlerinden içini kestirmeye çalışırız: Sandığımızla tanımak istersek birbirimizi.

Zorlukları var: Önce kendimize açamıyoruz. İçinden ne belâlar çıkabilir. Ne kötülükler, ne sıkıntılar! Pandora oluvermekten, sandığımızda gördüklerimizin vereceği acılara katlanamamaktan ödümüz kopuyor. Sandığım, mahzenim çünkü. Canımı sıkanları, unutmak istediklerimi, yüzleşip hesaplayamadıklarımı tıkmışım içine. Sandığım, sanmadıklarımla dolmuş taşmış. Taşıyamaz olmuşum. Uyduruk sandıklar yaratmışım, sanal sandıklar, sandığımı üstlenmemişim. Bir yerlere bırakıp kaçmak istemişim. Yadsımaya kalkmışım. Oysa sandık benim, nereye gitsem benimle. Sandığımı soruyorlar, insanlarla ilişkilerimde. "Nasılsın?" diyorlar. Sandığımdan ürken, sandık korkağı biriysem, bu soruyu "sandığın nasıl?" olarak anlamak istemiyorum. Sandığım alttan alta acı veriyor bana, köşe bucak herkesten kaçıyorum: Bildiğimi doğru dürüst bilmeyen, bilgisinin köklerine inememiş, bilgisiyle yaşama bütünlüğüne kavuşamamış, kendine güveni olmayan, kendisiyle yüzleşme cesaretini bir türlü elde edememiş bir öğretmensem, örneğin, çözümsüz sorunlarım, kanayan yaralarımla, sandık yoksulu biriysem, öğrencilerimin önüne çıkaracağım sandığım yoksa, var da çıkarmaya utanıyorsam...

Sandığımdan haber verebilmeliyim. Sandığımda denizler var, sandığımda gökyüzü. Bu sandık benim. İşte kirli çamaşırlarım. Temizleri de burada. Şu lavanta çiçeği kokan havlularım. Bu benim. Bu sandıktakiler benim düşüncelerim. Buyrun. Dünya! Kâinat! Buyrun, ister gülün, ister omuz silkin, dudak bükün, bu sandık benim. *İçinde binbir faaliyet olan bir sandık!* Çirkin yerleri güzelleştirilmeye çalışılıyor, bozuk yerleri onarılıyor: Sandık o! O insan! Ne yandık ne de şandık. Ne karamsarlığın albenisi olan tembelliğine ne de iyimserliğin gafletine düşmemem gerek. Sandık donanımı, acıyla, çabayla, emekle, umutla düzenlenecek. Sandığımdaki fareleri, pireleri, akrepleri, yılanları görmek için. İçimde bir âlem var: *Aklım, akıllarım* sandığımla var. Sandığımda kültürel geçmişim, genetik yapımdan gelen eğilimlerim, içinde yaşadığını çevrem, toplumum var.

Bir diğer zorluk, sandığın kapağının açılmasından, sandığımın paylaşılmasından geliyor. Sandığım 'mahrem' alanım. İç dünyam. Kamuya, 'dışarıya', ne kadarını, hangi taraflarını, nasıl açabilirim? *Sandıklaşma* nasıl olur? "Bu gecelik sandığını bana verir misin?" "Gel, sandığım, emrine âmâde! Sevgili dostum sandığımın bütün gizli köşelerini açıyorum sana. Sandığım, tüm düşünce sandıklarına armağan olsun!"

Sandıklarımızın farkında olmak. İlk zorluk. Bu da, ancak sandık üleşimi ile kazanılabilecek özelliklerle giderilebilir. Sandık üleşimi, iç dünyalarımızın üleşimi demek. İç dünyalarımız ise içinde bulunduğumuz kültür ortamının yapısı gereği, belli 'görüntü'lerle, imajlarla ortaya çıkıyor. Kendimizi, 'şirin'; 'sevimli', 'ağırbaşlı', 'dürüst', 'şeker', 'akıllı', 'erdemli' insan görüntüleriyle ortaya koyuyoruz. Sandıklarımıza, kılıflar, örtüler, maskeler konuyor. Kim değiştirecek sandıklaşma yollarını? Sandığımızdaki hazinelerin ayırdına varıp da, dost sandıklarındaki derinliklere doğru yolculuğa çıkma gücünü kim gösterecek?

Ne var sandıklarımızda? İçimizin keşfi ve icâdı tüccarlara bırakılmıştır, profesyonellere! Parası olan uzmana gider, kitabını okur,

kursunu görür, kendini keşfeder. Tecimsel kollarıyla teknoloji, denetleyici gücüyle aklımız, sandığımızın içini, dışını, sandığımızla olan ilişkimizi belirlemeye çalışıyor.

Sandık âdâbı diye bir şey var. Sandığımızı ortaya koymanın sandığımızla insanlara yol göstermenin, sevmenin, paylaşmanın, paylaşamamanın, kültürümüzün derinliklerinde duran sandıklarda yaşanmış örnekleri var. Sandığımızda teknoloji elbette olacak. Karacaoğlan'dan bir türkünün, Yunus'tan bir ilâhinin, aşevinde kaynayan güzelim bir çorbanın yanında, şiir dîvânlarının, minyatürlerin, içli bir ud nağmesinin yanında...

RUHUNUZ İKTİSAT BİLIYOR MU?

Fenomenoloji, yirminci yüzyılın başlarında kurucusu Edmund Husserl'in büyük ölçüde mantık ve matematikten devşirdiği görüşleri içinde hâlâ can alıcı önemini yitirmiş değil. Brentem'nun bir ölçüde psikolojik sezgilerini de kuşatan çağımızın bu *büyük* felsefe görüşü, Heidegger, Sartre, Levinas, Derrida'nın düşüncelerinin *zeminini* oluşturuyor. Felsefeyi, bir anlayış çerçevesinde özgürleştiren bu felsefî duruş, örneğin, bilim felsefesinde, bizde pek bilinmeyen Michael Polanyi'ye *farklı* bilim yaklaşımı olanağı sağlamıştır.

Fenomenolojik tutumun teknik ayrıntıları içinde açıklamalarını bir yana bırakırsak (ilgilenen okur. *Edmund Husserl'de Mantığın Yeri* adlı çalışmama bakabilir. *Edmund Husserl'de Mantık* adı ile yayımlandı!) bu yaklaşım, *yaşantılarımızdaki evrensel çizgileri* arar. Herkes 'dünyayı' kendi öznel bakışı içinde *yaşantılar*. Bu yaşantılarında, alışılmış anlamıyla, 'öznel'dir. Öznellik ise, üzerinde araştırmayı başarabilirsek bir *hazinedir*. Biz, bu evrenin içindeyiz. Evreniz. Öznelliğimiz, evrende bir süreçtir; yalnız, bize *özgü*, bizle sınırlı, bize ait değildir. Öznelliğimiz, yine alışılagelen anlamıyla, *nesnellik*(ler) *taşır*. Bir insan teki, bireyi olarak yaşantılarımdaki (tecrübelerimdeki) evrenselliği, *tüm insana* özgü olanı araştırabilir, bu yaşantılarımı böyle bir açıdan betimleyebilirim. Böylesi

betimleme çabaları, bu alanlarda eğitim almış, deneyimleri olan, kafa patlatmış kişilere *açık* olduğu için, ilk elde sanılabileceği gibi, *mistisisizmle* hiç ilgisi yoktur!

Aydınımız öznelliği sevmez. Öznel olamadığı için. Görüşü, bakış, kendine özgü yorumları, kavramları olmadığı için. Sığlığına ve papağanlığına çoğu kez 'nesnellik' kılıfını giydirir. Bir anlamıyla onun nesnel kılıklarla, belli ideolojilerin gölgesine sığınarak yaşadığı öznelliği, bu yüzden hastalıklıdır.

Diğer yandan, her sözünde boncuk olduğunu sanan, öznelliğin yüzeysel, basmakalıp, özenti, içtenliksiz, kaba bataklığına batmış olanlarımızın sayısı hiç de az değildir. Bir örtük şeyh edâsı ile kendi yaşantılarından, anılarından yola çıkan, derinliksiz, yaygaracı düşünür taslaklarından, kültür adamlarından, köşe yazarlarından, akademisyenlerden çok çekmekteyiz.

Dünyası olan, yaşadıklarının şiirini duyup bunları, bilgisinin, dünya görüşünün tezgâhında dokuyabilmiş aydınlarımız, bu kültürün dinamiğinin güç kaynağıdır! (Tanpınar, Kemal Tahir, Attila İlhan gibi...)

Denir ki, Osmanlı aydını yüzlerce yıl, dünyanın 'maddî', toplumsal, ekonomik gerçeklerine kapalı bir dünyada yaşadı. Kendi kozası içinde oluşturdu sanatını: Dîvân şiiri, tasavvuf çizgisindeki arayışlar bunun örnekleridir.

Bu savda, elbette tartışılacak noktalar vardır. Yine de çarpıcı bir olguyu bir tokat gibi vurur yüzümüze: Ruh, iktisat bilmelidir! Yalnızca edebiyat, minyatür, kendi iç dünyasına yönelik inceliklere yoğunlaşma ile zenginleşemez! Büyük çatışmalar, üstesinden zor gelinen bunalımlar, bunların sonucunda ortaya çıkan sarsıcı sanat ve düşün yapıtları çıkmaz ortaya. Ney üfleyen bir ruh, yüzlerce yıldan beri atalarının yürüdüğü yollarda, bahçelerde dolaşıyorsa, ney sesi onun içini oyar, derinleştirir; ama içindeki zengin öznelliği, *kenz-i mahfi*'yi (gizli hazineyi) evrenselleştirmede, diğer insanlara anlatmada, paylaşmada zorlanır. Ney (nay, Farsça), sanki bir Arapça sözcük olan *neye* dönüşür. (Ney'e: çiğ, pişmemiş demek!)

Derinliklerimizde yok olup gideriz, eğer varsa! Ruhun iktisat bilmesi bu açıdan önemlidir: *Gerçeğe* açık olmak. Örtmemek onu. Ondan kaçmamak. Yüzleşebilmek. Gerçeğin üstüne gitmek. Bilim gözümüzü hiç kapamamak. Dünyayı, olup bitenleri izlemek. Eleştirel bir ihtiyatla!

İktisattan öte bir şey yaşamayan, iktısadı çıkarlarımızı, kârlarımızı artırmaya yarayan bir silâh olarak görüp, bu yararı engelleyenleri ortadan kaldırmaya, sömürmeye yönelik çağdaş insanın ruhundan söz etmiyorum. Sabah akşam iktisatla yaşayan, ruhları *iktisatla malûl* insanlar, bu iktisadî zulmün yaşandığı dünyanın hazin ürünleridir. İktisadî zulmün, bunalımın üstesinden gelebilmenin iktisadî çârelerinin yanında, iktisat bilen ruhsal zenginliklerimizi harekete geçirebilmeyi başaramazsak, çâre, 'yâre'ye dönüşür.

Ruh diye bir şey var. Uyanık 'mâneviyâtçılar', psikologlar, psikiyatristler, düşünürler bu konuda bizi sömürüp duruyorlar. Siz onu hâlâ nâne ruhu ya da tuz ruhu ile mi karıştırıyorsunuz?

DÜNYA CACIK DENİZİNDE

Doğal çevremiz durduk yerde kirlenmiyor. Kirlenme, ekonomik, siyasal, kültürel çevreden geliyor. Çevrelerin kirliliği, duygularımıza, düşüncelerimize, düşlerimize yansıyor. Dışımızın kiri içimize, iç dünyalarımıza, iç dünyalarımızın kiri dışımıza vuruyor. Ne oluyor bize?

Dönüşüyoruz. Yaşamak, dönüşümlerle yaşanıyor. Çağım, bu zaman diliminde, bulunduğum noktadan çok *kirli* görünüyor. Kabalığın, sığlığın, duyarsızlığın ortaya çıktığı bu kirlilikte, huyarların çoğunlukta olduğu yönetimlerin içindeyiz. *Cacık denizi* deyimini içinde hızla kirlendiğimiz, tükendiğimiz yaşam çevreleri, düş, düşünce ortamları için kullanıyorum.

Burada, durumu çok abarttığım, gereksiz yere öfkelendiğim söylenebilir. Tersini düşünüyorum. Yeterince anlatamadığımı, yeterli şiddette, vurguda konuşamadığımı. Cacık denizinde bulunduğumun göstergelerinden biri de, durumu anlatmadaki çâresizliğim.

Nietzsche, yaşadığı çağın kokuşmuşluğunu duyan insanların içinde bulundukları hınç duygusundan (ressentiment) söz eder. Hıyarlar çağında hınç, baskın bir duygu olarak görünmüyor. Hıyarlığın, yaşama *uyum kaygısı*ndan öte, temel bir kaygısı yok. Hıyarın, derin bir öfkesi yok düzene; düzenle bir alıp veremediği yok. Kızgınlığı, düzende yer kapmak için giriştiği kavga sırasında ortaya çıkabilir. Derin, büyük patlamalara yol açıcı, küçük, sıradan boşalmalarla ortadan kalkmayan duygu şiddeti yaşamıyor çağımın insanı. Duygular hızla değişiyor. Düşüncelerle sıkı bir doku oluşturamıyor, çoğu zaman. Düşünceler, *olanı* yönlendirmeye kilitlenmiş. Düzenin yarışmacı havası, yarışmacıların kuralları körü körüne kabulüne yol açıyor. Kımse kuralları sorgulamaya yanaşmıyor: yanaşsa da yine bu, kuralları yönlendirmeye ilişkin oluyor.

Hızla birbirine benzeyen, birbirlerine benzemek, benzeyerek güvence kazanmak, güç elde etmek peşinde olan insanlar çoğalıyor. Böyle bir insan, yalnızlıktan, yalnız kalmaktan, toplumca kendine sunulan yolların dışında yürümekten ödü kopan bir insandır. Kendisiyle *karşılamaktan* korkan insan. Hıyarlaşarak, kendisinden kaçmaya çalışan. *Onanmak*, kabul görmek yetiyor ona. "Ne adına, kimler tarafından onanıyorum?" sorusu aklına gelmiyor. *Başarı*, bu nedenle onanmanın temel koşulu olarak görülüyor. Onanmak, başarı; başarı, onanma anlamına geliyor. Cacık denizi, düzene en iyi uyumu sağlayıp, düzence benimsenmiş insanları kuşatan bir deniz.

Teknolojide üretim, hızla kirlenen düzenin beklentileriyle, baskılarıyla gerçekleşiyor. Bilimsel araştırmalar, teknolojik üretimi başarılı kılacak, cacık düzeni sürdürecek, varlığın anlamının, değerlerinin sorgulanmadığı 'teknik sıkışmışlık' ortamı içinde yürütülüyor. Cesur hipotezler, eleştirel kaygıların temel alındığı araştırma konuları ortaya konamıyor. Bilim kendine 'dışarıdan bakabilip' eleştırme gücünden yoksun. Heidegger'in dediği gibi, yalnız hesaplıyor bilim, düşünmüyor.

Sığ olanda takılıp kalmışlık, *iletişim özürlü* bir dünya ortaya çıkarıyor. Kendisiyle, sevdikleriyle, dostlarıyla, düşmanlarıyla, doğayla, gökyüzüyle, duygularıyla, düşünceleriyle iletişime giremeyen bir

insan. Giremediği için, kendi *olanaklarını*, yapabileceklerini keşfedip, ortaya koyabileceklerini gerçekleştiremeyen bir insan. Cacık ortamıyla sınırlı sanıyor kendini. Hangi işe el atsa, memur bakışıyla. tüccâr yönelişiyle yaklaşıyor. Ya daracık alanların *işini iyi yapan* başarılı teknisyeni ya da geniş alanların *canavar yatırımcısı* oluyor.

Ufuk, cacık denizinden görülmüyor. Düzene hoş gelen kitapların yazarları, yapıtların sanatçıları, kuramların bilim adamları, düşüncelerin felsefecileri yüzüyor cacık denizinde. Dünya onların sandığıyla sınırlı değil! Onların anladıklarıyla, yorumladıklarıyla. Dünya, insan, evren, evrenler çok büyük. Cacık, insandaki sonsuzluğun, içindeki olanaklarla kendi sınırlarını genişletebilme gücünün görülmeyip, bulunanı *aşmak* yerine, bulunandaki bulunmayana yönelmek yerine, dar bir alanı, dar bir açıyla yönlendirilmeye kalkılmasıyla oluşuyor. Biz de içinde yüzüyoruz.

İnsandan umut kesilmez. İnsan sandığımızdan daha güçlü. Cacık denizinden, gökyüzünde, yeryüzünde yeni yaşamlar arayabilecek, kurabilecek denli güçlü.

NE OLUYOR DÜNYAYA?

Olan oluyor. Korku içinde bekliyor dünya. Olan olacak. Terör denilen bilmece bir kara bulut gibi çöküyor yaşam göğüne. İnsan yeni görüyor, yeni anlıyor, anlamaya çalışıyor. Anlayamıyor göğü. Bulutu. Terörü.

Terör, bu düzenin işleyişinin köklerinde. Bir zulüm olarak duruyor. Bir haksızlık. Uğradığı zulme karşı, bilinçlerinin uyuşukluğundan çığlık atamayan, karşı çıkamayan, isyan edemeyen milyonlarca insan yaşıyor, bugün dünyada. Düzen, güçlünün, giderek büyüyen, doymak bilmeyen tutkusunu, teknolojinin, medyanın, giderek bilimin *kullanımıyla* güçlendirdiği bir düzen.

Neden terör var? Bu sorulmuyor. Dünya, dünyaya egemen olan düzen bunu sormuyor? İnsan varoluşunun kaynağında bulunan şiddetin bilinçsizce yönlendirilmesi sürüyor. Terör, insanın olduğu her yerde var. Potansiyel olarak. Etkin olarak. Yeni değil ki! *Her insan*

potansiyel bir teröristtir. Şefkatteki, sevgideki, insan hakları kavgasındaki, demokrasi savaşımındaki teröre bir bakın. İnsan, kendindeki, diğer insanlardaki sonsuzluğu göremedikçe, bu sonsuzluğu, bu sonsuzluktaki farklılıkları anlayamadıkça; kurduğu dünyayı tek yaşanır dünya, doğrularını biricik doğrular; düşüncelerini, görüşlerini tek geçerli görüşler olarak savundukça, teröristtir. Terörist evimizde, içimizdedir. İçimizdeki teröristi kaçımız görebiliyor?

Kimse masum değil. Terör dünyayı bekliyor. Savaş olarak. bomba olarak, alıştığımız düzenın alt üst edilmesi olarak, güzelliklerin ortadan kalkması, yaratıcılığın yitip gitmesi, insanların yoksullaşması olarak. Sevmeyi bilmeyen, düşünmeyi, anlamayı, gelişmeyi, araştırmayı, bilimin ne olduğunu, şiiri, sanatı kavrayamayan insanlar olarak, teröristiz, hepimiz terörist.

Teröristi kovalayan da terörist. Soruyu sorup, araştırmadığı, insanın güzelliğini, farklı dünyaların kapılarını keşfedemediği için.

Bu düzen, başından beri terörist doğuran bir düzen. Dışladığı; paylaşmayı, yoksulluğu bilmediği; yalan söylediği, insanları kullanıp, sömürdüğü için. Ne ekti ki, ne biçmeyi umuyor? Demokrasi, kardeşlik, eşitlik, hak, hukuk, özgürlük yalanlarıyla ancak kendini kandırabilir. Zâlim, bilinçsiz, araştırmıyor. Insanın derin ruh yapısını, kültürel, düşünsel yapısını bilmiyor. Mazlum, gaflet içinde. Bilgisiz. Silâhla, düzenin zayıflıklarından yararlanarak korku saçmakla, düzeni değiştirebileceğini sanıyor. Ne büyük aymazlık. Düşünmeyen, anlayamayan, sorgulayamayan, eleştiri gücü eksik mazlum kadar zavallı insan olamaz. Yazık ki, dünyada mazlumlar çoğunlukla bu durumda.

Düzen onları yiyecek. Mazlum 'âh' etmeyi bilmediği için, haklılığına yakışan bir dünyayı kuramayacak. "Alma mazlumun âhını çıkar âhaste âheste" denmiştir. Çıkmayacak. Mazlum, içindeki sonsuzluğu kavrayamadıkça, zulüm sürecek. Bilinç yoksunu mazlumların bu dünyaya yaptıkları kötülük, en azından zâlimler kadardır.

Nasıl bilinçlensin mazlum? Zâlimin oyununa gelmeyerek. Zâlimin oyununa gelmemek olanaklı mı? Neden olmasın? Zâlim, mazluma muhtaç! Hegel'in köle-efendi (efendi-köle) ilişkisinden yola çıkarak, denebilir ki, köle, efendiyi parmağında oynatabilir.

Mazlum, kendi kültürünün derinliklerine inerek, düşüncesi, araştırma aşkı, bilime ve teknolojiye saygısıyla, kısa bir dönem içinde olmasa da, uzun bir dönemde, düzenin kültürel, düşünsel temellerini *terörsüz* sarsabilir.

Filozoflar, bilim adamları, sanatçılar, kültür adamları, düşünen kadınlar, yaratan kadınlar, çocuklar! Önünüzde, kirlenen bir dünyayı değiştirme ödevi var. Korku değil, umut bekliyor sizi. Silâhınız zengin gönlünüz, derin bilme aşkınız, yüksek insan sevginizdir. Silâh yalnızca savunmak içindir, saldırmak ıçin değil.

Önerim, idealist, gerçekçi olmayan, uyduruk bir öneri gibi gelebilir, gücün ardında olan kafalara.

Gerçekçiyim. İnsanın yaratıcı gücüne, içinde taşıdığı sonsuzluğu keşfedip, gerçekleştirebileceğine inanıyorum. Düzenle savaş, savaşların en çetini. Düşüncesiz, sanatsız, bilimsiz, kültürsüz olmaz.

Gönlü olanlar! Yeni dünyalar, yaratılmaları için sizleri bekliyor!

DUYGU GERİLİĞİ

'Geri zekâlı' diyoruz, düşünce güçlerini, sorun çözme yeteneklerini beğenmediğimiz insanlara. Anlayışı kıt, uyum sorunları olan, kavrama özürlü insanların 'geriliği' yalnızca 'zekâ'dan mı gelir? Geri insan, geri zekâlı insan mıdır yalnızca? Zekâ mı belirliyor çağımız ınsanın 'karakterini' tümüyle?

Zeki insan, çağımızın gözde insanı. 'Cin gibi', 'uyanık', 'açık göz', 'girişimci', 'Pırıl pırıl bir çocuk' sözünde de 'zekâ pırıltısı' sezmiyor değiliz. Zeki insanın egemen olduğu bir uygarlıktayız, teknolojinın yoğun kullanımı da bunu gösteriyor: Sorun çözen insandır, zeki insan. Fırsatları kullanabilen, atılımlar yapabilen, kurnaz, 'biriktiren', çoğaltan, genişleyen, güç arayan bir varlıktır. Zeki insan, mutlu insandır, zekâsı ona mutlu olmayı öğretebilir çünkü. Zekâsıyla mutluluğu, zekâsıyla yaratıcılığı öğrenir. Zekânın öncülüğü, onu fırsatların ardında koşan, fırsatlar arayan bir varlık durumuna getirir. Zekâ onu daraltır. İç dünyasına dönmesini önler. Gözleri sürekli olarak, korsan gemilerin gözcülerinin gözleri gibi, ganimet arar. 'Denetlemek', 'egemen olmak', 'el altında tutmak',

'yönlendirmek' ister. Zaman zaman zekâsının bu atılımlarını, bu 'zekâ tutkularını', dizginleyebilmek için, ruhunu genişletmek, derinleştirmek gereksinimini duyar. Bu gereksinim, zorlamadır, varlığının bütünlüğü içinde 'yama' gibi durmaktadır. Sanatla, edebiyatla, felsefeyle uğraşıyor gibi yapması, içine düştüğü *ruh darlığını* aşmasına yardımcı olamaz. Çevresini derin kültürü ve bilgisiyle aldatabilir belki, ama kendini aldatamaz. Zekâsıyla, yalnızca zekâsıyla sıkıştığı yaşama cenderesinden kurtulmaya çalıştıkça, daha da yoğun biçimde sıkışır kalır, zekâsının ördüğü dehlizlere.

Burada, son yıllarda, zekâ-duygu bütünlüğünü vurgulamaya çabalayan EQ'cuları savunacağım sanılmasın. Bana göre, onların IQ'su ile EQ'su sandıkları kadar farklı değil. 'Akış diyagramları', 'düşünme, duyma kuralları', 'yaşama şemaları' bakışlarından eksik olmuyor. 'Duygularını yönlendirmeyi', duyguları çıkarlar doğrultusunda, uyum içinde çalıştırarak, yaşam sorunlarıyla 'başa çıkabilmeyi' anlatmak, öğretmek istiyorlar.

Kimi arkadaşlarım, çağımın insanlarını eleştırırken, çok abartıya kaçtığımı, gerçek yaşamda örneğine rastlanmayacak özelliklere sahip, 'yüce' bir insanı aradığımı ileri sürüyorlar. Elbette, ortalama, sığ, kurnaz, düzmece insandan yana değilim. *İleri zekâlı, geri duygulu* insanlara yüreğim yanıyor. İnsanı arıyorum, doğrudur; yücesini elbette, cücesini değil; gerçekçilik adına basmakalıp, orta karar insanı, *insan örneği* olarak görmek istemiyorum. Duygu geriliği, gelişmemiş, kendisiyle, çevresiyle bütünleşmemiş insanların bir özelliği. Duygusuyla bedeni, duygusuyla aklı sağlıklı bir iletişim içinde olamayan insandır geri duygulu insan. Zekâya odaklanmış bir dünyada, duygular, zekâ ile yönetilmek isteniyor; *zekâ yoğun insan,* duygularını tanımıyor, onların kendisine ne anlattığını kavrayamıyor, zeki olmasına karşın *duygu özürlü* bir varlık durumuna düşüyor.

Ne söyler duygular bize? Çevremizle olan ilişkimizi, kendimizle olan bağlantılarımızı söyler. Sık ve çabuk öfkeleniyorsak örneğin? Belki öfke sırasında değilse bile, öfke sonrasında okuyabiliriz öfkemizi. Duygularımızı okuyabiliriz. Sahiplenerek onlara. "Bu benim kıskançlığım, çünkü, kendimi, bu ilişkide, böyle görüyorum" diyebiliriz örneğin. Oysa, duygu körlüğü daha çekici geliyor bize:

Öfkemizi okumak yerine, kafamızda, haklılığımızı oluşturmaya çalışıyor, öfkemizi giderek arttırıyoruz ya da "keşke öfkelenmeseydim" pişmanlığını yaşıyoruz. Neden öfkelendım? Ne oluyor bana? Biraz önce şiddetli bir öfke, sonra kıskançlık? Ardından, bir huzursuzluk, yürek daralması, nedenini bilemediğim ürpertiler...

Duygularımızın bir dünyası var. Bize âit, dünyamıza âit, geleneklerimize, değerlerimize âit, ne denli önemli şeyler söylüyorlar. Yüksek zekâlı olmam. duygularımı görmezlikten gelmeme, onları boyunduruk altına almama yol açmamalı. Fırsatçı zekânın tanıyamayacağı özellikleri var duygular dünyasının. Kendimizi bırakıp, zekâ zincirlerinden arınarak, girebileceğimiz bir dünya: Ayrı bir tavır gerekiyor, dolaşabilmek için içinde. Duygularla yüzleşebilmek, barışık olabilmek, onlar arasında bir harmoni kurabilmek. Kendimi tanıma yolunda. *bütün insana* ulaşma çabasında, duygusal olgunluğa erişerek, özerk, bağımsız, özgür, giderek *özgün* insanın yaşadığı, yaşanası bir dünyayı yaratabilmek için, duygu geriliğinden nasıl kurtulabileceğini sormalı insan kendine. Geri yaşamlı insan, ne kadar geri zekâlı, ne kadar geri duyguludur?

TEREYAĞLI MEVLÂNÂ

Ankara'da, Necatibey Caddesi'nde, telâşla, Türk Felsefe Derneği'ne doğru yürürken, gözüm, önünden geçtiğim bir kebapçının vitrinine takıldı: "Tereyağlı Mevlânâ: 1.750." Dondum kaldım. Güleyim mi, ağlayayım mı bilemedim. Neydi tereyağlı olan? Karşısında, bir sayı olduğuna, kebapçı vitrininden okunduğuna göre. bir kebap çeşidi olsa gerekti. Mevlânâ'yı demek ancak bu biçimde anabiliyorduk. "Domates Soslu Einstein, Bol Biberli İbn-i Sînâ, Az Şekerli Nietzsche, Tavada Newton, Sarmısaklı Descartes..." Kültür, bize yemekten geçer. Mânevî kültürden söz ediyorum: Bilimden, sanattan, inanç düzenlerinden. İbn-i Arabî dolması, Yunus tatlısı yediğinizde, tasavvufun derin anlamlarını özümseyebileceğinizi düşünüyor musunuz? Yemeklere verilen adların, bilim, sanat ve kültürel derinliklerle ilişkiye geçebilmeye katkısı olabilir mi, yoksa, bir yoz-

laşma belirtisi midir? Gırtlağa, mideye indirgenmiş bir tinsellik (mâneviyât), tüketilmiş bir yaşam değil midir? Şiire. matematiğe, gözleme, keşif ve icatlara, gırtlak ve mide açısından nasıl yaklaşılabilir? Soru: Mevlânâ tereyağlı mıdır? Değilse nelidir? Elbette böyle bir soruya isyan ediyor insan: "Einstein kaşarsız yenmez" diye çığlık atası geliyor. Neden ama neden düşünmek yerine zıkkımlanmayı mârifet bilen bir kültür hâline geldik? 'Ekonomik kriz' mi bozdu bizı, yoksa, ekonomiyi, kriziyle birlikte, biz mi bozuyoruz?

Okuyunca, yine bir yokülke (ütopya) geldi aklıma: Tarihteki değerli bilim, sanat ve kültür adamlarının adlarının yemek adları, dans adları, oyun adları, eğlence adları olduğu bu ülkede, yaratıcı. araştırıcı kültür o denli gelişmişti ki, insanların tüm yaşamları, yüksek değerler yaratmış insanların düşünceleri, savları, görüşleri içinde geçiyordu. Düşünme, duygulara, bedene inmiş, yemeklerle birleşmişti. İnsanlar, kültürel geçmişi içlerine sindirmişler, onu yaşamlarının her ânında yaşıyorlardı. Yemekleri özümsemekle, düşünceleri özümsüyorlardı. Örneğin, Mevlânâ, o denli derinden duyulup, düşünülüyordu ki, yemenin, içmenin, gezmenin, eğlenmenin doğal bir parçası oluyordu. 'Tereyağlı Mevlânâ', Mevlânâ ruhunu, hücrelerinde duymuş insanlar için, salt bir yemek çeşidi değil. derin bir yaşam biçiminin, yemek adlarıyla simgeleşen, düşünceyle bedenin uyumunu sağlayan, fiziksel olmanın ötesinde mânevî bir gıda idi.

Oysa, yaşadığım ülkede, çoğunlukla ne fiziksel ne de tinsel beslenmeyi biliyorlardı. 'Zıkkımlanmak', 'tıkınmak', 'mideye indirmek' yemek yeme sanılıyordu. Çeşitten yoksun, besleyiciliği kuşkulu, 'açlığı bastırmaya', 'nefsi köreltmeye' yarayan yiyecekler, elimizin altında (elbette paramız varsa!), midemize yuvarlanacak, kaba karın doyurma malzemeleri olarak biliniyordu. Yemek yeme, bir zevk, bir muhabbet; gönlün, duygunun. düşüncenin de doyurulacağı bir etkinlik olarak görülmüyordu.

Yemek yeme bilinemeyince, düşünme, duygulanma, kendi iç dünyanı anlatabilme, dünyayı ve içimizdeki âlemleri ortaya koyabilme gücümüz gelişemez. Tersi de doğru. Düşünemeyen, doğaya, insana olan duyarlılığını yitirmiş insan tıkınır sadece. Tıkındığı için yaratıcı düşünceler geliştiremez. Geliştiremedikçe tıkınır.

Mevlânâ'ya sahip çıkmışız, Türkçe yazmadığı hâlde. Şimdilerde özellikle Amerika'da çok okunuyor. Ne anlıyor Batılı ondan? Biz ne anlıyoruz? "Kim olursan ol gel" diyormuş. "Bu engin hoşgörüsüyle, ne büyük adam"mış! Ya Yunus, güzelim Türkçenin pınarından akan, insan sevgisi aşılıyormuş. İşte, Mevlânâ ve Yunus çoğumuzun gözünde bu kadar. Turistik bir edâ ile sunuyoruz ikisini de: Şiş kebap, rakı, lokum gibi. Yeni yeni kebaplarla dışsatımını hızlandırabiliriz bu iki büyük insanın.

"Kebap adı olmasının ne sakıncası var?" diyebilirsiniz. "Belki yerken, Mevlânâ'yı merak eder de, gidip hakkında bilgi toplar." Böyle bir karşı çıkışı anlayabilirim; giderek bu yöntemi okullarda kullanabilir; şekerlere, pastalara, çikolatalara, bisküvilere, çocukların öğrenmelerini istediğimiz büyük insanların adlarını koyabiliriz. Tehlike, onlara yanlış çağrışım yaptırmasında yatıyor. Pascal üçgenini okuyor matematik derslerinde, Pascal çorbasını beğenmediği için, üçgenle ilişkisi olumsuz etkilenebilir.

Düşümde Mevlânâ soruyordu bana, sitemle: "Beni yaşatmak için ne yapıyorsunuz ülkenizde?" Utanarak yanıtlıyordum: "Tereyağlı kebap".

DÜNYADA CEHENNEMDE YANANLAR

"Öteki, cehennemdir" buyuruyor, Sartre. Çevremizdeki insanların başımıza cehennem ateşleri attıkları, üzerimize kızgın yağlar boşalttıkları oluyor. Dünyanın bir ânda cehenneme döndüğünü görüveriyoruz. En yakınımız, dostumuz, sevgilimiz, kazığa bağlayıp bizi, altımızdaki odunları tutuşturuveriyor.

Bu küçük, mikro-cehennem: Dostlarımızın bize armağan ettiği. Düşmanlarımızın da. Mikro-cehennem yalnızca insanlardan gelmiyor, düşünmek, anlamak, sorunları çözmeye çalışmak da bizi ateşe itebiliyor. Okuduğum, yeniden yeniden okuduğum bir metın, üzerindeki kalın anlam perdesini açmadıkça, olmadık sıkıntılara sürüklüyor beni, yavaş yavaş bir düşünce, bir anlam cehennemine doğru itiyor. Yazdığım romanın bitiremediğim bölümleri, geliştirdiğim

düşünce düzeninin tamamlayamadığım eksiklikleri, gideremediğim özürleri cehennem çilesi yaşatabiliyor bana.

Makro-cehennem, cehennemin büyüğü, dünyadaki yaşanan çarpık düzen. Ölen masum insanlar. Açlık, sömürü, hırsızlık, dehşet, korku, sığlık, çirkinlik. Savaş. Çıkar kavgaları. Yalan. Sahtekârlık. Makro-cehennem ortaklaşa yarattığımız cehennem.

"Ne var bunda abartacak, güzel güzel yaşayıp gidiyoruz işte, olur o kadar sıkıntı dünyada, ufacık sorunları büyütmenin anlamı yok, pireyi deve yapmanın!" diyebilirsiniz. Ne mutlu ne gâfil insanlarsınız, siz cehennemi duymayanlar. *Cehennem eşiğiniz* çok yüksek! Ateşe dayanıklı yüzleriniz var, bedenlerinize ateş işlemiyor

Nâzım'ın iyimserliği de yok bende: Cehennemde yanarak, karanlığı aydınlığa çıkarabileceğimizi de düşünmüyorum. Cehennem ateşi, aydınlatmıyor, yakıyor.

Dünya neden cehenneme dönüşüyor, ıç dünyalarımızdaki yanan ateşlerde dolaşan zebâniler ne ıstiyor bızden?

Cehennemin bizden kaynaklandığı açık: Ölüm sonrası yaşama taşımakla cehennemden kurtulamıyoruz. Makro-cehennem, mikro-cehennemlerin toplamından fazla, içimizdeki cehennemlerle yan yana geldiğimizde, iki cehennem oluşmuyor, iki kişinin birlikteliği üçüncü, dördüncü... cehennemleri oluşturuyor. Ev bir cehennem, kent ayrı bir cehennem.

Cehennemi dünyada yaşamak anlamlı. arada bir cenneti de yaşayabilmek koşuluyla. Cehennemlerden öğrenebilmek, arâfta huzur bulabilme koşuluyla.

Bir açıdan cehennemi yaşamak, beceriksizce yaşamak demek. Cehennem, yanlış yaşayıp bunu sonradan duyumsayanların mekânı. Cehennemi kendimiz yaratıyoruz. Yanlışlarımızdan geliyor. Onları fark edişimizden. Unutmak isteyip başaramayışımızdan. Yanlışları düzeltemeyişimizden. Yanlışlar önünde yetersizliğimizden.

Cehennem yalnızca yanlışlarımızdan mı geliyor? Masum insanların yaşadığı, yaşattırıldığı cehennemlere ne demeli? Anasını yitirmiş yavruların, açlık ve soğuktan ınleyen, koşulların kurbanı insan-

ların cehennemleri, kimlerin yanlışlarından kaynaklanıyor? Kanser ağrısından inim inim inleyen insanların muhakkak bir yanlışları mı olması gerek?

Cehennemi doğa ve toplum koşulları yaratabiliyor. Geçmişten getirdiğimiz kültürel geçmiş, töreler, gelenekler bizi cehenneme itebilir.

Cehenneme gıtmenın, dünyada cehennemı yaşamanın iki yolu: İtilme ve kendi ayaklarımızla tıpış tıpış gitme. İlki, çoğu zaman üstesinden bireysel olarak gelemediğimiz sorunların altında kalmaktan ortaya çıkabiliyor. Kendi kendimizi bile bile cehenneme atmak hiç de seyrek değil hayatımızda. Kendimizi aldatmakla başlıyor. Farkına varmakla doruğuna varıyor.

Cehennem öğrencisi olmaya varım. Hayatımızın bir yüzü hep cehennem. Yanlışlarımızla yaşamayı öğrenmek, cehennemin içinden geçmekle olur. Cehennemde öğrendiklerimizi umuda, çalışkanlığa, dürüstlüğe ulaşmada bir olanak olarak görüyorum

Kapıları, pencereleri cehenneme açık nice insan, düştükleri cehennemi fark etmeli ve anlatmalılar.

Kendi cehennemini görmeyen kendini bilemez.

ÖZNEL DENEN

Öznellik üstüne çok yazdım. Sürdürmem gerekiyor yazmayı. Hâlâ yoğun bir yanlış anlaşılma ile karşılaşıyorum. Öznelliğin farklı anlamlarını, yorumlarını görmemiz. bunlar üstünde düşünmemiz gerektiğine inanıyorum.

Öznel olmak, keyfî olmak, desteksiz, hesabını vermeden, rastgele konuşmak, davranmak anlamlarına gelebiliyor. Öznel, 'özüne', kendisine bağlı; toplumunun, yerleşik değerlerin, kuralların uzağında biri. Öznel, nesnel olmayan; nesneyle, bakılan, algılanan, bilinenle ilgili olmayan demek. Taraf tutan, tarafsız olmayan. Nesnelliğin, gerçekliğin bilinmesinde, bilgisinin oluşturulmasında geçerli sayılan kuralların dışında olan. Böylesi olumsuz anlamları içinde öznellik, genellikle ciddiye alınmaması gereken, sıradan,

önemsiz bir tutum olarak görülüyor. Bilginin oluşumunda, değerlerin belirlenmesinde, yaşanmasında; düşünce, sanat yapıtlarının ortaya konmasında öznellik, nesnelliğin yanında hırpalanıyor.

Bu iki kavramı tümüyle birbirinin karşıtı olarak, tanımları iyi yapılmış, sınırları belli kavramlar gibi düşünmek de yanıltıcı. Bizim kültürümüzde, hayranlık duyulan, saygın olduğuna inanılan 'nesnellik', sahip olanın ayrıcalık taşıdığı bir kavramdır. Bir *deus ex machina*dır gökten hayatımıza indirilmiş, neredeyse kutsallaştırılmış, 'bilimsellikle' eş tutulur olmuştur. "Öznelliğin lüzumu yok! Burada bilimsel konular konuşuyoruz!" "Arkadaşlar lütfen nesnel olalım. Sığ kafalı, öznel Şarklılık tutumlarından vazgeçelim" "Ne geldiyse başımıza, bu öznel, keyfî bakışlardan geldi". Bunlar, yakınmalardan birkaç örnek. Ben öğrenciyken, "Öğretmenim kızıyor, nesnel ve bilimsel olmalıyım" dediğimi anımsıyorum. Öğretmenler kızarlar, nesnel olmamızı isterlerdi. Peki biz öznel miydik? Hayır, biz papağandık. Taklitciydik. Anlamaya çalıştığımız düşünceleri irdelemeye başlayınca 'öznel' olma tehlikesi içine düşüyorduk. Bir öznellik vardı ki o, tembellik ve haddini bilmemekten, 'nesne'yi anlayamamaktan doğuyordu. Bu kahrolası öznellikti. Şark kurnazlığı bunu bilimsellik, nesnellik maskesi altında gizliyordu.

Bir öznellik de vardı ki, gözü, kulağı, düşüncesi olmak demekti. Einstein özneldi bu anlamda, büyük bilim adamları, filozoflar, düşünürler, sanatçılar özneldi. İyi ki, özneldiler. Öznellik, ciddî olmayan, karanlık, anlamları tanımlanmamış, çağın bilgilerinin uzağında kalmak anlamını taşımıyor, bu açıdan. Biz, öznelliği, işkembeden atmak; bilimselliği, nesnelliği. bilimde otorite olduğunu düşündüğümüz dergi ve kitaplarda söylenenler gibi almışız. Öznelliğimiz palavracılık; nesnelliğimiz, otoriteye boyun eğerek, kendi çapsız düşüncelerimizi gizlediğimiz bir perdenin, papağanlığın adı olmuş!

Öznelliğin, yaratıcı öznelliğin, bilinmesi gereken konuyu, 'nesne'yi, sorunu öğrenip, kavrayarak, yorumlama gücüne, bakış açısına sahip olmak olduğunu unutmamak gerek. Dünyayı kavrayışta kendine özgü, geçerli anlayışlara seçenek oluşturabilecek görüşler getirebilme gücü taşıyan; olgulara ilişkin bilgilere saygılı, irdele-

me, akıl yürütme, dayanaklarını fark edebilme süreçlerine duyarlı insandır, öznel insan. Öznel insanın çökkün, bozulmuş yorumlarına yine yaratıcı öznel insanlar karşı çıkacaktır! Farklı düşünme özürlü, kendini aşma becerisi olmayan, kendi kendisiyle karşılaşmaktan korkan, sığ kafalı insanların, 'bilimsellik', 'nesnellik' adına üzerimizde yarattıkları teröre karşı, bilime saygılı, katkıya hazır, gönül vermiş; kendi gönlünü de yok saymayan, farklılıklarından çıkarak, nesnel ve evrensel olanı keşfetmeye çabalayan öznel insan kavga verecektir. Öznelliğin nasıl bir çalışma, emek, bilgi gerektirdiğini, ancak bilginin çilesini çekmiş, çekmekte olanların öznel olmayı hak ettiğini, bizim insanımız da, gün gelip anlayacaktır.

YALNIZ YOLCULAR

Yalnızlar. Çünkü yolcular. Nedense yola çıkmışlar. Yol bitimsiz. Aramak için çıkmışlar, bulma umuduyla. Voltaire, galiba, bir yerlerde arayana destek vermeli de, bulandan korkmalı demiş. Yolcular, sanatın, bilimin, tekniğin, düşünmenin, düşüncenin, kültürün daha önce hiç yürünmemiş ya da çok az insanın yürüdüğü yollarda, arama aşkıyla yürümekteler.

Yürümeyebilirlerdi. Asfalt yollar vardı, otoyollar, nereye gideceği önceden belli olan, güvenli, herkeslerin geçip gittiği. Kalabalıklarla oradan, bir düşünür, bir sanatçı, bir kültür insanı olarak kayar dursunuz.

Hiç yolcu olmayıp kültür alanında varlık savaşına girişenler de vardır. Onlar, bir yerlerden 'edinmiş', bir yerlerden bulmuş, ulaşmışlardır, ulaşacaklarına zaten. Yolcuları da hiç anlamazlar: "Ne var yolculukta?" derler, "ayağımı uzatıp, sırtüstü yatarak keyfime bakmak varken!" Bizim bulduğumuzu, bulacağımızı arayan zavallı gezginler, zavallı *yolu arkalarında* olanlar. Bizim yolumuz önümüzde, nereye gideceğimizin yapmışız planını, yürüyoruz. Bol bol durarak. Dinlenerek. Güç kazanarak. Ün yaparak. Etkin olarak. Mal mülk, para kazanarak. Yolcular! Kendilerini bir şey sanan ukalâ dümbelekleri! Bilim 'ihtiyat' ister, dikkat ister. Bu yolcular, bize

'mızmız', 'korkak', 'ayrıntı teknisyenleri' derler. Bilimle, sanatı, bilgeliği karıştıran zavallı kabadayılar! Bilimin düzeyini düşüren sözde cesur *hipotez yumurtlayıcıları!*

İşte böyle derler. Birarada derler. Sıkı dayanışma içinde, işleri-ni otomatiğe bağlayarak. Heyacan, aşk duymadan. "Bilimle, felsefeyle, aşkın ne alâkası var Allah aşkına?" diye sorarlar.

Yolcu yalnızdır, yapayalnız. Dostları bıyık altından güler kendisine, akılları sıra keskin eleştirileriyle onu yok etmek ister. Duygu yaşamı fırtınalıdır. Yakınları toplumsal başarı bekledikleri için onu sürekli yaralarlar. "Bak elin oğlu ya da kızı senden çok sonra başladı, sen hâlâ sürünüyorsun, o ne ödüller aldı, ne yerlere yükseldi!" derler.

Oturmuş da yerinden kalkmamışların, konularını hiç anlamadığı hâlde teknik kurnazlıklarla incir çekirdeğini doldurmayan noktalarda, kendi gibilerin sözde okuduğu yazılar yazan akademisyen tayfasının, kopyacıların, düşünsel ve bilgisel donanım eksikliğini kapatmak için yöneticiliğe soyunup, özel ilişkilerle akademik merdivenleri ışık hızıyla çıkan uyanıklar ordusunun. bunun gibi akademik teferruatın yanında, yolcu, kendini Mars'tan gelmiş bir yaratık olarak duyar ve acı çeker. Yazdıklarını yayımlatamaz, yayımlattıklarının parasını alamaz, kendini geliştirebilecek ilişkiler kuramaz, örneğin, uzak ülkelerdeki yolculuk arkadaşlarının yanına ulaşamaz; yol paralarını *teferruat ordusu* kendi ceplerine atmıştır. Teferruat ordusuyla çatıştığı için, hep sürgün edilme, cezalandırılma tehdidiyle yaşar.

Yolunda yalnız, yolunda dingin ve huzurlu, yolunda kendinden önceki hakikat âşıklarının yüreğinde duyduğu sesle gider de gıder.

Yolcular, bilimin, sanatın, kültürün adları tarihe pek geçmemiş yiğitleridir. Her belâ, her mihnet, insanı insan yapan değerlerin yüceltilmesi, keşfedilmesi, yorumlanması, oluşturulması içindir. Yalnızdırlar. Karanlıkta, içlerinde taşıdıkları insanlığın ışığıyla yürürler. Kültür, sanat, edebiyat, bilim bugün hâlâ bir yerlerde ise, bu çoğu meçhul yalnız yolculardandır.

ÖYKÜMÜZÜ DÜNYAYA ANLATABİLECEK MİYİZ?

Bu topraklarda yaşayan insanların kendilerine özgü yaşamları var mı? Varsa, bu öykü anlatılmaya değer mi? İki sorunun da yanıtı: Evet! Peki, nasıl anlatılacak? Sanatla, bilimle, felsefeyle, kültürel yaratmalarla! Binlerce yıllık öyküsü var kültürümüzün. Bu öykü, insanlığın bu dünyadaki öyküsünün bir parçası. İnsanlığın öyküsüne, kendi yaşayışımızdan çıkarak sayfalar ekleyemezsek, yaşamışlıklarımız, bu dünyanın defterinde yer tutmamış olur. Oysa biz yaşadık, yaşıyoruz, yaşayacağız: Yaşayışımız gürültüye gitmeyecek. Bu ülkede insanlar düşündüler, duydular, anladılar, anlattılar, açıkladılar, yorumladılar. Dünyanın insan olma tarihinde yerlerini aldılar. Böyle anlatılmalı öykümüz. Anlatabilecek gücü olan herkes anlatmalı, bilgisi, görgüsü, yaşam birikimi ile. Bu topraklar, kendisini anlatacak *kültür öykücüleri*ni arıyor. Öykümüz, başkalarına bırakılamayacak denli önemli. Kendimizın anlatması gerekiyor.

Bir kültürün kendi ayakları üzerinde durabilmesi, kendini var kılabilmesi, yaşadığı hayatı yorumlama, anlama, anlatma gücüyle olanaklı. Yoksa, diğer kültürlerin *yorum boyunduruğu* altına girip, kendini onların gözüyle görmeye başlar. İşte bu noktada, kültürel özerklik, bağımsızlık ortadan kalkar. Belki siyasi açıdan bağımsız olabilir o kültürü yaşayan insanlar, ama kafalarının içi, duyguları, birbirleriyle ılişki biçimleri, yaşam biçimleri ellerinden gitmiştir. Kendını kendi gözleriyle göremeyen, kendi sesini kendi kulaklarıyla duyamayan kültürlerde *bağımlılık* başlamış demektir.

Kim anlatacak bize, bizi? Kim yorumlayacak, yaşayışımızı, değerlerimizi, sanatımızı, bilimimizi, insanımızı? Bizlerden birileri. Elbette, dışımızdaki kültürlerde yaşayan insanların bizi yorumlamaya, incelemeye, eleştirmeye hakları vardır. Kendi değerlerimize sahip çıkmak, yaşayışımızın sorumluluğunu duyarak, kendimizi dünyaya anlatmak, bizi *yorumlayanları yorumlamak*, diğer kültürlerin, kültürümüz hakkındaki görüşleriyle hesaplaşmak gerekiyor. Bizi bize, bizi tüm dünyaya anlatacak insanlarla varolma çabasına girmeliyiz. Tüm bu hazırlığa *kültürümüzü dokuma çalışmaları* dıyorum.

Yalnızca sıyasal, yalnızca ekonomik, yalnızca askerî açıdan varolma çabaları, *bilim*, *sanat*, *düşünce* ekseninde yapmamız gerekenleri görmezden gelmemize yol açıyor. Oysa, dokunmuş kültürü olmayan insanların kültürleri, egemen kültürlerce dokunuverir. Bizim hem dokunacak ipliğimiz hem bu ipliği dokuyacak insan kaynağımız var. Nedense Türkiye'nin gündeminde *kültür dokumacılığı* yer almıyor. Bu ülke bir şantiye olmalıydı: Romancılar romanlarıyla, öykücüler öyküleriyle, şairler şiirleriyle, denemeciler denemeleriyle kültürümüzü edebî açıdan *inşâya* girişmeliydiler. Kültür tezgâhının edebiyat kanadı, bu ülkede yaşananları, dünya insanlarına, geleceğe anlatabilecek güce sahip olabilmeliydi. (Sahiptir, inanıyorum!) Ressamlarımız, mimarlarımız, heykelcilerimiz, seramikçilerimiz, müzisyenlerimiz, düşünen, duyan insana ait öyküler anlatabilecek kültür insanları, tezgâhın başında dokumaya çabalamalıydılar. (Bir bölüğü çabalıyor, inanıyorum!) Ya da şantiye olan kültür alanı benzetmesinden yola çıkarsak, bu toprakların tarihi, kültür mirası, *özgün* yorumlar ve kuramlarla değerlendirilip, yapılandırılmalıdır.

Sanatçılarımızın, kültür bilimcilerimizin. toplumsal alanda çalışan, insanların ruhsal yapılarıyla ilgili araştırma yapan bilim insanlarımızın kendi insanımıza, kendi öykümüze, kendi yaşayışımıza dönüp, kendimizi, kendi gözümüzle görmeye gayret etmeleri gerekiyor. Araştırma gündemimizi kendimiz belirlemeye çalışmalıyız.

Kültürümüzü dokuyabilme gücümüz çok az. Dışarıdan uzmanlar getirip ya da diğer kültürler içinde uzmanlar yetiştirip 'onların gözüyle' kendimizi seyrediyoruz. Batı'ya yazıyor, Batı'ya anlatıyoruz. Neyi? Onların bize anlattığını. Peki, bız bu ekonomik alt yapıyla, kültürel dokuma çalışmaları ya da kültürel inşâ uğraşlarında başarılı olabilir miyiz?

Elbette. Un, şeker, yağ... hepsi var. Helva yok. Helvacıların henüz yolun başlarında oluşlarından. Bizim hayatımız anlatılmaya değer, bilim, sanat ve düşünceyle. Çelişkileri ve inanılmaz tuhaflıklarıyla.

Ah! Bir de yaşadığını kendi gözüyle görebilen insanlarımız çoğalsa!

AHLÂK MI, AHLÂKSIZLIK MI?

Ahlâkın ahlâksızlığı üstüne çok çalışılmıştır. Ahlâkın ahlâksızlığı kavramı ilk bakışta 'renkliliğin renksizliği', 'mutluluğun mutsuzluğu' söyleyişlerindeki 'çelişkiyi' yansıtır gibidir. 'Düz' mantıkla bakıldığında anlamsız bir söz gibi görülebilir.

Oysa, bir tükenmişliği, bozulmuşluğu dile getirmektedir. İncil'deki "Tuz, bozuksa o neyle tuzlanır?" sorusuyla söylenmek istenene yakın bir anlamı vardır. Ahlâk, ahlâksızlığın bir görüntüsü, kılıfı olmuştur. Ahlâksızlığımızı, ahlâk perdesiyle örtebildiğimiz düzenleri işâret eder. Elbette, insanın yaşayabileceği en aşağılık, en tehlikeli, en 'yoz' durumdur. Bir yaşam biçimi, bir toplumsal, ekonomik, siyasal düzen, kendi ahlâksızlığını kendi ahlâkıyla 'meşrulaştırıyorsa', orada ahlâk bitmiştir. Peki, ne olur ahlâk biterse? Ne içindir ahlâk?

Toplumsal düzen içindir, ruhsal düzen için. İnsanın birey olarak kendine, öteki insanlara *güvenmesi* için. Kendisini bir topluluğa, bir gruba, bir aileye, bir vatana ait hissetmesi için. Dünyayı, çevresini yaşanır bir ortam, bir çevre olarak görüp, yaşamını sürdürmesi için.

Ahlâkı, kaynağını bir türlü anlayamadığımız 'vaazlar'dan, pratikte geçerliliği olmayan, yaşlı, içi geçmiş insanların, dünyadan el ayak çekmişlerin boş sözlerinden oluşmuş, geçerliliği olmayan söz yığınları olarak görürsek, insanı, insanlığı kavramada büyük bir yara alırız.

Böyle bir anlayışın haklı gerekçeleri olabilir: Ahlâkı tekelleri altına almış güçlerden çok çekmiş olabiliriz. Öğretmenler, anamız,

babamız, sahtekâr bilim adamları, din adamları, sözde ahlâkçılar, bize uygulamalarını kendi yaşamlarında göremediğimiz, anlamlarını ne bizim ne de kendilerinin kavradığı sözlerle, beynimize ahlâk denen 'canavarı' sokmaya çalışmış olabilirler.

Oysa, ahlâk yaşanan deneyimlerden, eylemlerden, değerlerden oluşur. Örnek olunarak, örnek gösterilerek öğretilebilir.

Ahlâk vardır: Yalnızca kaba gücün geçerli olduğunu sanmak büyük bir yanılgıdır. görünüşte bu sanı, doğruluk izlenimi uyandırsa da.

Bireylerin, toplulukların, ülkenin *birarada yaşamalarında,* biri çıkıp, "ahlâk yoktur, asıl olan kaba güçtür. Gücü olanın dediğinden öte bir şey değildir ahlâk" derse, tüm eylemlerini de bu sözü üstüne dayandırırsa, taşıdığı büyük tehlikeleri görerek, bu görüşüne 'ahlâksız' diyebiliriz; çünkü uymayı onayladığı bir ahlâk görüşü yoktur! (Bu anlayışa da, bir ahlâk anlayışı denebilirse de!) Baştan bilirsiniz ki, bu adam herhangi bir 'ilke'den yola çıkmıyor, kaba güç yanlısıdır; üstelik, 'şaşılası' bir dürüstlük örneği göstererek, görüşünü saklamamış, çarpıtmamış, olduğu gibi söylemiştir. Bu kişiye, bu kışının ait olduğu topluluğa *ahlâksız ahlâksız* diyebiliriz.

Ahlâksız ahlâksız, *ahlâksız ahlâklı* kadar tehlikeli değildir. Ahlâksız ahlâklı, ahlâksızlığını, sorumsuzluğunu, sözünde durmayışını, yalan söylemeyi, öteki insanlara karşı yaptığı haksızlığı, hırsızlığını, zulmünü ahlâk perdesi arkasına saklar. 'Demokrasi', 'insan hakları', 'yüksek değerler', 'Tanrı inancı', 'adalet' der; ahlâk adına yola çıktığını söyleyerek, her türlü ahlâksızlığını *meşrulaştırır.*

Bir de *ahlâklı ahlâksız* var, üzerinde düşünülmeye değer. Borçlarını muntazam ödeyen, kırmızı ışıkta duran, vergilerini veren, kimseleri rahatsız etmeyen bir ınsan. Ama, görünüşte 'ahlâklı', eylemlerinin dayandığı ilkelerin farkında olmayan (farkında olması için, okur yazar olması şart değildir!), "korkusundan", "annesi öyle söylediği için", "polis cezâ yazacağı, komşuları kızacağı, hapise gireceği için", "hadi ahlâklı davranayım da başım belâya girmesın" diyen. Ahlâklı ahlâksız, kimsenin görmediğini düşündüğü anda 'ahlâksızlık' yapabilir. Ahlâklılığı salt görüntüdür, toplumsal bir giysidir.

"Ahlâklı davranıyor ya, ilkesinden sana ne, hem adamın ilkeleri olup olmadığını nereden bileceksin?" diyebilirsiniz. Ahlâk, bir

farkındalıkla başlar. Ahlâklılık bir bilinç işidir. İnsana, emeğine, değerlerine saygı göstermekle gerçekleşir.

Dışım ahlâklı, içim ahlâksız olamaz. Niyetlerim. düşüncelerim. düşlerim 'kötülüklerle' dolu, eylemlerim 'iyi' olamaz.

Ahlâksızlığın en önemli kaynağı içimiz. Oraya dikkat etmeliyiz öncelikle. İçimizin ahlâksızlığını yalnız kendimiz görebiliriz. Kendimize karşı sorumluluğumuz, insanlığa karşı sorumluluğumuz kadar büyüktür.

YÜZ-GÖZ AHLÂKI

İnsanlar birbirlerine rastlıyorlar. ama karşılaşamıyorlar. Karşı karşıya geliyorlar ama karşılaşamıyorlar. Bir şey var hayatımızda, insanlar karşılaşamıyor birbirleriyle.

Yüzlerimiz kendi taşıdıkları dünyayı yansıtamıyor. Belki de hiçbirinin böyle kendine özgü dünyası yok. Yüzlerimizin, öyküleri yok. Sıradan, öyküsüz, coşkusuz, acısız; ruhunu yitirmiş yüzlerimizi, anlayamadığımız, yabancı maskeler olarak taşıyoruz üstumüzde. Yüzleri olmayan insanlar karşılaşabilirler mi?

Ne oldu yüzlerimize? Ne aynalarda, ne de fotoğraflarda var. Sokaklara onlarsız çıkıyoruz, masalarda birbirimize onlarsız bakıyoruz. Belki birileri onları üzerimize yapıştırmış. Bir sabah uyanıyor, yüzümüzü aynada buluyoruz; sanki bir ses fısıldıyor kulağımıza: "Doğadan aldık, genlerinden; ailenin tezgâhından, arkadaşlarının, ortamının, çevrenin çarklarından geçirdik; eğittık seni, diplomalar verdik, kitaplar okuttuk, filmler izlettik; haberlerle, dergı dedikodularıyla doldurduk beynini: Yüzünü, nice çabalarla, ışte böyle oluşturduk. Güle güle kullan!" "Ama bana hiç sormadınız, yüzüme hiç katkım olmadı benim" diyorsunuz, sesi yanıtlamaya çalışarak. "Yüz-goz olmayı sevmeyiz biz! Biz yetke (otorite)yiz. Senı, senden çok daha iyi düşünür, yüzünü üstüne, bir yastığa kılıfını geçirir gibi geçiririz! Sus ve yüzünle iyi geçinmeye çalış. Bük boynunu. Uyumlu insan ol! Uyumlu olanlar, bir gün mutlaka karşılığını alacaklardır!" Ne diyebilirsiniz? Geçirdikleri yüzle yaşayacaksınız ya da fırlatıp atacaksınız!

Soru, çağdaş yaşam felsefesinin en temel sorunlarından: Yüzümün oluşumuna ne denli katkım var? Yüzüm: Karakterim, benliğim, kişiliğim, ruhum gibi sözlerin belli anlamda, biraraya gelerek oluşturduğu bir sözcük. Bir terim, bir kavram.

Yüzlerimiz var da gösteremiyor muyuz, yoksa yüzlerimiz zaten bizim olmadığı için, üzerimize giydirildiğinden ötürü onu sahipleniyor muyuz? Yüzümüzde derin boşluklar olmasın sakın? Yüz yoksulları mıyız hepımız? Ne yapabiliriz, yüzlerimizi kazanmak için? 'Yüzsüzlük'le, yüzümüzün olmayışı arasında nasıl bir ilgi var? Yüzü olmayınca insanın, hırsızlık, sahtekârlık, hıyarlık yüzün yerini almaz mı? Terör yerini almaz mı? Yüzlerimiz olsaydı hıyar olmazdık; hıyar olmazsak terörist! Yüzlerimizi sürekli karalayan, yok sayan, boyayan, sakal, bıyık, saç takan düzeni nasıl çözümleyeceğiz?

Gözler yetişir mi yardıma? Yüzümüzü yitirdik; peki, görecek gözümüz var mı, yüzümüz olsa da? Gözümüz duruyor mu yerında? Onun için mi karşı karşıya geldiğimiz hâlde karşılaşamıyoruz? Yüzümüz mü yok, gözümüz mü? Ikisi birden mi? Hem görünemiyor hem de göremiyor muyuz? Ne mutlu gözü de yüzü de olanlara! Yüzü ve gözü olduğu için düzenle yüz-göz olmayanlara!

Nasıl bir bilgi, gözümüzü *gören göz* kılar? Nasıl bir bilgi, nasıl bir karakter, nasıl bir yaşama biçimi yüzümüzü yüz kılar? Taklitçi, kopyacı, şekilci, sığ, kalıplara sıkışmış; irdelemekten, eleştirmekten, çözümleyip çözüm üretmekten, yiğitce görüşler getirmekten korkmayan; yaşamla, bedenle, duygularla, diğer alanların bılgileriyle ilişkiler kurabilen yaşayan bir bilgi! Yüzü ve gözu olan, karakteri ve görme gücü olan bir bilgi! Öfkelerinin, kıskançlıklarının, gırdaplarla dolu komplekslerinin sonucunda, yüzü ve gözünü bulamamış ahmakların bilgisi değil! (Okur, benim de onlardan olduğumu unutmamalıdır!)

Arayanların, araştıranların, yüreğinde bilimin, erdemin, insana sevgi ve saygının olduğu bir bilgi!

Nerede o bilgi? Çok yakınınızda. İçinizde. Aklınızda. Kültürünüzde. Gönlünüzde.

ETİK Mİ SİSTEM Mİ?

Yürürken, arkadaşım birden soruverdi: "Etik mi, sistem mi?" "Sistem" dedim, şaşırmış, "nasıl olmasın ki, sana böyle bir soruyu sordurtan o". Arkadaşım, sözümün ciddi mi, şaka mı olduğunu anlamaya çalışırken, birden önleyemediğim bir öfke içinde buldum kendimi, sesimi yükselterek konuşuyordum: "Böyle bir soruyu sordurtan 'sistem' için üzülüyorum. Nasıl karşı karşıya getirebilirsin sistemle etiği? Hiç çekirdeğinde 'etik' olmayan sistem mi olur? Sistemi, bir telefon santrali, bir bilgisayar, bir nükleer enerji yayan bir şey gibi mi düşünüyorsun? Yoksa sistem, toplumsal, ekonomik, siyasal bir yapının adı mı? Hukukun bir diğer adı mı örneğin? Eğitimin adı mı yoksa? Nedir sistem? Mühendislerin armağan ettiği bir deyim kültürümüze. Kendi yasaları olan bir düzen. Senin anlayışına göre bu düzen, 'etik'ten önce geliyor demek. Ne olursa olsun, asıl iş, düzenin çalışması. Nasıl 'düzenlenmişse' öyle, düzenin sürüp gitmesi. Etik, düzeni bozabilen bir öğe gibi duruyor burada. Soruyu neden böyle sorduğunu anlamıyorum. Neden ayırıyorsun etiği düzenden? Etiksiz 'sistem' mi olurmuş? Kendine özgü ahlâk ilkeleri olmayan bir toplum mu düşünüyorsun?"

Arkadaşım gülümsedi: "Kızmana gerek yok. Gerçekçi ol biraz. Hepimiz bir sistemdeyiz. Dünyayı çepeçevre saran sosyo-ekonomik, politik düzende. Bu düzenin bizlere bağlı bulunmayan, doğrusu, işleyişini değiştirme umudumuzun hemen hemen olmadığı bir yapısı var, bu yapının ortaya çıkardığı etik kurallar elbette var. Bu kurallar, bu sosyo-ekonomiko-politik işleyişin içinde bulunan, bu işleyişin sonuçları olan ahlâk (moral) yaşamının oluşturduğu kurallardır. Bu kurallar, söz konusu düzenin *gelişimini, güçlenmesini* engelliyorsa; etik, düzenin kendi arayışını, gelişimini engelliyorsa, sorumu sorma hakkına sahibim: Düzenin sağlığı için, 'kokuşmuş' etiği atamaz mıyız?

Eskimiş, yeni durumlarla, beklentilerle bağlantısı kopmuş, gelişimi, dönüşümü, özgürleşimi engelleyen, sırtımızda ağır bir yük gibi taşıdığımız yaşamayan kurallar yığınına 'etik' diyorsak, arkada-

şım sorusunda haklıydı. 'İlerleme', 'düzenleme', 'gelişme' adına, bu eylemler düzeninde, 'etik' olanla ilgilenmiyor, böyle bir 'etik' kaygı taşımıyor, etik duyarlığımızı kör bırakıyorsak, kafamızda yaşadığımızı düşündüğümüz düzenin, sistemin geleceğinin 'kapalı' olduğunu söyleyebiliriz! Yaşam, kendine yakışan normlarını oluşturur. Ahlâk düzeni kurar kendine. Bu düzenin sorgulanması, yaşamın irdelenmesi, etiği gündeme getirir. Etiksiz yaşam, Sokrat Amcam söylüyor, yaşamaya değmez. Etiği, düzen bozucuların çıkardığını, birtakım sistem yıkıcı 'enteller'in etik sorgulamalarla dayandığımız temel toplumsal, ekonomik, politik yapıyı bozabileceğini sanarak, bu kavramdan ürkmek, 'etik' değildir. Yaşadığımız dünyanın güzelleşebilmesi etiksiz olmaz.

Gorgias diyaloğunda Sokrates'le Kallikles tartışırlar. Sokrates, politik düzenin ardındaki etik değerleri araştırır: Politik yapının içinde kalıp, güçlünün, oyuncunun, beceriklinin, kandırma gücüne sahip olanın, etik kaygısı taşımayan, etik gözü körün 'sistemi'ne karşı çıkar Sokrates. 'Sistemci', güçten, düzenden yana, yaşamı sorgulamaktan korkan, mutlak boyun eğme taraflısı, Sokrates'i bir politik güç olarak görür; hem de öldürülmesi gerekli bir güç. Etik değerlerinin ayırdına varmamış, etik bilinçlenmeye ulaşamamış bir dünya, güçlünün yönettiği, zulmettiği bir dünyadır.

Elbette Kallikles'in dünyasında yaşıyoruz. Sokrat Amcam dinlenmiyor artık. Anlaşılamıyor da. Ahlâktan söz edenler, ahlâksız; mutluluktan dem vuranlar mutsuz. Etik, dar kafalı teknisyenlerin oynadıkları bir entelektüel oyun olmuş. Sokrat Amcam, Aristofones'in oyunundaki gibi, bir meczup olarak dolaşıyor. dünyada.

Durumun düzeltilmesine, Sokrates'in tanıtılmasına katkımız olabileceği düşüncesiyle, Orta Doğu Teknik Üniversitesı Felsefe Bölümü, 'Uygulamalı Etik' Tezsiz Yüksek Lisans programı başlattı. Bölüm Başkanı Prof. Dr. Akın Ergüden'in atılımları ve çabalarıyla her üniversite mezunu arkadaşı, yaşanabilir bir yaşamı sorgulamaya çağırıyoruz. (Bilgi için: http://www.ethics.metu.edu.tr) İçimizdeki Kallikles'leri keşfetme umuduyla.

HUKUK ve HAYAT

Hukuka neden yüreğimin ısınmadığını aklımla bulmaya çalışıyorum. Hukukun neden soğuk bir yüzü var? Asık yüzlü yargıçlar, boş gözlerle bakan avukatlar, adliye kapılarında bekleyen sorunlarla dolu insanlar. Adliye, mezarlık, hastane, karakol... Bunları tanımadan yaşam tanınmaz diyenleri düşünüyorum. İkisi yaşam-ölüm, ikisı düzenin sürmesi üzerine.

Aslında neden, bu tanımak zorunda olduklarımız, soğuk yüzlü olsunlar ki? Mezarlık bile, yaşam-ölüm birlikteliğini hatırlatacak biçimde hayat dolu olabilir.

Hukukun soğuk yüzü, onun hayatla ilişkisini görememekten kaynaklanıyor. Bu kadar kanuna, bu kadar yönetmeliğe ne gerek var? Tozlu dosyalar, biçimci bir hukuk anlayışı.

Yakınlarda, bir dostun boşanma davasında şahittim. Belirlenen saatten bir saat sonra hâkimin huzuruna çıkabildim. Saatlerdir onlarca kişinin davasına bakmaktan bıkmış, yorgun, sinirli biriydi. Boş gözlerle bakıyordu. Parmağını yüzüme doğru uzatarak: "Anlat!" dedi. Aklım sıra Sokrates'in atfedilen "Evlenin, karınız kötü çıkarsa filozof, iyi çıkarsa mutlu olursunuz" sözünü anarak, felsefeci arkadaşımın mutsuzluğunu anlatmak istemiş, "Sokrat diyor ki..." diye söze başlamıştım ki, hâkim gürledi: "Kes be adam! Burası mahkeme, Şimdi Sokrat'ı Mokratı filân karıştırma, ne anlatacaksan düpedüz anlat!" Boynum büküldü. Hâkim kendi açısından haklıydı elbette. Galiba ben de haklıydım. Bir cümlelik "Sokrat" sözüne kızacak ne var ki?

Hukuk. soyut, düzenleyici bir yapı taşımasının ötesinde, onu temsil eden, hâkim, savcı, avukat...larla yaşanıyor. Bu yaşam kalabalığı içinde bunalıyorlar. Düzenin işleyişinde sorunlar var. Ezberci, şekilci insanımız, hukukun biçimselliği içinde yitip gidiyor. İşine geldiği zaman bu biçimselliği deliyor, eğip, büküyor. Hukuk, kitabına uyduruluyor. Hukuka uygun ahlâksızlık, hırsızlık, sahtekârlık sürüp gidiyor. *Hukuk yaşamın gerisinde* kalıyor! Yaşamı düzenleyemiyor, adaleti dağıtamıyor. Hukuk, guguklaşıyor. Hukuksuzluğun meşrulaştırıldığı bir alan oluyor hukuk!

Bunca kural, bunca yasa, bunca düzenleme niye? *Hayata, insana dokunmayan*, kendi dar alanlarında cezâ vermeye, yasak koymaya, ket vurmaya; insan yaşamını, ufkunu, yaşama sevincini daraltmaya yol açan hukuk; *ardımdan gelen*, hilenin, kurnazlığın, kitaba uydurmaların döndüğü hukuk, *yanımda olamayan, hele hele önümde hiç olamayan*, adaleti kendisine teslim ettiğimiz, emânet ettiğimiz hukuk, emânete hiyânet edebiliyor.

Hukuk, hukuku olduğu insana yakışmalı. Hukuk insan içindir, insan hukuk için değil. Yaratıcı, devingen toplumların, yaratıcı, devingen hukukları olur. Hukukun dayandığı insan anlayışının tartışılması, yeniden yorumlanması gerekir. *Yaşayan*, soluyan, insan olan, insanı duyan bir hukuk... Dönüşen, dönüşümlere açık, dönüşümlere yol gösterebilecek bir hukuk. Temellerinin, dayanaklarının hesabını verebilen, bunları tartışabilen *zengin* bir insan anlayışıyla *yaşayan hukuk*.

Elbette hukukçu dostlar bu sorunları tartışıyorlardır. Hukukun dayandığı insan nasıl bir insandır? Eskimiş, eprimiş, tozlanmış, işlevsiz, insanın geleceğe açık, kendini geliştirmeye yönelik atılımlarının önünü tıkayan ilkeleri, yasaları temizleyip, hukuka yeni bir soluk, yeni bir can, yeni bir heyacan katmak gerekmiyor mu?

Ben hukuktan anlamam. Belki yüzüme çarpan soğuk yüzü içindir. Ama bu çağın bu ülkenin insanı olarak hukukun böylesi işleyişi, böylesi yapısı beni tedirgin ediyor.

Hukukçu dostların uyumadığından eminim.

NE İŞİ VAR TEKNOLOJİNİN HAYATIMIZDA?

Ne işi var teknolojinin hayatımızda? Bir şaşıverme sorusu bu, bir hayretten kaynaklanıyor: Sanki teknolojisiz bir yaşam olanaklıymış gibi, sanki teknoloji öncesi bir yaşam varmış gibi. Okur, şaşkınlık sorularına şaşmamalı: Felsefe şaşmayla başlar. Teknolojinin hayatımızdaki yerine yorum getirebilmek, teknolojiyle yaşanan bir hayatın değişik açılardan düşünsel resimlerini yapabilmek amacıyla sorduğum soru bu: Ne işi var teknolojinin hayatımızda?

Hâlâ şaşıyoruz, teknolojiye. Bence şaşmayı sürdürmeli. Alıştığımız, kanıksadığımız anda, hiç değilse bu alışkınlığın erken gelen bir alışkınlık olup olmadığını sormalı. Alışık olmanın, tembelleştirici, sığlaştırıp yozlaştırıcı etkilerinden kaçınmalı. Teknolojide ne var ki, onu hayatımıza buyur etmekte zorlanıyoruz? "Ne işi var, ekmeğin, suyun, havanın, duyguların, düşüncelerin, müziğin... hayatımızda?" sorular öbeğine benziyor sanki bu soru. "Teknoloji de nereden çıktı başımıza?" gibi bir soru mu sorduğumuz? 'Sonra'dan mı gelip kondu teknoloji yaşayışımıza? Şaşmamıza yol açacak neler yaptı ki, soru yağmuruna tutuyoruz onu?

Teknolojinin insan yaşamındaki yerini ararken, iki temel savdan yola çıkıyorum, ikisi de felsefî antropolojinin bilinen savları: 1. İnsan, eksiklikler varlığıdır. 2. İnsan, bir olanaklar varlığıdır.

İnsan ne denli bedence, bilgice, inanç açısından, yaşamdaki becerileri, duyguları bakımından gelişirse gelişsin, hep eksik kalacaktır. Yaşam süresi ne denli artarsa artsın, sınırlı olacaktır; buna kar-

şın, gerek düşgücü, gerek tutkuları, gerek beklentileri, ülküleri, kuramları, düşünceleri ile sonlu içine sıkışmış 'sonsuzluğu' yaşayacaktır. (Sanki bir açıdan 2 ve 3 doğal sayıları arasına 'sıkışmış' 'sonsuz' sayıdaki gerçek sayılar gibi...) İçindeki sonsuz yanlarıyla, dışındaki, doğa, çevre, toplum, ekonomik alt yapı ve kültür tarafından belirlenmişliğinin bilinciyle eksikliğini hep duyacaktır; kendini eksik görecek, bitmez tükenmez kendini gerçekleştirme yollarının yorulmaz yolculuğuna yazgılı olacaktır.

Neden pes etmeyecektir? Çünkü, doğadan, çevreden, tarihten gelen donanımını, sahip olduğu olanaklarını keşfedecek; gücü oranında gerçekleştirmeye çalışacaktır. İşte, *eksiklikler varlığından, olanaklar varlığına* doğru açılışında, insan, bu gezegende kendini var etmeye çabalayışında, teknolojinin 'işi', yeri, işlevi olacaktır.

Teknoloji, insanın varolma uğraşında, öncelikle bir *olanak keşfi*, bir olanak *gerçekleştirmesidir*. Onunla, binlerce yıl fark edemediğimiz olanaklarımızı keşfettik: Gökyüzünde uçmayı, uzayda dolaşmayı, denizin metrelerce derinliklerinde seyretmeyi, atomaltı parçacıkları, düş gücümüzü zorlayan evrenin uzak bölgelerini tanıyabilmeyi. Gerçekleştirdiğimiz olanaklar, oluşturduğumuz teknolojik ürünler: Mekanik, elektronik aygıtlar, fabrikalar, ulaşım ve iletişim araçları, hastalıkları iyileştirmeye yarayan ilâçlar, cerrâhi malzemeler... Keşfeden ve gerçekleştiren teknolojiyle hayatımız yeni bir hayat buldu. Teknolojiye duyduğumuz hayret, hayatımıza duyduğumuz hayrettir, tıpkı geçmişin resimlerine bakarak, 'nereden, nereye?' sorusuyla dile getirdiğimiz hayret gibi.

Kendimizi, artık onsuz yaşamanın olanağı yok. Onunla tanıyacağız dışımızdaki evreni, içimizdekini de: Duygularımızı, düşüncelerimizi, umutlarımızı, düşlerimizi. O hâlde belki biraz geç olacak ama: Hoş geldin teknoloji, hoş geldin dünyaya! Seninle didişmemiz, seni sorgulamamız, senden duyduğumuz mutluluk, acı, bunca yakınmayla, insanın insan olduğu yerde durmaktasın. Sana duyduğumuz şaşkınlık, kendimize duyduğumuz şaşkınlıktır; sanki, "ne işi var teknolojinin hayatımızda?" sorusunun, "ne işi var, hayatımı-

zın hayatımızda?" sorusuna dönüştüğünü görüyoruz. Şaşkınlığımız daha da artıyor. Soracağımız soruların müziği eşliğinde, teknolojiyle girişti̇ğimiz düşünsel dansta, teknolojiyle uğraşan, teknolojiyle yoğunlaşmış yanımız ile diğer zenginliklerle (ya da yoksulluklarla, eksikliklerle) yoğunlaşmış yanımız birbirinden öğrenecek.

Umudumuzu yitirmek, teknolojiye ve elbette kendimize mahçup olmak demektir.

BİR RUH MENGENESİ OLARAK 'TEKNİK'

Acaba, bizi göklerde uçurup dünyayı küçücük bir köy hâline sokan teknoloji neyle beslenmektedir? İnsanın hangi yanı. ne gibi özellikleri, hangi koşullar teknoloji denen o büyük güce yaşam enerjisi katmaktadır? Neyımızden alıyor, bunca gücünü, o başını alıp gıden, aldırmaz teknoloji? ("Aldırmaz"; çünkü, kendi işleyişini, insanın başına açtığı sorunlara karşın sürdürüyor. Durup da ardına bakmıyor. Oturup, 'şöyle bir' düşünmüyor! Bize yüreğimizi sormuyor, hâtırımızı sormuyor; saçımızı okşamıyor!)

Yaşayabilme gücümüzün bir temel özelliğiyle besleniyor, bir açıdan: Çevremizdeki sorunlarla başedebilme gücümüzden. Canlılığımızı sürdürebilme yetimizden. Canımızdan besleniyor, teknoloji. Çünkü canın yaşama *hünerinde* 'teknik'ler var! Canlılıkta, canlılığın sürdürülmesinde, çevreyle savaşımda, tür içinde bireyler arası, türler arası çatışmalarda, canlının geliştirdiği 'teknik'ler, insanda büyük, çarpıcı dönüşümlerle 'teknoloji' olmuş!

Bu 'teknik'ler, kimi zaman 'içgüdü' olarak adlandırılan görünümlerle canlılar dünyasının yaşam alanının itici öğelerini oluşturuyor. Örümcek, inanılmaz bir 'geometri bilgisi'yle (!) ağını örüyor; arı, yalnızca kovanındaki teknikler bir yana (bir mimar, kimyager olarak!), bir iletişim 'teknikler ağı' da kurmuş kendine. Karıncalar da öyle.

İnsandaki görünümü, ilk bakışta, sorun çözme, üretme, ahlâk, yönetim, eğitim alanında ortaya çıkıyor. Hastalıklara çâre bulma,

besin elde etme, toprağı işleme, madenleri bulup, onları kullanılacak biçimlere getirme, âlet yapma, karşılaşılan sorunların çözümlerini deneme, bulunca onları kurallaştırma, bu kuralları, yine geliştirdiği diğer kurallarla öğretme. Yasalar, yönetmelikler çıkarma. On derste mutlu olma, sevişme, zengin olmanın kurallarını bulma.

Tekniğin, biz canlıların yaşamlarının sürmesinde karşı konulamaz bir albenisi var: Tekniğini öğrenip, kazasız belâsız, üstelik 'garantili', güvenceli yaşam biçimleri arıyoruz. "Anne bana sevmenin tekniğini öğret. Öğreneyim de, düşünüp taşınmaya, tehlikelere atılma tehlikesini taşımaya gerek kalmadan sevivereyim. Adam olmanın tekniğini öğret. Olayım. Yaratıcı olmanın tekniğini, oluvereyim. Kapıma, 'teknik' bilmeyen giremez diye yazayım mı anne? İstersen kalbimin kapısına. Teknik bilmeyen benimle dost olmaz. "Tekniğimi bil, beni öyle sev" diyeyim mı sevgilime?"

Elbette bilinmesi gereken teknikler var. Onlarsız matematik problemleri çözülemiyor; bilgisayar yazılım programları yazılamıyor, kimyasal maddeler üretilemiyor, binâlar, yollar, barajlar, makinalar yapılamıyor.

Tekniğin, yaşadığımız bunca teknoloji yoğun hayatımızdaki amansız yerini, belki teknikle, tekniğin ve onunla bütünleşmiş toplumsal-ekonomik koşullandırmalarla işleyen düzenin etkisiyle, *teknik budalası* olmuş benliklerimizle hep şaşırıyoruz! Teknik, ruhumuzu tembelleştiriyor; tembellik, atâlet hoşumuza, kolayımıza gidiyor. Yaşamanın da tekniği olmalı diyoruz. Madem her şeyin var, madem tekniğini bilen 'malı götürüyor', 'başarıyor', 'kazanıyor'; mutsuzluğuma çâre olacak teknikler bulmalıyım öyleyse! (Masallarda 'cinlerden' yardım isteme gibi!) Tekniklerle yaşamımı sağlayacak bir hap yaz bana doktor. İçince en zor insan ilişkilerinin üstesinden geleyim. En zor düşünce sorunlarını çözeyim. Teknik, beni şımart. Beni uçur. Bana diploma ver! (Yazık ki eğitim düzeni giderek teknikleşiyor. Çoktan seçmeli test sorularıyla, o sorularla ütülenmiş beyinlerle; ilgilendiği konuların felsefî temellerini anlamaktan yoksun, sığ teknisyen akademisyenlerle).

Gökten üç teknik düştü: Biri yaratıcılığıma, biri duygularıma, biri şiirlerime. Çağımız insanının sığlığı, takınaklı (obsesif), mutsuz teknıklerle sözde desteklenen yaralı ruhu; üstüne üstüne gelen tekniklere karşı, diğer zenginlerini ortaya koyabilecek gücü elde etme çabasını henüz göze alamayışındandır.

ŞÖYLE BUYUR, TEKNOLOJİ

Bu aralar ölüp gitmezsem, bu başlıkla bir kitap yazmayı düşünüyorum. "Şöyle buyur, teknoloji", deyip, teknolojiye, onu karşılamak. Tuhafınıza gidebilir, "zaten baş köşede oturmuyor mu?" diyebilirsiniz. Oturuyor. Ama biz ona buyur demeden, gelmiş, yerleşmiş. Çağrılmadan gelen bir konuk. "Teknoloji gel, bize silâh yap, savaştaki yaralılarımızı iyileştir" demişiz. Osmanlı'ya gelmiş. Osmanlı'nın kendi geliştirdiği teknolojinin yetmeyişi, eskimesi sonucu, savaş yenilgileriyle. "Teknoloji gel, bizi `muassır medenıyet seviyesi'ne çıkart" demişız, Cumhuriyetle. Hep getirtmişız. Dışarılardan bir yerlerden. Ona 'egemen' olamamışız. Üretememişiz. Teknolojiyi *karşılamayı* başaramamışız. Edilgin, alıcı, kullanıcı olmuşuz. Katılan, tartışan, eleştiren, katkıda bulunan olamamışız.

"Şöyle buyur teknoloji" deyişimizde, bir gün içtenlikle bunu diyebilirsek, böyle bir *karşılama* gücu yatıyor. Buyur gel, sana ayırdığımız yere gel, dünyamızı, kültürümüzü yenıden yorumladık; bu arada seni dışarı atmadık, atamadık; hep bizimlesin, ama, yerin şimdi burası, burada otur. Bizi yöneltmeye kalkma. Bizi sürekli tüketim sarhoşluğuyla, temellerini bilemediğimiz sığ bilgilerle, çekimine çok kolay kapılıp, uyuşukluk içine girdiğimiz yaşam kolaylıklarıyla rahatsız etme. Orada otur, haddini bilerek, farklılığımıza saygı göstererek. Senin oluşumuna biz de katkıda bulunabiliyoruz artık. (Teknolojiyle böyle bir söyleyişi, bu katkıda bulunmanın ardından gelecektir, belki.) Alıp başını giden bu yarışmada, kendimize güveniyoruz. Sürüklenmiyoruz, kör bir akışın içinde; kendi yaşam biçimimize yakışan, değerlerimize uygun düzenlemelerle yaşıyoruz teknolojiyi.

Teknolojiye yer gösterebilme cesaretimizi nereden alacağız? Onu denetleyebilme gücümüzden. Peki, şu anda, bir doğayı, insanı denetleme gücü olan teknoloji, bir *denetlenemeyen denetleyici* olan teknoloji nasıl denetlenecektir? Bir dünya düzeni olmuş, ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel, giderek ahlâksal yapıyla bütünleşmiş teknoloji, neredeyse bir kendi başına işleyiş kazanmış tenoloji yer göstermenizi bekleyecek midir? Silâhlarıyla, uydularıyla, sizin içinize girmemiş midir? Hangi ülke, teknolojiye "şöyle buyur, teknoloji" diyebilir?

Yanıt açık görünüyor: Hiç kimse. Biraraya gelinecek, tartışılacak, dünyadaki yaşamın anlamı, sahip olması gereken değerler irdelenecektir. Şimdiye dek yapılmadı mı böylesi atılımlar? Yeterli değildi. Çıkış noktaları yanlıştı. Teknolojiyle yaşam sorunları anlaşılmamıştı.

İnsan teknolojiyi denetleme gücünü gösterebilmelidir. Kısa bir dönem için umudum yok. Çoğunluk sorunun farkında değil. Teknolojinin, yaşamımızın gündemini belirleyip, sözde değerlerini oluşturduğunu görmüyor. Belki bir doğal felâket, bir nükleer savaş ya da apansız bir farkına varış: Değerlerimiz varmış bizim, bu düzenin çektiği perde yüzünden görmemişiz.

Teknoloji düşmanlığı değil önerdiğim, teknoloji biziz, bizleriz. Teknolojiyle yaşama sorununu fark etmek, çözümler aramak: Bir gün kapımızın önünde, mahçup, girmeyi bekleyen teknolojiye. "şöyle buyur, teknoloji" diyebilmek. (O hep azgın, o hep acımaz mı olacak, hiç mahçup olmayacak mı?)

MAHÇUP TEKNOLOJİ

Teknoloji kimdir? İlk bakışta, böyle bir alışılmadık soruyla sormak istediğim, 'onun' ahlâkî karakteridir. Azgın ve ölçüsüz olduğu söylenmiştir. Denetlemek, ele geçirmek ister. Elinde tutmak. Gücünü arttırıp, yayılmak ister. Yayılmak, el verdiğince daha fazla sayıdaki insana ulaşmak, daha fazla tüketimle daha fazla üretime erişmek. Yarışmak! Ticarî şirketler aracılığıyla, gücünü belli odaklar-

da toplayarak, tasarım, üretim, planlamaya yönelik kurumlarıyla yeryüzündeki hayata egemen olmak. Politik, askerî güçleri beslemek, donatmak, onların kendi iç işleyişine destek olmalarını sağlamak. Onları bağlamak, bağımlı kılmak.

Nedir teknolojinin bu doymak bilmeyen hırsı? Mekanik, elektronik, genetik alanları ele geçirmeye kalkışmasının ardında ne var? Elbette bu kapitalist düzen. Toplumsal ekonomik yapıyı kendine bağımlı kılamadığında, ürünlerini satamayacak, satamadığında, üretimini sürdüremeyecek. 'Küreselleşme' öyküsünün yazarı odur. Teknoloji çarkı, bu hâliyle, dünyayı 'küre'leştirmeden, yuvarlayamadan nasıl dönsün ki? İnsafının olmayışı, güçlü bir organizmanın yaşaması için çevresinde 'düşman' gördüğü her şeyi kendi canlılığının sürebilmesi amacıyla kullanma telâşındandır.

Teknoloji, elbette insandır. İnsanın önemli bir yanı. Bu gezegende varolabilmesi için çevresini, kendini denetlemesi gereken yanı. Buna, *denetleyici akıl* adını vermiştim. İnsan aklını oluşturan bileşenlerden biri. Aşırı büyümüş, büyümekte. İnsanın varolması için denetlemek zorunda olan bu akıl, denetlenemez duruma gelmiştir. Bunları yıllardan beri söylüyorum. Şu durumda ondan kurtulmamız söz konusu olamadığına göre, pazar bulmak, tüketmek amacıyla dünyada sömürüyü, haksızlığı, kültürel gelişmeyi, özgürlüğü tehdit eden bu güçle nasıl yaşayacağız?

İnsanın *teknolojiden ibaret* olmadığını anlamakla başlayacağız. İnsandaki *sonsuzluğu* hangi teknoloji canavarı perdeleyecekmiş şaşarım! İnsan, umudun, *ufkun* insanıdır. Ufku vardır onun ve genişletir ufku. Teknolojiyi, ufuk daraltması için değil de açması için kullanabiliriz. Elbette teknoloji bizi kullanır, ama, biz de onu. Henüz bizi ele geçiremediği için. Teknolojiye "Edep Yahu!" diyebilecek gücümüz yok mu? Aklımız yalnızca denetleyen akıldan mı oluşuyor? Seyreden, teori yapan, teorik aklımız, şiirleyen, anlayan aklımız, erotik, bağlanan, eleştiren akıllarımız da var. Bütün bunları toparlayan ortak aklımız, toparlayan, bileşke olan aklımız var. Kim korkar teknolojiden, öyleyse? *Akıl orkestramızı* harekete geçirip, akıl senfonileri yazamaz mıyız? Doğru: En 'ceberrut', en kaba ak-

lımız, belki, denetleyici aklımız, üstelik, bilimle, teorik aklımızla da birleştiği, ortaklık kurduğu için tehlikesi daha da artıyor.

Bağlanan aklımız var. İnanan aklımız. Ama neye inanan? İnsanın sonsuzluğuna, tükenmeyeceğine. Umudun bir gaflet değil de, olumsuzlukları, sorunları yenmede bir güç olduğuna inanan akıl! Bu kadar olmadığına, dünyanın. Teknolojiye meydan okuyabilecek, ondan ınsan sonsuzluğunu anlamak, keşfetmek için yardım alabileceğimiz akıl.

Bağlanan akıl, ideolojilerin ve dinlerin aklı olmuş. Elbette insan sonsuzluğuna saygı duyan ideolojiler ve dinler var. Teknoloji, inanan insanı denetleyen akla köle kılmış. Köle inancı ancak denetleyen aklın işine yarayabilir. İçinde özgür olduğunu, sonsuzluk taşıdığını görmeli, bu özelliğine inanmalı insan. *İnanmanın baş koşulu, özgürlüktür, bağımsızlıktır, özerkliktir.* Yoksa, dini de, insan haklarını da demokrasiyi de bir köle olarak yaşar.

İnsan sonsuzluğunu öğrenmeye mahkûmdur. Yaşamaya mahkûmsa. Özgür insansa, bu mahkûmiyetini bir *insan gibi insan olma* olanağı olarak anlar. Yaşayabileceği nice güzel dünyaları göremedi henüz insan. Görmeli. Göreceğine inanmalı. İçindeki özgür olma gücüyle, teknolojiyi mahçup edebilir, insan.

TEKNOLOJİYLE TAŞINABILEN İNSAN

Dün taşındım. Şimdi evim bir cehennem. Ben bir arkeoloğum. Cehennemde bır arkeolog. Darmadağın olmuş kitaplarımı arıyorum. Eski yerlerine koymak için. Taşıyıcılar yığıp gitmişler kitapları. Çocukluğumdan kalma kütüphanem, bu yığına dayanamayıp yıkılıvermiş. Kitaplar evin odalarına saçılmış. Fotokopi kitapların sayfaları uçuşuyor. Onları, biraraya getirme umudum giderek azalmakta. Eski dergiler yıpranmış, belki taşırken düşürmüş olabilirler kimilerini. Yıllardır özenle düzenlediğim yazılarım ve kitaplar... İnanılmaz bir karmaşa! Bu parçaları biraraya getirmem ömrümü alabilir.

Neden böyle oldu? Taşıyıcı firma, bu işin ustası olduğunu iddia ediyor. Taşımada üstlerine yokmuş. Firmanın sahibi bir kart bastır-

mış kendine, adının altında 'general manager' yazıyor. Taşıma onun işimiymiş, benim gibi kaç 'hoca'nın evini taşımış. "Her kitap alındığı yere konulacak, arada karışıklık olabilir ama büyüğünden değil!" Manager hazretleri buyuruyor. Çok konuşuyor. Taşımacılığın doktorluğa benzediğini söylüyor! Hastaları tedavi ediyorlarmış. Hasta: Taşınacak kişi. Sağlıklı olsa taşınmaz zaten, oturur, oturduğu yerde. Manager, her derde devâ bir hekim. Saflığım tuttu, inandım. (Genellikle, bu tip insanlara karşı dikkatli ve iğneleyiciyimdir. Nedense güvendim sahte doktora!)

Hekim, hem işi bilmiyor, hem paragöz hem de yalancı. Yıllardır böyle adamlarla biraradayım, hâlâ beni kandırıyorlar. Dirliğimi, düzenimi alt üst edip gidiyorlar. Bu zulümleri sonucunda benden para da alıyorlar.

Düşümde gördüm, bütün kitaplarım, kâğıtlar ve notlarım, kovalıyor beni. Ben kaçıyorum, onlar kovalıyor; yakalayıp, üzerime yığılıyorlar. Mezarda üzerine toprak serpilen biri gibiyim, toprağım kâğıt, kitap, yazı! Neden hâlâ kurtulamadım onlardan? Neden yakmıyorum tüm kitaplarımı, yazılarımı, notlarımı? Ayağıma pranga olan bunca yükten kurtulmam gerek. Manager kardeşim, farkında olmadan bunu anlattı bana.

Türkiye'de, son derece uzmanca bir iş olan taşımacılıkta, elbette başarılı firmalar vardır. Benim param olmadığı için kıyı köşe insanlarla bu işi yürütmeye kalkıyorum. Teknoloji, plan, akılcılık, çözüme uygun örgütlenme, çözüm için uygun araçları bulma, çözüme ulaşma demek. Bir disiplin işi. Kim bilir kaç ay travmasını taşıyacağım taşımacılığın nasıl olması gerektiği üstüne kitap yazabileceğimi düşünüyorum. Teknoloji, sorun çözümü için uygun araçlar bulabilmek demek. Teorik olarak, insanları bir evden diğerine nasıl taşıyabileceğimi, çıkan sorunlarla nasıl başetmem gerektiğini biliyorum. Uygulayabileceğimi sanmıyorum. Manager, inanılmaz bir ücretle (karınlarını ancak doyurabilir işçiler bununla) bir sürü genç insanı çalıştırıyor. Çoğu eğitimsiz. Neyi, nasıl taşıması gerektiğini bilmiyorlar. Örneğin, benim gibi kitapları çok olan birini hiç görmemişler. Sordular: "Gazeteci misin baba? Ne yapıyorsun bunca kitapla?"

"Bir gün yakacağım" diyemedim. Düşümü tersine çevireceğim. Ben kovalayacağım, kitaplarım kaçacak. Teknoloji zaten ağır kitaplardan kurtaracak bir gün bizi. Beynimizin kapasitesi genişleyecek: Gen teknolojisiyle ya da beyine destek olacak gözle görülmeyen bilgisayarlarla...

Biz, teknolojiyi taklit etmeye çalışan; ona uygun donanımdan, incelikten yoksun kaba, sığ insanlarla teknolojinin ardına düşersek, benim yaşadığım travmaları sık sık yaşarız.

Başıma geleni düşündüğümde, kendimi 'manager'dan daha başarısız, daha ilkesiz buluyorum. Kitaplarıma sahip çıkıp, taşıyıcıların başında durarak, hattâ onlara gerekli komutları vererek böyle bir felâketi yaşamaktan kurtulabilirdım. Denetleyen aklım az. Hayâl dünyasında yaşıyorum. Başıma nice belâlar geldi, ölümlerden döndüm, ne yazık ki teknolojinin ana ekseninde bulunması gereken denetleyici, örgütleyici, planlayıcı, kısaca 'akıl gücüyle iş bitirici' denetleyici aklım yok benim.

Taşıma. taşınma: Yaşamın çekirdeği orada. Oturduğu yerden kalkamayanlar, taşınamayanlar, taşınmaktan korkanlar: Acınız yok belki, ama hayatınız da yok. Sürekli tazelenme, canlanma, yenilenme taşınmayla gerçekleşir. Biz göçebe bir kültürden geliyoruz. Görünüşe göre kolay taşınmamız gerek: Yurt tutmayan kolay göçer. Yurt tutanın hareketi acılı oluyor. Acılı ama gerekli. Teknoloji taşınmayı kolaylaştırıyor. (Ama planlamamalı!) İç dünyalarında ve ortak yaşama dünyasında yer değiştirme, 'zaman' değiştirme gücü olanlar, teknolojiyi kullanabilecek denetleyici akıllarıyla bu işi geçmişten çok farklı biçimde, olanca yoğunluğuyla başaracaklar.

Ne manager gibi kendini bilmez, sığ, beceriksiz teknoloji taklitçisi ne de benim gibi denetleyici akıl yoksunu insanı çok gerilerde bırakacak teknolojiyle taşınabilen insan. Bunun için ruhunun sonsuzluğunu görebilen bir akla gerek var. Denetleyici aklı denetleyerek, sonsuza çıkılan yolculukta taşınmadan korkmayacak bir akla İnsanda bu gizilgüç var. Bir gün, sahip olduğu akıllar arasında yaratıcı uyumlar elde edip, taşınırken acı çekenlere çok acıyacak.

Taşına taşına öğreneceğiz teknolojinin kaç bucak olduğunu.

RUH YÖNETİMİ ve TEKNOLOJİ

Psikoloji ile *psikagogi* ya da belki Fransızcaya yakın okunuşuyla *psikagoji* arasındaki fark, beni hep düşündürür. Psikoloji, bir dilim dalı. Son yıllarda yaptığı atılımlarla doğa bilimlerine yakın olmaya çalışan, geliştirilmiş laboratuvar teknikleriyle araştırmalar gerçekleştiren önemli bir bilim. Yazık ki, onu, son yıllarda geçirdiği aşamaları içinde tanıyanımız pek yok! Bir bilim olarak psikolojiyi tanıtmayı seven, popüler ilgileri olan kişilerin sayısı da az. *Psikagoji* ise, pek kullanılan kavram değil. Psikhe ve ago sözcüklerinin bir birleşimi: Ruh ve yönetim. Sevk etme, yönlendirme çabaları ruhu. *Ruh idâresi.*

Elbette bir bilim dalı değil. Belki bir sanat! *Psikagog*lar, ruh yöneticileri kimler? Her insan. Her insan, kendi ruhunun yöneticisi. Olağan ki burada, 'ruh'un ne olduğu tartışmasına girmek istemem. Herkesin üzerinde ortaklaşa anlaşabileceği 'ruh' anlayışları bulunabilir. Duygu ve düşüncelerimizin 'olup bittiği' alandır, ruh alanı. Nedense ruhumuzu bahçeye benzetmek gelir içimden. Çitleri, duvarları vardır, toprağı vardır (belki, bedenimiz!). Üzerinde sonsuz gökyüzü durur. Bahçemiz, bir anlamıyla verilmiştir bize: Genlerimizle, içinde doğup büyüdüğümüz, toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik, ahlâksal ortam ve çevreyle! Bu verili özellikleri düzenlemek, yönetmek, onlara biçim vermek, *bakımlarını* yapmak bizim en önemli *ahlâk ödevimizdir!* Ahlâkın, bu anlayış çerçevesinde, en önemli buyruklarından biri: *Ruhuna bak!, Ruhuna özen göster! Ruhunu tanı!* buyruğudur. (Üç ayrı söyleyişle, tek buyruk!) Ruh bakımı neden ahlâksal zorunluluktur? Ruhuna bakmayan, kendine bakmıyordur, toplumun, insanlığın ondan beklediklerini yerine getiremez. İnsanlara verebileceklerini veremez. Kendine verebileceklerini veremez. Çünkü, *olabileceği kadar* olamaz. Olabileceği kadar olamamak, en büyük insanlık ayıbıdır: Bir cinayettir. İntihardır. İnsana verebileceklerimizin en aza inmesi demektir.

Belki burada şöyle bir savunma yapılabilir: Kimse bizden bir şey istemiyor ki! Zarar vermeyelim yeter. Zarar vermiyorsak, ah-

lâklı mı oluyoruz? Ahlâksız olmuyoruz belki, ama ahlâklı da olmuyoruz. Zarar vermiyor olmak yetmez. Yarar sağlamalıyız. Kendimizi, olanaklarımızı gerçekleştirerek. Doğanın, toplumun, kültürün bize verdiklerini kendi çabalarımızla *geliştirerek.*

Bahçe verilmiş. Ruh bahçemiz. Öyle mi kalacak? Evet, şu çiçekleri annem, şunları öğretmenim, bunları okuduğum romancılar dikti. Eğitimle bana bahçeler sundular. Çiçekler, ağaçlar, çimenler sağladılar. Yetinecek miyim, verilenlerle? Bahçem bu kadarla mı kalacak?

Kalmayacak. İçimdeki ahlâk duygum, bahçene bak, bahçeni yeniden oluştur, bahçeni sürekli olarak diri, canlı tut, yenile, diyor! Bahçeni yenile! Ey insan, ey psikagog olan insan, ruhuna özen göster. İncel!

Derinliklerini gör! İçindeki can ateşini yakala! Kokuşmuş, ham, gelişmemiş yanlarını, ince hesaplarını, sığ bencilliğe dayalı korkularını gör! Onlarla hesaplaş. Onlarla *karşılaş!* Bahçenle karşılaş! Dünyayı, toplumunu, içinde bulunduğun siyasal düzeni tanıyarak kendini tanı!

Vatana hizmet edeceğiz diye yollara düşüp, kendi bahçeni unutma. Bahçen yaban otlarıyla, ayrık otlarıyla doluyken, vatan bahçesini düzeltebileceğini sanma.

Bilim aşkıyla yandığını söylüyorsun. Yan öyleyse! Aydınlık, nasıl gelir, yoksa? Yanarken, ışığınla bahçeni gör: Üzerinde çalıştığın problem ruhunun odunlaşmış yanlarına örtü olmasın.

Teknolojinin gücüyle dönen dünyada koşuşan insanlar! Daha verimli üretim! Daha çok pazar! Daha kaliteli ürün! Peki ne adına? Teknoloji gelişirken, bahçemiz bakımsızlıktan çöplüğe döndü.

Ruh bakımı, felsefenin işidir, dedim yıllar önce. Yalnız felsefenin değil: Bilimin ve teknolojnin de. Psikolog kardeşlerim, psikiyatrist dostlar, sosyologlar, kültür adamları, sanatçılar, edebiyatçılar: Yazın erleri, yiğitleri, ruh bakımı sizin işinizdir. Şairler, sizin dizelerinizden doğacak, ruh inceliklerinin damıtımı!

Ruh yönetimi bir mühendislik sorunudur da! Ruhsal enejimin en verimli, en sağlıklı, en güzel biçimde yönetimi, ruh mühendislerinin işidir.

Mühendis, ruhla ilgilenecek. İşin 'teknik' yanları elbette var. Şimdilerde böyle bir görüş, biraz 'kaba' geliyor: Mühendis meslektaşlarımın ruh bakımına ihtiyaçları var.

Sonra ruh yönetim mühendisliğini geliştirecekler. *Tekno-psikagoji* diye bir alan ortaya çıkacak.

Bunları umuyorum. Acılı bir mühendis olduğum için. Yarından tezi yok, mühendis arkadaşlarımın ruh bahçelerine konuk gideceğim. Onları da bahçeme konuk edeceğim. Bakarsanız, bahçelerimizi güzelleştırmenin mühendisçe çözümlerinin tartışıldığı yeni bir *ortak bahçemiz* oluşuverir. Oluşmalı.

MÜHENDISİN GÜCÜ VAR MI?

Geleceğin oluşturulmasında insanın ne kadar gücü var? Onu belirleyen etkenler karşısında, kendi yazgısını ne ölçüde kendisi yazabilir? Geçmişten gelen başedilmesi neredeyse olanaksız olan sorunlarıyla, bu sorunların olabildiğince giderildiği bir dünyanın yaratılmasında insan kendine düşeni gerçekleştirebiliyor mu acaba? Şu ânı yaşarken, geçmişi ve geleceği yaşadığı âna katabiliyor mu? Yazgısını kendisinin yazması için ne yapıyor? Hangi bölümlerini kendisi yazabilir, hangileri gücünün dışında kendi kendilerini yazar. Yazgısının ne olduğunu anlayabilir mi? Anlayabilirse, nasıl, ne ölçüde anlar? Anlarsa, müdahale edebilir mi? Edebilirse, gönlünce değiştirme 'şansı' var mıdır?

Yazgı önemli bir kavram. İnsanla birlikte, binlerce yıldır yaşıyor. Teknolojik donanımıyla, bilimsel birikimiyle insan yazgısının karşısında duruyor. Geleceğini kestirmeye (futurology), planlamaya, yönlendirmeye çalışıyor. Bu çabada meslek gruplarının bir katkısı olabilir mi? Öğretmenlerin örneğin? Siyasetcilerin, tüccarların, hekimlerin, askerlerin? Yoksa, geleceği yönlendirme çabaları daha farklı bir düzlemde, belki bu grupların birarada çalışmasıyla, belki gruplar üstü çıkar çevrelerinin, ideoloji sahiplerinin uğraşlarıyla mı gerçekleştiriliyor? Uluslar kendine mi 'yontuyor' gelecek çalışma-

larını? Dinler, etnik gruplar, tarikatlar, uluslararası ticareti tekellerine almış büyük şirketler kendilerinin egemen olacağı, 'muzaffer olacağı' bir geleceğin ardında mı koşuyorlar? Eskilerin deyimiyle, "âtînin sahibi kimler olacak?"

İflâh olmaz bir düşçü olarak, sandığımda taşıdığım düşlerden birini anlatayım: Dünyanın mühendisleri biraraya gelmişler. Patronlarının, ülkelerinin, dinlerinin "biraraya gelip de ne olacak?" uyarılarına, baskılarına karşın. Şöyle diyorlarmış kendi kendilerine: "Bizler dünya mühendisleriyiz. Bu dünya, tüm dünya vatandaşları -çünkü dünya kocaman bir vatandır- gibi, bizlere de emânettir. Bu emâneti taşıma sorumluluğumuz var. Gelecek, kötü gelmesin üstümüze. Geleceğe gidelim, geleceği onaralım, sorunlarını saptayalım, tartışmaya açalım. Kararlar alalım. Yürüyelim." Nelerine güvenip yürüyecekler? Dünyayı bilgi, görgü, yaşama birikimlerine, ahlâk karakterlerine göre yönlendirmeye çalışacaklar. Neden bir meslek grubu? Neden mühendislik? Platon yüzyıllar öncesinde filozofların yöneteceği bir *yokülke* (ütopya) düşlemişti. Şimdi, mühendisin, geleceğin bilgeleri olabileceği gibi bir vehim ya da hüsnü kuruntu bana nereden geliyor?

Mühendisi geleceğin bilge adayı olarak görmek istiyorum. (Çalıştığı kurumların cenderesi içinde hızla yozlaşmakta olmaları bana acı veriyor!) Mühendis, ilgi ve bilgi alanları gereği, dünyayı çeviren çarkın önemli bir bileşeni. Teknoloji, bilim, matematik, yönetim, ekonomi alanlarıyla ilgili. Bu alanların kesiştiği, örtüştüğü yerlerde çalışıyor. Bu çalışması, geçmişindeki, boyun eğen, iş buyrulan 'ustabaşı', 'zanaatkâr' tavrıyla, teknisyen edâsıyla yürütülüyor. 'Tekhne' sahibi bu kişi, *kökten* bir tavır değişikliği ile ilgi alanlarına şu dört öğeyi de katabilir: Sanat, felsefe, tarih ve estetik... O zaman mühendis, donanımındaki teknik bilgi, hesaplama gücü, tasarlama, yaratma becerisiyle geleceği oluşturabilecek önemli bir aday olabilir...

Diyebilirsiniz ki, örneğin at arabacıları da, kökten tavır değişikliği ve donanım 'takviyesi' ile aynı duruma gelebilir, neden onlar da geleceğin bilgeleri, oluşturucuları olmasınlar. Doğru. Mühendis

daha yakın böyle bir karakter kazanmaya! (Yoksa, en uzak, en gâfil o mu? Mühendis olmanın ironisi de burada mı yatıyor? Dar kafalı, sanattan, edebiyattan, düşünceden nasibini almamış, kalın adamlar mı mühendisler? Birer 'odun' mu, kapitalist düzenin ocağında yakılan?)

Mesleğimiz yaşam biçimimiz olabiliyorsa, bir 'mühendis gibi' yaşayabiliyor, bunun sorumluluğu, günlük sıkıntıların, dedikodulu yaşamların sınırlarını aşabiliyorsa, donanımımıza yakışan *insanı* kendimizde gerçekleştirebiliyorsak, neden gelecek, mühendis bilgelerin etkin katkılarıyla şekillenmesin?

Mühendis kardeşim, duyuyor musun?

BERGÎR CEH DUHE

Dünya hızla değişiyor. Teknolojinin çevirdiği çarkın, dalga dalga değişimler yaydığını görüyoruz. Bu değişimler içinde insan kendini nasıl görüyor? Değişimin neresindeyiz? Değişimi tasarlayanlar, gerçekleşen değişimin önünde olanlardır. Siz, değişenden önce değişmektesiniz, değişim ardınızdan geliyor, tasarlayan iseniz. Değişim düşçüsü. Yeni ürünlerin, yeni yaşam biçimlerinin; yeni düşünme, görme, duyumsama tarzlarının yaratıcısı.

Düşlerle gerçekler arasında elbette farklılıklar olacaktır. Tasarlayan, gerçekleştirenden farklıysa, tasarladığı gibi gerçekleşmeyen yeniliklerle karşı karşıya kalacaktır. Tasarlayanla gerçekleştiren aynı kişi olsa bile, tasarladıklarını tam tamına gerçekleştiremediğini görecektir. Düş, beklenti, umut, planlar yapma, tasarılar, öneriler sunma; yerinde duramayan, devinen insanın temel özelliklerinden. Değişimin önünde gidenlerdir onlar, uygulayıcılar *değişim mühendis*leridir, değişimin başında, değişim gerçekleştirici, değişim denetleyıcileri izlerler bu *değişim önderlerini*, tasarılarını uygulamaya geçirmeye çabalarlar.

Tasarlayıcılar ve uygulayıcılar, gerek teknolojide gerekse bilimde, değişimlere imza atarlar. Bir de değişimin tasarımını, uygulamasını kendisi gerçekleştirmediği hâlde *değişime duyarlı, değişimle*

değişen insanlar vardır. Yeni olanın izleyicileri, yeni olanla iç içe yaşayanlar, değişimlere açık olanlar, sürekli kendini yenileyenler.

Tasarlayıcı, uygulayıcı, değişimle değişenlerin yanında, dördüncü öbekte *değişime uyanlar* bulunur. Değiştiremiyorsanız, değiştirilirsiniz. Uyarsınız. Buradakı uyum, yaşamda kalabilmek için gerekli uyumdur. Teknoloji hızla bir kültüre girmiş, teknolojiyi tasarlamayan, üretmeyen, teknolojiyle solumayan, teknolojiye katılamayan bu kültürü dönüştürmeye başlamıştır. Kültür. bir biçimde. kendi geleneksel değerlerini, yaşam biçimini *kendine uyarlamaya* çalışır.

Son bir küme daha vardır ki, beşinci küme, ne değişimin önünde ne içinde ne de kıyısındadır; değişimın ayırdına varamayan, gâfiller kümesidir bu. Anlayamaz değişimi, dönüşümü. Savrulur, kaçmaya çalışır. Tepki duyar, değişimi düşman beller, onu bir tehdit olarak algılar. Elbette dünya direnene şans tanımayacaktır. Değişime gözünü kapatan, değiştirilecektir.

Ne yönde nasıl bir değişim? Dünyadaki değişimi gerçekleştirmeye çabalayan o denli çok etken vardır ki! Değişimin ardında, altında kalmamak, özgürlüğümüze, yaratıcılığımıza zincir vuracak dönüşümlere karşı çıkabilmek için, değişim bilincimizin, duyarlılığımızın gelişmiş olması gerekiyor.

Değişimle sürüklenip gitmemek, kendi değerlerimizi, bakışımızı değişimle yüzleştirebilmek, değişimle hesaplaşabilmek, onu anlayabilmek, yorumlayabilmek, değişimin altında ezilmemek: Yenilenebilme çabalarımız, varolma çabalarımız. Varolmak, yenilenebilmek demek. Bizi saran düzenin değişimiyle hesaplaşarak kendimizi yenileyebilme. Eskiyen, yıpranmış, hareketsiz yanlarımızdan kurtulma.

İnsanda böyle bir güç var. Tek tek her ınsanda, her zaman gerçekleştiremese de yenilenebilme gücü var: Tasarlayarak, gerçekleştirerek, yaşayarak, uyarlayarak.

Bir dostumun sevgili annesinin iki deyişini unutamam: Otomobilinin motoruyla uğraşan arkadaşımın yanına bastonuna dayana dayana varan bu kürt anası, motoru görür görmez yorumunu esirgemiyor: "Çıjjı kuru kafe!" (Kapkacak dolu!) Motoru, kapkacağa benze-

tiyor. Ürkmüyor ondan, onu kendi dünyası içinde bir yere oturtuyor, teknolojiyle ilişkisi, onu yorumlama çabasıyla başlamıştır.

Eve alınan pilli saatin tik taklarını uzun uzun dinledikten sonra, yine aynı, ona şöyle diyor: "Bergîr ceh duhe!" (Beygir arpa yiyor!) Şaşırtıcı, bir açıdan şiirsel bir yorum; atın yemini yerken çıkardığı sesle, yeni bir dünyanın kapılarından içeri giriyor.

Teknolojinin yeniliğine, düşlerimizi, geleneğimizi, değerlerimizi, şiirlerimizi yitirmeden katılabilme gücümüz, yeniliği kendi varlığımız içinde içselleştirebilme başarımız, bir gün bu dünyaya yeni şeyler söyleyebilme umudumuzu diri tutacaktır.

GEL ŞU TAYYARE İLE...

Sözleri bir süredır beni etkilediği hâlde notalarına bir türlü erişemediğim. Bîmen Şen'in pek bilinmeyen Sultanıyegâh, ağır aksak, şarkısının sözleri şöyle: (Notaları sonra Tahir Aydoğdu bana ulaştırdı, sağolsun!)

Gel şu tayyare ile hâkî kederden kaçalım
Uçalım kuşlara, yıldızlara güller saçalım
Gezelim her tarafı kutbu safayı bulalım
Yeni bir zevk-i tarâb âlemine yol açalım

Gidelim öyle bir iklime ki ey ruh-ı revân
Orada olmasın âlâm ü figân fasl-ı hazân
Olalım bir su kenarında seninle biz nihân
Burada durmayalım gel güzelim gel kaçalım

Sözlerin yazarını bilmiyorum. İnsanımızın teknolojiye bakışını göstermesi açısından çok ilginç bir şarkı. Tayyare (uçak) ile dile gelen teknoloji, büyük bir umuttur bu şarkıda: Tayyare, insanı yeryüzünün kederinden alıp, öte dünyalara, farklı yaşam alanlarına götürecektir. Teknoloji bizi uçuracak, kuşlara, yıldızlara güller saçacak olanakları sunacaktır. Yalnız kuşlara değil, yıldızlara ulaşıp, güller saçma; insanın doğallığından. duygusallığından izler bırak-

ma, teknoloji karşısında kültürün tepkisidir; teknolojinin kültür tarafından tamamlanmasıdır! Tayyare, nasıl bir güce sahiptir ki, insanı yıldızlara ulaştırabiliyor? Yıldızlara, oraları ele geçirip, gezegenlerini üs olarak kullanmak, madenlerinden yararlanmak üzere gidilmiyor, güller saçılmak için ulaşılıyor oralara: İnsanı anlatmak için, insanın gül olan yanını evrene anlatmak için.

Dünyanın her yanına, kutuplara, en uç noktalara ulaşabiliriz, bir tayyare olan teknoloji ile. Saflığın, berraklığın, rahatlığın, düşüncesizliğin en uç noktasına, kutbu safaya ulaşabilirız. Teknoloji bizi 'yeni' olana götürür; yeni bir sevinç dünyasına, yeni zevklere. Yeni tatlara...

Tayyare: Yeryüzünü denetlemek, yeryüzünü ele geçirmek, yeryüzünün tüm olanaklarını ele geçirmek için geliştirilmiş teknolojinin bir ürünü. Kapitalist düzende, robotlaşma tehlikesi yaşayan insanların, terörün, korkunun, koşuşturmanın, sömürünün, zulmün yaşandığı dünyada üretilen tayyarenin bizi bu dünyadan alıveren bir gücü mü var? Teknolojinin yozlaştırdığı dünyaya, teknoloji yeni bir umut mu getiriyor? Teknolojik bir çâre olmasa da, teknoloji tinsel (mânevî) bir çıkış olanağı olarak görünüyor bu şarkıda: 'Hâkî keder'den, yeryüzü acılarından bizi kurtaracak bir güç olarak. Teknoloji, bizi bu dünyada bırakarak, sorunlarımızı çözmüyor, alıp götürüyor bu dünyadan, ötelere, yeni yaşam alanlarına, sorunlarımızın kalmadığı 'âlemlere' kavuşturuyor bizi.

Şarkının ikinci dörtlüğünde nedense, tayyare birden bire ortadan kalkıvermiştir. Bir iklime gidilecek, orada elemler, feryâtlar, sonbahar olmayacaktır. Belki tayyare ile gidilecektir böyle bir iklime; bir su kenarında sevgiliyle 'nihân' olunacak, saklı köşelere gidilecek, sevişilecektir. Bu dünya değildir artık aranan, yani, toprağın dünyası, yaşadığımız sıradan, olağan dünyanın ardında değiliz artık: Kaçılacak bir dünya vardır artık. Bu dünyaya 'tayyare' ile gidilir.

Teknolojinin aşkın bir varlık alanına (transandantal alan) geçişin köprüsü olması: Şarkıdaki genel sav.

Tayyare de artık sıradan yaşamın bir parçası oldu. Bîmen Efendi zamanındaki heyecan artık kalmamışa benziyor. Üstelik tayyare teröristlerin silâhı da olabildi son zamanlarda.

Tayyare bir simge: Teknoloji bizi 'uçuracak', 'yıldızlara', farklı gerçekliklere (örneğin, sanal gerçeklik!) götürebilecek güçle donanımlı. Tayyareler eskir, insanın öbür dünyalara uçma, farklı yaşamları arama düşü eskimez. Teknolojinin altında yatan öte dünyalara uçma umudu unutulmamalı. Yoksa, eksik tanırız teknolojiyi.

"ÇIJJI KIRRU KAFE"

Sopasına dayanarak, ağır adımlarla ilerledi. Arabanın açık duran motor kapağından içerisini uzun uzun süzdü. Olanca karmaşasıyla karşısında duran muammaya anlam verebilmenin heyacanı içinde haykırdı: "Çıjjı kırru kafe"! (Kapkacak dolu!) Bu yaşlı kürt anasının gözünde, arabanın motoru, kapkacaktan oluşmuştu. Teknolojinin hızlı dönüşümünde, değişen değerler, yaşam biçimleri, insan davranışları karşısında, zaman zaman bu kürt anasının sözlerini anımsıyorum. Nice insan duyarlılığı, düşüncesi, bakış açısına içim sızlayarak da olsa aynı yargıyı vermeyi düşünüyorum: "Çıjjı kırru kafe!" Kapkacak dolu ınsan kafaları. Kapkacak dolu yüreğimiz. Evimiz. Beklentilerimiz. Düşüncelerimiz bir ardiye. Bir yığın pılı pırtıyla sıkış tepiş. Hayatımız kapkacak dolu. Sevdiklerimiz. Neden böyle olduk? Neden her şey "çıjjı kırru kafe"?

Şimdi siz bu yaşlı, ermiş anaya "yanılıyorsun" diyebilir misiniz? "Onlar, yüzlerce mühendisin tasarladığı, sürekli değiştirilip geliştirilen motor parçalarıdır. Nice hesaplarla, deneylerle meydana getirildiler. Üretimleri için, milyonlarca dolar harcanıp, fabrikalar yapıldı. Bunlar, çağımız teknolojisinin başarılarıdır. Sen nasıl olur da 'kapkacak' dersin onlara?"

'Kapkacak' câhilliğin sonucunda verilmiş bir yargı değil. O motorları üreten aklın verebileceği bir yargı. Teknolojinin egemen olduğu dünyamızın durumu ıçin yapılmış bir yorum. Kapkacağın arabayı çalıştırıp, 'götürebilmesi' şaşkınlığı.

Ermiş ananın dünyasında kapkacak, işlevi olan gereçlerden. Onları kullanıyor. Hayatına katabiliyor. Oysa motor, arabaya binip gitse de, haşır neşir olamadığı, kavrayamadığı, içselleştiremediği

nesnelerden. Yabancı ona. Kavrayamadığı nesneye, âşina olduğu (kapkacak) bir şeyle yorumlayarak yabancılığını dile getiriyor. Bu durum şaşırtıcı değil. Ananın şaşkınlığı şaşırtıcı değil.

Burada sorgulanması gereken, teknolojinin girdisini çıktısını bilen, üretim sürecinde bir uzmanın da bu sözü söyleyip söyleyemeyeceği. Ana, sadece bize ipuçları veriyor. Ben, uzmanın da benzer bir yargıyı ileri sürebileceğini savunuyorum. Uzman olduğu hâlde, beynini ve yüreğini teknolojiye kaptırmamış, günlük yaşamıyla, işiyle, *anlam ufku* arasına uzaklık koyabilen birilerine gereksinimimiz var. Anlam ufkumuz, çevremiz, alışkanlıklarımız tarafından yutulmamalı. "Ben, bana verilenlerden, öğretilenlerden, günlük yaşayışımdan daha fazlayım" diyebilmeliyiz. Diyemezsek "çıjjı kırru kafe" olur gideriz.

Peki, motoru yargılayan ana, alışkanlıklarıyla konuşmuyor mu? Elbette. Ama onun alışkanlığı, bu çağın alışkanlığı değil. Ortaçağın, belki ondan da eski çağların alışkanlığı. Bu çağda yaşamıyor. Bundan dolayı yargıları şaşırtıcı, ürpertici. Küçümsenip, gülüp geçilecek bır yargı değil. Öylesine kendiliğinden ve ıçten. Çağıyla arasında doğal bir uzaklık oluşmuş.

Ortaçağa dönelim demiyorum. Çağımız bizi ezmesin diyorum. Üstümüze geliyor çünkü. Hipnotize ediyor. Sersemletiyor. Ona 'dıştan' bakabilmemizi engelliyor. Belki, bu durumun 'doğal' olduğunu söyleyeceksiniz. "Herkes çağının çocuğudur" diyeceksiniz. Giderek, çağımızı anlayabilmek için, çağımızla aramıza uzaklık koymak dileğimizin de çağımızın bize oynadığı bir oyun diyeceksiniz. Yine de çağı aralayabilmenin olanaklı olduğunu düşünüyorum. Hiç değilse çağıma egemen olan düşüncelere mesafeli durabiliriz. Durmalıyız. Kapkacak olmamak ıçin.

Öyleyse 'kapkacak' yargısını en azından iki açıdan anlamlandırabiliriz. İlki, günlük yaşamın sığlığına, sıradanlığına karşı çıkmak için, bizi uykularımızdan uyandıran, alışkanlıklarımızı sarsan görüşlerin, düşüncelerin bir 'tipleştirilmesi' olarak karşımıza çıkıyor. Ermiş ananın yargısı, bu açıdan bizi düşündürüyor, sarsıyor. Güldürüyor.

Diğeri, değerli, geçerli, önemli görünen, gösterilmeye çalışılan ürünlerin, yaşama biçimlerin, anlayışların tartışmaya açma sözü olarak görülen kapkacak.

Evini tıka basa eşyalarla doldurmuş, yaşadığı mekânı düzenleyip güzelleştirdiğini sanan bir hanıma: Eviniz kapkacak dolu!

Kütüphanesini dizi dizi kitaplarla zenginleştirdiğini sanan, bilgi elde etmenin konumunu yükseltmeye yarayacağı umudu içindeki dostumuza: Kitapların ne güzel. Kitaplığın. Doldurmuşsun. Ama çıjjı kırru kafe!

Şiirine düşünce ve ımgeler yığmış, doldurma yapıtıyla övünen şaire: Çıjjı kırru kafe!

Yahu senin her işin şişirme, her tutumun şişirme, seni "çıjjı kırru kafe" seni!

Sevgilim, duygululuğun böylesi doğru değil; bitmeyen tefrika romanların, televizyon dizilerinin vurgununu yemişsin: "Çıjjı kırru kafe" olma emi!

Siyasetçilerimiz, yöneticilerimiz. dostlarımız. düşüncelerimizi, duygularımızı kapkacakla doldurmayalım!

Boşluğun amansız düşündürücülüğü, sarsıcılığı gerekiyor bize. Boş gözükmeyeyim korkusu, kendimizi tıka basa doldurma telaşına sürüklüyor bizi. "Bak benim nelerim nelerim var!" diyoruz. "Şunum da. Bunum da. Sen beni ne sandın ben dolu dolu yaşamış, dolu dolu düşünmüş, duymuş biriyim." Sormalıyız burada: "Doluyuz da, neyle doluyuz arkadaşlar? Hangi dolulukla?" "Çıjjı kırru kafe". Tabakla, çanakla.

Gazeteler, kitaplar: "Çıjjı kırru kafe". (Bana kızıp, yazım ve düşüncelerim için aynı sözü iade ediyor olabilirsiniz. Estağfurullah!)

Pılı pırtıdan arınma, temizlenme nasıl olacak! Hayatlarımız torba: Şunu da koyalım bunu da. Neden? İleride lâzım olur. Sığ bir mülklenme. Egoizm. Kendimizi pılı pırtıyla güvenceye alma kurnazlığı.

Kimin nesi, neleri doldurma? Hayatımızın nereleri yığma, doldurma? Sanat yapıtlarının, düşünme biçimlerinin, düşüncelerin, duyguların, tutumların nereleri doldurma?

Boşluk kalmasın, aman! Dolduralım aman. Doldurmaya kalktıkça içimizdeki kapkacak birikiyor. Boşalıyoruz.

Nasıl bir çağa girmekteyiz? Geleceğin insanlarına hayatlarını doldurmaları için sunacağımız birikim "çıjjı kırru kafe" mi olacak?

BİLGİ-BİLİM-EĞİTİM

GÖNÜLDEN BILIME YOL VAR MI?

Mehmet: –Yeniden yurda döndüğünden beri, memleketin kültür, bilim, teknoloji konusundaki düşüncelerinde yenilikler, dönüşümler var mı diye, günlerdir, dergileri, kitapları, karıştırıyorum. Birara gözüme bir köşe adı çarptı: "Gönülden Bilime". Yazarı da Ahmet İmam mıdır nedir, garip biri.

Elif: –Biraz tanırım. Ahmet İnam. Orada burada gözüme ilişir. Suratını televizyonlarda da görürüm bazen.

Mehmet: –Galiba, dinci biri. Gönül nerede, bilim nerede? Bizdeki Şark kafası her şeyi karartıyor, yumuşatıyor. Böyle ilerici bir gazetede, bu mistik, karanlık, ne dediği anlaşılmaz, sulu adamların yeri ne Allah aşkına?

Elif: –Bir arkadaşımın hocasıymış. Orta Doğu'da felsefeci. Mantık okutuyormuş. Çok zor sorular sorar, öğrencilerle eğlenirmiş.

Mehmet: –İlahiyat kökenli galiba. Öyle tipler var, ilerici olmaya özenirler hani...

Elif: –Elektrik mühendisiymiş. Sol eğilimli olduğunu söyledi arkadaşım.

Mehmet: –Tamam işte, Türkiye'de solun hâlini görüyorsun. Tekke şeyhi kılıklı herifler, ortada solcuyum diye dolaşıyor. Bilimi ayağa düşürüp yozlaştırıyorlar. Aydınımız bu mistik tuzaktan bir türlü kurtaramıyor kendini. Ya kupkuru, kitabî insanlar oluyorlar ya da cıvık bir öznellik bataklığında yüzüyorlar. Bu arabesk duygusallık, Batı'dan yalap şap alınan post-modernizmle kendine bir yer

buldu. Bu adam da gönül mönül diye, bilimin 'nesnel', 'evrensel', matematiksel yapısını aklı sıra eleştirecek...

Elif: –Ne bu kızgınlık Mehmet! Adamın köşe başlığını alıp, yerden yere vurdun onu. Tanımadığını söylüyorsun. Tanımadığın birini bu denli 'şiddet'le eleştirmen bilimselliğe sığar mı?

Mehmet: –Biraz tanıyorum galiba. Bu İmam, Feyerabend'i ilk çeviren adam değil miydi? O berbat çevirisini anımsıyorum. Ondan sonra bütün gericiler, bilimi küçümsemeye başladılar. Bir arkadaşım onun için ikinci bir Nurettin Topçu demişti.

Elif: –Sen ya Nurettin Topçu'yu ya da onu okumamışsın. Galiba ikisini de. Ben de iyi okumadım onları. Aralarında bağ olduğunu sanmam. Sonra gönülden bilime neden yol olmasın ki Mehmet? Düşünüyorum da başka nereden yol olabilir bilime?

Mehmet: –Yazık, yazık! Ne Hegel'i, ne Marx'ı doğru dürüst okumuşsun. Bilimden gönüle yol olabilir, gönülden bilime değil! Bilimcilik falan yapmıyorum. Bizim insanımız, her şeyi her şeyle ilişkiye sokuyor. Kafasında ayırımlar, belirlenimler, temellendirmeler. tartışmalar yok. Üfürmeyi seviyor. Bilimsel düşünme. ayrıntıların hakkını vermekle başlar. Müthiş bir açıklık içinde, attığın her adımın hesabını verirsin. Veremediğinde, saklamazsın, itiraf edersin. Kullandığın kavramlara dikkat edersin. Oysa bakıyorum, müthiş bir çeviri furyası, Batı'da çıkan 'sivri' sandıkları kitapları dilimize aktarıyorlar. Temellerin farkında değiller. Aydınımızın bilgisi yüzeysel. İkinci, üçüncü elden kitaplarla, moda görüşlerle, bulanık kavramlarla konuşuyor. Çok üzülüyorum çok. Havasını, suyunu, şu oturduğumuz muhallebiciyi, elbette seni, sıcaklığını sevmesem gelmezdim bir daha Türkiye'ye. Türk aydınının yumuşak kafalılığı beni kusturacak hâle getiriyor.

Elif: –Biraz sakinleş Mehmet. Çok karamsarsın. Ne denli titiz bir düşünür olduğunu biliyorum. Amerika'da bir üniversitede dersler veriyorsun. İndekslere geçti adın. Saygın bir bilim adamısın. Dürüstsün. Çalışkansın. Türkiye'de bulduğun karanlık, bana öyle geliyor ki geçicidir. Türkiye'de keşfedilmesi gereken aydınlık da var. Aydınlık burada, önümüzde Mehmet. Seninle, benim aramda...

Mehmet: –O güzel gözlerinden geliyor...

Elif: –Belki birazı. Senin bakışından da. Türkiye doğruyu arıyor. Bulanlar olacak. Dünyada kıstırıldığı kapanda, dünyaya, kendi diliyle, kendi yaşantısından yola çıkarak öyküler anlatacak. Ne demek bu? Bilim gibi, evrensel bir arayışa, kendi yaşantısından yola çıkarak katılacak. Gönlünden yola çıkacak. Gönlü olacak çünkü. Gönülsüz olmayacak bilime karşı. Taklitçi olmayacak. Gönlüyle gelecek. Bilimde, teknolojide ortaya attıkları, bu ülkenin insanının öyküsünü yansıtacak. Yerelden yola çıkıp, evrensel olacak. Kendisi olarak, insanlığın olacak.

Mehmet: –Ne tuhaf sözler bunlar Elif! Nereden öğrendin bu saçmalıkları? Yoksa, İmam böyle şeyler mi yazıyor? Dünya bir köy olmuş. 'Biz' diye bir şey yok. Yerellikler yok olacak zamanla. Bir tek insanlık var. Varsa eğer, bir tek gönül var. Fransa'nın gönlü, Amerikan'ın gönlü diye bir şey yok. O tek gönlü yakalamaya çalışmalıyız. Kendimizi farklı sanma budalalığına düşmemek gerek. O denli çok ülke gezdim ki, insan her yerde aynı insan. İşte bu evrensel insanı. bu çağdaş, bu ilerici insanı, bilimin ışığında yürüyen, eleştirici, temellendirici, akla dayalı eylemlerle yaşayan insanı, onun yüreğini, gönlünü anlamalıyız. Bizi bu evrensel insanı anlamaktan alıkoyacak, uyduruk yerelliklerin, temelsiz, karanlık, mistik düşüncelerin ardından gitmemeliyiz. Ben ne zaman Türkiye'ye gelsem, karşılaştığım, yetenekli gençlere, Batı'da okumalarını, Batı'nın iyi üniversitelerinde, en az dört yabancı dil bilerek, öğrendiklerinin temellerini öğrenerek okumalarını öneriyorum. Benim üniversiteme geldiklerinde onlara yardım ediyorum. Türkiye'deki ahlâk bozulmuşluğunu bu bilimsever, erdemli, çalışkan gençler ortadan kaldıracaktır. İsimlerini uluslararası arenalarda duyuracak, evrensel insan olmanın mutluluğuna erişeceklerdir. Artık, ulusların sınırları ortadan kalkacaktır, tüm ınsanlık bir tek dil kullanacaktır. Dinler yok olacak, insanlar bilimin yol göstericiliğinde yaşayacaklardır.

Elif: –Gönülden bilime yol olacak mı o zaman?

Mehmet: –Bilim ve gönül diye iki ayrı kavram olmayacaktır. İnsanlar sorunlarını akıllarıyla çözeceklerdir. Akıl, hem bilimi hem gönlü kapsayacaktır. Bir gün seni Amerika'ya üniversiteme götüreyim de gör: İnsanların bilim yaparken duyduğu coşkuyu.

Elif: –Onların coşkularını duymak, beni de coşturacaktır.

BİLGİ ZÂLİMLERİ...

Bilginin güç olduğu söylenmiştir. Çağımızda bu savın önemi gittikçe artmakta. Bilgi, teknoloji, 'malumat' (enformasyon) kullanımıyla etkinliğini sürdürüyor. Teknolojiyse, gücünü giderek arttırıyor, yaşamlarımıza biçim veriyor.

Nasılsa bu malumatı elinde tutan güçlerin, malumata erişememiş, erişmek isteyen, erişmeye gereksinim duyanlar karşısında tutumları, eylemleri ne olacaktır? Bilen, bilmek isteyene, bilgiye tâlip olana, henüz bilgiye erişmemişe nasıl yaklaşmalı, ona nasıl bakmalı, davranmalıdır?

Sorunun bir yanı eğitim ahlâkı ile ilgili. Bir yanı, uzman bilgisinin kullanımını, uygulanmasını kapsayan ahlâk sorunlarıyla.

Oldum olası, şu 'bilen insanın' (nasıl 'bu kadar' bilebiliyorsa!) ahlâksal karakteri, ruhsal yapısı ilgimi çekmiştir. Elbette, 'bilmek', 'bilen olmak', her insana yakışmıyor! Bilgi, insanın ruhuna 'oturmalı', insanla bütünleşmeli, onun bir parçası olmalı! Oysa, öyle olmuyor. "Üzerine oturmuyor", bol ya da dar geliyor ruhuna, akıp gidiyor üstünden. Ya da bilgisi üstünde yama gibi duruyor.

Kızdığımız oluyor, böylesi bilgisi kendisine yakışmaz insanlara: "Allah'ım, böyle hamhalat bir insana, böyle bir bilgiyi neden verdin?" Bilgisini bir kılıç gibi kullanıyor, bir topuz gibi. Eziyor sizi bilgisiyle. Bilgisiyle zulmediyor! Bilgi zâlimi insanlara hiç rastlamadınız mı? Öğrencilik süremde hep çevremdeydiler, hâlâ öğrenci olduğuma göre, hâlâ çevremdeler!

Ellerine düştüyseniz, yandınız demektir. "Sayın Hocam, Kuvantum mekaniğinin temel kavramlarını açıklayan bir kitap önerebilir misiniz?" Sorsanız, size kim olduğunuzu, bu bilgilere erişmenin yıllar alacağını, çok çok derin matematiksel bilgilere sahip olmak gerektiğini, en iyisi bu işten vazgeçmenizi önerirler. "Hocam", dersiniz. "ben yalnızca bir fikir edinmek için öğrenmek istiyorum". "Yarım yamalak öğrenmek, öğrenmek değildir, hem fizik öyle önüne gelenin, rastgele kitaplarla öğrenebileceği bilgilerden oluşmaz. Çok sıkı disiplin ister, kendisi bile bunca yıldır hoca olmasına rağ-

men hâlâ her şeyini anlayabilmiş değildir, Kuvantum mekaniğinin!" Kendi alanını böylesine yüceltmesine saygı duyabilirim, öğrenilmesi uzun yıllar gerektiren çabaların, bu çabaları gerçekleştirmek için gereken disiplinin varlığından hiç kuşku duymam, ama şunu da bilirim ki, dünyanın en karmaşık, en teknik, en zor konularını bile anlatabilmenin, bu konuları uzman olmayanlarla belli bir ölçüde de olsa paylaşabilmenin yolları vardır. Bilginizi sevgiyle sunabilmek, bilginizin insanın diğer bilgileriyle, yaşamla, evrenin işleyişiyle olan bağlantılarını kavrayabilmek sizi bilgi zâlimi olmaktan alıkoyar!

Bilen ustaysa, çıraklarının, örneğin öğrencilerinin tozunu atmalıdır! Bildiğini damla damla, yudum yudum, karşısındakinin burnundan fitil fitil getirerek vermelidir. Püf noktalarını hiç söylememeli, öğrenci öğrenmekte zorluk çektikçe onunla alay etmeli, onu aşağılamalıdır.

Uzmansa bir konuda, ona danışılmaya gidildiğinde, danışanı hırpalaya hırpalaya, yalvarta yalvarta bilgiyi sunmalıdır. Hepsını de değil. Bir daha yalvarsınlar diye, kimi bilgiler verilmeden bırakılmalıdır.

Doktorsa! Hastanın içinde bulunduğu yaralanmışlık, eksiklik, yetersizlik duygusuyla kendisinden yardım umduğu, şifa beklediği doktor, bir bilgi zâlimi olarak, kendini sakın ola ki ucuza satmamalıdır. Hastayı peşinden dolaştırmalı, ne denli sömürebilirse o denli sömürmelidir.

Özel derslerle para kazanan bir öğretmen arkadaşım, bana çatıya kiremit döşeyen bir ustadan söz etmişti: "Bir iki kiremidi çatlak koyardı ki, yeniden çağırsınlar diye, onu. Ben de çocuklara her şeyi öğretmem. Yoksa bir daha çağırmazlar beni."

Bilenin, bilgiye ulaşmaya çabalayana zulmü. Onu sömürüsü.

Bir akademisyen dostum, öğrenmenin, "kan, ter ve gözyaşıyla" (İngilizceden çevirisiyle!) sağlanabileceğini, öğretenin elbette öğreneni zora koşması gerektiğini, yoksa tembellikle, 'rahatlıkla', 'keyfe düşkünlükle' 'sağlam' öğrenmenin gerçekleşmeyeceğini söylemişti. Öğrenmek, zulüm görmeyi göze almaktı ona göre. Hiç ızdı-

rapsız öğrenme olur mu? Çile çekmeden kim ne öğrenmış hani? Bilen alacak eline kırbacını, döve döve adayını 'adam' edecektir.

Neden zulüm olsun ki bilgiye erişim? Teknoloji giderek kişileri ortadan kaldıran bilgilendirme ağını kuruyor. Belki *bilen insanın zulüm alanı*, eskisi gibi geniş olmayacak. Yine de olacak. Uzman, zaman zaman azmanlaşacak. Bilenin kibrinden yanına yaklaşılmayacak.

Oysa, anlatılabilse, bilgiyi paylaşabilmenin sevinci! Bilen insanın bilgisini, henüz bilmeyeni sevmesi, bunu içtenlikle üleşmek istemesi, öğrettikçe güzelleşeceğini, zengin ruhlu bir insan olacağını görebilmesi gerekiyor. Kendi bilgilerinin yetersizliğinden korkanlar. bilgilerini yemileyemeyenler, tembeller, yıpranmış, aşınmış, çürümüş insanların elinde bilgi bir zulüm kırbacı olabiliyor!

Oysa, bilmek, bilge olabilmeye çabalamayı gerektirir. Bilgiyi sindirmeyi, malumatı (enformasyonu) bilgiye, o malumatın, temellerine, dayanaklarına, diğer bilgilerle bağlantılarına inerek dönüştürebilmeyi, başarmayı gerektirir.

Bilgiye sahip olan kurumların, toplulukların, toplumların bilgiyi toplumsal, siyasal, ekonomik bir güç olarak kullanarak, sahip olmayanları ezdiği bir dünyada yaşıyoruz.

Dünya, bilgisiyle ışıtan ınsanların bilgi aşkı, sabrı, çalışkanlığı sayesinde, zâlimlerini ortadan kaldırmayı başaracaktır.

AKADEMİSYENİM, CANIM BENİM!

Bir yazımda, akademisyen sözcüğünü 'ak-adam-isyan!' diye okumuştum. Akademisyen, 'ak' olmalı ve isyan etmeli. Elbette edepli bir biçimde, haddini bilerek. Elbette 'adam' gibi adam olarak! (Âdem değil yalnızca, Havva da olabilir, o 'ak' insan!)

İsyan, sahtekârlığa, tembelliğe, kurnazlığa, açıkgözlülüğe, fırsatçılığa, sığlığadır; ayrıntılara ve derinliğe duyarsızlığa, insana ve bilime karşı sevgisizliğedir! Otomatiğe bağlanmış yükseltilmelere, anlamdan ve derinlikten yoksun uyduruk ürünlere, ayrıntılarda yıtip gitmiş vıdı vıdı sözde çalışmalara, öğrencileri yoksayan kibirli

tutumlaradır! Akademisyenliği bir para kazanma makinesi gibi görerek, unvanlarını sömürüp para kazanmaya; bilgisini kullanarak henüz bu bilgilere ulaşmamış insanlar üstünde terör estirmeye, akademisyenlikle iş adamlığını karıştıranlaradır.

İçinde hiçbir bilim, kültür, sanat, ınsanlık aşkı olmadığı hâlde, akademisyenliği 'kör memur' zihniyetiyle yapıp geçenlere; taşıdığı bilgi kırıntılarını irdelemekten yoksun, kendini deryâ sanıp 'poz kesenlere', akademik yaşamı binâ yapmak, kapı, masa, sandalye ile sınırlı sanan idareci kafasına, kendini yenilemeyen tembel tutucu ruhlara; ideoloji ile bilimi karıştıran, ne yaptığının ayırdında olmayan, gâfil kendini beğenmişleredir!

Hayatında doğru dürüst bir ders vermediği, veremeyeceği (!) hâlde, 'eğitimciyim' diye ahkâm kesip, yüksek mevkilere binbir kurnazlıklarla çıkarak, kural üstüne kural koyanlara, yükseltilme koşullarını binbir kurnazlıkla kendi çıkarları doğrultusunda delip geçenlere, kısaca, bilgi sahibi olmanın, bilgiyle yaşamanın, bilgiyi eleştirme ve aktarmanın sorumluluğunu, coşkusunu, aşkını hiç mi hiç anlamamış, hak etmediği hâlde akademik toplulukların yönetimini elinde tutan 'ak'lıktan yoksun insanlaradır!

Doğrunun, hakikatin yolcuları, akademisyenler! Aranıza sızmış yetersiz, sahtekâr insanları bir biçimde eleyebilirsiniz; ama sizi anlar gibi görünüp, anlamak istemeyen, ülkenin hem ekonomik hem de kültürel gelişmesinde, diğer ülkelerin arasında saygın bir ülke olmasında, en büyük katkıyı sağlayacak olan sizlere, araştırma, eğitme olanaklarını sunmayan yönetimlere karşı ne yapabilirsiniz? Sizi üç kuruşa muhtaç hâle getiren, kitapsız, dergisiz, laboratuvarsız bırakan yönetimlere? İçinizdeki bilgi aşkının can bulup ürünlere dönüşmesinde sizi desteksiz bırakanlara? Kaçıp gitmek mi çâre? Susup oturmak mı? Anıtkabir'e çelenk koyup, yürümek mi? Neden biz akademisyenler derdimizi iktidara, halka bir türlü anlatamayız ki?

Akademik başarıyı *yalnızca* yayın sayısıyla ölçmek, indekslerin, saygın olarak belllediğimiz otoritelerin esiri olarak, hep birbirine benzer, *vasat*, belli bir format içinde yapılan çalışmalardan neden medet umarız ki? Sayılara, ölçmelere, otoritelere elbette saygım var.

Ama, bu, onların *enâyisi* yapmamalı bizi. (Enâyi sözünden rahatsız olanlardan özür dilerim: 'Kölesi' de diyebilirim!)

Bu sistem, sahtekârları önlemeye yöneliktir. Dikkat edelim dâhileri ve *farklı yaratıcı* insanların oluşmasını da önleyebilir! Ölçüleri kullanalım, ölçüye uymayan, ıçten, aşk dolu, yaratıcı, *sıra dışı* gençleri de aramıza alarak!

Nasıl bir bilginin ardındayız, biz akademisyenler? Dünya nereye gidiyor? Biz neredeyiz? Evrensel bilgi ne demektir? Farklılığımızla evrensel olmak ne demektir?

Sorular çok. Yanıtları ise, doğruların ardındaki akademisyen *yazgıdaşlarım*, araştırmalarını sürdürerek, benim haddini aşan eleştirilerimi eleştirerek vereceklerdir. Umuyorum.

HAP ve YAŞANTI

'Farmakon' (ilâç) hep vardı. Teknolojinin hızıyla, insan yaşamına giderek egemen olmakta. İlâç, şifa ıçindi. 'Doğal'dı. Doğadan devşiriliyordu. Hastalıklarla başetmek, sağlıklı olanlara da güç vermek için kullanılıyordu. İnsanlar yaşıyorlar, deniyorlar, sorunlarıyla, hastalıklarıyla başbaşa kalıyorlar, ilâcın yardımına başvuruyorlardı. İlâç, yaşananlar arasında, yaşamaya yardım için, beklendiği, uygun görüldüğü yerde vardı. İlâcın doğallığı, doğal yaşamı bozmamasındaydı. Zehir olabiliyordu, düş gördürebiliyordu, ama yaşamın 'olduğu gibi' oluşuna temelden, bir 'tehdit' oluşturmuyordu.

Teknoloji yaşamın içinde ya da gerisinde değil artık. İlerisinde. Cana, canlılığa müdahalesi ile bu 'ileri'liği, daha etkin bir hâl alıyor. *Hap kestirmesi* ya da *farmakolojik kısa devre* adını verebileceğim yaşamımıza *tehdit boyutlu etkin oluş* durumundan söz edeceğim.

Yaşayarak, öğrenerek, *yaşantısını edinerek* mutlu olmak yerine hapını alarak mutlu olmak. Çilesini çekmek, yüzleşmelerine katlanmak, zorluklarının sınavından geçe geçe dingilliğe erişmek yerine, hapıyla, kestirmeden sonuca varmayı arzulamak. İspanya'ya gidip, gitar çalarak kazandığım parayla öğrenmeye uğraştığım İspanyolca yerine, bir gün teknolojinin hapların desteğiyle de kısa yoldan ulaş-

tığım İspanyolca! Soru derin, karmaşık: Hap, yaşantının yerini tutabilir mi? Etkileri açısından en azından: Organizmanın ulaşacağı duruma, diyelim ki sevinçli olmaya, duygu dünyamın kendi çalkantıları içinde yaşayarak, gerçeklikle karşılaşa karşılaşa kavuşmak yerine. 'hap torpili', farmakolojik destekle varmak. Sarhoşlukla örneğin, sorunlar 'orada' çözülmemiş dururken, sanki onlar yokmuş gibi yaşadığım keyif, yaşantıların 'doğal' akışına ne denli uygundur? *Haplanmış, hapla düzenlenmiş, hapla alt üst edilmiş,* hapla ürkütülüp kaçırılmış yaşantılar, insanın daha hakça, daha güzel bir dünya oluşturmasına *sağlıklı* bir katkıda bulunabilir mi?

Hekım arkadaşlarımca yanlış anlaşılabileceğimi düşünerek, onları kızdırmaktan korkuyorum. Kızmalarını, tehdit etmelerini ister gibi bır hâlim var galiba. "Sen bizim elimize bir geç, sana 'farmakolojik kısa devre' yaptırmadan, bir cerrahî müdahale yapalım da gör" diyebilirler. Giderek, beyin-ruh ilişkileri konusunda, beden-duygu-düşünce bağlantılarıyla ilgili derinlemesine bilgi sahibi olanları, benim sorularımı çocukça, câhilce bulabilirler. Laboratuvarındaki fareye şırıngaladığı hormonlarla onu eşine sadık bir erkek hâline getirdiğini söyleyen fizyolog, sadakatı hormon işleyişiyle eş tutabilir.

Yaşantı, ey gizemlerle dolu olan! O kadar çok kaynaktan besleniyorsun ki! Bedenim, somatik varlığımdan, nöro-fizyolojik yapımdan. Hücrelerimin fiziko-kimyasından. Duygu dünyamdan. Düşüncelerımden, düşlerımden, çevremle ilişkimden. Geçmişimden. Bilgilerımden. Önceki deneylerimden. Yaşantı (Experience, Erlebnisse, Erfahrung!). Sen beklentilerimden, umutlarımdan etkileniyorsun, evrendeki farkına varamayacağım en küçük titreşimden bile.

İşte seni, olduğun gibi, geldiğim gibi, doğal işleyişinin farmokolojik sonuçları dışında, 'dışarıdan', haplardan gelen bozulmalar olmaksızın yaşayabilmenin değerli olduğunu düşünüyorum. Bana ne sunuyorsan onu karşılamaya hazır bir yürekle 'gerçeklerin' üzerine gitmeye hazırım.

Teknolojinin yarattığı konforun budalası olup, kolaylığa, ezberciliğe, tembelliğe kapılarak, "yaşamak istemiyorum, bana hap ve-

rin!" diye bağırma eğilimi yaygın. Hap, beni kurtaracak. Mutluluk hapları, bir Viegra, bir Prozac! Hayat koskoca kimya, haplarla yaşanacak bir kimyadır. Eğitim de kimyadır: "Coğrafya hapını içtin mi?" diye soracak, annesi kızına, sabahları "bugün coğrafya dersin var!" Matematik hapı, satranç oynama hapı! Sevgilimle buluşma hapı! Hangi hapları alacağımı bulmama yardımcı olacak hap!

Zaten hap değil mi bize okullarda verilen bilgiler? Bilgiler haplaştırılmış, görgüler haplaştırılmış, ilgiler de öyle. Hayatın farmakolojisi, özerkliğimi, bağımsızlığımı, eleştiri gücümü, kendime özgü yaşam sürme umudumu yok ediyor. Farmakoloğum köşeye sinmiş bana gülüyor: "Şu adama 10cc kendini özgür sanmasına, yaşantı yaşantı diye çığlık atmasına yol açacak hormondan verdim. Gitti bu yazıyı yazdı" diyor.

Kimdir hapı yutan? Ben mi yoksa çağımın hapçıları, hap üreticileri mi?

ÖĞÜTÜCÜ DEĞİL, EĞİTİCİ

Eğitim de en çok hatırlanması gereken nedir? Peki, en çok unutulan nedir eğitimde? Iki sorunun yanıtı da aynı: *İnsan*. Eğitim, insanın geleceğe aktarılması demek, bir anlamıyla. Geçmişin geleceğe aktarılması..Geleceğe hazırlanma, genç insanları, geçmişin deneyimleri, bilgileri ile aydınlatma.

Kültürün varlığını sürdürmesı çabalarından biri. Yaşanmış olanın yaşanacak olana aktarımı. Genellikle insanlığın varolma çabasının bilincine varılmadan yürütülüyor eğitim. Belli kalıplar, alışkanlıklar içinde. İyi bir eğitici nasıl olur sorusunun bilinen yanıtları var. Başarılı öğretmenin, başarılı öğrencinin belirlendiği ölçütler var.

Genç, meraklı, öğrenmeye açık bir 'masûm' öğrenci olarak, eğiticimin ellerine veriliyorum. Beni 'yoğuracak', 'bana öğretecek', 'beni yetiştirecek'. Bana, geleceğin dünyasında yaşayacak olan bana, bilgilerini aktararak yardımcı olacak. Benim sorumluluğumu, geleceğin sorumluluğunu taşıyor. "Beni yetiştirecek." Nereye? Geleceğe. Geleceğe yetişmem, geç kalmamam gerek. Yaşadıkların-

dan, deneyimlerinden, bilgilerinden damıttıklarını devşirerek bana sunacak. Benim bunları yoğurmamı, araştırmamı, eleştirmemi, irdelememi bekliyerek. Eğiticimle birlikte geleceğe yürüyeceğiz, yürüyüşü paylaşacağız. Ben ondan öğrenirken o da benden öğrenecek. Yürüyeceğiz.

Oysa, çoğunlukla öyle olmuyor. Eğiticimin gelecek gibi bir 'kültürel', 'eğitsel' kaygısı yok. Geçim sıkıntısına dayalı gelecek endişesi var sadece. Bilgi diye bana sunduklarını kendisi bile anlamış, heyacan duymadan, zaman zaman sinirlenerek, bıkkınlıkla anlatıp duruyor. Eğitici olmaktan bin pişman. Keşke doktor, keşke mühendis, işletmeci, tüccar olsaydım diyor. Yorgun. Dizlerinde derman yok. Kendi gözüyle yorum yapabilecek, kendi süzgecinden bilgilerini süzebilecek gücü yok. Aşkı yok, öğrettiğine, öğrencisine, meslektaşına, kurumuna. Yaralı, bıkkın.

Onun bu kalıpcı, biçimci, ezberci hâli beni etkiliyor. Eğitim bir zulüm olmaya başlıyor. Acı çekiyorum. Öğretmen acısını, sıkıntısını yansıtıyor bana. Coğrafya öğretirken, matematik öğretirken örneğin, bu öğrettiklerinin ne denli tatsız, hiçbir işe yaramayan şeyler olduğunu da farkında olmadan öğretiyor bana. Yüzü gülmüyor, bağırıp çağırıyor, korkutuyor. Öğretmen ve öğrencinin karşılıklı olarak çektikleri bu acıya, eğitim diyoruz

Neden böyle? Bir aşk olan öğretmenlik, bir meslek olmuş. Üstelik doyumsuz, sevgisiz insanların mesleği. "Hiç değilse öğretmen olayım" diyenlerin öğretmenliği. Konusunu sevmeyen, kendini, öğrencilerini sevmeyen insanların öğretmenliği. "Lânet olası öğrencilere, şu lânet olası ders anlatılacak; lânet olası sınavlar yapılıp, kâğıtlar okunacak. Başımın belâları, dersler, öğrenciler! Şu son aldığım bilete büyük ikramiye çıksa da bir kurtulsam" İçinizin bır yerlerinde bu duygularla derse girdiniz mi, kendinizi öğrenciden saklayamazsınız artık; sizin aşksız, bıkkın, sıkıntılı, konusunu merak edip araştırmayan, sorunlarla dolu ruhunuzu hemen anlar: İçinizdeki cehennemi çocuğa aktarırsınız.

"Sevgili öğretmenim, masum bir çocuk olarak, sınıfınıza geldim. Bana sevgiyle aramayı, araştırmayı, özgür ve özerk olmayı,

anlamayı, öğrenmeyi öğretesiniz diye. Şimdi, yaşlandım; eğitildikçe yaşlandım. On beş yaşında ihtiyar, isteksiz, vurdum-duymaz biri oldum çıktım. Bu hâlimle geleceğe nasıl yürüyeceğim? Gelecek nasıl benim olacak? Anlattıklarınıza hiç ilgi duymuyorum. Çoğunu anlamıyorum. Öğrenemiyorum. Bana neler yaptınız öğretmenim?"

"Sevgili yavrum! Düzeni suçlayıp, kendimi temize çıkaracak değilim. Elbette, eğitim düzeninde, politikasında, felsefesinde çok büyük zorluklar var! Ama ben, sana karşı, sendeki insanlığa karşı, geleceğe karşı sorumluluğumu yerine getiremiyorum. Seninle iletişime geçip, konuşmak, tartışmak gerekiyor. İyi bir öğretmen olmak istiyorum, bana yardım et. Yakınma, yardım et! Ben senin geleceğe yakışan bir insan olman için elımden geleni yapacağım. Sen de. durma, çabala. Sesini duyur. Eleştır. Sinme. Yılma."

Öğretmen ve öğrencinin bir aşk olan öğrenmeyi birlikte yaşadıkları dünyalar oluşacak, oluşmalı.

ŞİİR ve BİLİM

Bilimin ön sıralarında, sorunları çözmek için uğraşan, gerçeği yakalama 'savaşında' varıyla yoğuyla 'vuruşan' bilim adamlarının; araştırmaktan vazgeçmiş, basmakalıp görüşleri derslerinde çok az değiştirip geveleyenlerin dışında, kendini her şeyiyle bilime vermişlerin, bilimden başka uğraşlarının olmaması gerektiği düşünülür. Bunca yoğunlaşmaları, zamanlarının çoğunu araştırmalarına ayırmaları, onları konularından öte hiçbir şeyle uğraşmayan ınsanlar hâline getirir. Böyle bir bilim adamı, günün birinde, konusu dışına ilgi göstermeye başlarsa, örneğin, sanatla, edebiyatla, şiirle uğraşmaya kalkarsa, yaptıklarının 'felsefesi'ne yönelir, üzerinde kitaplar okur, yazılar yazarsa, *genellikle* alışılagelen yargı, bu kişinin araştırma gücünü yitirdiği için, artık işi sanata, felsefeye vurduğudur! Saf araştırmacının, 'laf cambazlığına' kalkmasına ne gerek vardır ki? Bilim adamı, (istatistiklere başvurularak!) kırkına dek, bir şey yapamadıysa, çözmeye çalıştığı sorunlara çözüm getiremeyip, bilıme katkıda bulunmadıysa oturur, işin edebiyatıyla, tarihiy-

le, felsefesiyle, sosyolojisiyle... uğraşır. Kırkından sonra, bilime özgün katkılar pek gerçekleşemez: Yaşlanır, *araştırmalardan kesilir* bilim adamı; oturur ders verir, popüler kitaplar yazar, yöneticilik yapar, televizyonlara çıkar, bol bol öğüt verir, boy gösterir. Eğitici olur, gençleri yetiştirir.

Araştırmalarında hiç başarılı olamamış, belki de hiç araştırmaya kalkışmamış nice 'bilim adamı' var dünyada! Bilim, meslek olmuş, zeki, uyanık, işini bilir, kurnaz insanlar bu alanı da ele geçirmeye başlamışlardır. Eskinin bilim aşkıyla dolu, 'kendiliğinden', içtenlikle bilim yapan, araştıran bilim adamı, işini bilen. 'usta profesyonel'e dönüşmüştür. Bilimle teknoloji, teknolojiyle piyasa ekonomisı, politik, askerî güç birleşmiş, çok sayıda *bilim üreticisine* ihtiyaç duyulur olmuştur. Çok sayıdaki *bilim memurları,* gömüldükleri dar alanların teknik sorunlarının üstesinden gelmeye çalışmaktadır.

Bilimsel araştırmalardaki ufuk genişliği, araştırmanın anlamı, insan yaşamındaki yeri konularında *bilim memurları* duyarlılıklarını yitirmişlerdir.

İşte, konusu dışına ilgı gösterenlere, "artık bitti bunlar" denilmesinin ardında, bir yönüyle bu memur bilim adamı, dar kafalı uzman anlayışının payı var.

Oysa şiir, doğayla, insanla ilgili her konunun içinde var! 'Şık' bir matematiksel dille anlatılmış, modellenmiş doğa, fark edilmemiş yanları ustaca betimlenmiş ınsan, ıçlerındeki şiirı yansıtırlar bilım adamına. Araştırma alanındaki şiiri duyabilen, alanındaki sorunları çözmekten kaçan, *araştırmadan kesilmiş* biri olmak zorunda değildir. Şiir, araştırma heyacanı, arama aşkıdır. Şiir, dikkat dağıtan bir gevşeklik değil, bir yoğunlaşmadır!

Keşke bilim eğitiminde. bilimin konusundaki şiirin yerı, önemı anlatılabilse! Matematiğin, fiziğin, astronominın, jeolojinin, bıyolojinın, psikolojinin, antropolojinin, dilbilimin şiirini anlatabilen kitaplar yazılabilse.

Bunun hem bilime hem de şiire katkısı olurdu! Bilim daha geniş ufuklu, daha zengin, daha yoğun; şiir daha dolu, daha işlenmiş, daha ince olurdu!

YOKSA MATEMATİK BİZİ APTALLAŞTIRIYOR MU?

Matematiğin insanın düşünme yetisini geliştiren gücü yadsınamaz. Soyut düşünmenin en yetkin örneği sayılarak, birçok filozof tarafından hayranlık duyulmuş. Ona ulaşmak, yöntemini, dilini kullanmak amacını taşımışlar. Matematik, düşünen insanda hep hayranlık uyandırmış

Matematiğin gizemi, doğanın gizemiyle iç içe düşünülmüş. Doğadaki varlıklar arasında, evrenin tümünde matematiksel bir düzen olduğuna inanılmış. Bu matematiksel düzen giderek dinsel bir inançla savunulmuş.

Neden matematik, sayıların, biçimlerin büyüsel dünyası, bu denli etkili olmuş insan üzerinde?

Soyutlamanın, soyut düşünmenin, kanıtlayarak düşünmenin başarısını görüyoruz onda: Mekân ve zamanda yer almayan nesnelerin dünyasına giriyoruz. Sayılar bu dünyada değil, 3 elma, 5 masa burada ama, 3 ve 5 nerede? Çembere benzeyen, daireyi andıran nesneler var ama, geometricinin kafasındaki hiçbir geometrik nesne bu dünyada yok! Doğru parçası yok, örneğin. Tahtaya çizdiğim doğru parçası, doğru parçasının kötü bir kopyası, büyüteçle baktığımda, pürtüklerini görüyorum.

Üstelik matematiğin nesneleri zaman içinde değişime uğramıyorlar: Üçgen yaşlanmıyor örneğin! Bu dünyada benzerleri var, kendileri yok. (Kimilerinin hiç benzeri olamaz, n boyutlu 'uzaylar' gibi!)

Bilim, doğanın dilinin matematik olduğunu düşünüyor, betimlemelerini elinden geldiğince matematikle yapmaya çalışıyor. Matematik, ölçmenin, belirsizliklerin son derece azaltıldığı bir dilin olanağı.

Teknolojik tasarıma, üretime sağladığı modellerle, ekonominin bir ölçüde yaslandığı düşünme yollarına sağladığı destekle, matematiğin çağımızdaki önemi, geçmişindeki heybetinden hiç de aşağı değil.

Matematik, çağımız kültürüne bunca egemen durumda iken, onun eğitimi nasıl yapılıyor? Dünyada ve bizde?

Matematik neden öğretilmelidir? Matematik bilmenin insana katkısı ne olabilir?

Matematik okuduğum için daha zekı, daha akıllı mı olurum? Daha mı mutluyum, onun bilgisiyle yüklü iken? Daha eleştirel mi düşünürüm? İnsan ilişkilerini daha iyi mi anlarım? Doğayı, evrenin işleyişini kavrayışımda büyük değişiklikler mi olur matematik öğrendikçe?

Bir hikmeti var ki yıllarca matematik okuyor insanlar; salt alışverişte hesaplarını yapabilsinler diye değil elbette!

Yakın bir alan olduğu için sözünü ediyorum: 'Mantık' okuyor insanlar, mantıklı olmak için mi? Felsefe okuyorlar: Okuyanlar, eleştirel bakabiliyor mu dünyaya, felsefe ile yaşayabiliyor mu?

Matematiğin dünyasına girebilenın kazandığı düşünme, sorun çözme, matematiksel nesneler arasında ilişkiler kurma becerisi, bağımsız olabilen, kendi kendine düşünebilen, 'özgür kafalı' insanların geliştirebileceği bir özelliktir.

Oysa matematik, on yıla yakın bir süre matematik öğretmenliğimin bana öğrettiklerinin ışığında, ortaöğretim düzeyinde çoğunluk ezbere dayanan, kalıpların, basmakalıp yöntemlerin bilinçsizce uygulandığı bir eğitimle aktarılıyor. Çocuk, matematikle düşünmeyi öğrenemiyor; matematiğin ne olduğunu, matematik problemi çözmenin anlamını, kanıtlamanın nasıl gerçekleştirileceğini anlamıyor.

Matematik öğretmenleri güzel kitaplar yazıyorlar; matematiği sevenler, matematiği sevdirmeye çalışıyor genç insanlara. Matematiğin zevkli, heyacanlı, aydınlık tarafını göstermeye çabalıyorlar. Oysa, matematiği yaşayamayan, onun tadını alamamış, problem çözmenin şiirini yakalayamamış gençlere bu kitapların fazlaca yararı yok.

Öğretmen, öğrencinin önünde, matematiksel düşünmeyi gerçekleştirmeli: Kendini öğrencinin yerine koyarak, düşünmenin zorluklarının nasıl aşılanacağının örneğini oluşturmalı. Çoğunluk yapılan, problemlerin çözümlerinin aktarılmasıdır: Kendisinden üstün, kendisinden akıllı biri sorunu çözüyor, yukarıdan 'aşağıya' doğru yanıtı geçiriyordur öğrencinin kafasına.

Anlamadan matematik okuyup, anlamadan problem çözüp, matematikle körelmek, matematikle zihnimizin kapanması! Ben hep öğrenciliğim boyunca, soruna benim gözümle bakabilip, takıldığım

yerlerden nasıl geçilebileceğini, benimle birlikte yaşayarak gösteren matematik öğretmenleri özledim. Hiç olmadı.

Matematiği yaşayıp, kendisi de hiç ezberlemeden, bu matematikleştirilmiş yaşamını öğrencilerine sunabilen öğretmenlerle matematik, geleceğin dünyasını oluşturmada özgür kafalı insanların önemli güçleri olacaktır.

BİLİMKÜREDE EDEBİYATÇI SOLUĞU...

Bilimin şiiri, öyküsü, romanı, denemesi yazılıyor mu? Yazılacak mı? Hakikati bilim yoluyla araştıranların öyküleri yazılmış, tarih olarak, roman olarak. Filmleri yapılmış. Bilimin insanları bir yanıyla edebiyata yansımış. Bilimsel etkinlik de. Ama dıştan. Şizofren matematikçi. Bir şizofren. Ama matematikle, uğraştığı, çözüm aradığı sorunlarla, duygusal yaşamı arasındaki *içten* bağ nedir, bu yok.

Bilimin insanları, arasına romancı, öykücü ve şairleri sokmalı. İşte, bu insanlar bilimle yaşıyorlar, ama insanlar. Kendi aralarında duygusal ilişkiler var: Gıpta, kıskançlık, saygı, sevgi gibi. Koşul şu olacak: Edebiyatçı arkadaş, belli bir ölçüde, yazacağı alanın bilgisiyle donanımlı olacak. Tartışmaları, çekişmeleri, soruları, kaygıları anlayacak. Bilim insanının soluduğu kürede, *bilimkürede* soluyabilecek. (Elbette, akademisyen tayfasının kaçının *bilimkürede* soluyabildiği ayrı bir sorun. *Bilimküreye* girdiğinde, denizden çıkmış balığa dönenleri az değil. *Üniversiteküre*, ne yazıkki *bilimküre*yle örtüşmüyor, yalnızca kesişiyor!) Bilim insanlarının kendi alanlarında çözmeye çalıştıkları sorunlarla, onların duygusal, toplumsal, cinsel ilişkileri arasındaki bağın inceden inceye, keskin öykücü, romancı, denemeci, hattâ şair gözlemleriyle anlatılması bilimsel etkinliği daha derinden, farklı açılardan tanıma olanağı verecek bize.

Gönül, bilim insanlarının kendilerini edebiyatçı gözüyle yazabilmelerini istiyor. Bunun gerçekleşme olasılığı düşük olsa da, her gece yatmadan önce o günün olaylarını. izlenimler biçiminde defterine yazan bir kimyacı, sonunda bu notlardan oluşan bir kitap çı-

karabilir: "Kimya Alanında Belli Sorunların Çözümüne Ömrünü Veren Bir Bilim İnsanının Mahrem Hayatı". Ya da, araştırmalarında bir türlü başarıya ulaşamayan, düşkırıklıkları yaşayan, bu başarısızlıklarının nedenleri üstüne düşünebilme, yorum yapabilme gücüne sahip, eli kalem tutan bir bilim insanının romanı: "Çözmek Üzereydim, Ne Oldu Bana?" Ya da, "Nasıl Uyanık Bir Bilim İnsanı Oldum?", "Bilım Dünyasını Nasıl Uyuttum?", "Bilımı Hiç Sevmeden Nasıl Zirvede Bir Bilim Adamı Oldum?", "Matematikçi Olduğum Hâlde, Sosyal Bilim Alanında Nasıl Bütün Kuramları Çürüttüm?" Hiç Roman, Öykü, Şiir Okumadan, Türkçeyi Bile Doğru Dürüst Konuşamadan Nasıl Ünlü Bir Cerrah Oldum? Üstelik Rektör de Oldum!" Bir bilim insanları ekibi oluşturarak, ortaklaşa bir roman yazılabilir: Üniversitede *bilimküre*yi nasıl deldik? (Havakürenin, atmosferin delinmesi gibi!)

Hakikati araştırmanın binbir güçlüğünü, çilesini, sevincini, coşkusunu farklı edebiyat düzlemlerinde, farklı üslûplarla anlatmak, bu anlatımda, bilim dilinın zorluğundan, çetrefilliğinden korkmamak: Romanı ya da öyküyü, tam anlamıyla, ancak o alanı bilen kişiler anlıyor olsa da, yazılanın bilim dünyasını anlatan bir 'belge' olabileceğini, bilim tarihinin bir yorumunu gerçekleştirdiğini unutmamak.

Edebiyat gözüyle bilim: Bilim antropolojisi, bilim sosyolojisi, bilim sosyalpsikolojisi, biliminsanları psikolojisi, bilim psikiyatrisi, bilim tarihi, bilim felsefesini içine alıp, onu edebî anlatımın ışığı ile aydınlatma çabaları.

Bilime dıştan bakıp, onun duygusuz, mekanik, duygu ve değer körü bır etkinlik olduğunu savlayan, gâfil edebiyatçıdan söz etmiyorum. Bilim insanını, bir büyücü, bir dâhi, bir yalvaç olarak görmeye çabalayan da benim edebiyatçım değil. Bilim edebiyatçıları, bilimküreyi soluyabilen, bilimsel etkinliğin yüzlerce yıllık serüvenini anlayabilmiş, insan denen varlığın zaaflarını bilen, yorum gücü yüksek insanlar.

Bilimin edebiyatçılara acilen ihtiyacı var. Edebiyattan ve bilimden biraz olsun anlayan, nedenini bilir.

BİLGİ SAĞLIĞI

Ruh sağlığımızın bilgi sağlığına bağlı olduğunu, en azından ruh sağlığı yerinde olanlar bilmeli. Sağlam kafa, sağlam bilgide bulunur. Olmaya devlet cihânda bir nefes 'sıhhî ilim' gibi.

Bilgi sağlığını inceleyen alana *epistemiyatri* diyorum. Epistemiyatristler, bilgi hekimleridir. Dünyanın ılk epistemıyatristlerinden biri Herakleitos'tur. Büyük bir bilgi hekimi olarak "kendimi araştırdım" demiştir. Galiba da araştırmıştır. Sokrates her ne kadar "Hipokrat yemini" edememiş, farkına yeterince varamamışsa da, bilgi hekimliğinin pîridir. Bilgi doğurtmuş, hastalıklı bilgileri yok edip, *bilgi hijyenini* çevresindekilere *Agora* denilen bilgi hastanesinde ya da kent meydanında öğretmeye çalışmıştır.

Patolojik bilgi. çoğu kez, fark ettirmeden kemirir ınsanı. Kafasını karıştırır, güçten düşürür, Stoacılar bir bilgi hastanesi kurmuşlar, adına da *Stoa Okulu* denmiştir. 'Akademia' da bir bilgi hastanesiydi. (Yazık ki çağımızda, üniversitelerin çoğu hastane değil, mikrop yuvaları oldu!)

Peki, nasıl olur sağlıklı bilgi? Yaşamı, düşünmeyi, araştırmayı, soruşturmayı, eleştiriyi, çözümlemeyi, anlamayı, alternatif görüşler geliştirmeyi *canlandıran* bilgıdir, sağlıklı bilgi. İnsanı kurutan, yaşamı daraltan, zamanı durduran, bilgi değildir.

Sağlıklı bilgi, Nietzsche'nin deyimiyle, insan dürtüsü (Trieb) olmuş, insanın sanki hücrelerine akmış, sinir sisteminin, kaslarının uzantısı olmuş, özümsenmiş, yoğrulmuş, öğütülmüş bilgidir.

Psikiyatrik gözlükle bakıldığında, 'paranoya' durumuna gelmiş, insanın gerçeklikle karşılaşmasını engelleyen sanrı ve varsanılarla yüklü bilgi, bilgi patologlarının araştırmalarına açıktır.

Bizim kültürümüzde en büyük bilgi hekimlerinden biri Yunus'tur. "İlim kendin bilmektir" buyurmuştur. Hekim Yunus, hakîm (bilge) Yunus'tur. Bilgiyi, *noksa*dan (belâlardan!) temizlemek için uğraşmıştır. Kendisiyle sevebildiğimiz, coşup evreni tanıyabildiğimiz, kendimizdeki evreni keşfedebildiğimiz bilgiyi araştırmış, bu bilgiye ulaşmak için ömrünü vermiştir.

Ezbere. kurnazlıklarla, çarpıtılarak, hileyle, öteki insanları sömürmek, ezmek, yönetmek, onların bağımsızlıklarını ellerinden almak için geliştirilen malumat hurdalarıyla dolu çağa, *bilgi çağı* denmiştir de, kimse bu bilginin sağlığını sorgulamaya yanaşmamıştır.

Sağlıksız bilgi, bilgi diktatörlerinin, bilgi tüccarlarının işine geliyor. Bilgisayarlar, internet, best-seller kitaplar, *tele-bilgi* (tele-vole gibi!), dünyayı bilgi hastanesi, tımarhanesi hâline getiriyor. Hekimlerin az sayıda, hastaların pek çok sayıda olduğu bir sayrılar evine dönüşüyor dünya.

(Bilginin kendisinin değil de kullananın sağlıklı olması gerektiğini söyleyebilirsiniz: Her türlü bilgi, yansız, masumdur. Bu savdaki bilginin sağlıklılığını düşünmek gerek!)

Nasıl diriltmeli *bilgi hijyenini?* Epistemiyatriyi nasıl harekete geçirmeli ki, şarlatan bilgi hekimlerinin sultasından kurtulsun dünya?

Öncelikle sağlıklı bir *epistemiyatri* teorisine ihtiyaç var. Teorilere. Uygulayıcı, bilge hekimlere. (Bilgi sağlığı, ayrı bir zorlamanın adı olmamalı: Sağlığa uymuyor diye, bilgileri yasaklamak gibi!)

En büyük korkum, *epistemiyatri*nin de hastalanmasıdır. Bu söylediğim şeyler, sakın ola ki, hastalıklı, *bilgi özürlü* bir adamın, hastalıklı bilgilerinden çıkıyor olmasın?

BİLGİ SAĞLIĞI AÇISINDAN ÜNİVERSİTE

"Üniversitenin insan bilgisine, benim deyimimle, içinde yaşadığımız *bilgiküre*ye katkısı ne olmalıdır?" sorusuyla başlatabileceğimiz *üniversitenin anlamını sorgulama,* insan yaşamanın, dünyanın geldiği bu noktadan, anlamının sorgulanmasını da içeriyor. "Üniversite, daha anlamlı, daha hakça, daha güzel bir dünya için nasıl bir görev üstlenmeli, nasıl yapılanmalıdır?" "Nasıl bir üniversite düşümüz olmalıdır?" Son soru, vereceğim yanıtlara doğru götürüyor beni: Üniversite düşler yaratmalı. Düşleri tıkanmış, düşlere kapanmış, düşleri 'düş makinalarınca' üretilen bir dünyada, bilgikürenin dinomizmini, düşündürmeye, araştırmaya, sorgulamaya, yaratmaya yönelik etkinliklerle harekete geçiren *düşler pınarı* olmalı.

Neden? Bugün üniversite dünyada, çoğunlukla, 'teknık sorunlar' çözmeye, meslek edinmek isteyenlere meslek sağlamaya, ona sunulan olanaklar ve verilen görevlerle sınırlı çalışmaya odaklanmış durumda. Üniversite, bir anlamıyla, *dünyanın içinde* yitip gitmiş durumda. Üniversitenin dünyevîleşmesi, insan sorunlarına çözüm araması elbette istenen özellikler. Nasıl bir dünyasallaşma, nasıl bir çözüm arama? Üniversite tarihinde dinsel bir yapılanma taşıdı, pratik yaşama çözümler üretti. Değişik ülkelerde geçirdiği değişik süreçler sonunda geldiği aşamada. *bilgikürenin* bozulan sağlığını, bilgi kirlenmelerini, çarpıtmalarını düşündüğümüzde, üstlenmesi gereken görevin, dünyaya, *dünya ötesinde* kalarak katkıda bulunması olduğunu düşünüyorum. Bu sözlerimin gerçeklerle hiç bağdaşmayan düşsel yoğunluklu savlar olduğunu söyleyebilirsiniz. Haklısınız. Bundan dolayı, şimdiye dek süregelen gelişimi ıçınde diploma sağlayan, şu ya da bu düzeyde araştırma kurumlarının *noetik* yapılarında bir *ayrılma* gerektiğini söylüyorum. Üniversitenin *noetik* yapısı sözünden anladığım, üniversitenin *alt yapısı*, toplumsal, malî yapısı, binâları, araç gereçleri, akademisyen sayısı değil de, düşünsel yapısıdır. Yazık ki, özellikle ülkemızde, üniversitelerin açılış törenlerinde, tanıtım toplantılarında yapılan konuşmalarda, bu *noetik bilincin* ne denli eksik ve yetersiz olduğunu görürsünüz. Dar ufuklu, eskilerin zanaatkârlarınndan öteye bilgi ve bilgi-yaşam ilişkisi konusunda görüşü olmayan insanların oluşturduğu bu kurumlarda, *üniversıte nous'u, üniversite aklı,* kendi kendilerine koydukları ölçütler içinde, yayın sayıları, indeksler, sözde nesnel atama, terfi kaygılarıyla, *bilgikürenin* bilgi sağlığını ('epistemiyatri' diyordum, buna!) bozmaktadır. *Üniversite aklı,* gömüldüğü dar alanda, bir ticarî şirket ya da bir devlet dairesı gibi çalışırılmaya zorlanmaktadır. *Bilgiküre*, çıkar amaçlı bilgilerden, katılaştırılmış, dondurulmuş tepeden indirilen görüşlerden dolayı ağırlaşmakta, heyecanını yitirmektedir. *Üniversite aklı,* kendisini hesap-kitap, çıkar dünyasına bağlayan zincirlerden kurtaracak atılımları daha ne kadar bekleyecek?

Bir *ayrılma* gereğinden söz etmiştim. Üniversiteyi, şirketlerin ve resmî kurumların baskılarından kurtarıp, dünyayı daha farklı

açılardan görmemize katkıda bulunacak, düşleme ve düşünme alanlarına dönüştürecek bir ayrılmadan. *El altında*, bilgi üretecek kurumlara *hizmet üniversiteleri* adı verilerek, meslek yüksek okullarını da içine alacak bir düzenleme yapılmalı. Hizmet üniversiteleri, mühendislik ve sağlık sorunlarını gerek yerel gerekse evrensel ölçülerde çözmeye çalışacak. Oluşturulacak modeller, kuramlar, toplumun, devletin, ticarî kurumların beklentileri doğrultusunda hizmete sunulacaktır.

Adı yalnızca *üniversite* olacak, sayısı hizmet üniversitelerine göre oldukça az, belki *alt yapısal* desteğini, bilgiyi, bilgi aşkıyla seven, insanların kendi katkılarından alacak bir diğer *bilgi bahçesi, bilgikürenin* egemen görüşlerinin, silâh ve çıkar amaçlı bilgilerinin ağırlaştırıp, tatsızlaştırdığı, giderek çeşitliliği, zenginliği yok eden özelliklerine karşı düşler üretecek! Bilgikürenin sağlığı buna bağlı. *Düş eksikliğinden* dolayı kokuşmanın eşiğinde.

Ne demek düşler? Elbette gerçeği anlamaya yönelik düşler. Elbette insan emeği, araştırması ile oluşan düşler. Kabul görmüş *araştırma geleneklerinin* dışında, özgür aramaların, araştırmaların fitilini ateşleyen düşler. Noetik yapısı, insanın ruhsal özelliklerinden, evrenin uçsuz bucaksız gizlerine uzanan araştırma alanlarında yürümeye hazır: şimdiki üniversiteyi boyunduruğuna alan denetleyici akıl yerine, teorik aklı, anlayan, şiirleyen, eleştiren, bağlanan, erotik aklı koyabilecek cesarette; diploma sevdalıların ya da entelektüel züppelerin değil de, bilgiye gönül vermiş, *şen bilgi* sevdalılarının üniversitesi!

ŞEN BİLGİLİ ÜNİVERSİTE

Şen bilgi üreten üniversitelerde yaşam nasıl olacak? Şen bilgi, Nietzsche'nin deyimiyle *La gaya scienza,* sağlıklı bilgi, insan yaşamına can veren, çiçek açtıran, kendisiyle hesaplaşmasına, yüzleşmesine yardımcı olan, epistemik *ethos* ve *pathos*da can bulan bilgidir.

Şen bilgi, asık yüzlü olmayan, gülümseyen bilgidir. Bilenle bütünleşen, bilenin özümsediği, bileniyle dans eden bilgi. Üzerimize

bir moloz yığını gibi boşaltılan, bir türlü anlayamadığımız, anlama şansımızın, bilgiye olan tavrımızın yanlışlığından doloyı hiç olmadığı, ezberleyip, ağır bir yük gibi taşıdığımız, bizi sıkan, boğan, altında ezildiğimiz bilgi değildir.

Nedir bizi *şen bilgi*yle yaşamaktan alıkoyan tavrımız? Bilginin kendisine duyduğumuz saygısızlık, bilgiyi bir emânet olarak alıp, onu yorumlamak, benimsemek ya da eleştirmek sorumluluğunu taşımayışımız. Bilgi, elimizin altında, kullanılıp atılacak, sömürülecek, bir eşya değil. Onunla diploma, onunla para kazandığımız. Salt sınavlardan geçmek için katlanmak zorunda kaldığımız bilgiler... Ezberleyip, unuttuğumuz. Hiçbir biçimde ilgimizi çekmeyen. Sürekli üzerimize yağan, ayıklayıp seçemediğimiz. Bilgiye kendimizi körü körüne teslim etme tutumumuz. Seçme, ayıklama gücümüzün yetersizliği. "Hangi bilgiyle nasıl yaşamalıyım?" Sorusunu soracak ufkumuzun olmayışı.

Üniversite, *şen bilgi*yi, şen bilimi yaşayanların, bu bilgiyle soruşturup araştırdıkları, bu bilgi tavrıyla edindikleri bilgileri, yaptıkları araştırmaları gençlere aktardıkları bir *özgürlük* ve *özerklik* alanı. Öyle olmalı. *Kurnaz*, işbilir insanların, bilgilerinden para kazanıp, bilgiyi bir ızdırap, bir güç elde etme aracı olarak yaşadıkları bir kurum değil. *Bilgi aşkı* olmayanların giremedikleri, yaptıkları araştırmalara *sahiden gönül vermiş*lerin kendilerini gerçekleştirdikleri bir düşler, düşünceler, yaratmalar, tartışmalar, eleştirmeler, denemeler, gözlemler evi, üniversite.

Şen bilgi üreten, *şen bilgi* yaşanan üniversiteler nasıl mümkündür? Bilgiye olan alışılagelmiş tavrın terk edilmesiyle.

İnsanın *noetik* çekirdeğinde, düşünme, anlama, kavrama yetisinde *şen bilgi*ye erişebilme olanağı vardır. İşte üniversite yaratacağı çevre ve ortamla bu olanağın gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Üniversite, insanın bilgi sağlığının korunması için araştırmaların yapıldığı bir bilgi ortamıdır. Şen bilgi, bilgi sağlığının nasıl gerçekleşeceğinin en yetkin örneğidir. Üniversite, şen bilgiye ulaşmaya, şen bilgiyle araştırma yapmaya, şen bilgiyi yaymaya gönüllü insanların yaşadığı bir dünya olacaktır.

Bilgikürenin iki temel bileşenini tanıyarak şen bilgiye geçiş yapılabilir. Bilgiye ulaşmak isteyenle bilgi arasındaki *pathos*u ayırt etmek gerekir. *Epistemik pathos*, bilgisel duygu ortamı, bilgiye ulaşmadaki *hâl* değişikliğini yaşatandır. Bilgiyi ezberleyip, kuru kuruya kullanmak yerine, bilgisel duygu ortamını yaşayarak, bilgiyle bütünleşme, bilgiyi içselleştirme, bilgiyle dönüşüp değişme, işte bu *pathos*u yaşamakla olanaklıdır. Öğrenen öğrendiğini aşkla, heyacanla öğreniyor, içine sindirip özümsüyorsa, *dönüşür*. Örneğin, belli matematik problemlerini anlayıp, özümseyerek, dönüşme, belli bır *pathos* içinde olur. Bilgiyle heyacanlanıp, sorunları kavramak; heyacansız, taklitçi, kurnaz, sevgisiz bilgi teknisyenlerinin epistemik *pathos*dan nasibini almamış belletme teknikleriyle gerçekleşemez. Üniversite, *pathos* kaynağıdır, bilgisel içtenliğin, coşkunun, aşkın yaşandığı ortamdır.

Epistemik ethos, bilgiyi içtenlikle yaşayanların taşıdıkları ahlâk sorumluluğundan oluşur. Bilgiye, bilgi üretimine, araştırmaya, gerçekliğe erişme beklentilerine saygıyla ortaya çıkar. *Ethos* da, *pathos* gibi bir atmosferdir. Körü körüne ahlâk kurallarına uymak, ethosu yaşamak anlamına gelmez. Bilgi hırsızlığı, her türlü bilgisel sahtekârlık; bilgi üreten topluluk içinde sağlıklı üretimi engelleyici eylemler, zaten *ethos* dışıdır. Ahlâklılık göruntüsü altında, bozuk niyetli eylemler, içten pazarlılıkla yürütülen ilişkiler, bilgiyi belli bir siyasal bakışın amaçları doğrultusunda kullanıp da, bunu saklayıp, başka maskeler altında çalışıyor görünmek de *ethos* yoksulluğudur. *Ethos*, bilginin sonsuzluğunu, insanın sonsuz bilgi ardında koşan sonsuzluğunu içtenliğini, aşkını, sorumluluğunu duyurur bize. Ünıversitede sağlıklı bilgiyi, şen bilgiyi yaşayanlar, bu *pathos* ve *ethos* içinde açarlar kendilerini, bir çiçek gibi.

ONLAR GENÇ

Sınıfın kapısında duruyorum. İçeride yorgun, bıkkın, pencereden dışarıyı ölgün gözlerle seyreden insanlar görüyorum. "Kim bunlar?" diyorum, "Onlar, genç" diyorlar.

Müziği duyar duymaz, titriyor bedenleri; hemen tempo tutmaya başlıyorlar Yorulmak bilmiyorlar. Müzik, onları esritiyor, coşup, bu dünyanın olağan sınırlarını aşıyorlar sanki. "Kim bunlar?" diyorum, "Onlar, genç" diyorlar.

Küçücük şeylere üzülüp, ondan daha daha minik şeylere sevıniyorlar. Yüreklerine umut yuva yapmış. Sık sık çâresizliğin, umarsızlığın uçurumuna düşseler de, duygu dalgalarının üstünde bir inip bir çıkıyorlar. "Kim bunlar?" diyorum. "Onlar, genç" diyorlar.

Bir ikisi heyacanla odama dalıyorlar. "Bulduk, öyle bir kuram ki, düşünce tarihini alt üst edecek" Önlerinde dosya, birkaç gece uyumayıp, tarihin görüp göreceği en cesur görüşlerle, insanlığa meydan okuyorlar. Gülüyorum. "Bunları biliyoruz, zaten. Şu şu kitaplarda var..." "Sürdüreceğiz, göreceksiniz, sarsacağız ortalığı" diyerek gidiyorlar. Sonra, galiba hay huy arasında ne söylediklerini unutuyorlar. Hayat onların sivriliklerini düzeltiyor. Çok ama çok azı sivriliklerini koruyabiliyor. "Kim bunlar?" diyorum. "Onlar, genç" diyorlar.

Gençler, biz yaşlıların 'vaaz verıp', yol gösterdikleri. Kimisi yaşadıklarınızı gerçekten merak edip, dinler sizi. Kimisi, gülüp geçer: "Atıyor, inanmayın" der. Biz eğiticilerin dikkat çekici bir özelliği, onları adam etmeye çalışmak için bol bol uyarmaktır. "Bakın, uyarıyorum, dediğimi yapın; yoksa yok olacaksınız!" Yaşadık ya, onlardan daha önce, bu, onlardan daha akıllı, daha olgun, daha bilge olduğumuzu gösterir. Öyle sanıyoruz. Oysa, yanılgının hası, böyle düşünmek. Zaman farkı 'her şey' demek değil. Yaşayacaklar ve bizi 'geçecekler'. (Geçmek ne demekse!)

Gençlerı ne yoğrulup, şekle sokulacak bir hammadde, ne büyük umutlar vaad eden 'dâhiler', ne de büyüklere saygısı kalmamış, duyarsız, bilgisiz, politikadan anlamaz, sorumsuz, fırsat düşkünü parazitler olarak görüyorum. Elbette, 'genç' deyip, genellediğimiz topluluğun içinde farklı özelliklere sahip olanları var. Yine de bu 'heterojen' topluluğun ortak özelliklerinin vurgulanması gerektiğini düşünüyorum.

Bizden geliyorlar, geleceğe gidiyorlar. Bizden farklılar. Kendilerine özgü yaşamları var. Kendilerine özgü dünyaları. Binlerce yıl-

lık geçmişi öğrenip, bu geçmişe kendi deneyımlerini katacaklar. Elbette başarabilirlerse. Geçmişin yükü altında ezilirlerse, diğer kültürlerin baskısından kurtulamayıp, yaşamlarını yorumlayabilecek ürünleri, bilim, sanat, düşünce alanlarında ortaya koyamazlarsa yok olacaklar. Genç olmak, 'var olmak' anlamına gelmez, her zaman. Genç, eski ise, yoktur. Anasından milyarlarca 'eski' doğuyor, doğacak. Ancak, eskiyi bilip, kendı yaşam ufku içinde, eski yorumuyla, ınşâ edebileceği bakış açısı, yaşam biçimiyle, 'geç doğanlar', genç olabilir. Geç doğduğu için, henüz az yaşamış, az yaşadığı için de umut sayılan, henüz yaşam serüvenine atılmamış, yarım yamalak bilgileriyle, her şeye karşı çıkmayı eleştiri sanan, kendine özgü düşünceler gelıştirme cesaretinden yoksun, içindeki 'biyolojik gençlikten' gelen ateşin enerjisini har vurup harman savuran, genç değil, geç doğmuş olabilir.

Genç olmak çok zor. Hele biyolojik yaş ilerledikçe. Benim gibi, "gençlik nedir?" diye soruyorsanız, belki de bu yaşlılık belirtisidir. "Geç de doğmadık, erken doğduk, ama yaşamımız boyunca hiç genç olmadık. Genç olmak, içindeki güçle, bir çiçek gibi açabilmektir." Bir özeleştiri örneği. Ancak gençler dünyayı değiştirebilirler. Ancak, onların yeni olanın ardından koşacak cesaretleri, bilgileri, eleştiri güçleri vardır. Dünya tarihi yaşlılarla gençler arasında kavgadan oluşur. Tarihi gençler yazarlar. Bilimde, teknolojide buluşların, kuramların ardında onlar vardır. Sanat zaten yaşlıları kovar içinden. Felsefe, yaşarken genç, çok genç hattâ çocuk kalanların başarısıdır. Olgunluk, çocuk olabilmekten gelir. Hayatları boyunca, çocuk gibi çocuk olamamış, genç olamamış insanların genç kalmak için giriştikleri çabalar bana gülünç geliyor. Yalnız sporla, yalnız tıp yoluyla, yalnız kılık kıyafetle genç kalabileceklerini düşünmelerinden anlıyoruz ki, onlar çoktan yaşlanmışlar...

ÇOCUKLARIMIZ BİLİMSEL DÜŞÜNMEYİ BİLİYOR MU?

Bilmeseler sınavlarını başarıyla verip, sınıflarını geçebilirler miydi? Projeler yapıp, uluslararası yarışmalarda dereceye girebilir-

ler miydi? Bu kadar üniversitemızde bu kadar seçkin bilim insanımız varken, hiç bilimsel düşünmeyi bilmez olurlar mı? Şımdı uluslararası seçkin dergilerde harıl harıl makaleleri basılan, hayatlarını araştırmaya, yalnız ve yalnız araştırmaya adamış, içleri bilim aşkıyla yanan, bu yaşadıklarıyla gençlere bilimsel düşünme örneği olan bilge insanlarımız varken, çocuklarımız nasıl olur da bilimsel düşünmeyi bilmezler? Hele hele bazı üniversitelerimizde, "Bilimsel Araştırma Yöntemleri" gibi, düzeyi çok yüksek, hocalarının *özgün* araştırma yöntemleri geliştirdikleri, hiç de basmakalıp el kitabı niteliğinde olmayıp, ömürleri sürekli araştırma yapan değerli insanlar tarafından verilen dersler varken, bizim sevgili mini mini ünıversıte öğrencilerimiz nasıl olur da bilimsel düşünmeyi bilemez? Ana okulundan başlayarak, soru sormaya, eleştirmeye, yorumlamaya, tartışmaya açık eğitim düzenimiz yok mu? Eğitimcilerimiz, son derece donanımlı, düşünme gücü yüksek, dünyadaki gelişmeleri çok yakından izleyen ufku geniş, dogmatik, saplantılı bakışların tuzağına düşmemiş, kendilerini sürekli yenileyen insanlar. Çocuklarımız böyle, yetkin bilimsel ortamlarda, dünya tarihine bilimin ve düşüncenin değişik dallarında katkıda bulunabilecek biçimde yetiştiriliyor. Bir kez, ders kitapları, dünyada ender bulunacak biçimde güzel yazılmış. Öyle, matematik, fizik ders kitapları görüyorum ki, insan bunları okur da hiç matematiği, fiziği sorgulamaz mı? Biyoloji kitapları, doğanın anlamını, canlı olmayı, evrende insan olarak yerimizi ne güzel anlatıyor! Mühendis olacak arkadaşlarımız daha ilk sınıftan başlayarak, çok yoğun bir teorik donanım içinde, uygulamaları göre göre yetişiyorlar. Dünyadaki en son gelişmeleri izleyebiliyor, henüz çözülmemiş sorunların yapısını öğreniyor; bu sorunlar karşısında ne gibi çözümler geliştireceklerini düşünmeye başlıyorlar. Hele hele tıp fakültelerinde okutulan derslerdeki insan anlayışı, insan saygısı, ahlâkî sorumluluk düzeyının yüksekliği bu ülkenin insanı olarak bize kıvanç veriyor. Tıp öğrencilerimiz, uygulamalarının dayandığı temel bilimlerde çok iyi yetişiyor. Dersler, çok az sayıda öğrenci ile tartışmalı, örnekler üzerinde yapılıyor.

Sosyal bilimler alanındaki araştırmaların düzeyi, şimdiden dünyanın üç-beş seçkin ülkesindeki düzeye erişmiş. Bu topraklarda yaşayan insanları, onların geleneklerini, törelerini çok iyi tanıyor sosyal bilimcilerimiz. Asla, uyduruk anketler ve sözde bilimsel basmakalıp istatistiksel yöntemlerle doldurmuyorlar çalışmalarını. Çoğu daha lisans düzeyinde bile, özgün yorumlar yapıp, bu yorumlarını dünyanın ileri gelen sosyal bilimcilerin görüşleriyle karşılaştırabiliyor. Toplumbilimlerine egemen olan kuramların zayıf yanlarını sezip, eleştiriler geliştirebiliyorlar. Şimdiden dünyada, *Türk okulu* diyebileceğimiz, bizim insanlarımızın ortaya attıkları kuramlardan oluşan, ilkeler ve bakış biçimlerinden söz edilmeye başlandı. Birçok Batılı, düşüncelerimizi öğrenmek için harıl harıl Türkçe çalışmakta.

Elbette bu gelişmelerde bizim değerli felsefecilerimizin çok büyük katkıları var. Türkiye'deki bilimsel uyanışa, bilimsel araştırma patlayışına, yaptıkları derin çözümleyici, açıklayıcı, yol gösterici yorumlarla büyük destek veriyorlar. Batı üniversitelerinden sürekli çağrı alıp, oradaki öğrencilere bilimsel uyanışımızı anlatıyorlar.

Çocuklarımız bilimsel düşünmeyi çok iyi biliyor. Önlerinde bunu başarmış kılavuzları var.

İÇİMİZDEKİ PİL ve KİTAPLAR

Nietzsche, *Ecco Homo*'nun bir yerinde, kitap karıştırmadan düşünemeyenleri eleştirir (x. bölüm!). Kitapların içine gömülmüş, kitaplarla beslenen, kitapların egemenliğinde yaşayanlar... Çok büyük çoğunluğunun gazete bile okuyamadığı bizim gibi ülkelerde, kitap okumanın erdeminden söz edilir, sürekli olarak. "Okuyan, ileri gider, insan olur. Okumayan gelişemez, câhil kalır" denir. Okumayı bu denli abartışımızın ardında, 'okumak'tan beklediğimiz mucize vardır. "Okuyup okuyup, kuş çıkartalım kitaplardan!" Bilmezler ki kuş, kitaplardan değil, bizden, duygu ve düşüncelerimizle geliştirdiğimiz dünyamızdan çıkar.

Felsefe öğreticilerinin karşılaştığı durumdur: Genç, 'parlak' düşüncelerle dolu, bir yazı koyar önünüze. (Son zamanlarda emekli-

ler de felsefe teorileri üretiyorlar, bol bol!) Düşünmüş, çözülmesi gerekli tüm soruları çözmüştür. Düşünmenin, düşünebilmenin zorluğundan söz eder, okuması için kitaplar önerirsiniz. Ateşlidir. heyacanlıdır. Gider. okur. Okur. Okur. Yazamaz olur artık.

Okuyan yazamıyor, yazabilen okuyamıyor mu? Bu uçları yaşayanlar var. Hayatımın bir döneminde okumaya kilitlendiğimi anımsıyorum. Odamdan dışarı fırlardı, kitaplar, dosyalar; yazmakta zorlanırdım. Sesimi, sözümü bulmak ister, bulamazdım. Kitaplarla aramda garip bir bağ olurdu, göbek bağımın onlara bağlandığını, onlardan beslendiğimi, onlarsız yapamayacağımı düşünürdüm. Okudukça, geliştiğimi, ufkumun açıldığını, zenginleştiğimi duyardım (ya da vehmederdim!) ya, ben neredeyim bu okuduklarımın arasında, bunu bilemezdim. Ben ne söyleyebilirim diye merak edip yazmaya kalkınca, kitapların basıncı altında kımıldayamadığımı, elimin kolumun bağlandığını duyardım. "Kitapların mühürlediği kalp" derdim, kalbime. Kitapların cenderesinde beynim. Belki daha olgunlaşmadığım için, kitapları iyi sindiremediğimden, yazamıyorum diye düşünürdüm. Sonra kitaplarla olan ilişkimin sorunlar taşıdığını anladım.

Kitap bağımlılığı, kitapsız duyup düşünememe, kitap diktatörlüğünde bir köle olmak. Bu bir. Kitap enâyiliği. Her çıkan 'yeni' kitabı görüp, okuma arzusu. "Okumasam da haberli olmalıyım hiç değilse" kaygısı. Kitap tazılığı. Bu iki. Sonra, kurtuluş çabaları: Kitaplarla düşünme. Kitap olmadan, onların sözlerini, 'seslerini' duymadan düşünememe.

Sanki bir elektronik aygıtmışım da, çalışmam için elektrik fişine bağlanmam gerekirmiş gibi, bağlanma kitaplara. Kitap fişine takılmadan çalışmaz, düşünme makinam. Fişi çekerseniz donup kalırım, benim büyüdüğüm toprak, kitaplardır. Onlar söyleyecek ki, ben yanıt vereyim, onların söylediklerini toparlayayım, yorumlayayım, eleştireyim. Kendi başıma, fişe takılmadan düşünemem; kimim ki ben, düşüneyim? Hem 'bilimsel', 'ciddi' çalışmalar, kitapların bağrında yeşerir. Kitaplar, düşünme kaynağını nereden alır? Diğer kitaplardan. Yaşamak kocaman bir kitaptır. "Kitabın yaşamaya, ya-

şantıya değdiği yer" diye bir yer yok, kitaplar yazmıyorsa eğer. "Sevgilim, hayatımda ne arıyorsun? Kitaplar seni yazmıyor ki?"

Çekelim fişi. Kitaplar orada. Saygıdeğer. Okunası (Hepsi değil!). Bakalım *içimizdeki pil* çalışıyor mu? İçinizdeki pilin çalışması için, fişe mi takmalıyız kendimizi? Belli bir süre sonunda içimizdeki pil bitince, yeniden fişe mi takmak gerek, kendimizi?

Kitaplar yaşantı birikimleri (Hepsı değil!). Onların fişine arada, seçerek, eleyerek bağlanmak. Ama içimizdeki pili hiç tüketmeden. Tükenmemeli içimizdeki pil. Düşünme gücümüzü, kendi yaşantılarımızdan, birikimlerimizden, eleme, eleştirme, tezler ileri sürme çabamızdan almak. Kendimizi pillerle, jenaratörle donatmak. (Aslında var böyle gücümüz, fişe takıla takıla kalmıyor ya da yanlış fişler. fişsizlik de alıp götürüyor enerjimizi. Yoruluyor, yok oluyoruz.)

Kitaplar bizi okumamalı, biz kitapları okumalıyız. Yaşama, düşünme, coşkumuzun doğurucusu içimizdeki güç kaynaklarını okumalıyız. kitaplardan önce, kitaplarla, kitaplardan sonra.

AŞK, HIRSA KARŞI

Bilim, tutkulu insanların işidir, öyle olmalıdır. Sanat da. Edebiyat da. Felsefe de. Bir ateş yanmalı insanın içinde, bilimle yaşayacaksa. Kafasında sorular, sorulara verılmiş yanıtlar, yanıtlara getirilen eleştirilerle. Yüreğinde arayan, soruşturan, aranan bir ateşle. Aranan diyorum, araştıran, bir anlamda aranandır. Bir belâyla, belâlarla karşı karşıyadır. Bilinmezlikle dolu bir alana, *terra incognata*ya atmıştır adımını. Tehlikededir: Kepaze olabilir, bilim topluluğundan sürülebilir. Yiğittir. Önce, mızmız olmadığı için. Bilinenler içında, güvenliği seçebilir, küçük küçük sorunların, deney düzenlemelerinin, bilgisayar çıktı çözümlemelerinin, ufak tefek ispatların içinde, yaşayıp gidebilirdi. (Sevgili bilim insanlarını, kendini ufak ayrıntılara adamış bilim işçilerini sakın ola ki küçümsediğim sanılmasın! Tevfik Fikret'in bir dizesini onlar için söyleyebilirim: "Bilim, gayyûr (gayretli!) ınsanların omuzunda yükselir" -Bu, ufak

torniston için Fikret'ten de özür dilemeliyim!) Bilim, aklıyla savaşabilen, yiğit insanlar ister. (Beni izleyen okur, aklın yedi anlamını da kastettiğimi anlamıştır!)

Senın kafan çalışıyor, mühendıs ol! İnsanlara yardımı seviyorsun, doktor ol! Matematiğe aklın eriyor, fizikçi ol! Peki, olayım ane! Sen ne istersen onu olurum ben! Maksat vatana hizmet olsun! Sen gönlünü hoş tut öğretmenim, bana hep "felsefeci ol" derdin, işte oldum. Vazifemi yapıp, profesör de oldum. "Fransa'da oku" dediniz, okudum. Boğaziçi'nde hoca ol dediniz oldum. Bırakın şimdi, tekneme atlayıp, balığa çıkayım. En çok orada mutlu oluyorum."

Bu son örnekte, kendini akademik dünyada buluvermiş, ödevlerini yapmış, elbette sınavlarını vermek, tezlerini yazmak için hırslanmış, ama alanıyla ilgili tutkuları güdük kalmış bir insanı görüyoruz.

Çağımızda bilim, teknolojiyle, uygulamayla yoğun bir biçimde kenetlendiği için, sonuç elde etmeyi, *pragmatik* kaygıyı önemseyen bir yapıya bürünmüştür. Uyanık, kurnazlıkla (Bır Alman akademisyenin masaya yumruğunu vurup Klugheit, Klugheit! deyişini anımsıyorum!) dolu, iş bitirici insanların, *hırs kumkumalarının* sayıları artmakta. Hırs, yapsa yapsa insanı bilim memuru yapar. Hırsın yöneldiği alanın sorunlarıyla bütünleşip, sindirilmesiyle tutku ateşi yanar insanda. Artık, *projeler* büyümüş, hedeflerin ufku açılmış, sorunlarla, sorunsallarla hemhâl olunmaya başlanmıştır. Bilim, düşünce ve sanat tarihinde değerli ürünler yaratmış insanların tutku ateşi taşıdıklarını görebiliriz. Bu, hırsın, tutkuya dönüştüğü bir ateştir. (Hırs düzeyinde kalıp çabalayanların nasıl bir cehennemde yaşadığını düşünemiyorum bile. Tutkulu insanların yaşamı da çok zordur: Tutku, hırstan daha anlamlı, yüksek değerlerin ardında olduğu için!)

Tutkunun, aşk dönüşümünü (metamorfoz!) gerçekleştirmesi, büyüleyici. Aşk, bilim aşkı, hakikat aşkı, sanata, düşünceye, varlığa, insanın yaşamını daha devingen, daha yaratıcı, daha sorgulayıcı, daha eleştirel, daha zengin kılacak değerlere yönelmiş aşk, bilim yiğidinin yüreğinde yanan aşktır.

Bu aşkın yaşanmadığı, örneklenmediği, hıç değilse sezdirilemediği akademik ortamlarda, memur bilim insanları çoğalır. Memur-

lara saygımız var. İş yapanlarına. Sorun çözenlerine. Hırs kumkumalarını, doğru dürüst sorun bile çözemeyenleri gördükten sonra.

Aşk, ne zaman bilim eğitimine girecek? (Bir arkadaşım, belki beni kızdırmak için, beni okuyup da kızmayan kimse olmadığını söyledi. Onu kızdırmamak için, "öyleyse hedefime vardım" demedim.)

FELSEFE-FELSEFECİLER

GÖKYÜZÜ BAHÇESİNDE

Sokrates'i ilk arayışım değildi bu. Uzun kış geceleri, Ankara'da, yoğun kar altında, bir elektrik lambasının altından çıkıvere-cek gibi gelirdi bana; yorgun, çâresiz dolaşırken sokaklarda. Bulduğum oldu, kısa da olsa konuştuğum; içimde ve dışımdaki yolculuklarımın umuduydu. Sığınılacak bir liman, saldıraya oradan geçilerek bir kale değildi; *mutlu* Sokrates'ti, hınzırdı; belli etmeden insanın özrünü, sığlığını, ölçüsüzlüğünü yüzüne vururdu. Üzerinde çok düşündüm, zaman zaman kuşkulandım kendisinden, bilgeliğini sorguladım; sorularıma açtı kendini, saklamadı. İçtenliğini, kendini tanıyışını, özürlerini saklamayışını sevdım. Kafamdaki sorunları hep tartıştım onunla. Öğütlerini dinledim. Kimilerine uydum, kimilerine başkaldırdım, kimilerine de uyamadım.

Yine yollardaydım. Atina'da. Son zamanlarda, aklıma taktığım aklı, kendisiyle tartışmak istiyordum. Ege kıyılarında konuştuğumuz olmuştu, ama birkaç kez dolaştığım Atina'da izine rastlayamamıştım. Anımsıyorum, Atina'nın biraz uzağında, Ege Denizi'ne bakan görkemli bir tepede, önceleri, pınarların, nehirlerin, sonra denizin tanrısı olan Poseidon'un Tapınağı'nın oralarda, güneşli bir Haziran günü, altımda kot pantolonum, üstümü çıkarıvermişim; bir öğrencinin çektiği fotoğrafta öyle kalmışım. Türkiye'den bir grup felsefeci gitmişiz; Sevgili Arda Denkel, kızmış çıplaklığıma, biraz şakayla, "hop, hop aile var, giy üstünü!" giymişim. Şimdi düşünü-

yorum, belki de Sokrates'ti bu sözleri söyleyen, belki "kendini tanı" demişti bana; belki Delphi'de aynı günlerde Arda'yla "Türk Felsefesi diye bir felsefe olabilir mi?" tartışmamızı, bir tenis maçı gibi izleyen arkadaşlarım, bana hatırlatmış olabilirler: "Arda değildi tartıştığın, Sokrates'ti". Elbette Arda'yla anlaşamadık. Sokrates'in büstünü, cebimdeki son parayla satın almaya çalışırken, Atina'da, Plaka'da, bir dükkândan, Arda'yla göz göze gelmiştik: "Arda, demiştim, sen de alsana, bir tane!" "Yok, yahu" demişti, "neden alayım ki, adam hayatında bir kitap bile yazmamış," gidip, Aristoteles'in büstünü satın almıştı. Sonradan düşüncelerini değiştirdi mi bilmiyorum. Sokrates'i ararken, karşılaştığım biriydi Arda. Onu, düşünceli sakalıyla sevmiştim. Kitapları ve katılmadığım düşünceleri olduğu hâlde. Aradığını görmüştüm, çünkü. Sokrates'i değil, belki. Aristo'yu. Çağdaş düşüncenin sorunlarını. Tutkusunu, disiplinini, düzenini sevmiştim. Sokrates'ı aramayanları, aramayı, anlamayı, sevmeyi, Sokrates öğretmişti bana. Sorkates Amcam!

Son gidişimde, Atina'da. Konuştuk. Aydınlık, bir Şubat öğleden sonrasında, Akropolis'in yakınlarında. Üç dört saat. Aklı konuştuk. Bilimi. Felsefeyi. Teknolojiyi. Sokrates'e anlattıklarımı, Atina üniversitelerinden birinde, çoğunluğu akademisyen olan Atinalılara da anlattım. Anlamış olmalılar. Sorularından, eleştirilerinden anladım. Sokrates'le konuşmaya, Gökyüzü Bahçesi'nde devam ettik. Yunanlılar oraya, "To Perivoli T'Ouranou" diyorlar. Orada şarkı söyleyip, dansediyorlar. Düşüncenin, şarkı ve dansla nasıl diri kalabileceğini gördüm orada: Beden, müzikle ruhu, düşünceyi, kendilerini cendereye alan dar kafalılıktan, sığlıktan, yobazlıktan kurtarabiliyor. Yüzleri gülmeyen, ruhları sıkışmış, düşünceleri sözde eleştirel vıdı vıdıların silindiri altında ezilmiş, müziği duymayıp, bedenlerini aramanın, araştırmanın, yola çıkmanın heyecanlarıyla tazeleyemeyenlerin keşfedemeyeceği bir yerdi "To Perivoli T'Ouranou".

Gökyüzü Bahçesi. Aklın, duyguların ve bedenin titreşimlerini yoksayarak düşünemeyeceğini, çevresinin, üzerindeki etkilerini anlaması gerektiğini, Gökyüzü Bahçesi'nde öğrendim. Bahçeydi. Yeryüzünde. Birçok bilge düşünürle birlikte, Sokrates de oradaydı.

Öyle bir bahçeydi, içinde gökyüzü vardı. Uçmanın, gerçekten kopuk düşler dünyasında gelişigüzel dolaşmanın bahçesi değildi. Sokrates bahçedeydi. Bahçedeki gökyüzünde. Sokrates'in içindeki gökyüzünde. Kimilerine göre, uyduruk bir yer sayılan, Platon'a gönderme yapılıp, küçümsenen 'Topos Ouranos'ta, gökyüzünde bir yer değildi.

Şuradan da anladım: Yanımda, Atina sokaklarından birinde kasaplık yapıp, Trakya şivesiyle Türkçe konuşan Yorgos vardı. Gülümseyerek dinliyordu Sokrates'i. "Ben önce okumuşum, Ghandi'yi. Asmışım, sözlerini dükâna da, ij (hiç) gelmemiş aklıma okuyayım Sokrat'ı. Ne biçim Rum'um ben be!" "Yorgos" dedim, "Sokrates'in Rum'u, Hindlisi olmaz. Onlar insanlığındır. Geldim dükkânına, gördüm seni, farkında değilsin, Sokrates uğramış sana. Felsefenin, bilgelik sevgisinin mesleği olmaz. Bir tavırdır felsefe, bir yaşama biçimidir. Sen kasapsın, fazla bir eğitimin yok; oysa sende bir duyuş, kavrayış, bakış derinliği var. Yaşayış derinliği. Sokrates'i ararken, yolum dükkânına düştü: Nice sığ, ukalâ akademisyen felsefeciden daha derin yaşıyorsun hayatı. Sonra, kalkıp geliyorsun benimle, Gökyüzü Bahçesi'ne gidiyoruz. Sokrates'i dinliyoruz. Elbet, her sözüne katılmıyoruz, elbet başkaldırıyoruz kimi düşüncelerine. Sokrates'le konuşabilmenin rahatlığı buradan geliyor. Aklımızın ufuklarını aşıyor; bizi şaşkın, bizi yumuşak kafalı, bizi düş tutkunu, sözcük cambazı sayanları mahçup edecek düşünceler devşiriyoruz, bahçeden, birlikte. Ben, Sokrates, kasap Yorgos. İnsan Yorgos. Dost Yorgos."

Kendisini ararken, kendisinden bahçeler bulduğum insanları sevmeyi öğretti bana Sokrates.

POLİS FELSEFEYİ SEVERSE

Türk Felsefe Derneği'nin 2000 yılı Kongre'si Ankara'da Kasım ayının başında yapıldı. Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinden yüzden fazla öğretim elemanının üye olduğu, yaptığı çalışmalarla kendini felsefe alanında kanıtlamış kişilerin de üye olabildiği bu der-

nek, Sevgili İoanna Kuçuradi'nin başkanlığını yaptığı Türkiye Felsefe Kurumu ile birlikte Türkiye'de felsefe etkinliklerini gerçekleştirmeye çabalayan, gelir düzeyi düşük, kendi hâlinde bir kuruluş. *Felsefe Dünyası* adıyla bir dergi yayımlıyor, yılda iki kez. Kongrede elliden fazla bildiri sunuldu, üç gün içinde. Gazetelere, yayın kuruluşlarına, ilgili resmî kurumlara, Kongre ile ilgili duyurular gönderildi. çağrılar yapıldı. Kongre günü, salonlardan büyük olanında oturulacak yer bulunamadı, özellikle genç arkadaşlar, ilgiyle dinlediler konuşmaları, zamanın elverdiği ölçüde, sorular sordular, görüşlerini bildirdiler.

Derneğin başkanı sevgili Hocam Necati Öner'le birlikte, başkan yardımcısı olarak, düşündürücü olaylar yaşadık Kongre sırasında. Benim akıl üzerine düşündüğüm günlerdi. Olaylar, düşüncelerimin seyrini etkiledi.

Çağrılı basın kuruluşlarından hiçbiri ilgilenmedi Kongre ile. (Birkaç istisna olabilir!) 'İnsan'ı konu alan konuşmalardı; akademik yaşam içinden gelen arkadaşların arayışlarını yansıtıyordu.

Türkiye'deki kültür yaşamının olumsuzluklarından söz edenler, yaşadığımız sığlığın, düzeysizliğin, yozlaşmanın, liselerde felsefe derslerinin kaldırılmasından kaynaklandığını söylerlerdi. (Şimdi, felsefe dersleri kondu ve Türkiye'nin kültür yaşamının düzeyi yükseliverdi birdenbire!) Felsefeye, eleştirel düşünmenin yetkin örneği olarak bakıp, övgüler düzenler, sıra felsefecilerin kitaplarını basmaya, etkinliklerine yardım etmeye geldi mi, ortalıkta görünmezler. Örneğin, yirmiye yakın kitap yayımlamış biriyim, bir bölümünden hiç telif ücreti almadım, birkaç kitap için yayıncıyı icraya verdim, diğerlerine gelince... En fazla telif ücreti aldığım kitabım, ilk telif kitabımdır: *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?* Alamuk Yayınları'ndan çıkmıştı, yayıncısı öğrencimdi, belki ondan dolayı 550 Dolar bir para aldım. Bunları, Türkiye'de yaşayan bir grup akademisyenin durumlarını anımsatmak için anlatıyorum, on iki yıllık profesörüm ve hâlâ dilediğim kitapları edinecek param yok. Derneğimizin dergisini çıkarmakta zorlanıyoruz, çıkarsak da dağıtımını bir

türlü başaramıyoruz. Belki bizim bu dünyadaki beceriksizliğimizdendir; belki de, Türkiye'nin felsefeciye sahip çıkmayışından. Felsefenin ne tecimsel ne de politik bir gücü var. Elbette ilgi, eskisine göre fazla, ama yeterli değil.

Basın yayın kuruluşlarının ilgi göstermediği Kongremize, ilgi gösteren *tek* bir devlet kurumumuz vardı ki, bizi çok mutlu etti. Sevgili polis kardeşlerimiz, sabahın köründen akşamın karanlığına dek, hiçbir bildiriyi kaçırmadan Kongreyi izlediler. Binanın kapısında, bizi felsefe düşmanlarına karşı korudular. Konuşmaların büyük bir bölümünü videoya çektiler. Eskiden sivil gelirlerdi, şimdi çoğu resmî idi. Kongremizin polis kameraları tarafından ölümsüzleştirilmesi, göğsümüzü kabarttı. Kendi kendime, "Sokrat, Sokrat" dedim, "Ey, geçimsiz ihtiyar, kalk da bak. Denetleyen aklın en etkin öğesi olan kolluk güçleri felsefeyle ilgileniyor; nice okur yazarın farkına bile varmadığı etkinlikleri dikkatle izliyorlar. Yakında, felsefenin ateşı onları da saracak. Bilge polisler olacak hepsi de, felsefî heyecan polisten başlayacak. Burası Türkiye, Türkiye'de felsefeci polis, polis felsefecidir. Sokrat aç gözünü, felsefenin tarihindeki bu önemli değişimi gör!"

Kongreden kısa bir süre önce, Ekim ayının sonlarında, polisin eğitimi üzerine bir sempozyum düzenlenmişti. Orada, yaşayacağımız bu olayı önceden sezmiş gibi, polisin felsefece tutumu anlaması gerektiğini, bilgelik yolunda yürüyen polislerin, dünyanın olumsuzluklarını azaltmada daha etkili olacağını savunmuştum. Belki bu savımı doğrulamak istercesine polis kardeşlerim felsefe etkinliğine katıldılar. Gerçi, hiç soru sormadılar, felsefe tartışmalarına katılmadılar ama Türkiye'de felsefenin durumuna ve geleceğine ilişkin bize umut verdiler.

"Felsefede Polis Yoktur" derdi Hocam Takiyettin Mengüşoğlu. Galiba bu sözü Alman felsefesi için söylemişti ya da Batı felsefesi geleneği içinde doğruluğu tartışılacak bir sözdü. Türkiye ise, farklı bir 'fenomen'di, Denetleyen Akılda Polisin Yeri konusunda düşündürdü beni. Denetleyen aklın, aklı oluşturan diğer öğelerle zengin-

leştirilip inceltilmesi gerekliliğini anladım. Polis arkadaşlarımı felsefede yüksek lisans ve doktora yapmaya çağırıyorum.

KÜÇÜK YAZILAR

Küçük yazılar küçük değildir. Küçük yazıları küçümsediğimizden, adını öyle koymuşuz. Büyük şeyler söylemenin, büyük oylumlu yazılarla sağlanabileceğini varsaymışız çoğunlukla.

Küçük yazılardan, kısa yazıları kastetmiyorum. Küçük yazılar, çocuksu yazılardır. Çocuk yazılardır. Geleneğin, eğitimin formlarıyla henüz yeterince biçimlendirilmemiş, masum, cin fikirli, soru soran, alışılmadık yanıtların ardından giden yazılardır. 'Küçük'lük bir söyleyiş, duyuş, duruştur. Karşı duruş. Olup bitenin karşısında, onun büyüsüyle hayrete düşmüş insanın gözüyle görülenin dile getirilişidir.

Günlük tartışmaların, moda anlayışların, entelektüel derinleşmelerin, kılı kırk yarmaların, düşünsel özentilerin uzağındadır. Okursunuz, dikkatiniz belli tartışmaların, sloganlaşmış, kalıplaşmış sözler üzerine yoğunlaşmışsa, küçük yazılar gözünüzde küçülür gider. Bilgi verip 'doğru' yolu göstermek gibi savları yoktur. Kimseyle açıktan açığa kavga etmezler. Yansız, 'nesnel', hele hele bilimsel olma gibi 'insan üstü' amaçları yoktur. Yeni şeyler söylemiyormuş gibi anlatırlar. Bu anlatımda, küçük yazıları okuyabilecek göze sahip olanlar, yeni olanın işaretini görürler.

Yüksek perdeden konuşmazlar. (Bütün bu belirlenimlerden rahatsız olanlarınız, senin küçük yazı dediklerin, kılık değiştirmiş 'sinsi' büyük yazılardır, diyebilirler!) 'Naiv'dirler, sade, çocuksu. Kabadayıdırlar. Naiv kabadayı! Kabadayı, yüksek perdeden konuşmaz mı? Konuşmaz. Haddini bilmez 'külhanbeyi' ile kabadayı arasında fark vardır. Kabadayı, edeplidir. Saygılı. Sevgi dolu. Onu kabadayı kılan, *iç özerkliğin*den gelir, bağımsız iç dünyasından. İflâh olmaz araştırıcılardır. Abartılı bir dilden, gereksiz süslemelerle, terim ve formüllerle, bilgiçliklerle dolu bir anlatımdan uzak dururlar.

Küçük yazılar kendileri hakkında konuşmazlar. Burada yaptığım gibi reçeteler de sunmazlar. Küçük yazılar, odanızda çoğu kez farkına varamadığınız, alçakgönüllü bir çiçek gibidirler. Bir gün apansız, gözünüz takılıverir, gider yanına, dokunur, koklarsınız. Sıcaklığı sarar içinizi. Daha önce neden fark etmediğinizi düşünürsünüz, belki nefret edip, atmak istediğinizi.

Teknolojinin duyma, anlama, yorumlama, bilgilenme teknikleriyle kendini duyurduğu, 'büyük' yazıların, 'büyük' anlayışların, 'büyük' düşüncelerin kendini tecimsel metâ olarak ortaya koyup, yaygınlaştırdığı bır çağda, küçük yazılar yıtip gidebilir diye düşünülebilir.

Yitmez. Bir köşede, bir 'siteniz' olabilir. Bir elektronik adresiniz. Küçük yazılar yazan, küçük yazılar okuyan, *seçenek avcısı* iseniz, küçük yazılar bu çağın düşünme, yorumlama, görüş getirme yazılarıdır diyebilirsiniz. Sunarlar. Az sözle. Az sözcükle. Kavramlara boğmadan. Enformasyonla tadını kaçırmadan. Resimler sunarak. Düşünce jestleriyle. Bir *pantomim* gibi. Sözün ardına saklanmadan. Teknolojik etkilemelerin, gürültülerin uzağında. Kasıntı ve hava atmaktan uzak.

Küçük yazılarla anlatılan bir evrene doğru yürüyoruz. Bilimdeki dallanıp budaklanmanın, 'küçük' modellerle çalışmanın desteğiyle. Bu, post-modernizm değil. Onu aştık. Akıl üzerine konuşulanların çoğulluğundan, aklın biricikliğine doğru gidiyoruz. Küçük yazılarla çoğaltılmış görüşlere gerek var. Büyük yazıların ağırlığı altında ezilmiş, taklitçi ve kopyacıların ıslahı için küçük yazılarla nelerin başarılabileceğini, bir daha küçük yazılardan söz etmeyen küçük yazılarla anlatmak gerek.

MÜBERRÂ HANIM

Düşüncelerini anlatmaya çabalayanların, gittikleri yerlerde, sık sık karşılaştıkları insanlar vardır. Bu insanlardan bir bölümünün heyacan verici, düşündürücü, zaman zaman da üzücü bir özelliği ilgimi çeker: Yanlış anlamaları. Ben yanlış anlayanlarıma, isteyip is-

teyip de bir türlü anlayamayanlarıma, ya da kasıtlı olarak yanlış anlamakta ısrar edenlerime bir ad buldum, cinsiyetlerine bakmaksızın: Müberrâ Hanımlar! Müberrâ Hanımlardan, bir Müberrâ hanımı anımsıyorum: Yaşı yetmişe yakın, saçları ağarmış, kollarında, boynunda ve kulaklarında takıları olan, abartılı bir makyajla, kafasına Batılıların Noel Ağacına benzer bir şapka yerleştirmiş, bir akademisyen. Ön sırada oturuyor ve sık sık konuşmama müdahale ediyor: "Neden hepimizin bildiği, felsefede kullanılan bir terminolojiyle konuşmuyorsunuz da, çarşı pazar diliyle aklınız sıra felsefe yapıyorsunuz?" "Sizi rahatsız etmek için Müberrâ Hanım" diyemiyorum. "Aklım sıra" kurnazlık edip, söylediklerimi bir de onun benden beklediği biçimde anlatıyorum. Biraz rahatlıyor. Bilgimden hâlâ kuşkulu. Desteksiz salladığımı düşünüyor. Önümde kâğıt yok, not yok. Hanımın takılarına gözüm takılmış konuşuyorum. Bu 'lâubalî tavrımı' anlamıyor. Üzerimde ceket yok, gömleğim, kravatım. Ona göre, eski ve zevksiz bir kazakla, toptancı halindeki kabzımallara benzer bir tavrım var. Unvanlı biri olduğumu duymuş ama birçok unvanlı (Prof. Dr. gibi...) akademisyen gibi unvanların 'politik' ya da 'ahbab-çavuş' ilişkileriyle verildiğini düşünüyor. Kafasında bir felsefeci tipi var, bense onun gözünde, (konuşmamdan sonra kulağıma gülerek fısıldadı) KırkPınar Ağası gibiyim.

Konuşma ardından oturduğumuz masada çay içerken, kendisine "Müberrâ Hanım" diyorum, "görünüşünden, konuşma biçiminden, düşüncelerinden bunca rahatsız olduğunuz bir adamı neden dinlemeye geliyorsunuz ki?" Gülüyor: "Benim, misyonum bu Ahmet Bey, siz bu zavallı insanlara felsefeyi yanlış anlatıyorsunuz. Sizinki tam bir 'meddah'lık! Oysa, bu halkı eğitmemiz, onlara felsefenin ne denli çetrefil, zor bir etkinlik olduğunu göstermek gerek. Oysa sizin elinizde felsefe çok basitleşiyor, kabalaşıyor. 'Fantastik' fikirleriniz var. İlgi çekmeyi seviyorsunuz. 'Showman'lik yapıyorsunuz. Buna izin vermeyeceğim. Sizin kendinize gelip, daha ciddi çalışmalar yapmanıza yardım edeceğim. Bir yandan da üzülüyorum, bu hâlinize. Donanımlı birisiniz. Ama felsefeyi hiç mi hiç ciddiye almıyorsunuz. Konuşmanız baştan aşağı 'retorik'lerle dolu!"

Sözleri beni üzüyor, bir ân bir öfke kıvılcımı parlıyor gözlerimde; önce gerginliğim sesimin tonuna yansıyor, sonra, konuştukça rahatlıyorum. Şöyle diyorum, yine takılarına gözümü dikip:

"Müberrâ Hanım! Engin kültürünüze, derin bilginize hayranım. Sorumluluk duygunuz beni mutlu ediyor; bu ülkenin insanlarının felsefeye duyduğu açlığı anlıyor, buna çözümler arıyorsunuz. Belki biliyorsunuzdur. Namık Kemal'in şu dizelerini:

Çekmedim ömrümde zencir-i esâret bârını
Kayd-ı dünyâdan müberrâyım bilir dünyâ beni

Ben, tutsaklık sıkıntısının, yükünün yarattığı zincirlerden arınmak için, egemen görüşlerden, 'kayd-ı dünyâdan' arınmak için, böyle konuşuyorum. Uslûpla muhteva, biçemle içerik, birbirinden ayrılamaz. Ben konuşarak arıyorum, yürüyorum, öğreniyorum; bitmiş sözler yok dağarcığımda benim. Adınız Müberrâ, benim de aradığım bu müberrâ oluş, bu 'âzâde' oluş, özgür oluş. Sizi yine beklerim, arayışlarımı görmeniz için."

Bir daha gelmedi. Yerine, öteki Müberrâ Hanımları gönderdi.

DÜŞLERDEN DÜŞE DÜŞE

Düşlerimizde ne var? Sığınak mı onlar? Kurtarıcı mı? Neden eksik, neden yetersizler? Düşleri sorgulamak gerek. Yaşamın rengi onlar. Gücü. Beceriksizce yaşanan çoğu yaşamların ardında düş yoksulluğumuz var. Düş kısırlığı. Düş kısırlığı, yaşama ufkumuzun kısırlığı demek. Çirkinliğimiz. Düşlerle canlandırılan, kanlandırılan 'içi geçmiş' yaşamlarımız, canı ve kanı yeterli bulmazsa ne olacak? Düş doyumsuzluğunuz var mı sizin de benim gibi? Düşlerinizden yakınıyor musunuz? "Son günlerde düşlerime bir şeyler oldu. Bir türlü akmıyor içimde çağlayanlar gibi, öylesine cansız, öylesine hastalıklı, düz ve tatsızlar". "Düşlemeyi başaramadığım için, ölü gibi yaşadım bu dünyada." "Yaşamak için her şeyim vardı. Bilgim, umudum, az da olsa param. Düşlerim yetmedi. Yarı yolda koydu beni."

Düşlerinden tanıyabiliriz insanları, Freud gibi psikiyatristlerden bu yana, düşlerin kendimize ait nice işaretler verdiğini biliyoruz.

Benim ıtırazım bu noktada: Düşleri 'doğal' görüp, nasıllarsa öyle kabul etmek. Ufkumuz bizim onlar. Sanatçıların, yaratıcı bilim adamlarının düşlerinin niteliğine bakalım. Niteliksiz düşlerle nitelikli şiirlerin yazılabileceğini, matematik alanının dümdüz yollarından sapıp, serüven dolu tehlikeler yaşayarak buluşların, keşiflerin ardından gidilebileceğini düşünebiliyor musunuz? Düşleri olmayan insandan daha sıkıcı, daha rahatsız edici kim olabilir? Gerçekçiymiş. Düşleri sevmezmiş. Düşler çocuk işiymiş. Olgun insanların düşleri olmazmış. Sevsinler. Düş yoksulları, yaşadıkları sığ ve kaba yaşam biçimiyle gereken yanıtı alırlar, doğadan. Kültürden. Düş, içimizdeki canı ateşleyen körüktür.

"Böyle düşler kurmak yakışmaz bana". (Düşlerinin toplumsal çevre tarafından yönlendirildiği birinin sözü. *Düş ahlâkının* tutucu insanı. Düş korkağı. Düş mızmızı.) "Düşleri çok fazla mı kaçırdık acaba?" (Kafasındaki düş zincirlerini kırabilecek birinin çekingenliği.) "Dün gece, üzerinize afiyet, bir düş bastı, bir düş bastı beni, heyacanımdan uyuyamadım" (Uyanıklık düşlerinden söz ediyor. *Düş basması,* dönüştürebilirse, yoğun bir yaşam enerjisi birikiminin göstergesidir. Kullanılamazsa dağıtır, saptırır, yanıltır.)

Düşlere gereksinimimiz var. Alıp, götürebilirler bizi. Fark edemediğiniz nice yaşanası dünyanın, dünyaların kapısını açabilirler. Onlar imkânlar alanıdır. Gerçeği göremeyecek denli üzerimize gelirlerse, üzerlerimize düşüp, kolumuzu kırarlarsa, bu imkânları kullanamadık demektir. "Üzerime düş düştü benim" diyen birine, "neden düşürdün ki, düşler düşürmek için değil, çıkarmak içindir" der miyiz? Onlarla yürürken düşebiliriz, onlardan düşebiliriz, onları düşürebiliriz. Yaşamın kendisi gibidirler: Onlarla bütünleşemeyip, uyumu elden kaçırdık mı 'yokluğa' sürüklerler bizi.

Düşler üzerine bu sözlerim romantik olduğum için değil, gerçekçi olduğum içindir. Gerçeğin açtığı yaraları, çıkardığı sorunları anlayabilmek, onlarla başedebilmek için gereklidir düş; gerçeği algılamamızda vardır, düşlerle yürürüz; sınaya yanıla, düşlerimizi düzelterek, onararak

Yiğit düşçüler gerek. Düşçü yiğitler. Gerçeği görmemizi engelleyen saplantılarımızdan, hastalıklı tasarımlarımızdan, korkularımızdan, ürküntülerimizden, beklentilerimizden, sağlıklı düşlerle kurtulma olanağımız var. Elbette, hastalıklı, cana can katmayan düşlerimiz vardır. Gerçeğe dönük, onu dönüştürmeye hazır, bu yolda tüm tehlikeleri, zorlukları göğüslemeyi üstlenmiş *düş emekçilerinin* çağı bu çağ.

Düşlerden düşe düşe bunu öğrendim.

BABAM

Babamın da çok yüzü vardı. Askerdi. Cenazesinde ardında töreni kıtası bando eşliğinde yürürken, o, top arabasındaydı. Sırım gibi bir erin avuçlarında üstteğmenliğinde çekilmiş fotoğrafı hafifçe gülümsüyordu. Cenazesine yetişmeye çalışırken, Ankara Kocatepe Camii'nin çevresinin askerle kuşatıldığını görünce şaşırmıştım: "Herhâlde" dedim, kendi kendime, "büyük paşalardan birinin cenazesi kalkıyor." Şaşkınlığım artmıştı. Bir tek babamdı, camide, kaldırılmayı bekleyen. Yüksek rütbeli subaylar vardı, çevresinde. Babamın asker olduğunu unutalı yıllar olmuştu. "Baba, bir de asker miydin?" dedim, içimden. Her sabah *Cumhuriyet* gazetesinin bilmecesini çözerdi. Üç ciltlik bir bilmece sözlüğü hazırlamıştı kendine: Bir kuyumcu titizliğiyle bilmece çalışırdı. Girdiği yarışmalarda çeşitli ödüller almıştı.

Babam şairdi. Yapayalnız olduğu, çok acı çektiği zamanlarda, hece vezniyle Cahit Sıtkı'nın şiirlerini andıran şiirler yazardı. (O şiirlere ne oldu bilmem. Belki, annem bir kavga sonrasında yırtıp attı onları!)

Babam bir öğretmendi. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ni bitirmişti, O zaman Almanya'dan yurdumuza göçmüş Yahudi kökenli Alman hocaların öğrencisi olmakla övünürdü. Ben, Askerî Okulda okurken öğretmenim olmuştu. Kurnaz, cin fikirli bir öğretmen değildi. Düz sorular sorardı. Yıllar sonra ben fizik öğretmeni

olduğumda, soru sorabilmenin, sorular yaratabilmenin, bir öğretmen için erdem olduğunu düşünüyordum. (Hâlâ öyle düşünüyorum!) Bir gün, bir öğle vakti, o zamanların Süreyya Plajı'na doğru yürürken (yüzmeyi o sevdirmişti bana!) yolda, sık sık durup düşündüğünü görmüştüm. On dakikada ulaşmamız gereken plaj yolu, giderek uzuyordu. Temmuzun sıcağında, şakaklarından dökülen terle, başındaki subay şapkasını çıkararak, "buldum yâhu, problemin cevabı 3.5 litre" deyivermişti. Meğer o zamanlar, ortaokul matematik kitaplarında çok ünlü olan karışım problemlerinden birine odaklanmış, kafasında habire bu problemi çözmeye çalışıyormuş.

Babam bir sûfîydi. Yarı sûfî. Zaman zaman. (Zaman zaman sûfî olunur mu bilmem!) Kendini Tanrı'ya çok yakın duyduğu anlarda, dinî kitaplar okurdu. Babası (Adı Ahmet, Sandıklı'da mezar taşında Ahmet İnam yazıyor!), Nakşibendî tarikatına zaman zaman ilgi duymuş biriydi. Babasının olağanüstü deneyimleri vardı, vecde gelip, gökyüzünde dolaştığından söz ederdi. Kendisi yeryüzünü fazlaca sevdiği için olacak, bu işe hiç kalkışmamıştı.

Babam kadınları çok seven bir çapkındı. Yakışıklıydı. Etkili bir ses tonuyla, kendine göre edebî bir üslûpla konuşmayı severdi kadınlarla. Evimizde sık sık patlayan kavgaların nedeni bu çapkınlığıydı. Ellisine yaklaşmış bir albayken, Büyükada'da yirmili yaşlardaki kızlarla sarmaş dolaş çektirdiği fotoğrafları annem herhâlde çoktan yakmıştır.

Ressamdı. Annem izin verseydi, evinde bir atölyesi olabilirdi. Bir gün kırmızı tükenmez kalemle, kocaman bir kâğıda, kâğıttan fırlayıp üzerimize saldıracak canlılıkta, çok besili bir inek resmi yapmıştı. "Hayrola baba, bu inek de neyin nesi?" diye sormuştum. "İnek benim" evladım, demişti.

İnanılmaz bir hoşgörü sahibiydi. Nedense beni anlar, bana saygı gösterirdi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde mühendislik okurken, babama, buradaki eğitimi beğenmediğimi, hocalarımın teorik konulara girmediğini; yaptıklarını, neden dolayı yapmakta olduklarını anlatmadıklarını, anlatamadıklarını söylemiştim. "Peki, ne istiyorsun o zaman?" diye sormuştu. "Millî Eğitim Bakanlığı yurtdışı-

na öğrenci yolluyor, sınava girip, yurtdışında felsefe okuyacağım" demiştim. "Okuman için her türlü fedakârlığı yaparım, meraklanma. Ne istersen onu yap" demişti. (Sonradan mühendislikteki şiiri bulduğumu düşünerek, yurtdışında felsefe okumaktan vazgeçtim.)

Babam iyi bir teknisyendi. Laboratuvarına girip deney yapmayı severdi. Kimi geceler düşümde babamı, çevresine toplanmış çocuklara, karanlıkta akıp giden dalgaları gösterip, "korkmayın çocuklar, çarpmaz, bunlar yüksek frekanslı dalgalar, dokunun" derken görüyorum. Biz çocuklar dalgalara merak dolu korkuyla dokunurken, babam yanındaki güzel laborant hanıma göz kırpıyor.

DÜKKÂNIM

Yıllar önce bir yazımda demişim: Dükkânım uzaklarda, tenhâ bir sokakta. Tanıyan çalar kapısını. Öyleydi de. Tanınmamak, ünlenmemek, amacımdı. Kalabalıklara yazmadığımı düşünürdüm. "Erbâbı anlar!" derdim. Büyük kentlerin işlek mekânlarında oradan buradan alınan kredi ya da yardımlarla açtığım dükkân, satmaya çalıştıklarımla çatışırdı. Bu işe kalkışmadım, çok umutsuz ânlarda eşe dosta yazdığım mektuplarda 'kredi talebim' olmuştur. Vermediler. İyi de ettiler.

Yazmakla, yazdığını yaymakla 'dükkân işletme' arasındaki ilgi beni rahatsız etmiyor değil; belki biraz kaba, 'satışa' odaklanmış bir benzetme çabası. Yine de düşündürücü bir yanı var. Küçük mahalle bakkalları azaldı artık; büyük marketlerin, marketler zincirinin, 'satış kentlerinin' oluştuğu bir dünyadayız.

Türkiye'deki *yazar satış kentinde* ne zaman yerimi aldım, anımsamıyorum. Uzak, tenhâ mahallelerin, canı ne zaman isterse dükkânını açan yazarı değilim artık. O mahallelerin de dükkânları arasında, can alıcı ürünleri değil de, keyfine göre, kafasına taktığı şeyleri satan dükkânı olmaktan çıktım. Gözümü açtım, bir baktım ki dükkânım, çok büyük bir mağazalar zincirinin içinde, diğerleri kadar değilse de, müşterilerin uğradığı bir yere dönüşmüş. Eskiden

kırk yılın başı gelen bir müşteriyle saatler boyu giden bir sohbeti sürdürdüğüm olurdu. Müşteriler yoktu, dostlarım, gönüldaşlarım, 'ilgilenenlerim' vardı. Şimdi kümeler hâlinde dükkâna geldikleri oluyor, ellerinde nereden bulduklarını bilemediğim (Demek ki, bir zamanlar bu dükkândan dağıtıma sunulmuş!) 'kıytırık' kitaplarımı imzalatıyorlar bana. Sabırla soruyorum: "Adınız?" -"Mehmet" yazıyorum: "Mehmet'e sevgilerimle." Ne denli anlamsız bir ilişki! Okurlar gücenmesin ama, bana öyle geliyor. Hele bır defasında uyanık bir dağıtımcı (yayınevi sahibi) belli bir sayıda kitabı aklı sıra saygın yazarlara yollamam için zorlamıştı beni. İstemeyerek, kitabımın bir satırıyla bile ilgilenmeyecek diğer dükkân sahiplerine 'mallarımdan numûneler' yolladım. Hâlâ utanırım anımsadıkça.

Okurlara şirin görünmeyi hiç istemedim. Okurlarımı tanımayı da. Çoğunun beni yanlış anladığı için okuduğunu düşünürüm. Elbette okuruma saygım var. Belli bir uzaklıktan sevmek isterim onları. Onlarla yazışmayı sevmem. Zorlarlarsa yanıt verdiğim olur. Bu tavrım, kendimi beğenmişliğimden gelmez (en azından ben öyle sanırım), yazar kişiliğimden kaynaklanır. Belli bir *dünya anlayışı, dünya resmi* sunarım. Her şey yazımla başlar, orada biter. Hayranlarımdan, izleyicilerimden sıkılırım.

Söylediklerimin tenhâlığa yakıştığını düşünürüm 'Belediye' dükkânımı yüzlerce yazarın arasına tıkıştırdı. Kapatıp, dağ başında dükkân açamıyorum. "Sözümü söylemedim daha, kitaplarımı yazamadım" diyorum. "Hazır çarşı içindeyken, söyleyivereyim bir kaçını." Benim en tehlikeli hüsnü kuruntum da bu: Yüzlerce yazı yazdım. Her biri hazırlıktı. Daha kalemi elime almadım. Daha doğmadım. Dükkânımda sattıklarım 'asıl' yazılarım değil.

Asıl yazılarımı 'satabilir' miyim, 'satar' mıyım? Nice dağıtıcı (yayıncı) 'mallarımı' 'ucuza' kapattı. Yazılarım hâlâ dizgi yanlışlarıyla kesilip atılan eksik bölümlerle sunuluyor. Nice dağıtıcı 'mallarımı' dağıtıp, parasını vermedi. "Dağıtsınlar da!" dedim. Dükkânımdan hiç para kazanmadığım gibi, kirasını gece bekçiliğinden (devlet memurluğu!) edindiğim üç-beş kuruşla ödüyorum. Sıra sıra

yazar dükkânları içinde olmak, zaman zaman gücüme gidiyor. Satış için dükkânı açmak, müşteri beklemek, onlara gülümsemek

Hoyrat olduğum olmuştur gençliğimde. O zaman ki yazılarımın bir bölüğünde tahammül edilemez bir 'büyüklük' duygusu okurun gözüne çarpar. Şımdı utanıyorum onlardan. Yine de bu büyüklük duygusunu atamıyorum içimden. Dükkâna gelenler kitaplarımı soruyorlar: "Yalnız *Ay Çing* var" diyorum. Çoğu anlamıyor. "O kitabınızı değil, şunu istiyoruz," diyorlar, ellerindeki listeye bakıp. "Soldan ikinci rafta, çık al" diyorum. Ya da "kalmadı!" Çoğu zaman dağıtıcılara yolluyorum, "ben toptancıyım, falanca dağıtıcıda belki vardır!" "Ay Çing ister misiniz?" Tuhaftır, hiç kimse *Ay Çing*'in ne olduğunu sormuyor. Sorsalar da söylemem. Öğrensinler. Benim dükkânımda ne aradığını tahmin etsinler.

Dükkândan çağırıp, meydanlarda konuşturdukları da oluyor beni. "Hocam, ne olacak dünyanın hâli?" "Teknoloji ve bilimin gidişi, ahlâka etkileri nedir?" Hocayım ya, sordukları bütün soruların yanıtını biliyorum. Coştukça coşup, bütün sorunları çözüyorum.

Bir gün bu yazarlar çarşısından kaçacağım. (Zor ama, kimbilir?) Uzak ve tenhâ bir yerde, yapayalnız. Gecenin üçünde kapım çalınacak. Açacağım. "Davul tozu ve minâre gölgesi bulunur mu?" diyecek, kapıyı çalan. "Elbette" diyeceğim, "aşağıda, mahzende yeni yaptım." Koşup getireceğim.

"Büyük bir yazarım ben." Söyleneceğim, kendi kendime. "En azından, beni tanıyan bir okurum var!"

TÜRKİYE'DE BIR ARDA DENKEL OLMAK

Arda Denkel meslektaşımdı, arkadaşım değildi. Beyninde ölümcül ur olduğu haberiyle sarsılmış, ziyaretine gitmeyi düşünmüştüm. Başaramadım. Türkiye'de yaşamış 'titiz-ince' felsefecilerdendi. Uluslararası ünü vardı. Kendi anlayışındaki felsefe çevrelerinde kendini kanıtlamış, saygın bir düşünürdü. Arda'nın nedense, düşünceleri değil de kişiliği, yaşamı hep ılgımi çekmiştir. Yirmili yaşlar-

da, tiril tiril takım elbisesiyle Nusret Hızır'ın seminerlerinden anımsıyorum. Ne denli ölçülü, *kendine yakışan* bir adamdı! Sanırım Austin üzerine yazdığı bir yazıyı sevgili Hocam Hüseyin Batuhan'a götürürken karşılaşmıştık: İngiltere'ye felsefe okumaya gideceğini söylemişti. Çarpılıp kalmıştım: Bu görünüşüyle elbette Heidegger okumaya Almanya'ya gidemezdi, kendine yakışan felsefeyi nasıl da bulmuş diye düşünmüş, hayran olmuştum.

Gitti. Başardı. Geldi. Gitmeden, aklım sıra o kısacık konuşmamızda, Türkiye'deki felsefenin tablosunu çizmeye çalışmıştım ken disine. "Türkiye'deki felsefeciler hakkında fazla bilgim yok" demişti. Galiba, döndükten sonra da, uğradığı düş kırıklıklarından dolayı fazlaca öğrenmek istememişti Türkiye'yi. Nesini öğrenecekti ki, Türkiye'de 'ciddi', 'düzeyli' bir felsefe yoktu ki!

Elbette haklıydı, kendi bakış, yaşayış, anlayış, felsefe yapış açısından. Bir Batı dili ile felsefe yapmayı başarıp, sesini Batı'daki belli bir felsefeciler topluluğuna duyurarak, orada, saygın dergilerde, tartışmalara katkılarda bulunan makaleler yayımlamak, kitap yazıp, kitaplarda görünmek, bunun için çok ama çok çalışmak; yaşamın, bitkilerin, yemeklerin, içkilerin keyfini çıkararak çalışmak, Arda Denkel olmanın önemli bileşenleriydi.

Türkçe de yazdı. Felsefe anlayışının terimlerini Türkçeleştirmeye çabaladı. Öğrenciler yetiştirdi. Yıllarca Boğaziçi Üniversitesi'nin 'titiz-ince' hocası olarak gençlere örnek oldu. Takma adla yazılar yazıp, kendi kendisiyle tartıştı.

Kimi felsefeci dostlar onun 'felsefe teknisyeni' oluşunu eleştirdiler. Kimi zaman bu eleştirilerin ölçüsü kaçtı, hakarete dönüştü. Hiç unutmam, bir doçentlik sınavında, kendisiyle ağır biçimde tartıştığı meslektaşıyla aynı jurideydi. Arda'nın, o meslektaşına gösterdiği saygı ve ilgiyi hayranlıkla izlemiştim. Ölçülü, dengeli davranışları bir kez daha beni etkilemişti. (Ben, aslında, zorlamalı, gösterişe dayanan ölçülülüğü sevmem. Arda'nınki öyle değilmiş gibi geldi bana!)

Arkadaşım değildi, galiba olamazdı da. O kadar farklı iki dünya idik ki! Ben halk edebiyatını, folklörü, klasik Türk müziğini, dîvân şiirini, Osmanlıcayı, Farsça ve Arapçayı seven, bunlarla ilgilenen,

büyülenen biriydim. İlahiyatçı çok saygın, sevdiğim dostlarım vardı. (Dinsiz olmama rağmen) At arabacılarıyla bir kahvede oturup sohbet etmeyi sevebilirdim. Kürt aksanı, Laz aksanıyla konuşmayı, eski Türk filmlerini, Sait Faik'i, Nazım'ı, Edip Cansever'i, Bilge Karasu'yu. Sonraları daha yumuşak, daha ilgili olmasına karşı, uzaktan görebildiğimce, Arda, bu toprağın kültürüne benim anladığım anlamda bakmıyor, daha fazla da ilgi duymuyordu. 'Yılışık', 'sığ', 'tutarsızlıklarla dolu', düşünme biçimleri onu rahatsız ediyordu.

Alanında başarılı çoğu düşünür gibi, kendi alanı dışındaki felsefe anlayışlarına sıcak bakmıyordu. Bir gün, şimdilerde emekli olmuş bir hocanın felsefe tarihi ağırlıklı eğitimini bölümde yaygın hâle getirmeye çalışmasından dolayı, sevgili Ahmet Arslan'a, İzmir'de, "Yahu, Ahmet, bizim bölümde felsefenin düzeyi epey düştü" deyişine kulak misafiri olmuştum.

Atina'ya bir grup felsefeciyle gidip, orada bir kongreye katılmıştık. O, konuşmacı idi. Ben yalnızca dinleyici. Etkili, bilgi yüklü, aydınlatıcı konuşmalarını anımsıyorum. Yunanlılar hayran olmuştu. Sonraları, Yunan üniversitelerinde bir süre ders verdiğimi duydum. Atina'da, bir başka yazımda da anlattığını gibi 'Türk felsefesi' diye bir felsefenin olup olmayacağı üzerinde kendisi ile ateşli tartışmalar yapmıştık. Elbette anlaşamadık. Felsefe evrensel-di, Türk'ü, İngiliz'i falan olmazdı ona göre. Elbette derdimi anlatamadım. Yüzüme karşı hiç söylemedi ama, gözlerinden bana şöyle seslendiğini işitir gibi oldum: "Evrensel boyutlarda, adam gibi felsefe yapamayanlar, yerelliğin mucizesi olduğunu sanıyorlar. Sığ, kapalı, yalapşap, köylü düşüncesinden başka bir şey değil bu!" Beni kafası karışık, yumuşak (onun deyimiyle 'soft-minded'), her şeyi her şeyle karıştıran, her şeye burnunu sokmuş bir ucube gibi gördüğünü düşünüyorum. Bu beni üzmüyor. Üzmedi de. O Arda Denkel'di. Türkçe yazılarını okuyamasam da birkaç İngilizce makalesi beni büyülemişti. Tutarlı, zengin, incelikli bir İngilizce! Çalıştığı düşünce çevresi içinde ustalaşmış bir akıl yürütme tekniği.

Düşüncesi yaşayışına bu denli oturmuş çok az insan gördüm. Felsefeyi yaşadı. Dostları, öğrencileri ile. Üretti. Düşündü. Tartıştı.

Çalıştı. Ödün vermedi anlayışından. Görüşlerinin kavgasını verdi. Çatıştı. Eleştirdi. Geliştirdi.

İki ayrı dünyaydık. O ne yapsa, düzgün, ne yapsa yetiştiği ortama uygundu. Ne yazsa, gereken 'format'la yazıyordu. Bense her yazdığım yazıda imlâ hataları, deyiş yanlışları yapıyordum. Gereksiz sözcükler, merama ters düşen ifâdeler, can sıkıcı tekrarlar oluyordu.

Arda, sevmeyecek ama bir benzetme ile bitireyim (Rüyamda gördüm!): Arda altında basit, alçakgönüllü, ama sağlam, üzeri hiç çizilmemiş bir arabayla önümden el sallayarak geçiyor. Ben her tarafı çizikler, göçüklerle dolu arabamda ona selam vereyim derken, elim direksiyondan uzaklaşıyor, önümdeki kaldırıma çakılıp kalıyorum.

Sevgili Arda'yı Türkiye'deki felsefeye getirdiği incelikli titizliklerden dolayı saygıyla anıyorum.

MUHTEREM BİR OKURDAN...

Muhterem Ahmet Bey,

Zât-ı âlînizin yazılarını bir müddetten beri okumaktayım. Köşenizin ismi nazâr-ı dikkatimi celbetti: Gönül ve Bilimden söz edi-
yordunuz. Doğrusu, kültürümüzün derinliklerindeki 'ilim' kavramı 'gönül'ü de içinde taşır. Siz 'bilim' diyorsunuz. Bilim dendiğinde 'irfan' dışarıda bırakılmış oluyor.

Yazılarınızda insanın mânevî yanlarına temas ediyordunuz. Doğrusu, mânevî boyutun ihmâl edilmemesi hususunda yaptığınız vurgulamaları takdirle karşıladım. Hakkınızda, haddim olmayarak, bir araştırma başlattım. Bu arada kendimden de söz edeyim. Bundan 40 yıl önce Paris'te sanat tarihi tahsilimi ikmâl edip, memlekete dönerek, kendimi ilmî mevzulara hasrettim. 3 oğul, 8 torun sahibiyim. Henüz bir kitabım neşredilmediyse de, yakında okur önüne çıkmasını beklediğim üç kitabım var. Her neyse, sizinle ilgili araştırmalarımda, birbirine uymayan görüntülerinizle karşılaştım. Sizi Sultan Ahmet Camii'nde namaz kılarken gördüğünü söyledi bir oğlum. Bir ahbabım, Bursa Ulu Camii'nde beraber teravih kıl-

dığınızı belirtti. Sizin öğrenciniz olan torunum ise sizin dinle hiç ilgisi olmayan, dinsiz biri olduğunuzu ileri sürdü. Torunumun sözlerini, birkaç sözüne güvendiğim münevver kişi de tasdik edince, sizi okuyup okuyacağıma pişman oldum. Bir insan. nasıl hem dinsiz olur hem de mânevî mevzulara ilgi gösterır anlamıyorum. Yaşadığım derin sükût-ı hayâl benı üzdü. Sizin üstelik bilim adamı olduğunuzu sanmıştım. Öğrendim ki felsefeci imişsiniz, üstelik kafası karışık, muasır felsefeye hiçbir katkısı olmayan sıradan bir felsefeci. Efendim, siz neyinize güvenip bilimden söz edersiniz? Bilim adamı değilsiniz! Sonra, mâneviyâtla uzaktan yakından ilginiz olmadığı hâlde köşenizin adında 'gönül' geçiyor! Sız bu mevzuları bırakın, kalbi imân ateşiyle yanmayan, ilmî sahada çalışmayan biri, ne bilimden ne de gönülden anlar.

Bu sözlerime lütfen kırılmayın. Yaşça sizden büyüğüm sanırım. Sözlerimi bir abla nasihatı olarak anlayıp, bu konularda bir daha yazmayın.

Hürmetlerimle
Mesrûre Agâhgil

Sayın Mesrûre Agâhgil,

Dilâgâh (yüreği açık, uyanık) bir hanımefendi olduğunuzu görüyorum.

Yazılarımdaki düşüncelerimde kalsa(ydı)nız mesrûr olurdum (sevinirdim). Siz, yazıları, yazanların dünya görüşleri, yaşam biçimlerine bakarak mı okuyorsunuz? Elbette, bu yönde bir seçim yapabilirsiniz. Örneğin, fotoğraflarımı görmüş olsaydınız, beni okumaktan vaz mı geçecektiniz? Ya da nereli olduğumu öğrenince beni okumanızdaki seçimin ne denli uygun olduğunu mu savunacaktınız?

Bilimle gönül ilişkisi kurabilmem için, sizin benden beklediğiniz özellikleri taşımamın zorunlu olduğunu sanmıyorum. Ben, dikkat edin, bilimden gönüle değil, gönülden bilime gidiyorum. Bilim, gönülle yapılmalı, bilgi, gönülden yaşanmalı. Gönül ise hiçbir inancın tekelinde değildir. Gönül. inanç sistemlerinden önce gelir.

Gönül, inanç sistemleriyle yönlendirilemez. Sizin bana, dayandığınız gerekçeler uyarınca, "gönül üzerine yazmayın" deyişiniz, gönüle aykırıdır, Mesrûre Hanım. İçiniz gönlün sevinciyle dolunca, inancınızı daha coşkuyla, daha yoğun, daha açık, daha az bağnaz biçimde yaşarsınız. Gönlü olan anlar. Sever, bağışlar, sorgular, araştırır. Siz de gönlü olan birisiniz. Araştırıcı yanınız bunu gösteriyor. Sizin gönlünüz, benim gönlümü bahçesine almıyor. Üstelik, hiçbir gönül bahçesine girmememi salık veriyorsunuz. Buna hakkınız yok. Beni bahçenize almamanıza hiç karşı çıkmam. Bu sizin saygı duyduğum seçiminizdir. Gönül konusunda bir ayrıcalığınız olduğunu sanarak, beni dinsiz bulup 'maddî' dünyanın içine yollamanıza da bir şey demem. Din, imân konularındaki görüşlerinize, beni dinsiz ilan etmenize de karşı çıkmam. Dilediğiniz gibi düşünüp, dilediğiniz gibi davranın. Gönlü tekeliniz altına almaya kalkıştığınızda, 'agâh' olup, yanlışınızı görmenizi öneririm. Önce imânımı görüp (gördüğünüzü sanıp!), sonra gönlüme bakıyorsunuz. Oysa, önce gönlüme, sonra inancıma bakabilseydiniz!

Felsefeciliğini konusundaki görüşlerinizde isabetlisiniz. Gönlümü tanımadan beni tanıma şansınız yok. Öyleyse beni tanıma şansınız (şanssızlığınız!) hiç yok.

Güle güle yaşayın Mesrûre Hanım
Bilim ve Gönül gözünüz hep açık olsun!

RUH BAKIMI OLARAK FELSEFE

"Felsefe, *ruh bakımına* katkıda bulunabilir" dendiğinde olası tepkilerden birkaçı şunlar olabilir:

a) Post-modernist zırvalardan biri de bu. Tükendi ya, felsefe, kendine yer açmak için haddini aşan işlere kalkışıyor.

b) Bu savı, anlayabilmek için üç temel kavramın anlamlarının belirgin kılınmasına, bir ölçüde tanımlanmasına gerek var: 'Felsefe', 'ruh' ve 'bakım' (Hattâ 'katkıda bulunmak' sözü de tanımlansa iyi olur!).

c) Felsefeyi, dialektik materyalist yapısından spiritüalist bir yana çekmeye çalışan bireyci bir sav.
d) Yok ya, sahi mi? Bulunsun da görelim.
e) Vah felsefem vah, kafası karışık insanlar ne hâle getirdiler seni.
f) Hayrola, felsefe, dinin yerini mi almaya başlıyor?
g) Kimi uyanık felsefeciler. baktılar. çağımızda ruhsal sorunlu zengın insan sayısı fazla, işi tüccarlığa dökerek, psikologların, psikiyatristlerin kazancına ortak oldular.
h) Zaten çıkışında felsefe, böyle bir kaygı taşıyarak, gelişmedi mi?

Birkaç yıldır, yazılarımda, konuşmalarımda felsefenin ruh bakımı olabilecek özellikler taşıdığını söyleyip duruyorum. Ne bunu ben uydurdum ne de bu savımdan bir kazanç sağlama peşindeyim. Ustam Sokrates'in geliştirdiği ondan öncekilerin de (örneğin, Herakleitos!) önem verdiği özelliği felsefenin. Helenistik felsefenin (Stoa, Epikür okullarının, septiklerin!) çekirdeğinde olan bir anlayış. Ünlü düşünür P. Hadot'nun bize anımsattığı bir gerçek: Klâsik felsefe bir yaşam biçimiydi, ortaçağın başlarında Hıristiyanlığın etkisiyle bu özelliğini büyük ölçüde yitirdi. ("Forms of Life and Forms of Discourse in Ancient Philosophy", *Critical Inquiry,* 16 (1990), s. 483-505).

Foucault, yaşamının son demlerinde ruh bakımı kavramına çok önem vermişti. Kendine bakım gösterebilen bir ruh (benlik, kişilik, düşünme, duyma, düşleme etkinliklerine olanak veren yapı: Ne mistik ne idealist ne de spiritüalist bakış açısından görülen bir kavram 'ruh'!) yaşamını bır sanat yapıtı gıbi yaşayabilirdi ona göre!

Elbette Batı'da, İsrail'de 'Felsefe Danışmanlığı' adı altında (ya da felsefî danışmanlık!) bu işi, bir psiko-terapiye benzer biçimde yürütmeye çalışanlar yok değil! Felsefenin bu anlamda kullanılabileceğini savunanların çok sağlam kuramları da yok! Anglo-Amerikan kültürün felsefeden 'iş çıkarmaya', onu 'kullanmaya' çalışan tutumu, bana ters geliyor! Felsefenin adını kullanak, felsefe maskesi ya da örtüsü altında gerçekleştirdikleri danışmanlık, felsefenin pınarındaki Sokratik kaygıya yakışmıyor.

Felsefe bir meslek değil, bir yaşam biçimi. Yaşama karşı bir *duruş*, bir tavır. Bir bakıma, anlama, kavrama tarzı. Akademik yaşam içinde bir meslek hâline gelmiş, Ben de dahil, dünyada binlerce kişi bu 'işten' 'ekmek yiyor!'

Felsefece yöneldiğimiz yaşam, bizden kendimize bakmamızı, kendimizin, eskiyen, yıpranan, kokuşan. kaba. sığ yanlarımızı gözden geçirmemizi istiyor. Üstümüze, başımıza, evimize, arabamıza gösterdiğimiz bakımı, ruhumuzdan esirgiyoruz.

Nasıl yapılır ruh bakımı? Elbette, meslekten danışmanların, psikologların, psikiyatristlerin söyleyecekleri dikkate değer sözler vardır, bu sorunun yanıtı olarak. Felsefe, ruh bakımı olarak felsefe, her ruhun *biricikliğini* bildiği için, yanıtı bireyin kendisine bırakır. Kendini araştırabilen, bu istekle aldığı yolda, kendi donanımını geliştirmeye çabalayan, eleştirel düşünmeye, bilgisiyle ıç dünyası arasındaki ilişkilerin ayırdında biri, her dem taze, her dem canlı kalabilmek için ruhuna, bir gül yetiştiren bahçıvan gibi özen göstermeli. (Yoksa, hayvanat bahçesinde bir hayvan bakıcısı gibi mi?)

FELSEFECİLERİMİZ UYUYOR MU?

Felsefeci olmak, şimdilerde bir meslek sahibi olmak anlamına geliyor. Akademisyen felsefeci, felsefe öğretiyor, gücü yetiyorsa felsefe yapıyor. Felsefe, özellikle Hegel sonrası gelişimi içinde akademik yapı içinde giderek uzmanlık alanı olmaya başladı. Çetin bir birikimle kavranabilen sorunlar ustüne, titiz araştırmalar yapabilme, bilim, teknoloji, kültürle özgün ilişkiler kurarak kavramsal çözümlemeler gerçekleştirebilme, yeni kavramlar oluşturma, felsefe etkinliklerinin odaklandığı çalışmaların bazı özelliklerini yansıtıyor.

Felsefeyi, kendi geçmişinden gelen sorunlar öbeği içinde, kendine özgü terimleriyle yürütme; bilgi, dil, kültür, ahlâk gibi değişik ilgı alanları üstünde yoğunlaşma, akademik çalışmaların örneklerini oluşturuyor. Yüzlerce felsefe dergisinde yüzlerce akademisyen yazıyor: Felsefe etkinliği dünyada, akademik çalışmaların yoğun olduğu bir alanda sürdürülüyor.

Elbette, bu çalışmaların tümü akademi dışındaki insanları ilgilendirmiyor. İlgilendirse de hazırlıksız, donanımsız bir kafa, bu çalışmaların çoğunu anlayamaz.

Halka seslenmiyor, topluma hitap etmıyor diye bu çalışmaların tümünün boş olduğunu söyleme hakkımız yok.

Toplumun sorunlarıyla ilgili görünen, kendisinin felsefe çalışması olduğunu savlayan her felsefe yapıtının da değerli olduğunu sanmak yanıltıcı.

Türkiye'de hem uzmanca felsefe çalışmalarında hem de toplumsal sorunlara yönelik felsefece yaklaşımlarda sorunlar var. Eline kalem alıp, bildiği bır ya da birkaç yabancı dilden derlemeler yaparak kitap yazmanın felsefe yapmak olduğu sanılıyor. Türkçe okumaya mahkûm insanımız, özgün yapıtları okuma, kavramları içlerinden çıkıp geldikleri dillerden, kendi toplumsal, siyasal, kültürel, ahlâksal bağlamları içinde anlama gücünden yoksun. Ucuz çevirilerden, el kitaplarından, romanlaştırılmış, sulandırılmış felsefe anlatımlarından, felsefeyi tanımaya çalışıyor. Her entelektüelin felsefe bilmesi, anlaması gerektiğini düşündüğü için, eline geçen kitaplardan üstün görü, yalan yanlış görüşler edinmeye çalışıyor. Dünya görüşünün 'bilimselliğini', 'akademik' zenginliğini felsefe tarihini kabasından yorumlayarak temellendirmeye çalışıyor.

Görünüşte ülkemizde eski yıllara göre çok felsefe kitabı okunuyor. Felsefe tarihi, felsefeye giriş, felsefe sözlüğü çalışmaları yapılıyor. Bunların çoğunun özgün olduğu söylenemez. Kültürün kendi içinden gelen bir talebi karşılamak üzere yazılan öğretici kitaplar. Bir bölüğü ders kitabı olarak kullanılıyor.

Özgün çalışmalar çok az. Edebiyatla çok yakın ilişki içinde edebî bir dille yazanlar var. Batı'da öğrenip geldiğini burada, zaman zaman Türkçe yazarak sürdürmeye çabalayanları görüyoruz. Bir bölük felsefecinin özgün çalışma yapma kaygısı yok. Aktarıyorlar. Aktardıklarının ne derece sağlıklı olduğu da tartışılabilir.

Elbette Türkiye'de hem akademisyen olan hem olmayan felsefecilerimiz uyumuyor. İçlerinde tembel olanları, yetersiz olanları, memur zihniyetiyle çalışanları yok değil, ama özgün denemelerin

ardında olanları da var. Şu ânda gürültü çıkarmıyor olabilirler; toplumdan uzak çalışıyor görünebilirler, ama bu, çalışmalarının felsefeye hiç katkı yapmadıklarını göstermez.

Filozoftan, sahneye çıkıp gösteri yapmasını, sokaklarda yürümesini, dünyayı değiştirmek için örgütlere girmesini bekleme hakkımız yoktur. Öncelikle ondan filozof olmasını isteme hakkımızsa elbette vardır. Bu, güzelim Türkçemizin olanaklarıyla, dünyaya kendi düşünsel öykümüzü felsefe diliyle anlatabilmeyle başlar. Türkiye'de felsefe Türkçeyle yapılır, kendi kültür pınarımızdan içerek yapılır. Batı dilleriyle düşünüp, oradaki sorunlara odaklanarak, tercüme kokan bır dille, sözde Türkçe yapıtlarla bu ülkenın filozofu olunmaz.

Felsefecilerimiz kendilerine düşen toplumsal sorumluluğu yerine getiriyor mu? Önemli bir sorun. Akademik felsefecilerimiz filozof olmanın anlamını kavradıkça, basmakalıp, taklitçi, papağan çalışmalarla, malumat aktarmayı felsefecilik saymadıkça, toplumsal sorumluluklarını yerine getirmiş olacaklar: Önce filozof olacaklar. Filozof olmayanın felsefe adına, toplum sorunlarına yaklaşması felsefe etkinliği değildir ki! Kültürel bir katkıdır, elbette değerlidir.

Felsefecilerimiz uyumuyor. Hiç değilse bir bölümü. Önümüzdeki yıllar, özgün çalışmalara gebe kalacak, Türkeye'de, felsefe!

BİR FELSEFECİ TİPİ

Sınirli. Gergin. Birazı porselen birazı takma dişlerini göstere göstere gülüyor. Neye baksa, baktığını karma karışık hâle getiriyor: Buna da bir anlamda gereksinimi var, çünkü çözümleyecek malzeme yaratıyor kendine. Baktığının basit, çarpıcı, düşünceye canlılık getiren boyutlarını bir türlü göremiyor. 'Bilimsel' gözlüklerle baktığını düşündüğü için, önce gördüğünü karmaşa, kargaşa içinde görecek, sonra sihirli değneği ile yarattığı 'kargaşa'yı sanki kendi değil de, öteki düşünürler, bilim adamları, sanatçılar yaratmış gibi çözümleyecek, düzenleyecek. Garip bir kafa: Kendi bulandırıp, kendi çözüyor. Yaptığının kime, nasıl 'ışık tuttuğunu' kendi bile anla-

mış değil. Totolojileri sarsılmaz yaşam gerçekleri gibi görüyor: Hiçbir sav ileri sürmediği için ("Kapı ya açıktır ya da kapalıdır" gibi) yanlış olmayan önermelerden hoşlanıyor. Kendi yarattığı sorunların dışında sorun göremiyor. Sezgilerini köreltmiş, bilimsel olmamaktan ödü koptuğu için.

Çerçeveler kurup, çerçevelerin içinde düşünebiliyor. Çizdiği çerçeveler, akademik felsefenin önde gelenlerinin dudak büktüğü, genellikle, Batı'daki etkin görüşlerin kopyalarının kopyaları. Onun dikkat çekici özelliklerinden biri de bu: Hiçbir şey söylemeyen makaleler ve kitaplar yazması. Elbette çok önemli bir beceri; felsefenin anlamı da bu değil mi? Saatlerce konuşup hiçbir şey anlatamamak. Çevresine ve öğrencilerine yetkin felsefeci örneği olarak gösteriyor kendini.

Birçok meslektaşıyla çatışıyor: Onları anlamamaya çalıştığı için. Sık sık "bilimsellik ayağa düştü", "felsefe, kafası karışık, rahatsızlıkları olan, şaşkın insanların elinde", "felsefe, sulandırılıyor, bilimden uzaklaştırılıyor" yakınmalarıyla başlıyor yazılarına.

Dindar olmamasına karşın, içinde gizli bir yobaz vâiz var! Asıp, kesiyor. Neden asıp kestiğini anlamak çok zor. Sezgisiz, ufku dar, ayrıntıları formüle edebilecek teknik donanımdan yoksun olduğu için, Batı'da benzer görüşteki meslektaşlarının çok gerisinde: Geveleyip, terimler yumurtlayarak felsefe yaptığını sanıyor.

İç dünyası, kâbuslar diyârı. İnsanları sevemiyor. Vesveseli. İnsanların kendine düşman olduğunu sanıyor. Gençlere zorluk çıkarıp, onu saymaları için baskı uyguluyor. Adam yerine konulmadığını düşünüyor, bundan dolayı olur olmaz yerlerde, zamanlarda kendini kanıtlamaya çalışıyor!

Sık sık ilâç alıyor. Gürültüden rahatsız oluyor; çevresinde gülen öğrencilerin kendine güldüğünü sanıyor.

"Bu kendini, işini, uğraş alanını bilmezin felsefede ne işi var?" diyebilirsiniz. Bu 'orta karar' insanın, bu sorun kumkumasının, bu sevgisizin felsefe öğreticisi olarak çevresine ve felsefe etkinliğine verdiği zararı kim karşılayacaktır?

Bu tipler yeni oluşmadı. Felsefenin, bilimin doğuşundan bu yana hep varlar. Zararları elbette vardır ama, olumlu yaratımlar için

belki de gereklidirler. Onlar olmadan felsefenin ne yöne gitmesi, nelerin ne biçimde kotarılması gerektiğini göremiyor, felsefeciler.

Belkı akademik felsefeci giderek bu tipe benziyor: Tarihindeki önemli bir gerçeği, felsefe yapmanın, filozof olmanın bir 'karakter' gerektirdiğini bir gün anlayacak belki. Şımdilik çok uzağında felsefeyle yaşamanın. Meslekten felsefeci, felsefeyi yaşayamıyor çoğunlukla.

BİR FELSEFÎ KARAKTER VAR MI?

Birden çok var. Felsefeye bakma, yaklaşma yolları farklı oldukça, bu yolları kendi insanî varlıklarıyla bütünleştiren felsefe yolcularının *felsefî karakter*leri çeşitlenebiliyor. Felsefe yapma üslûbu değil yalnızca ayrımları oluşturan. karakterin oluşmasında daha dikkat çekici özellikler var.

Bir kez, felsefeyle uğraşan herkesin bir felsefî karakteri olduğundan söz edemeyiz. Yanlışlıkla felsefenin içine düşmüş, *felsefe memurlarının*. felsefe kurnazlarının *felsefî karaktersizlik*lerinden çok çekmiştir, örneğin, akademik felsefe eğitimi! Felsefî karakter, felsefe yolcusunun, öğrencisinin, gerek bedeni, gerek duygusu, gerekse düşünme etkinliğiyle, felsefeyle bütünleşmesini şart koşar. Karakter, bir özümseme, içselleştirmedir, felsefeyi. Bir yaşam biçimi olmuştur karakter sahibinde felsefe, felsefeye kendini vermiş, bağlanmıştır.

Yolcu, felsefeyle kendi başına *karşılaşabilme* yürekliliğine, donanımına (bilgisel, deneyimsel olarak), sahiptir, felsefî karakteri varsa. Karakteri, çalışması, çabası, emeği ile oluşturur. Bu çabayı. emeği gerçekleştirebilecek, felsefenin çilesini çekebilecek aşkla doludur.

Felsefeyi salt meslek olarak görenlerin, 'öyle bir' ekmek kapısı olduğunu sananların, kendilerini ellerinde kavramlar ve tekniklerle bir felsefe teknisyeni, bir problem çözücüsü, uzman 'analizci' görenlerin karakter sorunları olabilir, felsefî açıdan.

Karakterden yoksun felsefecinin felsefeye katkısı yok mudur? Olabilir. Yolcu ise, felsefe yolunda.

Bu sözlerim meslektaşlarımın belki çoğunu kızdıracaktır: "Hadi ordan karakter düşkünü, bize 'karakter atma' diyeceklerdir. (Karakter atmak: Hava atmak, kibirlenmek!) 'Karakter'le işini iyi yapan felsefeci olma arasında ne ilişki var?" diye soracaklardır. Felsefe, salt 'işini iyi yapma' ile geçiştirilecek bir etkinlik değildir. Türkçemizdeki 'karaktersız' sözünün çok ağır ahlâkî çağrışımları var. Oysa, felsefî karaktersizliğin, ahlâkî karaktersizlikle pek ilgisi yok. Üslûbu, 'özgünlüğü' olmayan bir şair, şiirsel karakterden yoksundur. Bu onun ahlâksal karakterden yoksunluğu demek değildir!

Felsefî karakter ayırımına yol açan özellikler nelerdir? Bir kaçını söyleyebilirim.

Öncelikle, *felsefî sağlığı* yaşayış biçimlerindeki farklılık, karakter farklılığına yol açar. *Felsefî sağlık*, felsefeyle bütünleşerek yaşadığımız yaşamda, *yaratıcı, üretici gücümüzün* göstergesidir. Felsefî sağlığımız ne denli yerindeyse. heyecanımız, tutkumuz, üreticiliğimiz. kendimizi aşma çabamız, *problem görme* duyarlılığımız, çözüm arama enerjimiz, ısrarımız o denli güçlüdür. Farklı felsefî karakterler, bu sağlık durumunu farklı yaşar: Enerjisini hangi problemlere vereceğini, kendisini hangi yola adayacağını seçer. Sorunların seçimi, karakterleri ayırır. Felsefe anlayışı, felsefeye bakış biçimi de bir başka ayırım yaratıcı öğedir.

Her felsefî karakterin üslûbu ayrıdır: Nietzsche'nin üslûbu, Spinoza'ya benzemez. Russell bir başka karakterdir, Wittgenstein bir başka. Anlatım biçimleri, kullandıkları dil, özgün filozofların söyleyecekleri düşünce içeriklerine bağlı olarak ayırımlar gösterir. Heidegger'in üslûbu, anlatmaya çabaladıklarının içeriğiyle yakından ilişkilidir.

Felsefecinin dünya görüşü, inançları, beklentileri de felsefî karakterini belirleyebilir. Sorunları araştırma yollarının farklılıkları, yanıt umutlarının çeşitliliği, değişikliği karakter oluşumunda önemlidir.

Sokrates bir karakterdi, Sartre. Quine bir başka karakter. Felsefe, bu yüzyılda da kendisini yaşatacak karakterlerini bekliyor.

TOLGA'NIN MEKTUBU

Sayın İnam,

Bizler, üniversite öğrencileriyiz. Diğer arkadaşlarımızdan biraz farklıyız galiba. Haftada iki kez (Çarşamba ve Cumaları) toplanıyor, felsefe okuyor, konuşuyor, tartışıyoruz. Sayımız giderek artmakta, şimdilik yirmi kişi kadarız. Çok çalışıyoruz. Derslerimizin ağırlığına rağmen. (Yarımızdan fazlası mühendislik ya da mimarlık eğitimi alıyor!)

Bizi felsefeye çeken ne? Özgür olma tutkumuz. Özgür düşünme, özgür *olma,* özgür yaşama. Özgürce anlama. Bize verilenleri sorgulama, eleştirme, değerlendirme. Kısaca, kendimizi aşmak, ufkumuzu genişletmek istiyoruz.

Bunu, birçok arkadaşımızın yaptığı gibi işi mizaha vurarak, yalnızca mizahta kalarak. deyim yerindeyse, mizahta boğularak yapmak istemiyoruz. Oysa, çok seviyoruz mizahı. Yaşıyoruz çünkü.

Babalarımızın, ağabeylerimizin denediği, siyasal yoğunluklu, çoğu insanın 'ideolojik' dediği görüşlerden umudumuzu kestik. (Burada, ağarmış bıyıklarınızın altında bize güldüğünüzü görüyor gibiyiz: Amerika'yı yeniden keşfedeceğiz. Sayın İnam! Yeniden keşif de keşiftir; bir öğrenciniz hep bize bunu söylüyor!!) Onları nişan tahtası yaptık! (Sayıları da ne çokmuş, öğren, öğren bitmiyor!) Yine, burada bize, "Saldıracağınız görüşleri öğrenmeye ömrünüz yetmez" diyebilirsiniz. Haklısınız. Öğrenebildiğimiz kadarıyla. Öğrenirken düşüneceğiz. Öğrendiklerimiz, geliştireceğimiz düşüncelerin kaynağı olacak. *Öğrenirken, öğrendikçe yaratacağız.*

Kızmayın ama, akademik felsefeden ve felsefecilerden de umudumuzu çoktan kestik. (Aramızda felsefe öğrencileri olmasına rağmen.) Söylediklerinin bir bölüğünü anlamıyoruz. Bir bölüğü de yavan. Sizse felsefeyi biraz sulandırıyormuşsunuz gibi geliyor bize. Saygı duymuyor değiliz aramalarınıza ama, bize 'hafif' geliyor. (Kabadayılığımızı anlayacağınızı düşündüğümüz için, sözü dolandırmıyoruz!) Türkiye'de her felsefeci Sayın Ömer Naci Soykan Hocamızın söylediği gibi, bir general! Kimse, 'er' olmak istemiyor. Hepsi, felsefenin ne olduğunu biliyor. Birbirlerinden öğrenmiyor-

lar. Biz de hiçbirini aramıza çağırıp, danışmıyoruz. Heveslenmeyin, size de bir şey sormuyoruz. Söyleyeceklerinizi, ne yazık ki biliyoruz. Sizden tek ricamız, bu sözlerimizi köşenizde yayımlamanız. Propoganda olsun diye değil. Ne yerimizi ne topluluğumuzun adını ne de yalnız kendimizin yazıp kendimizin okuduğu bilgisayar çıktılı dergimizın adını vereceğiz. Web sayfamız yok. Korkmayın gizli bir 'Felsefe Muhibleri Cemiyeti' falan değiliz. Sizlere, sizlerin geleceğine bir *tehdidiz!*

Başka bir hocaya bu içten duygularımızı yazamazdık. Saygısızlığımız olduysa bağışlayın. Siz hocalarımızın emeklerini elbette değerlendireceğiz. Mektubumuzu yayımlayacak cesaretiniz olduğuna inanıyoruz. Saygılarımızla.

Topluluk adına,
Boğaziçi Üniversitesi
Bilgisayar Bölümü Öğrencilerinden
Tolga Açıkalın

Sevgili Tolga;

Sağol. Yer darlığından mektubunun tümünü yayımlama olanağım yok. Kendimle ve kimi hocaların ve meslektaşlarımla ilgili bazı görüşlerinize yer veremedim. Yanlış anlamayın.

Atılımınızın geçici bir heves olmadığına inanmak istiyorum. "Sizin gibileri çok gördüm" desem, "ne burnu büyük adam" diyebilirsiniz. Size benzeyenleri gördüm ama. Sizler, bizim için neden 'tehdit' olasınız ki! "Gururumuz olabilirsiniz" ancak. Başarırsanız. Başaramazsanız da, cesaretiniz yeter. Ukalâlık, bir dehâ belirtisi de olabilir.

Derinlerimden size yolladığım âhım sizi hep izleyecek. Vazgeçenlerinizi kavurup yakacak. Ben o âhı Sokrat Amcamın *Daimon*'undan tutuşturdum çünkü. Sevgiyle kalın.

AHMET İMAN

Son derece görkemli siyah bir cip duruyor, evimin önünde; pencereden görüyorum. Şık giyinmiş, genç bir hanım kullanıyor cibi.

Uzun boylu, siyahlar içinde yakışıklı bir delikanlı, emin adımlarla yürüyüp kapımı çalıyor: –"Ahmet İman siz misiniz?" –"Evet, buyrum." –"Biz, yeni kurulmuş bir tanıtım şirketi adına, bir filozof olarak sizi dünyaya duyurmak istiyoruz." –"Filozof değilim ben, sıradan bir felsefeciyim" –"Biz tanıtınca filozof olacaksınız" –"Peki, beni neden tanıtıyorsunuz?" –"Sizde iyi para var" –"Ne parası? İstediğim kitapları edinecek para bile yok!" –"O anlamda demiyorum, sizin sayenizde biz zengin olacağız." –"Allah, Allah, bir zenginliğe vesile olabildiysem, ne mutlu bana." –"Hak ettiniz bunu çoktan Dr. İman" İçimden, "İman değil yahu, İnam" diyorum ama alışığım bu tür yanlış anlamalara. Herhâlde "İnam" demek istemiştir diye düşünüyorum. –"Sizin C.V.nızi inceledik. Dünya kadar şey yazmışsınız. (Aklınıza her geleni, desteksiz, demek istiyor diye düşündüm!) Şimdi bunlardan, özel kurulumuz seçme yapıp, dünyanın çeşitli dillerine -Çince dâhil!- çevirecek. Çok kısa zamanda dünya ayağa kalkacak." Şaşkın hâlimi bir süre izledikten sonra, yüksek sesle, sözcüklerin üstüne basa basa sürdürdü konuşmasını: –"Yalnız, görüntünüzü değıştıreceğiz..." (Galiba, bu hâlimle, eski mahalle bakkalına benziyorum, onun gözünde...) –"Size bir goatee (Keçi sakalı demek istiyor!) gerek. Piponuz da vardır, herhâlde. Teknik heyetimiz giyeceğiniz giysileri seçecek, tam bir filozof gibi görüneceksiniz!"

–"İyi de, ben kendi hâlinde bir felsefeciyim, filozof hiç değilim. Öyle görünmek, beni öldürür. Sonra, kimdir bu "özel" kurulunuz? "Teknik" heyetiniz? Kımsiniz sız kuzum, amacınız nedir?"

–"Telaşlanmayın Dr. İman. Siz meşhur olmaya mahkûmsunuz." –"Mahkûm mu? Sartre'ın özgürlüğe mahkûmuz sözünü anımsattınız bana. Ben, hep sizin gibi insanlara karşı savaştım. Beni oyuna getirmek istiyorsunuz. Başaramayacaksınız." –"Yanılıyorsunuz, Profesör İman. Biz yeni bir tanıtım şirketiyiz. Dünya kültürüne hizmet etmek istiyoruz. Siz değil mıydiniz, 'felsefe hayatın içinde olmalıdır' diyen. İşte, sizi halka, hayata götürüyoruz. Kitaplarınız yok satacak. Zengin olacaksınız. Hâlâ istediğiniz kitapları alacak paranız olmadığını söylüyorsunuz. Yurt dışına istediğiniz toplantıya katılacaksınız. Dünyanın en büyük üniversiteleri kapılarını aça-

cak size. Klipler çekecek, röportajlar yapacak dünyanın en ünlü televizyon kanallarında, dergilerinde yayımlayacağız." –"Ben hak etmedim ki filozof olmayı. Söyleyecek sözlerimi söylemedim daha. Yazdıklarım, yeterince irdelenip, geliştirilmiş çalışmalar değil. Yolun başındayım hâlâ. Belki hep öyle kalacağım. Ben, bir felsefe çocuğuyum. Sizse beni olgun biri gibi tanıtıyorsunuz. Hangi politik grubun, çıkar savunucularının içindesiniz?" –"Çok yanılıyorsunuz, Dr. İman. Bütün çağımız ünlü bilim adamları, filozofları, romancıları, şairleri, sanatçıları, bizim gibi tanıtım şirketleri sayesinde kendilerini gösterebildiler. Eskiden bu çok gizliydi. Kimse bileğinin hakkıyla tarihe geçemez. Tarihi biz yazıyoruz!"

–Vah tarihim vah! O hâlde beni silin tarihten. (Birden bir muziplik geldi aklıma!) Size birkaç felsefecimizin adını vereyim, gidin onları filozof yapın! Onlar benden daha, çok daha değerli. Beni de silın kitaplarınızdan. (Adları sayıyorum...) –"Dr. İman, özür dilerim ama bu yaptığınız şövalyelik. Sizin ün düşkünü biri olduğunuzu özel kurulumuzun psikanalistleri çoktan saptadılar. Hareketiniz de bunu gösteriyor. Zaten değerinizden hep kuşku duydu kurulumuz. Tarihî bir fırsat kaçırdınız." Hızla çıkıyor, odadan....

Uyanıyorum, sabah olmak üzere. Ter içindeyim. İlk işim, lambayı yakıp kimliğimdeki adıma bakmak oluyor. Kendimden kuşkum geçmedi hâlâ.

FELSEFECİLER HIYAR MIDIR?

Elbette bazıları. 'Elbette'nin anlamı, her entelektüel topluluğunda istatistiksel olarak *en az bir* hıyar bulunur gerçeğinden geliyor. 'Gerçek', benim kişisel gözlemlerimden çıkan, 'subjektif' bir gerçektir. Diğer gözlemciler tarafından da onandıkça 'inter-subjektif' bir değer kazanabilecek, gerçek.

Deleuse ve Guattari, beni çok derinden etkilemiş *Felsefe Nedir?* adlı yapıtta, felsefenin *felsefe dışı* yolla anlaşılması gereği üstünde dururlar. Onların kaygılarına yakın bir kaygım var benim de: Felsefecilerin psikolojisi, sosyal-psikolojisi, antropolojisi, sosyolojisi yeterince çalışılmadı daha. Wittgenstein üstüne vaktiyle bir film sey-

retmiştim, beğenmediğimi hatırlıyorum. Filmleri, öyküleri, romanları yazılmadı daha. (Dolaylı olarak ben yıllar önce *Filiz, Nerdesin?* diye bir roman yazmıştım!) Yeterince anlatılmadı felsefeciler, demek istiyorum. Gerekli bu tür çalışmalar. Hüseyin Batuhan Hocam, onların ipliğini pazara çıkarmayı sürdürecektir. umuyorum. Aldığı tepkilere karşın. Uzun, sağlıklı bir ömür diliyorum kendisine.

Diyebilirsiniz ki: "Felsefeciler hıyar olsa ne olur olmasa ne olur? Biz onların yazdıklarına bakarız". Güzel. Bakmayı sürdürün öyleyse. Biraz daha ileri giderek şöyle bir sav da ileri sürebilirsiniz: "Hıyar felsefeciler, hıyar olmayanlara göre daha başarılıdır!" Peki. Başarılı olsunlar. Başarılı felsefeci. Hıyarlığı da cabası.

Felsefecinin hıyarlığı sorunu, felsefe dışı gibi görünen bir sorun olmakla birlikte, felsefenin de sorunudur. Felsefe. kendi etkinliği üstüne düşünür. *Refleksıf*dir, bır anlamıyla. Kendi kendini araştırır, sorgular. Kaldı ki "fizikçiler hıyar mıdır?" sorusunu da kendi ilgi alanına katabilir. Gönül, fizikçilerinde bu soruyu kendilerine sorup, kendi aralarında tartışmalarını istiyor "Sen benim hıyarlığımla ilgileneceğine, yaptıklarınla ilgilen" diyerek, bu sorunun yanıtını aramaktan vazgeçemezler. *Bilim ahlâkının* sorusudur, bu. Meslek ahlâkının sorusu. Gerçi, felsefe, bir anlamıyla bir meslek değildir. Bir yaşama biçimidir. Bir tavırdır, dünyaya karşı. Bu açıdan *hıyarlık sorunu,* felsefede daha önemli bir yer tutuyor.

Çığ, kendini tanımaz, tanımak istemez insan, *sofos* olamaz. Oysa, *filo-sofos* olmak için, bilgeliği seven biri olmak için, en azından bilgeliği tanımak gerekiyor. Bilgelik, felsefenin beşiğinde bulunan dört temel erdemden biridir: Cesaret, ölçülülük, adaletle birlikte. Bu erdemlerin âhenginde, şiddetinde bozulmalar olunca, hıyarlık ortaya çıkıyor. Felsefe, bir düşünsel oyun değildir. Entelektüel jimnastik, sofistlere yakışır. Yazık ki, akademik yaşam; zeki, uyanık, kurnaz felsefeciler doğuruyor. Bu da, bir anlamıyla, felsefenin enkaz hâline gelmesine yol açıyor.

Dostlarım, 'hıyar'lığın benden kaynaklandığını söylüyorlar. 'Hıyar'larla uğraşmamın nedeni, onların derin psikoanalitik yorumları-

na bakılırsa, benim 'hıyar'lığımdan geliyormuş. Bakın, bu gözlemlerini hiçbir zaman yadsımadım. Düşünün, bir topluluktan bir adam çıkıyor ve diyor ki: "Hıyar olmayalım arkadaşlar!" Yanıt: "Sus ve otur yerine hıyar!" Yanıt, bu mu olmalı? Hıyar olmayalım sözünü bir hıyar bile söylemiş olsa, dikkate değer bir söz değil midir? *Tu quo que!* "Sen de öylesin!" yanıtı anlamlı mı? Dinime küfreden bâri Müslüman olsa! Bu noktada kendimle çelişiyorum, olsun.

Bakıyorsunuz, 18 yaşında delikanlı kantinde oturmuş, gelene gidene hava atıyor: Ben felsefeciyim! Adam, sakal bırakmış ağzında pipo: Felsefeciliğinden yanına yaklaşılmıyor. Kibir, felsefeye en uzak olması gereken bir tavır. Her şeyi biliyor, herkesten üstün, olmak: Felsefe, insana bunu mu söylüyor? Evet, eleştiri oklarını hep yanında taşır felsefe seven. Sorgu okunu. Sevgi kılıcıyla birlikte. Felsefenin çekirdeğinde sevgi vardır: Dostluk. *Filos*. Dosttur felsefe gönüllüsü. Fikri olan, cesareti olan biridir. Haddini de bilir ama. Yanlışını, özrünü kabul eder. Kendisiyle dosttur. Her şeyden önce. Felsefenin tapınağı yok. Bahçesi var. Bahçesinin girişinde şöyle yazıyor: "Hıyarlığını tanı!"

FELSEFEDE TÜRKİYE İLE KENDİMİ ARIYORUM

Felsefe araştırmalarımda iki bin beş yüz yıldır Batı düşüncesini besleyen tüm kaynaklara kendimi açık tuttuğumu düşünüyorum. Sanatı, folkloru, söylenceleri, bilimsel çalışmaları felsefe ufkumun dışında tutmuyorum. Şu ânda dünyaya egemen olan düşünce akımlarının hiçbirine kendimi kapatmıyorum. Hiçbirinin de ardında değilim.

Marksist düşünmenin insana, emeğe verdiği önem; analitik düşüncenin, düşüncelerin açıklığına, tutarlılığına karşı duyduğum kaygı; varoluşçu düşüncenin insanın önüne açtığı ufuk, ilgimi çekti, çekmekte. Kendimi, "Kendi kendisinin efendisi olamayan insan, efendisiz bir dünyada yaşayamaz" temel görüşünden yola çıkan, geçmişte ve çağımızda egemen benzerlerinden farklı, bir 'anarşist' sayıyorum. İronik bir deyimle 'sürdürülebilir isyandan', 'müeddep'

bir isyandan yanayım. Bu amaçla kendi dilimden, bu toprakların kültüründen beslenen "Gönül Felsefesi" denen bir yaşam biçimini, tüm çelişkileri, acıları, gariplikleri ve yalnızlığı ile yaşamaktayım.

BAŞARISIZLIKLARIN ÖĞRETEBİLECEĞİ

Bilim tarihini okurken, okuturken, kendi kendime hep sormuşumdur: Bilim tarihi neden başarıların tarihidir ki? Neden insan üstü görüntüleriyle, dâhi bilim adamları, ele aldıkları sorunları hep çözerler, hep başarırlar? Soru size çocukça gelebilir: Başaramasalardı bilimsel etkinliği sürdüremezler, bilimi geleceğe taşıyamazlardı. Peki, bilim adına araştırma yapanlar, çalışanlar hep başarılı mı oldular? Başarılı olanları okuyoruz tarihte, peki, sayıları başarılı olanlardan çok çok fazla olan (örneğin. simyacıları düşünürsek!) başarısızların bilime hıç mi katkıları yok? Sıradan olanların ayrıca? Zeki, ama tembel olanların? Cin gibi zeki olduğu hâlde, girdiği araştırma grubunun sonuç getirmeyen varsayımları, hedefleri, temel inançları yüzünden kaybetmiş olanların? Sezgilerinin gücüyle gördüğü gerçekleri, çağının bilimsel, teknik olanaklarının yetersizliğinden ötürü, gösterme, belgeleme, kanıtlama başarısı gösteremeyenlerın bilime hiç mi katkıları yok? Araştırmayı değil de eğitımi, bilim adamı yetiştırmeyı hedef aldığı için bilimsel sorunların çözüm denemelerine katkıda bulunamayanlar, bilimin tarihinde olmayacaklar mı?

Bilim, yanlışlarından öğreniyorsa, yanlış yapanların bilime katkısı yok mudur?

Sorunum aslında, bilimin, bilim tarihinin işleyişine ilişkin tartışmalı noktalardan kimilerını ele almak değil: Başarısızlığı anlamak ıstiyorum. Bilim başarılardan oluştuğu için, onunla başladım, başarısızlığı irdelemeye. Herkesin birbirinden başarılı olmayı bek-

lediği bir çağdayız. Çocuklarımızı başarılı olsunlar diye yetiştiriyoruz. *Başarı kaygısı*nın doruğa ulaştığı bir toplumda, başarıyı gözeten bir yaşam biçimi, çoğu insanı mutsuz ediyor. Bizi topluma bağımlı kılıyor, bu kaygı! Sürekli beğenilmek, onanmak istiyoruz. Özerkliğimizi, bağımsızlığımızı kazanamıyoruz böylece. *Beğensinler diye yaşamak*, başardın, başarıyorsun desinler diye yaşamak, bunu yoğun bir yaşam kaygısı hâline getirmek: Cehenneme dönüştürmektir yaşamı!

Başarıya kilitlenmiş bir yaşamda başarısızlar nerede dururlar? Nasıl direnirler? Vazgeçerler mi direnmelerinden? Başarısız bilim adamlarının tarihi olmaksızın bilimin tarihinin anlaşılması nasıl eksik kalıyorsa, başarısız sanatçıların, edebiyatçıların, düşünürlerin, savaşçıların, yöneticilerin neden başarısız olduklarını irdelemeyen bir tarih de eksiktir.

Yaşamını. örneğin. kaval çalmaya adamış bir insan, yıllar süren bir ısrarın sonucunda, dilediği gibi, beklendiği gibi çalamıyorsa ne yapacaktır? Güzel kaval çalanlar kıskanıp, onları karalamaya mı kalkışacak, yoksa kavalını kırıp, boşa geçen yılların ardından kahrolacak mıdır? Başarısızlıklar nasıl kaldırılır? Nasıl direnilir? Nasıl olacak da bunca ağır başarısızlıklarla yıkılmayacağım, başarı arayışlarımı sürdüreceğim?

Kendi adıma, bir çözüm yolu önerebilirim. Örneğin, o kavalcı için. Başaramadığımı geç de olsa. bunca çabalamama karşın, anladığımda, neden başaramadığımı anlamaya çalışır, örneğin, *Başarısız Kaval Çalma Teknikleri* diye bir kitap yazabilirim. Bu kitabı kimse yayımlamasa da borç harç çıkarırım. Kavalcılar öğrensinler diye. Öğretmenler, genellikle başarmışlardan seçilir. Belki uğraşmış, didinmiş ama başaramamışlar daha iyi öğretmen olabilirler.

Başarısızlar işe yarayabilirler. Yaşamayı başaramayanlar, topluma uyumu sağlayamamışlar, insan ilişkilerini sağlıklı biçimde kuramayanlar, başarısızlıklarının bilincine varmışlarsa, bu yaşam onların deneyimlerine hazırdır. Ya deneyimlerini aktarmakta da başarısız olurlarsa? Elbette, başarısızlık duyarlılığını, bilincini yitirmişler-

den katkı beklenemez. Ya farkındalıkları yeterince keskinleşmişse? Deneyimlerini, kızmadan, suçlamadan, yakınmadan, hazin bir tebessümle anlatabiliyorsa, ne büyük öğretmen olabilirler bizim için.

"Ben başarısızım. Çok uğraştım, elimden geleni yaptım. başaramadım. Ama bu benim hayatım. Ben buyum. Başarısızlığım benim bir parçamdır. Ben başarısızlıklarıyla özdeş biri değilim. Onları aşabilir, yorumlayabilir, aktarabilir, geleceğin ınsanına yol gösterebilirim." Bilinçli, akıllı başarısızdan, değerli öğretmen olur.

Başarılı olmak elbette önemli. Geleceğin insanı başarısızlıktan da öğrenebileceğini anlayınca, başarısızlığı aşağılamamayı da öğrenecek.

DOĞADAN HAYATA YANSIYAN

Doğayı anlamak neden gereklidir? Hayatı anlamak için! Hayatı anlamak ne sağlar bize? Başarılı bir yaşam sürmek için ilk adımdır, anlamak. Anlamadığımız yaşam, yaşam mıdır? Peki, neden 'başarılı' yaşamın ardındayız? İnsan olabilmek, insanın sahip olduğu yüksek değerlere ulaşabilmek, (erdemli bir insan olma, sanata, bilime, insan kültürüne katkıda bulunabilmek gibi...) bu değerlere yeni değerler katabilmek amacıyla, *kendimiz olabildiğimiz*. kendi olanaklarımızı, yetilerimizi, sahip olduğumuz gizilgücümüzü (potansiyelimizi) gerçekleştirebildiğimiz bir yaşama varabilmek için. 'Başarı', ne ün ne para ne herhangi bir biçimde toplumsal konumumuzu yükseltmek anlamına geliyor. Başarılı hayat, insanı insan yapan öğelerın, ınsan bedeninin, duygularının, aklının, çevresinin uyumlu bir bütün hâlinde yaşanması demek. İnsan doğamız, bu anlamda bize verilmiş, işlenmiştir: Tabiatın varlığının zenginliğini oluşturan öğelerin başında, doğadan devraldığı özellikleri bulunuyor. *İnsanın doğası* diyoruz buna, insanın tabiatı. Bedeni. duyguları, karakteri: *Karakter* Eski Yunancadaki anlamıyla. oyulan, damgalanan, özellikleri üstüne işlenen şey demek. bir yanıyla. 'Tab etmek' eski dilde aşağı yukarı bu. işleme, oyma, 'baskı yapma' an-

lamlarını taşıyor. 'Tabiatımız', doğamız, bu anlamda bize verilmiş, işlenmiştir: Tabiatın damgasını atmak, belirleyiciliğinden kopma şansımız hemen hemen hiç yoktur.

Doğa, Batı düşüncesinde farklı bıçimlerde yorumlanmış: İnsanın kullanması için 'nımetler topluluğu' bunlardan biri. İnsan, doğanın efendisidir. Doğa, insan türü için malzeme sağlayan bir kaynaktır. İnsan, doğadan üstündür: Bundan dolayı doğayı kullanıp, olanaklarından yararlanmak gerekir. Bu 'uyarıcı' bakışın yanında, doğa, tinselliği (mânevî boyutun) taşımadığı için insanın *hizmetine verilmiş* bir araçtır diyen görüşler var. Doğa, bu bakışta, teknoloji tarafından kullanılıp, sömürülen bir varlık alanı olarak ortaya çıkıyor. İnsan kültürü, bilimv e teknolojiyle doğadan yararlanıp, yüzyıllarca süren tarihi ıçınde, yoğun biçımde doğayı denetım altına almaya çabaladı.

Doğayı anlayarak guzel bir yaşam surme, güzel bir insan olma çabası, onu *dışımızda* gördüğümüz sürece gerçekleşeceğe benzemiyor. Doğa, dışımda görüldüğünde, onu tanıyabilme şansım da ortadan kalkıyor. Onu elimizin altında, bir aygıt gibi tutmak istedikçe, teknolojinin hızla hayatımıza egemen olmasına karşın, doğaya yabancılaşmaya başlarız. Doğanın dışında, ondan üstün, ondan tümüyle farklı değiliz çünkü: *Doğanın* kendisiyiz biz. Teknoloji de doğanın bır parçasıdır, kültür de. İnsanın ürettiği her şey doğanın içindedir.

Doğaya bir *üstünlük* kazandırmıyor bu bakış. İnsanla doğayı karşı karşıya getirip, hangisi üstün sorusunu sormak yanıltıcı: İnsanı doğadan ayıramayız. Doğanın, sanki bir "kendi başına akla sahipmiş gibi" gizemli bir işleyişe sahip olduğunu düşünmek, bir açıdan geçen yüzyıllardan kalma bir romantizm, bir açıdan da abartılı bir doğa gizemciliğidir.

Doğa insanda, insan doğadadır: Bir anlamıyla 'doğa' kavramı, kültürel, mitolojik, politik kökleri olan, 'soyut' bir kavramdır. İnsan, bir parçası olduğu bu işleyışe *yeniden bakmayı* öğrenmelidir. Ne denli kendimizi, ormanlardan, dağlardan, denizlerden uzak,

konforlu bir yaşam içinde, doğadan uzak görürsek görelim, doğadayız yine de. Bu teknolojiyle, bilimle, kültürel, dönüşüme uğratılmış, uğratılmakta olan, kendisine yeni damgalar vurulmakta olan çevremizdeki, ıçımizdeki, evrenin sonsuzluğuna yayılmış varlık biziz. Doğayla yüzleşmek, kendimizle, hayatımızla yüzleşmek anlamına geliyor.

Doğanın büyülü gibi görünen, canlı, yaratıcı, dur durak bilmeyen devingenliği, biraz da bizim ona bakan gözlerimizden, onu duyan kulaklarımızdan, ona dokunan parmaklarımızdan geliyor. Kendimle, dostlarımla, insanlarla, hayvanlarla, ağaçlarla, dağlarla, akarsularla, denizlerle olan ilişkim, insan olarak beni ve hayatımı oluşturuyor.

Doğadaki bilgeliği tanıyıp anladıkça kendimdeki, kültürümdekı bilgeliği anlayacağım. Bu, bana doğayla, kendimle yaşayabilme olanağını sağlayacak. Avucumun içinde titreyen kardelendeki giz, onunla aynı doğada oluşumuzdan dolayı, bendeki, bilgilerimdeki, düşüncelerimdeki çözmeye çalışacağım gizlerin kızkardeşidir.

AŞK BİLİNİR Mİ?

Eskiden daha sık olurdu, çocuklar beni arar, "aşk üzerine konuşur musun, hoca?" derlerdi zaman zaman. Ayaklarım popoma vura vura gider, konuşurum. Bir yandan da şaşarım: "Yahu bu çocuklar, benim aşktan anladığımı nereden biliyor?" Sayısız hüsnü kuruntularımdan biri de 'aşk'ı bildiğimi sanmamdır. Elbette, koskoca bir yanılgıdır. Yine de kendimi kandırmak isterim.

Nederen bilirım aşkı? Nesinden, nasıl bilirim? Kimyasını bilir miyim? Bilmem. Fizyo-nörolojisini de bilmem. Tarihinden, sosyolojisinden anlar mıyım? Anlamam. Ya, psikolojisine, psikiyatrik boyutlarına aklım erer mi? Ermez. Uzman da değilim. Felsefesinden anlar mıyım peki? Anlamam, ciddi hiçbir araştırmam yok bu konuda. Neyime güvenir de konuşurum, üfürürüm peki? Yaşantılarıma mı? O da kuşkulu. Gençliğim de ıyi bir âşık mıydım? Karım, herhâlde 'hayır' diyecektir. Pekı neden, ama neden, susmam gereken

bu konuda konuşur da konuşurum? Nedir beni konuşturan. Kuşkunuz olmasın, aşktır. Bilemediklerime, anlayamadıklarıma, başaramadıklarıma duyduğum aşk.

Çok mu 'attım'? Aşkı yazanlar 'atma'ya mahkûmdur. Aşkın 'bilimsel' ele alınışı konusunda susarım. Bılmediğım için. Biraz dudak bükerim bu tür bakışlara: 'Aşk geni' bulundu. Bulundu ya da bulunmadı. Ne anlıyorlarsa laboratuvarlardakiler aşktan. *In Vitro* aşk değil derdim, *in vivo* olanı bana meydan okuyor. "Çık da beni yaz, yiğitsen, göreyim seni!" diyor. Benimki belki de bir *varsanı* (halüsinasyon)!

Her neyse, aşk üzerine söylediklerime bakmadan yargılanmam eksik olur. (Bir feminist arkadaş, "erkeklerin aşk üzerine konuşmalarının çoğu, kadınları ayartmaya yönelik" diyebilir.) Birkaç ipucu vereyim görüşlerim hakkında

(Benden doya doya bıkmış olanlar yazımı okumayı burada kesebilirler. Yine de yeniden duyduklarında onlara yeni gelenler olabilir). Aşk bir insan başarısıdır (Leistung). Her insanda potansiyel olarak aşkı yaşama, *yaratma* gücü vardır. Aşk bir duygu değildir. Bir eylemdir. En az iki kişilik eylem. Eylemleşme. Eyleşme. İki kişilik şiirdir. (İki kişilik bisiklet gibi mi? Öndeki ve arkadaki sürekli değişmek koşuluyla, belki!) Yaratılan, yaşanan, üleşilendir. Masallarda yoktur. Çünkü, masallar bitince aşk başlar. "Onlar ermiş muradına"dan sonra. Ayrılık acısıyla yaşanan nâkıs aşktır, eksik aşktır. Leyla ıle Mecnun arasında aşk yoktur. Tek kişilik aşk olmaz. Hicrân, aşkın yalnızca bir öğesidir, aşk değildir.

Cinsel tutkular aşk değildir. Aşk bir delilik de değildir. "Sevış, geçer" derler. Sevişemeyince bizde olan değildir. Aşkla sevgi arasında ayırım falan da yoktur. Aşk, iki kişinin yarattığı, oluşturduğu *ortaklaşa yaşama*dan doğar. Paylaşmalardan oluşur. "Bir görüşte aşk", eğer görüş sonrasında ortaklaşa yaşam yoksa, aşk değildir. Şok olabilir. Çarpılma olur. Aşk girizgâhı, peşrevi, üvertürü olabilir ama aşk olmaz.

"Aşk yoktur" savlayıcıları, iddiacıları, pek çoktur. Yok diyorlarsa yoktur. Kendileri bilir. Kendileri için konuşsunlar. Bir diğer

insanın aşkı yaşayamayacağını, yaratamayacağını nereden biliyorlar. "Müzik yoktur" diyenlere benziyorlar. Ses frekansları vardır, seslerin dalga boyları. Bilim, aşkın olmadığını söylüyormuş. Peki, şiirin olmadığını da söylüyor mu bilim? "Kulak duymayınca, bilim avdet eder" mi? Müziğe sağır kulakların karşı-aşkı, anti aşkı da bu olsa gerek! Şiirden anlamıyorum demiyorlar da, şiir yok diyorlar. Aşktan anlamıyorum demiyorlar da, aşk yok diyorlar.

Aşk orada, yaşanmayı, başarılmayı bekliyor. Yalnız iki insan arasında değil, insanla sanat, insanla düşünce, insanla bilim arasında da var. Sizi gıdi aşk korkakları sizi!

BU VA...

"Bu va", "Bu var"ın Afyonlu bir yurttaşımızın ağzından çıkan hâli. Bir arkadaşım, kömür satan bu yurttaşımıza, kaliteli kömür istediğini, sattığının ise kalorisi düşük, yeterince yanmayan kömür olduğunu söylediğinde, onu sabırla dinleyen, kasketi yana doğru çevrilmiş satıcı, tek, kısa bir tümceyle yanıtlıyor: "Bu va!" "İster al, ister alma, elimizde olan budur, daha iyisi yok" demek istiyor, belki. Kendinden emin. Dürüstçe, bir meydan okuma. "Daha iyisini bulursan git oradan al, ben bunu satıyorum." Daha iyisini satan diğer bir satıcının olmadığını düşündüğü için mi söylüyor bunu? "Git dolaş, bakın gel, daha iyisi yok, bunu almak zorundasın" mı demek istiyor?

"Bu va", en azından üç temel kavram bileşenine sahip: 1. Dürüstlük 2. Cesaret 3. Çâresizlik. 1. Dürüstlük: Malın daha nitelikli. olduğundan daha üstün özelliklere sahip olduğunu söylemiyor. Sattığının, elindekinin özelliklerini, sınırlarını biliyor, onu saklamıyor, çarpıtmıyor; bu konuda yalan söylemiyor. Karşı tarafı kandırmaya çalışmıyor. 2. Dürüstlüğünün sonuçlarına katlanmaya hazır. Benden bu kadar. Sınırlarımın ayırdındayım ve korkmuyorum! Git bir başkasından al! Biraz önce dediğim gibi, bu meydan okumada, bir kendine güven var mı yok mu çok açık değil? Bir 'blöf' müdür bu tavır? Satıcı, nasıl olsa, daha iyisinin bulunamayacağını bildiği için mi, söylüyor 'bu va'yı? "Nasılsa, benden alacaksın" tavrı mı gizli

bu söyleyişte? "Ben, seni aldatmıyorum, elimde olanı olduğu gibi sunuyorum sana, süsleyip püslemeden. Sana muhtaç da değilim, kendi ayaklarımın üzerinde durabilirim. İstersen al, istersen alma. Satmak için hiçbir çaba harcamıyorum" düşüncesi gizli, belki de 'bu va'da. 3. Peki, neden daha iyisi yok? Neden 'bu va'da, bundan daha iyisi yok? Daha iyisini elde edebilmek, satabilmek çabası yok mu onda? Yoksa, "ben bu nitelikte olanı satabilirim, daha niteliklisini alacakların satıcısı değilim" mi demek istiyor? İçinde bulunduğu durum gönüllü bir seçim mi, yoksa daha iyisini elde etmek istediği hâlde bunda başarılı olamadığı için mi 'bu va' çıkıyor ağzından? Özellikle bu satıcının kendine güvenen tavrına bakarsak. sattığının niteliksizliğinden pek rahatsız olmuşa benzemiyor, 'bu va' diyen hemşerim. (Kısaca 'bu va'cı diyelim ona!) Soruyorum şimdi 'bu va'cı kömürcü arkadaşıma, 'bu va' peki, neden 'şu' yok? Neden daha farklısı, daha niteliklisi yok? Neden çeşit yok? Neden kısır, neden dar kömür anlayışına sahipsin, sevgili 'bu va'cı? Şöyle diyemez miydin· "Bu va ama şu da va" hatta "şunlar şunlar da va!"

'Bu va' bir insanlık durumu. Dünya bu kadar, koşullar böyle, başka türlü olması da olanaksız! 'Bu va', bu anlamayla, koşullara bir teslimiyet? Bır uyuşukluk. Böyle yaşadım hayatımı. Başka bir biçimde yaşayamazdım. Mahkûmdum bu yaşayışa". "Ne zaman kendimi aşmak, değiştirmek istesem, başım engellere çarptı. İçimden bir ses, çabalama sakın, anla artık, 'bu va' dedi durdu." 'Bu va'nın bu yazgıcı, kaderci yorumu, bizim kültürümüzde sık yaşadığımız hâlimizi anlatıyor.

'Bu va' bakışıyla, *öteye, ötekine* ulaşabilme olanağımız çok az. 'Bu va', hem bir boyun eğiş, hem tembellik içeriyor, yukarıdaki yorumuyla. "Bu yok. Sizin dediğiniz gibi değil gerçek, çıkıp arayacağım" dediğimizde, "nereye gidiyorsun, dikkat et kendine, 'bu va'. Bunu anla ve otur oturduğun yerde" dıyebilirler. Bilim insanı. sanatçı, düşünür, araştırıcı isek, "bu yok, neden yok, bunu anlamaya, olmadığını söylediğinizi bulmaya, ele geçirmeye gidiyorum" diyebiliriz. Olanı anlayıp, kabul etmemede başlıyor, yolculuk. "'Bu

va'cılar otursun oturdukları yerde, ben gidiyorum. Bitimsiz bir yolculuğa. Sizın yok dediğiniz şeyleri araştırmaya, bulmaya. İnsanım ben, yaratıcıyım. Gabriel Marcel'in *Vocu créateur* dediği, belki Türkçeye *yaratıcı andı* diye çevirebileceğim bir andı içerek çıkacağım yola: İçımdeki yaratıcılığı keşfedip yola çıkmaya; yeteneklerimi her türlü zorluğu, baskıyı yenerek geliştirmeye; yeteneklerimi geliştirme aşkımı diri tutmaya, insanlığa karşı duyduğum ahlâkî sorumluluğun önemli bir öğesi olarak kabul etmeye; yaratıcılığımın giderek keşfedebileceğim çileli, zor, daha önce hiç yürünmemiş yollarında cesaretle, bilgiyle yürüyeceğime; yürüme gücümu içimin özerkliği, özgürlüğü ile besleyeceğime; ölümüme dek sürecek yaratıcı arayışlarımı dünyanın güzelleşmesi, haksızlıkların, zulmün, sömürünün kaldırılması doğrultusunda gerçekleştireceğime; tüm gönlümle katıldığım hakikati keşfe, hakikat yolcularıyla konuşarak, söyleşerek, tartışarak, yüreğimdeki muhabbet, beynimdeki anlama, çözümleme, kavrama, teori oluşturma çabamla katkıda bulunacağıma and içerim. (Bu andı ben uydurdum. Her insan kendi andının sözlerini kendi bulabilir!)

'Bu va'! Bu vardı! Şimdi ben araştırıyorum. Başka şeyler olacak. İşte, yaşadığımız dünyanın amansız çalkantısında yaratma cesaretinin bize söyleyebileceği.

Elbette 'bu va' bir felsefecinin çok sık yaşadığı Karl Jaspers'in deyimiyle *sınır durumlar*dan (Grenzsituation) biri. İçinde, bir dürüstlüğü, cesareti ve çâresizliği taşıyor. Düşünme, kavrama, anlama gücünüzün sınırlarını görüyor ve dürüstçe 'itiraf' ediyorsunuz. Bu itiraf, bir cesarettir. Arama cesareti. Bu arama, haddini bilen bir dürüstlük ve duyarlılıkla yürütülüyor. 'Bu va', bir *felsefî hâl,* bir *felsefî yaşantı* olarak, düşünsel açıdan içinde bulunduğum durumu yüzüme bir tokat gibi çarpan bir *iç ses!* (Sokrates'in *Daimon*'u gibi...) 'Bu va' görüyorum. Ama neden böyle, anlayacağım. 'Bu va'yı, 'bu yok'a, bir kavrama, bir düşünme, anlama çabasına dönüştüreceğim. 'Bu va' beni çâresiz bırakmayacak. Bir çâre olacak bana, çâresizlik. Andımı yerine getirip, arayacağım.

UYKU ve DÜŞÜNCE

Felsefî düşüncenin en önemli özelliklerinden birisinin de 'uyanıklık' olduğu söylenir. Uyumayan, meydan okumalara hazır, çevik, dayanaklarını bilen, gelebilecek olası karşı çıkışların elden geldiğince ayırdında olan düşüncedir, felsefe ile yıkanmış düşünce. Eksik ve gediğini, özürlerini kestirebilir önceden. Yine de ileri sürülmuştür. Düşünen, düşüncesini ortaya koymazsa, borcunu ödememiş gibi duyar kendini. Korkmaz, ileri sürer. Düşüncesi boşluğa düşüp, dağılıp gidebilir. Anlayanları, değerlendirenleri bulabilirse, düşünülür üzerinde. Ya önem verilip, meydan okunur ya da omuz silkilip 'tarihin kara deliğinde' yok olur. Galiba, felsefeye yakışmayan, düşünceye, anlamadan meydan okunmasıdır. Yazık ki bu tür kabadayılıklar hiç de eksik olmaz, düşünenler arasında. Düşüncelerin de, insanların yazgılarına benzer yazgıları vardır: Uygun toprağa düşerlerse çiçek açarlar, çevrelerine 'etki ışınları' yayarlar. Yaşadığı dünyaya bir türlü kendini anlatamamış insanlar, yanlış toprağa düşmüş insanlardır, kavrulup gitmektir sonları.

Uyanık olmak, uyanır kalma zorunluluğu, düşüneni *gerer*. Oldum olası *gergin düşünürlere* içim ısınmamıştır. Çevrelerinde korumalarıyla dolaşan zengin insanlara benzerler. Belki de belinde tabancayla, ceketinin iç cebinde hançerle dolaşanlara. Hep biri saldıracakmış gibi yaşarlar. Bu gerilmiş yaşam, düşünmelerini etkiler. Güvence ararlar sürekli. Çürütülmesi olanaksız düşüncelerin ardından koşarlar. Oysa, çürütülemeyecek düşünce yoktur. Kimisi bu güvenceyi, anlaşılması zor sözlerin ardına gizlenerek sağlamaya çalışır. Sözde 'açıklık' peşinde koşarak, açık vermemeye çabalayanları ise tanım üstüne tanım vererek, sıkı bir mantık örgüsüyle gerginliğini üzerinden atmaya çalışır. Mantık dokusuna karşı çıkılamayacak bile olsa, dayanakları, felsefe anlayışı, her zaman 'açıkta', her zaman saldırılabilir durumdadır.

Ferâh, dingin, zamanın değirmeninde, bilgi ve deneyimlerle öğütülmüş, *uykudan korkmayan* düşünceler ilgimi çeker. 'Açık gard'lı boksörler gibi. Söyleyecek sözleri olanların cesareti de ol-

malıdır. Tehlike, önce düşünen insanın kendisinde bulunur. Düşüncelerinin üzerine titremeyen, onları sürekli olarak gözden geçirip onarmayan, özeleştiri namusundan uzak insanların düşünceleri, daha kendilerinde iken yıkılmaya eğilimli, üfürülüp geçilmiş düşüncelerdir. Bu, *iç düşünme disiplini yoksunluğu,* diğer birçok etkenle birlikte, uykusuzluktan da gelebilir. Düşünme sağlığı, uykuyu gerektirir. Uyurken, düşlerle karşılaşabilir belki! Bilincine varamadığı, düşünce pınarlarına ulaşabilir. Burada uykuyu, yalnızca 'fiziksel, fizyo-nörolojik' bir olay olarak almamak gerekir. Uyku, bir benzetme, bir metafordur. Gerginlik giderici, olanak bulduruçu, keşfettirici bir güçtür.

Düşünmeyi bilemeyişimizin ardında, örneğin, Nietzsche'nin söylediği gibi, yemek yemeyi bilemeyişimiz bulunabilir. Bana sorarsanız, uyumayı bilmeyişimizin de etkisi vardır. Uyarsak, düşmanlar bizi vururlar, elimizdekini alırlar diye düşünüyoruz. Nöbette, her dem uyanık düşünürlerın 'ayakta uyuma' riskleri olabilır, oysa. "Aldırmayacağım, gözumü dört açacağım" diye diye aldanabiliriz.

Uyurken, perdeleri kapayıp, kapıları kilitliyoruz. Gözümüze siyah bir örtü, kulağımıza tıkaçlar tıkıyoruz. Bana sorarsanız, öğle vakti, örneğin, güneşli bir Mayıs ayında, Galata Kulesi'nde, güzelim manzaraya karşı uyumak isterim. Mümkün olsa, çırılçıplak. Düşüncelerimin uykumda, zincirlerini koparıp uçmasını isterim: Dolaşsınlar İstanbul'un üzerinde. Hayatı, insanları tanısınlar. Kütüphanelerin önünde kitaplara selâm verip. uçsunlar. Çatık kaşlı bilim insanlarının kulaklarını gıdıklayıp, ödevlerini yetiştirmeye çalışan öğrencilerin saçlarını okşasınlar. Bende, düşünme alanının ağır çekimi içinde yıllardır çile çekip, elleri kolları kelepçeli mahzun mahzun oturup duruyorlardı: Uçsunlar: Yerküreyi dolanıp: Bu topraklarda yeşerecek Türkçemin bahçesinden çıkacak geleceğin çiçek tozları olarak evrenselliğin uçsuz bucaksız ufkunda dolaşsınlar. Uyanınca ben, ağırlaşacaklar, üzülecek, büzülecekler. Beklesinler: Genç insanların uykularında ve uyanıklıklarında aynı özgürlüğü yaşayacaklar. Uyumasını bilen, uyanık düşünürlerını bulacak Türkiye'm.

TATİLİNİZ GELDİ Mİ?

Tatili hak ettık. Havalar ısındı. Okullar kapandı. İzne çıktık. Doğru tatile. Bir yılın yorgunluğunu atmak için. Güzel bir tatil yapalım. Hiçbir şey yapmadan. Eğlenerek. Bol bol uyuyarak. Oyun oynayarak. Tatilimizi önceden planlayalım, ne yapmak âdetse tatilde, onu yapalım. Dostlarımız, komşularımız ne yapıyorsa.

Tüm bu yargılarda nice yaşama özrü var! "Tatılim geldi, tatile gidıyorum." Gerekçeniz bu mu tatile gitmenizin? Hangi yanınız istiyor tatili? Bedeniniz mi? Çok yoruldu bedeniniz, onu mu dinlendireceksiniz? Alışılagelen bir yaşam gidişinin dışına çıkıp, rahatlamak mı istiyorsunuz? Hep aynı şeyleri yapmaktan bıktınız da, farklı bir şeyi mi deniyorsunuz? Neyiniz tatil yapacak? Bedeniniz mi? Duygularınız mı? Düşünceleriniz, aklınız mı? Çevrenizle olan ilişkileriniz mi? Tatil, bir sıçramayı, farklı bir *yaşama ufkuna* geçişi söylüyor çünkü. Aynı *yaşam düzleminde* kalarak, alışkanlıklarınız içinde sürdürdüğünüz tatil, tatil mi? "Elbette!" diyebilirsiniz. "Huzur buluyorum, yılın yirmi günü, aynı dinlendirici ortama girmekten." Bu alışkanlık tatili. Sizin için tatil ufuk değiştirme değil. Kan değişimi, ruh değişimi değil. Leyleklerin göçü gibi. "Mevsimi geldi. Çalar saatim tatili çaldı. Çıktık." Bedenim istiyor muydu? Bilmiyorum. Duygularım? Aklım? Dışarıdan, bir tatil düzeninin buyruğu doğrultusunda, kalkıp, çoluk çocuk tatil yapıyoruz. Tatilimiz gelmediği hâlde. İçimden geldiği, beden, duygu, düşünce, çevre *bütünlüğüm* istediği için değil de, şu ya da bu biçimde dayatıldığı için çıkıyoruz tatile. Önceden, güneş kremleri, deniz yatakları, mayolar alınıyor. "Geçen yıl çok eğlenmiştik, yine aynı yere." Nasıl bir eğlence? Bir kez eğlenilen yerde, yeniden eğlenilir mi? Neden? Neyimız eğleniyor, eğlenirken? Bedenimiz mi? Duygularımız? Düşüncelerimiz? Çevremizle birlikteliğimiz? Bu, dört boyutlu tatilin, ayrı ayrı değil de, birarada, bir âhenk içinde yapılması gerekmez mi? Hem bedenim, hem duygularım hem aklım hem çevremle olan ilişkim, birarada tatil yapmalı. İnsan olarak *bütünlüğün* tatil yapmalı. Çevremin, çevremle ilişkilerimin tatili, onların bir anlamda de-

ğişmesi, dönüşmesi, devinmesi, kendini yenilemesi demek. Aklımın tatili, düşüncelerimin özgürlüğe açılması, anlamsız zincirlerden kopması anlamına gelebilir. Aklımın üzerindeki baskıların, kendi kendine yaptığı çeşitli zorlamaların etkisinin azaltılması demektir. Aklımın, hele işlevi olan, çalışan, yorulan, araştıran bir akılsa, farklı anlama, kavrama, yorumlama, yaşama ufuklarına ihtiyacı vardır. Tembel aklın bile, harekete geçebilmesi için belki, tatilden öğreneceği olabilir. Duygu tatili, gergin, sıkıcı, acı verici *duygusal iklimden* çıkış anlamına gelebilir. Beden ise elbette yorulabilir. Değişik koşullar ve çevrelerde, ortamlarda kendini sınamak isteyebilir. (Dağa tırmanma, yüzme, yamaç uçurtması ile uçma ya da farklı bır coğrafyada yürüme gibi!)

Zorla tatil olmamalı, diye düşünürüm. İnsan olarak beni var kılan bütünlüğüm dilerse, tatil olabilir. Deyim yerindeyse tatilim geldiğinde. Ne zaman gelir tatilim? O benim, ne denli *özgür, özgün, özerk, özgül* (kendıme özgü!), *özlemli* yaşadığıma bağlıdır. Yazık ki çağımda tatilin mevsimi, mevsimleri var. Bu mevsimler, benim varoluşuma yaşayışıma uymayabilir. (Örneğin, bana uymuyor. Her tatile gıdiş, vazifeye gidiş gibi. Hayata karşı verdiğim önemli bir ödün, tatil. "İmdât, yetişin! Tatile gidiyorum" diyesim geliyor!) Yaşamın belli bir *temposu, ritmi* var. Tatilim gelmeden gittiğim, hayatın bana dayattığı tatiller içinde sürükleniyorum.

Tatilim, beni vareden dörtlü boyutu anlamlı yaşadığım zaman, tatilim geldiği zaman başlar. Yazlığa, kışlığa, 'bir yerlere' gidemesem bile, yaşam bana bir tatildir artık. Ödevlerimi savsakladığım, tembelleştiğim için değil; yaşamanın kendisini bir tatile çıkmak olarak gördüğüm için. Yaşam, tüm ciddiyetiyle bir oyuna dönüşür, içimdeki çocuk, kovasını küreğini alır, kumsalda biraz sonra hoyrat ayakların ya da kayıtsız dalgaların yıkacağı kuleleri yapmaya başlar. İşlerden yorulmam, gerilimim kalmaz; yaşamın karabulutları arasından sıcacık *yaşam şenliği* güneşi doğar içime.

Tatili gelene, bunu anlayabilip, gerçekleştirene ne mutlu!

CİDDİYET

"Matematik ciddi iştir" diyor, salonun ortalarında oturan, değerli bir matematik hocası, "sizin anlattığınız gibi değildir." Hafif mütebessim, çarşı pazar diliyle, belki de biraz 'argo' kullanarak, matematik eğitimi üstüne geliştirdiğim modeli anlattıktan sonra. Belli ki kızmış bana, bunca ciddi, 'bilimsel' bir çaba olan matematiği tam bir karikatür hâline getirdiğimi düşünüyor. "Vah, vah, kimlerin diline düştü, saygın matematiğim" diyor, belki içinden. Belki de, sempozyumlara bir daha çağrılmamam için kulis yapmayı düşünüyor. "Ciddi insanları çağıralım, bundan böyle; matematiğin 'm'sinden anlamayan, uyduruk felsefecileri almayalım aramıza" diyecek, arkadaşlarına, kimbilir.

Ciddiyetten söz eden insanları hep ciddiye almışımdır. Bizim 'Şarklı' lâubalîliğimiz, yalan yanlış konuşup, yalan yanlış iş yapmamız haklı olarak onları rahatsız eder. Eğer ciddiyetten söz eden kişi akademisyen ise çok ama çok ilgimi çeker. İçimden "akademisyen dediğin çok ciddi olmalı", bu insan da çok ciddi, maşallah, tam akademisyen" derim. Ciddiyeti anlarım da, ciddiyete daveti anlayamam. Ciddilikten ne anlıyorsan öyle yaşa, ne diye çevrene ciddiyet çağrıları yapıyorsun? Nedeni açık, 'bilim' çok ciddidir. (Her akademisyen, nedense kendine bilim insanı diyor, hayret! 'Objektif' olduklarını söylüyorlar, bir 'hayret' daha.) Bilimde öyle 'lâubalî' davranışların yeri yoktur. Herkes, cenaze törenindeymiş gibi ciddi olmalı, ciddi çalışmalıdır.

Elbette şunu sorarım, bu akademisyen, kendi deyimiyle, bilim insanı, bu ciddiyetiyle neyi başarıyor? O, yüzeysel. 'gayri ciddi' bulduğu akademisyenlerden tek üstünlüğü ciddiyeti mi yoksa; ciddiyeti, onu yaratıcı kılmış da, ele aldığı sorunların başarılı biçimde çözümlerine katkıda bulunabilmiş mi? Ciddiyeti onu 'geriyor', dar kafalı, laf anlamaz, dediğim dedik mi yapıyor? Gergin, takıntılı, sıkıntılı bu arkadaşların ciddiyetleri yüzünden çok sıkıntı çektiklerini düşünüyorum. Sınıf diye bir yer var, kapısından girer girmez gerginlik başlayacaktır. Neden? 'Bilim', gerginlik ister de ondan.

Gerilip, gerilip kopacaksın. (Ben de bu ciddi insanlara saygıyla selâm vererek, "vah bilimim vah, kimlerin eline düşmüşsün" diyorum. İçimden, tabiî.)

Bu bir karakter ve üslûp işi, kimi yaradılıştan ciddi, kimisi şakacı olabilir. "Ne var bunda?" diyebilirsiniz. Buyrun deyiniz. Ciddiyet, kendi tavrı, bakışı, anlayışı doğrultusunun dışındakileri 'ciddiyetsiz' bulmaksa; yobazlık, dar kafalılıktan öte bir şey değildir. Üslûp farklılığını, farklı renklerden, havalardan söylemeyi; düzeysizlik, niteliksizlik sanma, tam bir düzeysizlik, niteliksizlik örneğidir.

Ciddi insanlara saygım ve sevgim çoktur. Zaman zaman kendime "bir büyüyüp, olgunluğa erişeyim, hemen ciddi olacağım" derim. Kendim ciddi olamadığım için ciddilere takılmayı çok severim: "Hayrola çok ciddisin, bir derdin mi var?" Üniversitedeki odamın kapısına şöyle bir yazı asabilirim, kızarsam, günün birinde: "Ciddiler giremez". Ciddilerin, yaratıcı ciddiyetleri olması için, azıcık tebessüm, biraz gözyaşı, bir damla şaka gerekir.

Bilime, sanata, kendini adamış, içi düşünce, tasarı dolu insanların gülümsemeyi bilen insanlar olduğunu düşünürüm. Bilim, gülümseyen bilim; felsefe, gülümseyen felsefe; matematik, gülümseyen matematiktir. Gülmeyi, gülümsemeyi, 'bilime aykırı' sanan, muzdarip akademisyenlere, son çıkan, elektronik gıdıklama makinasını edinmelerini öneririm.

Genç bilim insanlarına gülümsemeyi öğretemezseniz, onlara bir şey öğretemezsiniz, papağan olmaktan başka. (Bu sözüme, bir abartı mı diyorsunuz, siz gülün diye yazdım!)

KAOSU KEŞFETMEK

Önce logos vardı. Önce kelâm. Önce söz. Önce düzen. İnsan, evreni düzensiz anlayamıyor. Belki de bu bir biyo-ekolojik gereklilik. Yaşamını sürdürebilmesi, yiyeceğini bulabilip, kendini tehlikelerden koruyabilmesi için, düzene, alışkanlıklara, önceden kestirilebilir bir düzene gereksinimi var. Düzen bulmadan, düzen koymadan anlayamıyor insan. Yaşayamıyor da. Toplumsal yaşamını düzenle-

yip, töreleştirmek istiyor. Düzen yoğun bir yaşam kurmayı amaçlıyor. Düzen, onu ayakta tutuyor ama, insan hâlâ kendi varlığını, kendinde olan güçlerini *doya doya* gerçekleştirebileceği ortamı kurabilmiş değil. Yaşayabileceği, insan gibi yaşayabileceği bir *kosmos,* düzen arıyor kendine, bunu hep eksik, hep özürlü olarak gerçekleştiriyor. Kosmosu aradığı için. bir anlamıyla *kosmatik* ya da *kozmotik* varlık insan (Kosmos, Eski Yunancada süs eşyası anlamına da geliyor). Düzensever bir varlık olan ınsan, bir anlamıyla düzenbâz da! Düzenler kurmuyor yalnızca, düzenler çeviriyor! Düzeni kendı çıkarları, kazançları yönünde, 'düzenli' bir biçimde bozabiliyor. Nietzsche'ye sorarsanız, düzen diye ortaya koyduğu baştanbaşa yalandır, insanın. İnsanı ezen, kendini gerçekleştirmesine engel olan, hakikat körlüğü yaratan düzenlerdir, insanın şimdiye dek kurduğu düzenler. İnsanın özrü, belki de kurduğu düzenlerin sınırlarını, dayanaklarını, ötesini anlamak istememesinden geliyor. Düzeni kuruyor, içinde rahatlıyor. Gevşiyor. Uyumaya başlıyor. Düzeninden kuşku duymuyor. Oysa her düzen yaşayabilmesi için bakım ister. Tazelenme, yenilenme ister. Yoksa kokuşur, ölür. İnsan *kozmotik* bir varlıktır ama, *kazmatik* hâle getiriyor, kabalaştırıyor, kokuşturuyor. Tefessüh etmiş nizâmların çâresiz kovalayıcısı oluyor.

Unutulan şu: Her düzen bir *kaos* içinde, *kaos* üstünde kurulur. Logostan, sözden, kelâmdan, düzenden önce *kaos* vardır! Önce *kaos* vardı. Bütün düzenleri kuşatan bir düzensizlik. Doğrusu, düzenimizin kavrayamadığı bir varlık alanı. Doğu bilgeliği ona 'hiçlik', 'yokluk' demiş. *Kaos,* tanımı gereği tanınamaz. *Kaosu* tanıma çabalarımız hep bir anlama, yorumlama, açıklama düzenıyle, örneğin, teorilerle olacağı için, kendisi bir düzensizlik olan *kaosu* kavramak olanaksızdır! Soru: Bu bir epistemik olanaksızlık mıdır? Mantıksal mı? Ontolojik mi? *Kaos* dediğimiz, kendisi bir düzen olan, düzen içeren bir yapı mıdır? Yoksa, biz anlayamadığımız için mi *kaos* diyoruz ona? Benim, çok kabaca yanıtım: *Kaos* insanla, kavradığı, yaşadığı arasındaki uçurumdan, açıklıktan geliyor. (Hesiodos'un *khaos* anlatımından, onun bir yarılma, ayrılma olduğunu çıkarabili-

riz. Örneğin, gökle yer arasındakı ayrılma gibi!) Bu kapatılamaz uçurumuyla insan, kaostan kaçamayacaktır. Kurduğu her düzen, ortaya attığı her teori, her inanç düzeni, eksik ve özürlü olacaktır. (Son kırk yıldır, bilimin üzerinde kafa yorduğu Kaos Teorisi ile insan, düzen içindeki kestirilemezliği keşfetti? Buna da şükür. Bilim *kaotik* bilinçle yapıldığında, kurduğumuz düzenlerin sınırlarını, olanaklarını, eksik ve özürlerini daha bilinçli kavrayabiliriz!)

Kaos, bir birey olarak ne diyor bana? "İçindeki düzen kurma aşkını hep diri tut! Yılma, yıkılma, her kurduğun düzen, toplumsal ya da düşünsel, yıkılacaktır. Ben *kaosu* tanı: Senin içindeyim. Sen de benim içimdesin. Benim ateşimi duy. Düzenlerın sınırlarını, dayanaklarını tanı. Gevşeyip, esiri olma onların. Yeni, daha zengin düzenler kur. Dene. Çalışmayanları yık ya da yenile. Benden beslen. Ben *kaosum*. Düzenlerin anasıyım. Logosun anasıyım. Insanın anasıyım".

Kaosu dinliyor ve seviyorum.

İMALÂT HATALARI MI YARATICILAR MI?

Bir toplum, yaratıcılarına sahip çıkmadan toplum olabilir mi? Pekı nasıl çıkar yaratıcılar, o toplumdan? Toplumun yaratıcılarına destek olması, destek vermesi gerekmez mi? Yaratıcılarıyla bu dünyada yerini alır bir toplum. Yoksa, güdülen bir sürü durumuna düşüverir. Çoğu toplum korkar yaratıcılarından. Yaratıcı, sürekli arayan, araştıran olduğu için. Yerleştirdiği düzen sürüp gitsin ister. Yaratıcı, düzen sorgulayıcı olduğu için, sorgulamayı bir tehdit olarak gören düzenler, yaratıcı insanlarını yargılar, cezalandırırlar. Damga vurulmuştur: Anarşist! Oysa, bilmezler ki her düzenın anarşiste ihtiyacı vardır. O düzenın kendini yenileyip, aşabilmesi için. Anarşısti olmayan düzenler kokuşmaya mahkûmdur. Gandhi bir anarşistti: İçinde bulunduğu düzenin kokuşmuşluğuna karşı çıktı.

Yaratıcılarından korkmamalı bir toplum: Onlarla yaratıcı olacaktır kültürü, bilimi, sanatı, düşünceleri. Yaratıcı insanların yetişmesine, serpilip gelişmesine olanak verecek eğitim düzenlerini,

destek güçlerini, tartışma, düşünce oluşturma ortamlarını yaratmalı. Topluma rağmen, toplumun baskısı altında inleye inleye ortaya çıkmamalı yaratıcı insan.

Farklı insan. Toplum içindeki farklılıkları çoğaltmalı. Farklı bakan, farklı düşünen, algılayan ve yaşayana izin vermeli. Farklılığın zenginliğinden çıkar yaratıcı sanatçılar, düşünürler, bilim adamları.

Bır örnek düşünen, farklılığı, sıra dışılığı tehlike olarak gören toplumlarda, topluluklarda (bilim, sanat, düşünce topluluklarını da içine katıyorum!) yaratıcı insan, ancak bir imalât hatası olabilir. Denetleme düzeni yoğunsa, farklılıkları yok etme güçleri hataları yok ederler hemen. Oysa imalât hataları, zenginliğin, renkliliğin, çeşitliliğin, farklı ufuklara açılmanın kılavuzlarıdır. İmalât hataları üretemeyen toplumlar ve topluluklar, kültürel cenderelerini yaratır, kendi kendilerini ezer, yok ederler.

Garip bir soru soracağım: Nasıl bir ımalât hatası düşlüyorum? Toplumumuz için. (Artık onlara anarşist diyerek damga vurulmayacağını, onları hata olarak değil de en saygın ürünler olarak yetiştireceğimizi düşünüyorum.)

Yaratıcı insan, özeleştiri gücüne sahip olacak. haddini bilecek. Buna karşın içindeki enerji onu sürekli kendini aşmaya zorlayacak. Eleştirecek. Çözümleyip, yorumlama gücüne sahip olacak. Tezler ileri sürmekten, ürünler, yapıtlar ortaya koymaktan korkmayacak. Meydan okuyacak içinde bulunduğu topluma, onların çirkin, özürlü, eksik yanlarına ayna tutacak. Deneyecek, sürekli yenileyecek kendini.

Yaratıcılığını bu dünyadaki hayatın çirkinliklerinin, çarpıklıklarının, haksızlıklarının ortadan kalkması yolunda geliştirecek. Cana, canlılığa saygısı olacak. Yaratıcılığının, yaratıcı insanların çoğulluğu içinde gerçekleşeceğini bilecek. Baskının, güdülemenin, yönlendirmenin, kalıplarla yürütülen bir eğitim düzeninin uzağında olacak.

Kendinden farklı düşünen bireyleri, kendisi dışındaki kültürleri görecek, kabul edecek. Onların farklılığıdır ki onun yaratıcılığını besleyecek.

Kimsenin efendisi olmayacak. Kölesi de. Efendisiz bir toplumda, kendi kendisinin efendisi olmaya çabalayacak. Eskıden ona

anarşist diyorlardı, 'arşist' (düzenciler!) takımı. Farklılığımla bu dünyanın, bu toplumun, bu topluluğun bana gereksinimi var, diyecek yaratıcı.

Kıyametin kopma tarihini çeşitli kez yazılarımda bildirdim, şimdi bir başka biçimde bildiriyorum: Toplumlar, yaratıcılarına sahip çıkmadığında, kıyamet kopacak.

BOŞLUK

İnsan içinde boşluklar taşıyan bir varlık. İçindeki boşlukları kapatmak, doldurarak yetkinliğe ulaşmak, eksikliklerini gidererek, tam, dolu, *olmayı isteyen*... Kendini eksik duyduğu, eksik gördüğü için belki de uygarlığı, bilimi, sanatı. ahlâkı, inanç düzenlerini oluşturdu. Benim bu konudaki eksikliklerimden biri de, insanın eksikliklerini hiç kapamayacağına, boşluklarını dolduramayacağına olan inancımdır. İnsanı, boşlukluklarını doldurmaya iten, içindeki boşluktur. Ancak, içindeki boşluğu duyabilen, bunun acısını, boşluk acısını yaşayabilen, *boşluk duyarlılığı* taşıyan insan, kendini aşmaya, gediklerini kapamaya çabalayabilir. Çabaladıkça öğrenir ki, boşluk dediğin, insanda kapanmayan bir yara gibidir. İyi ki de öyledir, insanı insan kılan etmenlerden biridir, boşluklarla savaşmak. Boşluk doldurucusu olmak.

Dolu dolu yaşamak boşluklar yaşamaktan geçer: 'Beyhude'lik duygusu, zaman zaman yaşanan anlam yitimleri (ne arıyorum ben burada? Yaşamanın anlamı ne?) *yaşam atılımları* yapmaya zorlar bizi. "Yaşamın bır anlamı olmalı. İçimdeki boşluğun da bir anlamı olmalı. Son zamanlarda yaşadığım boşluk duygusunun sesini dinlemeliyim, acaba ne söylüyor bana? Boşluktan kaçmaya, onunla yüzleşmekten korkmak, boşluğa yenik düşmemize yol açabilir: İnsanda boşluklarıyla yüzleşebilme cesareti olmalı. İçimizdeki boşlukların bıze ileti (mesaj) sunduklarını unutmamak gerek. Belki de, "sen ne boş adamsın. Kafan boş, ruhun boş, için boş. Boşluğa sunabilecek neyin var?" diyorlardır.

Oysa, yaşadığımız dünyada insan, *boşluk korkağı* olarak yaşıyor. Boşluktan ödü kopuyor. Yalnız kalmaktan, "meşgul olamamaktan", meşgul gibi görünememekten ürküyor. Hemen kendine bir iş icat edip, boşluklarıyla yüzleşme acısını yaşamak istemiyor. Yaşam düzenini buna göre oluşturmuş, sürekli çalışıyor, "boş oturmayı hiç sevmiyor." Çalışmak, içimizdeki boşluklarla hesaplaşmayı sağlamışsak anlamlı. Körü körüne çabalamak, boşluğumuzu unutmak için, ruhumuzu sarhoş etmek demektir.

Bomboş yaşayıp da boşluğunu anlayamayana ne demeli?

Boşluk körü. Dünya böyle insanlarla dolu. Toplumsal, ekonomik düzen kendini doldurabilecek insanın bu olanaklarının önünü kesiyor.

Boşluğumuz, hiç dolduramayacağımız, ama doldurma çabamızda bizi besleyecek olan boşluğumuz, başarabilirsek bizim en yakın dostumuz, bir anlamıyla. Ona gereksinimimiz var; yapmaya, üretmeye, oluşturmaya çabaladığımız etkinliklerimizde gücümüz; zaman zaman ondan utanıp, dışımızdaki insanlardan saklamaya çalışsak da. Doldurulması gereken bir yaşamımız var, bir dünya var, sonsuz boşluklarla dolu. Arap dilinden bize geçmiş iki sözcüğü anabilirim burada. Biri 'helâ'dır. Bizde yüznumara anlamında kullanılıyor. Araplar, 'beytu'l-helâ' diyorlar, boşluk evi, tuvalete. Helâ anlamında boşluk, içine edilecek bir boşluk olarak anlaşılıyor. İnsanın, boşluğun değerini anlayamayışının bir göstergesi bence. Yazık etmişiz, o güzelim boşluğu W.C. adı yaparak! Diğer bir sözcük, 'fenâ'dır. Fenâ, gelip geçicilik, yıkım, yokluğa karışma gibi zengin anlamlar taşıyor. Ona da, fenâ demişiz; kötü. 'Fâni', 'ifnâ' gibi türevlerini kullandığımız bu sözcük, hiç de fenâ bir sözcük değildir. Boşluk korkusu bizi ne hâllere sokmuş. (Eski Yunancadaki *pleôsun* zıddı olan *kenos*un da, olumsuz anlamları var, tıpkı Latincedeki *vacûus*a benzeyen, 'verimsiz' gibi. *Vacûus*. işsiz, aylak, boş gezenlere uygun görülen bir sıfat!)

Evrenin 'boş' olmadığını söylüyor, fizikçiler. İçlerindeki boşluğu dinleyebildikleri içindir, büyük olasılıkla.

Bilim, yalnızca kullanılacak, el altında bulundurulacak, yarar sağlanacak insan ürünlerinden, etkinliklerinden oluşmuyor. Bilim, insan olarak bilinmeyene yolculuğumuzda, çağımıza egemen olan anlayışların gittikçe uzaklaştığı bir biçimde; sistemlerimizin, felsefenin yanında, kendisinden çok şeyler öğrenebileceğimiz bir yolculuk arkadaşımız. Bu, araştıran kısa yazılarda; gönlümüzce yaşayabileceğimiz, sıkıcı, boğucu, üstten bakıcı olmayan özgür bir bilim yorumuyla, yaşadığımız hayatın bitmek tükenmek bilmeyen sorunlarına göz atılıyor.